

<p><b>МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ</b></p>	<p><b>INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE</b></p>
<p><b>ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ – ГРОМАДЯНИН, НАУКОВЕЦЬ, ПЕРЕКЛАДАЧ</b></p>	<p><b>PANTELEIMON KULISH AS CITIZEN, SCIENTIST, TRANSLATOR</b></p>
<p><b>(до 200-річчя від дня народження)</b></p>	<p><b>(to the 200th anniversary of birth)</b></p>
<p>26-27 вересня 2019 року</p>	<p>September 26 – 27, 2019</p>
<p>Київ</p>	<p>Kyiv</p>

**Міністерство освіти і науки України**  
**Національний університет біоресурсів і природокористування України**  
**Гуманітарно-педагогічний факультет**

**МАТЕРІАЛИ**  
**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ –**  
**ГРОМАДЯНИН, НАУКОВЕЦЬ, ПЕРЕКЛАДАЧ**

26-27 вересня 2019 р.  
Київ-2019

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ – ГРОМАДЯНИН, НАУКОВЕЦЬ, ПЕРЕКЛАДАЧ  
(до 200-річчя від дня народження): Зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф.  
– Київ, 26-27 вересня 2019 р. – К.: «Мілленіум», 2019. – 250 с.

Збірник тез укладено за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Пантелеймон Куліш – громадянин, науковець, перекладач (до 200-річчя від дня народження)», яку провів 26-27 вересня 2019 р. Національний університет біоресурсів і природокористування України.

Рубрики зорієнтовані за основними напрямками роботи конференції: літературна творчість Пантелеймона Куліша, перекладацька спадщина Пантелеймона Куліша й актуальні проблеми перекладу, видатна постать Пантелеймона Куліша в українській історії й сьогоденні, лінгвістичні й культурологічні аспекти мовної освіти, педагогічні праці Пантелеймона Куліша в контексті національної педагогіки, Пантелеймон Куліш і національна ідея, редакційно-видавнича діяльність П. Куліша.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

Рекомендовано вченою радою гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (протокол № 1 від 29 серпня 2019 року).

#### **Редакційна колегія:**

**Шинкарук В.Д.**, д-р. філол. наук, проф. (голова); **Амеліна С.М.**, д-р. пед. наук, проф. (заступник голови); **Харченко С.В.**, д-р. філол. наук, доц.; **Ольховська Н.С.**, канд. філол. наук, доц.; **Москаленко С.А.**, ст. викладач (відповідальний секретар).

Тези подано в авторській редакції.

Автори тез відповідають за достовірність викладеного матеріалу, за правильне цитування джерел, посилання на них та інші відомості.

© НУБІП України, 2019

© Автори, 2019



Наділений великим талантом, але ще більшою амбіцією, Куліш протягом свого довгого життя переходив найрізноманітніші зміни, топтав найрізноманітніші сліди, виступав у найрізноманітніших ролях і полишив по собі багату літературну спадщину...

Іван Франко

## ЗМІСТ

### СЕКЦІЯ 1. ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

**Babenco O, Kudritska K.**

Internalization of ukrainian identity as a key issue of panteleimon kulish's  
literary heritage 13

**Буднік І. О.**

Світоглядна парадигма патріотизму в творчості Пантелеймона  
Куліша 15

**Гордєєва І. В.**

Гендерний аспект малої прози Пантелеймона Куліша 17

**Кравченко Н. К.**

Фольклорні і релігійні мотиви в оповіданні Пантелеймона Куліша  
«бабуся з того світу» 20

**Маслова Л. А.**

Пантелеймон Куліш – видатна, але суперечлива постать в історії  
нашого письменства 21

**Семашко Т. Ф., Бабак Д. Ю.,**

Внесок Пантелеймона Куліша у розвиток української літератури 25

**Чорноморденко Д. І.,**

Літературна творчість як форма буття культури 27

**Шинкарук О. В.,**

Місце Пантелеймона Куліша в українській і світовій культурах 29

### СЕКЦІЯ 2. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СПАДЩИНА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША Й АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

**Cherniak V., Zakhutska O.**

Pantelejmon Kulisz jako tłumacz utworów Adama Mickiewicza 32

**Гаманюк В. А.**

Пантелеймон Куліш: талант перекладача художніх текстів 34

**Козюк О. В., Півень О. Б.**

Перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша 36

**Конончук І. В.**

Просвітницька й перекладацька діяльність П.О. Куліша 38

<b>Котенко А. О.</b>	
Перекладацький досвід Пантелеймона Куліша	41
<b>Лаута О. Д., Загребельна С. С.</b>	
Націєтворчий чинник перекладацької діяльності П. Куліша	43
<b>Личук М. І.</b>	
Багатогранність особистості Пантелеймона Куліша в подвижницькій місії	46
<b>Мазепова Ю. С.</b>	
Переклади та популяризація українських народних дум у Франції	47
<b>Маслова О. І.</b>	
Перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша	50
<b>Монашненко А. М.</b>	
Перекладач як медіатор культур	52
<b>Ольховська Н. С.</b>	
Відтворення стилістичних рис байки Й. Гете «Співець» у перекладі П. Куліша	54
<b>Ольховська Н. С., Скокова М. С.,</b>	
Пантелеймон Куліш як перекладач німецькомовної літератури	57
<b>Пилипенко О. П.</b>	
Дискурс перекладацьких стратегій і поезій Й. В. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гейне в перекладах Пантелеймона Куліша	59
<b>Рудницька Н. А.</b>	
Деякі аспекти впливу перекладу Куліша «Святого письма старого й нового завіту» на українську культуру кінця ХІХ століття	61
<b>Сидорук Г. І.</b>	
Перекладацька школа Пантелеймона Куліша	65
<b>Слободенюк В. В.</b>	
Визначення класифікації перекладацьких трансформацій для художнього твору	67
<b>Шинкарук В. Д.</b>	
Перекладацький доробок Пантелеймона Куліша в контексті міжкультурного простору	70

### СЕКЦІЯ 3. ВИДАТНА ПОСТАТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ Й СЬОГОДЕННІ

**Danylova T., Dubrovina O.**

Panteleimon Kulish and his creative activity in the last years of his life <b>Анненков В. Ю., Ольховська Н.С.</b>	73
Пантелеймон Куліш або Сізіф свого часу <b>Бойко І.І.</b>	75
Суспільствознавчі погляди П. Куліша <b>Вознюк Т. М.</b>	78
Історіософський світогляд Пантелеймона Куліша <b>Волошин Є.О., Асатуров С.К.</b>	79
Політична діяльність Лева Бачинського <b>Журавська Н. С.</b>	81
Законодавчі ініціативи: європейський вимір <b>Кравченко Н.Б., Лановюк Л.П.</b>	84
П.Куліш як дослідник історії <b>Кульченко В.П., Кравченко А.Г.</b>	86
Хутірська філософія П.Куліша як альтернатива екзистенціальній фрустрації <b>Максюта М. Є.</b>	88
Селянська свідомість – світоглядово-синтезуючий чинник ідей “хутірної філософії” Пантелеймона Куліша <b>Максюта М.Є., Марухач М.П.</b>	91
“Філософська красуня думка приходить до нас ... додому”: до особливостей розуміння філософської творчості Пантелеймоном Кулішем <b>Максюта М.Є., Солоділова В. О.</b>	93
Особистісність філософської творчості Пантелеймона Куліша <b>Ожоган Л.О.</b>	96
Пантелеймон Куліша і Євген Маланюк: спадкоємність поколінь <b>Омельченко Л.М.</b>	98
Внутрішньоособистісний конфлікт П. Куліша <b>Семашко Т.Ф., Гаженко Н.В.</b>	100
Пантелеймон Куліш і українська культура <b>Сидоренко І. Г.</b>	102
П. Куліш: критичне осмислення власних поглядів <b>Соколова О. М., Максюта М.Є., Дібрівна А.В.</b>	104
До понятійно-категорійного світу Пантелеймона Куліша: майбуттєвість “хутірської філософії” <b>Соколова О. М., Максюта М.Є.,</b>	105

Соціально-філософські імплікації антропологічних ідей Пантелеймона Куліша	107
<b>Харченко С. В., Харченко Я.С.</b>	
Неоцінені праці Пантелеймона Куліша: «граматка»	110
<b>Шинкарук Л. В.</b>	
Роль Пантелеймона Куліша в українському культуротворенні	112

#### **СЕКЦІЯ 4. ЛІНГВІСТИЧНІ Й КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ОСВІТИ**

<b>Балалаєва О.Ю.</b>	
Лінгвістичні аспекти мовної підготовки журналістів у цифрову добу	115
<b>Гейко С.М., Лаута О.Д.</b>	
Лінгвістичні аспекти поняття дискурсу у загальногуманітарному контексті	117
<b>ЗУЄНКО Н.О.</b>	
Міжкультурна комунікація на рівні художнього тексту	119
<b>Козуб Л.С.</b>	
Роль підтекстової інформації у прозовому творі	123
<b>Костриця Н.М., Фоміна Г.В.,</b>	
Realisierung des konzeptes «frau» in der modernen gesellschaft	125
<b>Максюта М.Є., Соколова О.М., Солоділова В.О.</b>	
Мова і література як чинники національно-культурного відродження у творчості Пантелеймона Куліша	127
<b>Міськевич Л.В.</b>	
Актуальність застосування інформаційних технологій в освітньому процесі	130
<b>Пилипенко Л.Л.</b>	
Міжкультурна компетентність у викладанні іноземних мов	131
<b>Піддубцева О.І</b>	
Лінгвістичні особливості іншомовного професійно орієнтованого спілкування аграріїв	133
<b>Резунова О.С.</b>	135
Importance of writing skills for PhD-students	
<b>Рубінська Б.І.</b>	
Про використання перекладів П.Куліша на уроках англійської мови	136
<b>Савченко М.П.</b>	



Розвиток культурно-мовних цінностей особистості – актуальна проблема сучасної освіти	139
<b>Соколова О.М., Марухач М.П.</b>	
Ідеї національної честі та мовна свідомість у творчості Пантелеймона Куліша	142
<b>Стукало О.А.</b>	
Professional communication skills of agricultural universities students	145
<b>Хоменко К.М., Колесник М.Ю.</b>	
Особливості перекладу економічних термінів з німецької мови на українську	147
<b>Цимбал С. В.</b>	
Використання інтелектуальних можливостей при вивченні іноземної мови	150
<b>Чорнобай В.Г.</b>	
Аудіювання – засіб покращення мовної освіти студентів	152
<b>Якушко К.Г.</b>	
Взаємопов'язаність адаптаційних чинників з визначенням основних аспектів мовної освіти	155
<b>Яременко Н.В.</b>	
The essence of content and language integrated learning when teaching english to students of non-language faculties	156

## СЕКЦІЯ 5. ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

<b>Grabovska I. V.</b>	
Panteleimon Kulish: the leading symbol of the ukrainian national awakening	158
<b>Амеліна С.М.</b>	
Педагогічно-просвітницькі ідеї Пантелеймона Куліша	159
<b>Асатуров С.К.</b>	
Виховання і освіта в контексті історіософії педагогіки	161
<b>Біліченко А.М.</b>	
Ідеї родинно-шкільного виховання в науково-педагогічній публіцистиці Пантелеймона Куліша (1819-1897)	163
<b>Васюк О.В.</b>	
Погляди Пантелеймона Куліша на виховання і навчання дітей	166

<b>Гольцова М.Г.</b>	
Просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша	168
<b>Гончарук О.М.</b>	
Педагогічні погляди Пантелеймона Куліша на формування морально здорової молоді	171
<b>Єресько О.В.</b>	
Шляхи виховання здорового покоління у педагогічній спадщині Пантелеймона Куліша	172
<b>Заболотська І.О.</b>	
Finalités, valeurs et les concepts clés de l'éducation plurilingue et interculturelle	175
<b>Киричевська Л.П.</b>	
«Яке воно духовно збагачене середовище школи Пантелеймона Куліша»	177
<b>Максимчук В.С.</b>	
Пантелеймон Куліш про необхідність історичного виховання народу	179
<b>Пузиренко Я.В.</b>	
Постать пантелеймона куліша у навчальному курсі «етнокультурологія»	183
<b>Сокол О.М.</b>	
До проблеми ціннісного виховання молоді України	185
<b>Соколова О.М., Середа Д.О.</b>	
“Я все ж наважуся думати проблематично”: освітньо-педагогічні ідеї Пантелеймона Куліша	187
<b>Сопівник Р.В., Васильківський І.П.</b>	
Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша	190
<b>Тарасенко Р.О.</b>	
Використання хмарних систем автоматизованого перекладу у підготовці перекладачів	192
<b>Трутень А.В.</b>	
Питання виховання у творчій спадщині Пантелеймона Куліша	194
<b>Федченко К.О.</b>	
Пантелеймон Куліш про основні принципи виховання	196
<b>Шамне А.В.</b>	
Психолого-педагогічні аспекти розвитку толерантності у студентів в контексті ідей національної педагогіки П. Куліша	198

<b>Ящук С.П.</b>	200
Концепція згуртованості: реалії та перспективи	

## СЕКЦІЯ 6. ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ

<b>Shynkaruk N.W</b>	
Die Ukraine ist im Epizentrum der ständigen und unbestreitbaren Liebe von Pantelejmon Kulisch	203
<b>Білан С.О.</b>	
Пантелеймон Куліш – активний діяч українського національного відродження XIX століття	205
<b>Жгут О.А.</b>	
Погляди П. Куліша на формування української національної ідеї	207
<b>Калуга В.Ф.</b>	
Образ Куліша як персоналізована міфологема української культури	210
<b>Кодола О.</b>	
Пантелеймон Куліш: з Україною в серці	211
<b>Матвієнко І.С., Кичкирук Т.В.</b>	
Ідея «Ідеального правителя» для української держави (за роботою П. Куліша «Чорна рада»)	214
<b>Мисюра Т.М.</b>	
П. Куліш, О. Бодянський та фольклористика	216
<b>Пономаренко О.Г.</b>	
Пантелеймон Куліш – герой, якого шанує і возвеличує український народ	218
<b>Правилова О.І.</b>	
Польсько-українська історична правда Пантелеймона Куліша («компроміс ляхам» та «полякам про українців»)	220
<b>Савицька І.М., Супрун А.Г.</b>	
Розвиток національної ідеї у філософських поглядах Пантелеймона Куліша	221
<b>Семашко Т.Ф., Бамбура А.І.</b>	
Творча діяльність Пантелеймона Куліша та її вплив на державотворчі процеси в Україні	224
<b>Соколов О.Є.</b>	
Козаки у романі «Чорна рада» Пантелеймона Куліша у контексті теорії еліт	227

**Соколова О.М.,Максюта М.Є.**

Ідеї “листів з хутора” Пантелеймона Куліша в контексті хліборобських мотивів вітчизняного історико-філософського дискурсу 229

**Соколова О.М.**

Світоглядovo-філософські засади ідеї України Пантелеймона Куліша 232

**Сторожук С.В.**

Націєтворчий потенціал «аполітичного культурництва» П. Куліша в інтерпретації В. Петрова 234

**Тимошенко О.Т., Вовк А.С.**

Національно-патріотична позиція П.Куліша 237

**Філіпчук М.М.**

Мова як основа буття української нації в творчій спадщині Пантелеймона Куліша 240

**Хвіст В.О.**

П. Куліш та ідеї українського національного й державного відродження 241

**СЕКЦІЯ 7. РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ П. КУЛІША**

**Зайченко І.В.**

Про внесок П.О. Куліша у розвиток української загальної та педагогічної журналістики другої половини ХІХ ст. 243

**Здор І.А.**

Пантелеймон Куліш в інтернет-просторі: молодіжний дискурс 247

**Костриця Н.М., Мазур Н.В.**

Медіаграмотність в професійній підготовці журналістів 249

**Семашко Т.Ф., Моїсеєнко К.О.**

Пантелеймон Куліш як популяризатор української мови 252

**Семашко Т.Ф., Яник К.О.**

Пантелеймон Куліш як явище інтелекту 254

## **СЕКЦІЯ 1. ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

**BABENKO Olena, KUDRITSKA Kate**

### **INTERNALIZATION OF UKRAINIAN IDENTITY AS A KEY ISSUE OF PANTELEIMON KULISH'S LITERARY HERITAGE**

The internalization of Ukrainian identity in Panteleimon Kulish's literary heritage is a key issue of Ukrainian Studies all over the world. The history of any country is in names and events. Panteleimon Kulish is one of the most iconic names in the Ukrainian history and the renowned Ukrainian writer, a key figure of the Ukrainian national revival in the 19th and 20th centuries.

He is also known as a versatile personality, poet, playwright, historian, folklorist, ethnographer, linguist, translator, critic, publicist, editor, and publisher. He is remembered due to the creation of the Ukrainian alphabet, which is based on modern Ukrainian spelling, and the first translations of the Bible, Shakespeare's thirteen plays into Ukrainian. He joined Taras Shevchenko in the Cyril and Methodius Brotherhood, a secret society that worked out a manifest but could not realize it because of the betrayal. As a result, he was arrested by Tsarist police and imprisoned. The writer's dream was to break out of colonialism and promote the Ukrainian identity.

Although the country was ruled by Russia during his lifetime, Kulish's writing was influenced by European Romantic literature and the Scottish novelist Sir Walter Scott. His integration into the canon of national memory took a long time and considerable interruptions. It was a reflection of conflicts and contradictions in the historical background of the nation. Mykola Khvylovy said: "As for science, politics and culture in the broad sense of the word, I see nobody but P. Kulish. He seems to be the only one who can be a light spot in the dark past. Only he can be considered a true European, a person who came so close to the type of Western intellectual."

The Ukrainian identity is connected with the internal unity of his works. The main symbols of Ukraine from P. Kulish's point view are "a heart", "history", "culture", "folk" "language", "unity with nature", "femininity". P. Kulish's literary activity deals with a strategy to "purify" Ukraine (Ukrainian heart, Ukrainian history, the Ukrainian language, Ukrainian nature, Ukrainian woman) to get rid of everything that is external, alien, hostile to the motherland. In Yevhen Nahlik's opinion, Panteleimon Kulish worked out literary rules of the new Ukrainian literature close to the European style (genre, rhythm-melodic, stanza). His literary heritage represents him as a genius-demiurge, a creator of qualitatively new forms. That is an extremely

rare phenomenon even in the world literature. “Chorna Rada” is the first historical novel. P. Kulish reproduced the famous historical events in the second half of the 17th century through the prism of his personality.

The writer focuses on the contradictions between ordinary Cossacks and a foreman, between bourgeois and gentry, between city Cossacks and Cossacks.

The Austro-Hungarian poet and literary critic Bohdan Lepky saw the greatest value of the novel in “longing for better times, in the desire to throw off the yoke, in the impulse to heroic deeds that are awakened in the reader’s consciousness under the influence of “Chorna Rada”.

According to the literary critic Nikolai Zerov, the main tendency of the novel, which Kulish formulated, was “to show the political insignificance of Little Russia (Malaya Rus’).” “Chorna Rada”, in his opinion, still notes “both the power and weakness of the spiritual life of people.” Recalling the “political insignificance” of the Hetman period, the author simultaneously states, that “in the 17th century it is not the insignificant people joined the Russian Empire”. He emphasizes that these people had characters, self-esteem, and “the beginning of the highest citizenship”.

The scale and scope of P. Kulish’s talent has become the subject of numerous foreign studies, which are successfully carried out through the active participation and assistance of international organizations, in particular, the Canadian Institute of Ukrainian Studies (CIUS). As an institute founded primarily to promote scholarly researches and publishing, and to nurture students in all facets of Ukrainian studies, CIUS has also tried whenever possible, within its means and mandate, to contribute to discussions stemming from current events and heritage of Ukraine. CIUS staff members in Edmonton and Toronto have given numerous interviews with media outlets around the world on current Ukrainian Studies. Journal of Ukrainian Studies is considered to be a launching pad of many international projects. On the pages of this edition topical civil and patriotic themes in Ukrainian and other foreign languages are being discussed and popularized.

Museums, in their turn, as social learning spaces and knowledge producing processes can also serve the best way to realize the principles of internalization. In Chernihiv region, near Borzna, there is a small village of Motronovka, where the Regional History and Memorial Museum-Reserve of P. Kulish “Hannina Pustyn” is located. This museum was founded in 2002 on the basis of a complex of natural monuments, history, archeological and memorial sites. It has over 3 thousand museum objects.

All visitors of the museum have the opportunity not only to make the acquaintance with the family estate of the writer, but also to pay tribute to prominent

Ukrainian cultural figures such as Hanna Barvinok, Leonid Hlibov, Marko Vovchok, Taras Shevchenko and Ivan Pului.

**БУДНІК Ірина Олександрівна**

## **СВІТОГЛЯДНА ПАРАДИГМА ПАТРІОТИЗМУ В ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Серед виховних напрямів сьогодні найбільшої актуальності набуває патріотичне, громадянське виховання як основоположні, що відповідають нагальним вимогам та викликам сучасності, закладають підвалини для формування свідомих нинішніх і прийдешніх поколінь. Інтеграційні процеси в Україні відбуваються на фоні сплеску патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, традицій і звичаїв українського народу. Патріотизм – одне з найбільш глибоких людських почуттів. Як правило, це поняття розуміють як відданість і любов до Батьківщини, до свого народу, гордість за їхнє минуле й сьогодення, готовність до її захисту. Це почуття є одним із найважливіших духовних надбань особистості. Воно характеризує вищий рівень розвитку особистості й проявляється в її активно-діяльній самореалізації на благо Батьківщини.

Філософи й політологи визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, що закріплювалося століттями й тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку наповнювалася різним соціальним, національним і класовим змістом.

Психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів Вітчизни. Патріотичне почуття, соціально-моральне у своїй основі, особистість набуває не лише шляхом біологічної спадковості, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому розумінні слова. Нині патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини. Невід'ємною складовою

патріотизму є національна свідомість. Національна свідомість - це сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, етичних, філософських, релігійних поглядів, норм поведінки, звичаїв і традицій, ціннісних орієнтацій та ідеалів, в яких виявляються особливості життєдіяльності націй та етносів.

Важливу роль у становленні патріотичної свідомості особистості відіграє формування адекватного відношення до культурно-історичних здобутків інших націй. Патріотизм як світоглядна настанова має відповідати соціо-культурним вимірам сучасності. В контексті глобалізаційних процесів це передбачає таку еволюцію інтерпретації патріотичної прарадигми світовідношення, яка б виключала можливість рецидивів хуторянської замкненості та цивілізаційного ізоляціонізму. Тільки така модернізована концепція патріотизму здатна слугувати теоретичним та практичним дороговказом на шляху до втілення європейського цивілізаційного вибору українського народу.

У цьому зв'язку набуває значної актуальності звернення до теоретичного доробку Пантелеймона Куліша. Наш проникливий співвітчизник присвятив значну частину своєї творчості питанню про місце України у Всесвіті. В своїх безсмертних «Листах з хутора» він зазначав, що Україна не може безоглядно наслідувати цивілізаційні шляхи інших країн. Саме намагання зробити це призводить до рецидивів гасел радянської пропаганди, на кшталт «наздогнати та перегнати». Патріотизм автора «Чорної Ради» передбачає суворе засудження такої логіки, яка на його думку перетворює українця на «підляшка». Україна, на його думку, має віднайти свою власну модель розвитку, яка б відповідала національно-ментальним особливостям нашого народу.

Така модель передбачає критичне не заперечення досягнень інших націй, а критичну оцінку кожної цивілізації з погляду моральних і національних критеріїв. Так письменник-культурософ із русоїстською далекоглядністю застеріг від захоплення урбанізацією європейського типу і розриву зв'язків із природою, вказав на небезпеку денационалізації через нівеляційний науково-технічний прогрес, звеличив хутір як осередок національної самобутності, опоетизував патріархальні мораль і побут, протиставивши їх новим «цивілізаторам», у яких «усе тільки сбит і потребленіє на умі», високу етику простих хуторян. Хутір як осередок національних традицій, «простих звичаїв», живої народної мови покладався альтернативою русифікованим «городам і їх порядкам», де «затуманюють» «святую нашу істину». Автор підносив «українських хуторян» з їх «простим, свіжим розумом сільським» над «городянами» – тими «прогресистами».



Водночас Письменник не нехтує міста Європейського типу і цивілізацію, як такі. Він за етичну цивілізацію, засновану на тисячолітній науці – праведному Божому слові, християнстві і за власний український цивілізаційний розвиток проти накиненого зовні, поневолюючого: «Европейская цивилизация не представляет для нас чего-то ненавистного, как для московских славянофилов, которые объявили Запад гнилым и изобрели какое-то русское воззрение на науки и искусства. Мы изучаем дружески все, что выработано другими обществами и народностями, но благ для нашего народа ожидаем только от своеобразного развития его собственных нравственных сил и от увеличения средств к жизни на его родной почве.»

Таким чином, у творчості П. Куліша здійснюється синтез універсальних здобутків європейської цивілізації та національно-своєрідних особливостей українського народу та вибудовується відповідна світоглядна парадигма патріотичного виховання, яка є особливо актуальною на сучасному етапі боротьби за національну ідентичність.

**ГОРДЕЄВА Ірина Володимирівна**

## **ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ МАЛОЇ ПРОЗИ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Проблеми гендеру сьогодні досліджуються вченими різних наукових галузей, оскільки вони наскрізь пронизують і завжди пронизували суспільне життя. Знайшли своє відображення ці питання і в літературі. Аналізуючи фольклоризм як стильову рису україномовних оповідань П. Куліша, також важко оминати увагою цей аспект.

У малій прозі П. Куліша досить чітко простежуються ідейно-естетичні засади фольклоризму, що включає засадничі елементи характеристики цього явища у його творах, а також рецепції на сюжетно-стилістичному рівні та на рівні відображення гендерних відносин у тогочасному суспільстві.

Цілком по-народному відображено в оповіданнях П. Куліша і розподіл гендерних ролей, так що цю рису можна вважати виявом фольклоризму. Якщо проаналізувати в цьому напрямку Кулішеві оповідання-ідилії «Орися», «Дівоче серце» й «Гордовита пара», то можемо чітко простежити фольклорну поетику, народне бачення ідеалу у зображенні жіночих (дівочих) та чоловічих (парубочих) образів, – причому як їх зовнішнього вигляду, так і внутрішнього світу в період козаччини.

Звернемося спочатку до зображення жіночих образів в оповіданнях П. Куліша. Наприклад в ідилії «Орися», яку дослідник творчості письменника Є. Нахлік влучно назвав «маленьким шедевром на зорі нової української прози» [1], найбільш рельєфно виведено образ головної героїні твору, доньки сотника Таволги Орисі. П. Куліш використовує спосіб портретування героїні, повністю зорієнтований на народний ідеал, що було притаманне романтичній прозі першої половини XIX століття і розвинено в українській літературній традиції ще І. Котляревським та Г. Квіткою-Основ'яненком. У образі Орисі спостерігаємо гармонійне поєднання зовнішніх рис із внутрішнім світом людини.

Нормами народного звичаєвого права регламентується у творі «Дівоче серце» моральний образ дівчини і, з іншого боку, звеличується сила її почуття, сила духу, здатність протистояти громадській думці, осуду, незважаючи на те, що в тогочасному суспільстві це було дуже складно: «Ховайся ж тепер, Оленко, од людей, не йди й до церкви, бо всі сусіди взнали, кого ти, молода, покохала! І квітки ти свої розгубила по дорозі, підбираючи відра. Паробки, йдучи до церкви, квітки твої, сміючись, позбирали» [1].

Дещо іншого плану героїня Маруся Ковбанівна з оповідання П. Куліша «Гордовита пара», що має сюжет народної балади про вірне, але нещасливе кохання з трагічною розв'язкою. Зберігаючи форму народного наративу, воно чи не найвиразніше відбиває її риси традиційними мовними зворотами: «древня була моя бабуса-покійничка», «найчастіше було споминає», «отак, було, розказує мені бабуса», «каже бабуса» [1]. Автор ніби протиставляє горду Марусю Ковбанівну лагідній та покірній Орисі. Володіючи красою, ці дві героїні мають зовсім різні характери, як, до речі, і долю.

Уже із зазначених характеристик жіночих образів в оповіданнях П. Куліша можемо бачити естетичний і моральний народний ідеал дівчини та жінки часів козаччини, яка мала бути красивою і вірною, гордою і сильною, бо часто чоловік змушений був із шаблею захищати свою землю, а жінка мала чекати його і в усьому замінити, в чому простежуємо суттєву різницю між ідеалом жіночим у попередні часи.

Стосовно ж того, яким постає за часів козаччини, з народної точки зору, ідеал чоловіка, також простежується в оповіданнях П. Куліша. Скажімо, в образі сотника Таволги втілено народний ідеал господаря, ватажка, людини чесної, авторитетної, яка, завдяки праці, додержанню народних моральних норм і християнських заповідей, нажила достаток, здобула душевний спокій і справжнє щастя.

Змальовуючи чоловічі образи у своїх оповіданнях, П. Куліш більше акцентує не на зовнішніх рисах (хоч і використовує подекуди яскраві штрихи зовнішнього портретування у стилі сентименталізму), а на внутрішніх переживаннях, стриманості, рішучості, силі волі, і не лише в бою, але й у коханні.

Із притаманною народним оповіданням гіперболізацією змальовано образи «гайдамаків» та гордих «запорожців» у творах П. Куліша «Січові гості» й «Мартин Гак». Їх сміливість не знає меж, та й самі вони схожі на казкових богатирів «Вернидубів» та «Підпригір». Наприклад, Іван Чуприна із «Січових гостей» навіть після смерті не втратив своєї гордої величі. Своєю сміливістю та звитяжністю знатні козаки і багатства собі неабиякого здобували, тому і вдається П. Куліш, описуючи їх, до детального, по суті етнографічного портретування. Запорожець змальований справжнім лицарем, багатим і під стать билинним богатирям.

Отже, народні уявлення часу періоду козаччини на Україні про естетичні та морально-етичні гендерні ознаки особистості досить чітко відображені в україномовних оповіданнях Пантелеймона Куліша. Можна говорити, що вони відповідають національному ідеалу гендерної зовнішності та поведінки, трансформовані елементи якої і до сьогодні простежуються в ментальних і психологічних рисах та виявах характеру українців.

### **Література**

1. Куліш П. Оповідання / Переднє слово М. Чернявського / П. Куліш. – Бахмут, 1900 – VIII, 159 с. 2. Куліш П. Твори в двох томах / П. Куліш. – К.: Дніпро, 1989. – Т. II. – 586 с. 3. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш / Є Нахлік // Куліш П. Твори в двох томах. – К.: Наукова думка, 1994. – Т. I. – 750 с.

**КРАВЧЕНКО Наталія Кимівна**

### **ФОЛЬКЛОРНІ І РЕЛІГІЙНІ МОТИВИ В ОПОВІДАННІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «БАБУСЯ З ТОГО СВІТУ»**

Предметом дослідження є оповідання Пантелеймона Куліша «Бабуся з того світу», що від імені оповідача – бабусі Дубинихи – об'єднує перекази про померлі душі. Своєрідність цього твору обумовлена його фольклорними джерелами, на автентичності яких наголошував сам автор. Зважаючи на те, що вчення про життя після смерті є важливою частиною як біблійної («Підуть ці в муку вічну, праведні ж – у життя вічне» (Мф. 25, 46), так і, ширше,

християнської картини світу, метою дослідження є порівняльна характеристика фольклорних і релігійних мотивів оповідання Пантелеймона Куліша.

Спільним є уявлення про смерть як розлучення душі і тіла, митарства, «хронологію» відвідування душею спочатку раю, а лише потім пекла, образ пекла як про безодні, неоднорідність пекла (залежно від ступеню гріха), частково перетинаються образи, через які передаються страждання грішників, наявність помічника-провідника, межі між цим і потойбічним світами, концептуального мотиву щодо невідворотного покарання за гріхи тощо.

Проте досить переконливими є і відмінності між фольклорним (міфологічним і релігійним світоглядом. Спільним з чарівною казкою, але відмінними від канонічних релігійних уявлень є в оповіданні кармічний мотив перетворення душ померлих людей-грішників на тварин, що корелює з поширеним у казках мотивом метаморфози – перетворення людини на тварину або птаха (і, якщо казати про ще давніші корені, з давньоінлоєвропейською ідеєю карми): «Бідні люде, що од свого рота віднімали та старцям із посліднього давали» перетворилися на ситих волів, а «багаті люде, що жили самі в розкоші, а бідним не помагали», стали худими волами («по роги в спашу, та худі як дошка»). Рідні брати, «що погризлись та й побились», перетворилися після смерті «на два собаки над шляхом», що «вищать та гризуть ся». Якщо розглянути такий образ з погляду лінгвістики, він постає як метафора, яка у семіотичному просторі «потойбіччя» деметафоризується, втрачаючи свої абстрактні символні ознаки (собака як символ агресії, гніву) або, точніше, переводить такі ознаки в площину потойбічної «онтологічної» реальності з інтерпретацією метафоричної проекції «людина як зла собака» у денотативному плані «собака як зла людина»).

У розрізі міфологічних уявлень давніх українців образ собаки-людини може асоціюватися з уявленнями про песиголовців – міфічних вкритих шерстю істот із собачою головою, які вважалися символом жорстокості. У більш широкому контексті світової міфології мотиви посмертного перетворення людини на тварину базуються, на наш погляд, на ідеї неможливості подолання автохтонного походження людини, яка разом із своїм дихотомічним корелятом (намагання подолати автохтонність) утворює одну з базових міфем, визначених Леві Стросом як основа універсальної структури міфів різних народів (від міфів про царя Едіпа – до міфології індіанців – публо).

Спільними із казковими подіями, описаними П. Кулешем, і релігійними уявленнями є певні образи Пекла, насамперед ті, що вже набули якості символів потойбічного світу: образ киплячої смоли, в якій караються грішники, жаги, вогню. Образи покарань відзначені певною «дзеркальною» іконічністю,

відтворюючи «структурну» подібність між природою гріха і покаранням (не дав пити – страждає від спраги, не зігрів подорожнього – замерзає від холоду, хоч «горить у полемі»).

**МАСЛОВА Людмила Анатоліївна**

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ – ВИДАТНА, АЛЕ СУПЕРЕЧЛИВА ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ НАШОГО ПИСЬМЕНСТВА**

За словами І. Франка, Пантелеймон Куліш – це „перворядна зірка в нашому письменстві” [5], „один з корифеїв нашої літератури” [6]. Разом із Т. Шевченком і М. Костомаровим він склав славетну наддніпрянську „трійцю” 40-60-х років, яка заклала підвалини новочасного українського народно-патріотичного руху. Зазначивши, що вони „розпочали нову добу українського літературного і загалом духового розвою”, І. Франко назвав „самородного генія” Шевченка „появою занадто одиничною, незвичайною серед української суспільності”, а саме Куліша – „першим... справді національним писателем українським, т. є. писателем, котрий старався по змозі своїх сил відповісти потребам своєї суспільності, зобразити її погляди... і йти поряд з її розвитком національним і суспільним” [7,3,4]. За Маланюком, нова українська література мала „двоєдине джерело” й двох фундаторів – Шевченка („вибух національного підсвідомого”) і Куліша – „перше (в добі Відродження) напруження національного інтелекту”.

Життєвий і творчий шлях П. Куліша – то подвижницька діяльність в ім'я збереження і розвитку національної самобутності рідного народу, його духовного поступу, освоєння ним літературно-мистецьких, культурно-освітніх та наукових надбань світової цивілізації, невтомний пошук правди, розбудова національної культури на терені красеного письменства, історії літератури та літературної критики, фольклористики й етнографії, історичної науки й історіософії, публіцистики, педагогіки, мовознавства, релігійного культу, журналістики й книговидавничої справи.

Переважно з власних матеріалів – оригінальних творів і фольклорних текстів, записаних „з народних уст” у 1843-1845 і в 1855-1856 рр., – Куліш упорядкував і видав етнографічно-фольклористичну, історіографічну й літературну збірку „Записки о Южной Руси” (т. 1 – 1856, т. 2 – 1857), де вперше вжив створену ним орфографію (згодом названу „кулішівкою”), якою заклали основи сучасного українського фонетичного правопису. За оцінкою І. Франка, „в

історії української етнографії ім'я Куліша тривко записане його „Записками о Южной Руси” [7].

У 1857 р. побачила світ Кулішева „Граматка” – перший на Наддніпрянщині український буквар і читанка. Піклуючись про збереження національної пам'яті та вироблення науково-популярного стилю української літературної мови, він написав і надрукував історичні нариси „Хмельниччина” і „Виговщина” (обидва — 1861).

Через усе життя Куліш проніс сприйняту в юності ідею Гердера про цінність національної самобутності й неповторного історичного шляху кожного народу. Додержуючись думки про існування універсальних законів розвитку природи й суспільства, український мислитель був переконаний, що збереження і вияскравлення національного розмаїття людства має свою всепланетарну доцільність і відповідає універсальним закономірностям розвитку Всесвіту.

Романтизм у синкретичній світоглядній системі Куліша виявився, зокрема, в українізації руссоїзму (хутір як осередок національної самобутності, „простих звичаїв”, живої народної мови автор „Листів з хутора” протиставляв русифікованим „городам і їх порядкам”, де „затуманюють” „святую нашу істину”) і в національно акцентованому переосмисленні позитивістських уявлень. „Національний дух” Куліш розглядав як самоцінну й самотворчу силу, а українців – як „націю з своєю особою задачею”: поставши як поневолена нація, „жадобою правди серед безправ'я”, „наша сім'я народня” 8 покликана пропагувати гуманізм, справедливі, рівноправні й дружні стосунки між народами, пріоритет духу над політикою і силою. Вивищуючи органічне й ірраціональне над штучним і раціональним, він ідеалізував національну старовину (в 40-60-х роках – козаччину та народнописенну стихію, а в 80-90-х – княжу добу, „старорущину”), висловлював есхатологічні ідеї.

У світогляді й творчості пізнього Куліша відбувалася не тільки своєрідна романтизація позитивістських уявлень, а й позитивізація романтичних, що виявилось насамперед у його відході від романтичного козакофільства, характерного для нього та інших українських письменників 30–60-х років (хоча й тоді він часом критично зображав запорозьку вольницю, повсталу селянсько-козацьку стихію). У середині 70-х років Куліш усвідомлював, що в сприйнятті національної минувшини відбувся перехід „духу нашого з одного людського віку в інший”, бо „багацько зафактованого тоді з'явилося нам тепер легендованим”.

Заповітною мрією Куліша було створення самостійної української держави, віру в яку він висловив іще 1843 р. в „Книзі о ділах народу українського і славного Війська козацького Запорозького” і проніс через усе життя.

У своїх суперечливих політичних орієнтаціях на чужоземну силу – російський „освічений” абсолютизм (у 1864-1867 рр., середині 70-х років), польську шляхту й інтелігенцію Галичини (1882) – Куліш був дуже послідовним: щоразу намагався опанувати несприятливу для розвитку української культури ситуацію, пробуючи знайти шляхи для національно-культурного поступу рідного народу навіть у співпраці з його гнобителями.

Лейтмотивом Кулішевих змагань упродовж усього життя було двоєдине прагнення: зберегти національне обличчя українського народу, його мову й культуру, звичаї і традиції, закласти основи національно-самобутньої української літератури – і водночас європеїзувати українців. Орієнтуючи співвітчизників на засвоєння здобутків західної і світової цивілізації, він ревно жадав вивести рідний народ, українське письменство й науку на широку дорогу світового культурного поступу.

Світ образної словесності, на його переконання, не повинен бути художнім еквівалентом довколишньої дійсності. Художній твір, на його думку, має бути насажений високими ідеалами.

П. Куліш був наділений багатограним письменницьким талантом, який з успіхом виявив у різних художніх формах – прозових, поетичних, драматичних, у переспівах та перекладах, літературній критиці, публіцистиці, науково-популярних історичних нарисах і численних листах.

В історію української літератури Куліш увійшов насамперед як автор першого українського роману „Чорна рада. Хроніка 1663 року”.

Визначний є внесок Куліша в розвиток української ліричної та ліро-епічної поезії.

Вершиною поетичної творчості Куліша стала збірка „Дзвін” (1893), складена з віршів і поем 80-х-початку 90-х років. Характерною особливістю поетичної мови Куліша є її афористичність.

Численні переспіви та переклади Куліша переконливо доводили, що українською мовою можна успішно відтворювати світову класику, прищеплювали рідній літературі інонаціональні художні форми.

Особлива заслуга Куліша в тому, що він одним із перших став на шлях інтернаціоналізації, насамперед європеїзації художніх форм нової української літератури (жанрових, ритмомелодійних, строфічних). В епічній прозі Куліш дав перший зразок історичного роману („Чорна рада”) та оповідання-ідилії („Орися”), у драматургії – створив найдовершеніші в тогочасному українському письменстві взірці драми у віршах („Драмована трилогія”). Його містерії та філософічно-історичні драми формували нову лінію в розвитку української

драматургії, відмінну від конкретно-реалістичної традиції, утверджуваної М. Старицьким, М. Кропивницьким, І. Карпенком-Карим. „Іродова морока” та „Драмована трилогія” передували умовно-символічній, притчево-метафоричній драматургії Лесі Українки.

Куліш увійшов в історію нового українського письменства і як один із засновників літературної критики, зокрема так званої письменницької, як перший український критик-професіонал. Як літературний критик та історик літератури Куліш відстоював право українського народу „на свою самостайну словесність”, доводив перспективність українського красного письменства, вселяв упевненість у те, що народному слову будуть підвладні всі роди, види й жанри літературної творчості.

Однією з першорядних в естетичній свідомості Куліша є проблема співвідношення фольклору й літератури.

Вагоме місце в Кулішевій творчості й в усій українській культурі посідає його публіцистика. „Може, найсильніше в Куліша, – зауважував Д. Чижевський, – його науково-популярна (історичні нариси) та публіцистична проза та деякі листи... Перед Драгомановим і Франком „широкозорий Куліш” (Є. Маланюк) був провідним українським публіцистом, мав значну популярність і вплив на розвиток національно-культурного й політичного руху”.

Талановитому есеїстові Кулішеві належить зачин авто-біографічно-мемуарного жанру в новому українському письменстві („Жизнь Куліша”, 1868; „Хуторская философия и удаленная от света поэзия”, 1879; „Історичне оповідання”, 1882; „Воспоминания о Николае Ивановиче Костомарове”, 1885).

Куліш був блискучим знавцем української народної мови і одним із творців літературної, причому не тільки її художнього стилю, а й літературно-критичного, есеїстичного, науково-популярного й епістолярного.

### **Література:**

1. Маланюк Є. Буряне поліття (1917—1927) // Маланюк Є. Книга спостережень. Проза: У 2 т. Торонто, 1962. Т. 1. С. 12.
2. Куліш П. Заздалегідне словце до другого типу // Куліш П. Досвідки. Думи і поеми. К., 1876. С 3-4.
3. Куліш П. Грицько Сковорода // Твори: У 6 т. Л., 1909. Т. 2. С 330.
4. Куліш П. Уляна-ключниця (1685-1870) // Там же. С 206.
5. Щурат В. Філософічна основа творчості Куліша. Л., 1922.
6. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 18, № 65.



7. З листа до О. Кониського від 30 листопада 1861 р. // Нова Україна. 1923. Ч. 10. С 148.

**СЕМАШКО Тетяна Федорівна,  
БАБАК Дар'я Юріївна**

## **ВНЕСОК ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

Пантелеймон Куліш відомий в історії української літератури як письменник, поет, драматург, перекладач з багатьох мов. Він зробив вагомий внесок у розвиток української літератури, мови, культури та мистецтва як перший український професійний літературний критик, автор підручників для школи, історик, етнограф, педагог, видавець і громадський діяч. Як зауважив його Іван Франко, Куліш був «першорядною зіркою в нашому письменстві, великим знавцем нашої народної мови та при тім добрим знавцем мов й літератур європейських народів» [3, с. 4]. Маючи коріння від давніх козацьких родів, П. Куліш отримав домашнє виховання, яке базувалося на народних традиціях, де головним був культ української мови та культури. Неймовірну красу культури українського народу та любов до України, з дитинства Пантелеймону відкрила мати, співаючи народні пісні та оповідаючи казки. Тому ставши дорослим, він вірив і мав величезне бажання розвивати українську мову та літературу.

Внесок П. Куліша в українську культуру є вагомим і безперечним. Він є автором українського алфавіту «кулішівки» однієї з перших версій української граматики, яка стала основою пізнішого українського правопису у Східній Україні кінця ХІХ–початку ХХ століття; у розвитку народної школи на Україні помітну роль відіграв розроблений ним правопис української мови, а також «Граматика», яка була першим україномовним букварем і читанкою, із якого українці мали можливість навчатися рідною мовою. Трохи пізніше почав виходити український журнал «Основа», де Пантелеймон Куліш стає головним співробітником, – завідувачем відділом критики. У цьому журналі Куліш публікував поезії, драми, оповідання, повісті, статті літературно- історичного характеру, рецензії й історичні розвідки. Тому він відіграв значну роль у розвитку української літератури та культури, в утвердженні української літературної мови.

За ініціативи Пантелеймона Куліша в Петербурзі працювала «Друкарня П.О. Куліша», в якій він виконував редакторську роботу. Тут вийшли друком

перша книжка «Народних оповідань» Марка Вовчка, альманах «Хата» і найповніше на той час зібрання творів і листів Гоголя «Сочинения и письма» з Кулішевою передмовою. А піклуючись про збереження національної пам'яті та вироблення науково-популярного стилю української літературної мови, він написав і надрукував історичні нариси з історії України «Хмельниччина» і «Виговщина».

Усе своє життя Пантелеймон Куліш служив українській національній ідеї – у ній його єдина мета, у ній він був послідовний. А служіння народові у будь-якій галузі – у науці, літературі, освіті – для нього завжди було головним. Невтомна титанічна праця зробила Пантелеймона Куліша одним із найвизначніших інтелектуалів нації, у якого в житті було «більш діла, ніж часу» [2, с. 282]. У листі до Параски Глібової він щиро зізнається: «Я нарікаю на роботу, але вона – моє єдине опертя, моя єдина втіха. Що, якби цього не було?» [2, с. 282].

Упродовж всього життя П. Куліш дотримувався послідовності у творенні української національної ідеї. Він був серед перших дослідників історичної долі українського народу, подвижником його мови й культури, самобутності й свідомості задля майбутнього.

### **Література:**

1.«Книга о ділах народу українського...» [Текст] : вибр. твори / Пантелеймон Куліш ; [передм. та упоряд.: В. Т. Лазарева] ; Нац. НДІ українознав. та всесвіт. історії. - К. : [б. в.], 2012. - 224 с. : іл., портр. - 300 прим.

2.Куліш П. З листа до Параски Глібової від 6 квітня 1862 р. / Пантелеймон Куліш // Червоний шлях. – 1924. – № 8– 9. – С. 282.

3. «Хуторська філософія» Пантелеймона Куліша: методико-бібліографічні матеріали / [уклад. Н. О. Кліменко]; КЗ КОР «Київська обласна бібліотека для юнацтва». – К., 2019. – 33 с.

4.<http://archive.nndiuv.org.ua/fulltext.html?id=1762>

5.<https://studfiles.net/preview/5705273/page:18/>

**ЧОРНОМОРДЕНКО Дмитро Іванович**

### **ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ФОРМА БУТТЯ КУЛЬТУРИ**

Літературну творчість можна розглядати як один із аспектів самореферентності культури шляхом відтворення її базових цінностей, виражених конкретно постаттю письменника. Авторське бачення конкретного стану справ дійсності виражається в літературному описі стилів мислення, що

схоплені у літературних творах і відображують ключові проблеми, виклики, перспективи.

Варто звернути увагу на те, що феномен творчості вказує на людиномірність буття сучасної науки і її соціально-інституційного виміру – культури. Йдеться про те, що на прикладі творчості як активного ставлення суб'єкта до світу і перетворення дійсності можна пересвідчитися у нерозривному зв'язку між буттям культури і засобами її конституювання як автопоезису.

Відомий український письменник Пантелеймон Куліш своєю творчою літературною спадщиною уособлює прояв кризи національної самосвідомості, тенденцій у порушенні динаміки соціальної рівноваги і врешті, боротьби за утвердження унікальності українського народу. Творчість Куліша здебільшого була спрямована на патріотичне виховання свого народу.

Він був членом Кирило-Мефодіївського Товариства, сучасником Тараса Шевченка та Миколи Костомарова і все ж, на мою думку, важко його вважати філософом історії. В той же час, я гадаю, більшою мірою Пантелеймона Куліша можна вважати власне науковцем оскільки незважаючи на ті міста у світі в яких він опинявся і жив через примхи долі, він часто прагнув скористатися державними архівами в яких він здійснював спроби віднайти факти що вказували б на відокремленість, незалежність та унікальність українського народу. Куліш як не лише помітна, а й визначна постать в історії української культури сприяв поширенню ідеї про необхідність розвитку національної літератури.

Окремо, увагу хочеться звернути на кілька найвизначніших на мій погляд речей у творчій і науковій спадщині Пантелеймона Куліша:

- Виступив співзасновником Кирило-Мефодіївського товариства непересічну роль якого у сприянні створенню власне української писемності та культури в цілому, як відомо, важко переоцінити;

- Здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою (1860 року разом з І. Пулюєм та з допомогою І. Нечуя-Левицького. Куліш для цього окремо почав вивчати єврейську мову);

- Видрукував український буквар – «Граматyku», що був першим букварем українською мовою в Російській імперії.

В письменстві як формі буття культури через її автора, а отже й носія, уособлюються головні, граничні для буття і унікальності культури риси. Не кожен письменник здатен їх розгледіти, виокремити чи сформулювати.

Наприклад, для того, щоб людина могла встигати за плином часу, їй потрібно у незвичному світлі побачити ієрархію тих знань і цінностей, які входять в систему освіти, що пропонується як багаж людині котра вступає в

самостійне життя. І найголовнішим тут є здатність виокремити знання потрібні завжди та усюди, а також навички настільки ж універсально корисні. Якщо така робота не буде виконана то багаж стане нікчемним вантажем для людини.

Отже, не можна бути справжнім письменником чи науковцем не маючи навичок навчання. Суть феномену творчості, в тому числі і літературної полягає у здатності людини до безперервного самовдосконалення, яке в свою чергу неможливе без рефлексії. І на основі такої здатності конструюються способи вираження реального буття людини. Сукупністю таких форм є культура. Творчість є способом реалізації певної ментальності, людської самореалізації та втіленням образу культури через носія її цінностей.

Літературна творчість є визначальним фактором розвитку культури оскільки виражає переживання життя та усвідомлене до нього ставлення творця смислів як засади власного буття.

Таким чином, на прикладі деяких згаданих вище визначних аспектів життя та творчості видатного українського письменника, публіциста, етнографа, перекладача і громадського діяча Пантелеймона Куліша ми пересвідчуємося в тому, що однією з базових характеристик розуміння сутності та специфіки культури можна вважати творчість, зокрема літературну. Її можна розуміти як основну чуттєво-раціональну здатність суб'єкта до самоусвідомлення і самоконститування в умовах визнання специфіки власної унікальної ментальності та звичаїв що виражається у сукупності духовно-символічних образів.

### **Література**

1. Удод О.А., Грузін Д.В. КУЛІШ Пантелеймон Олександрович [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во "Наукова думка", 2008. – 568 с.: іл. – Режим доступу: [http://www.history.org.ua/?termin=Kulish\\_P\\_O](http://www.history.org.ua/?termin=Kulish_P_O) (останній перегляд: 03.07.2019)

**ШИНКАРУК Олександра Василівна**

### **МІСЦЕ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В УКРАЇНСЬКІЙ І СВІТОВІЙ КУЛЬТУРАХ**

*Заслугою П. Куліша є те, що він не тільки  
створив перший роман, а й поставив  
його в контекст тогочасної світової літератури*  
*В. Неділько*

Пантелеймон Олександрович Куліш – поет і прозаїк, фольклорист і етнограф, перекладач і критик, редактор і видавець, подвижник українського слова і духу, який зробив вагомий внесок у розвиток українського перекладу. Він один з перших збагнув значення перекладу кращих зразків світової літератури як могутнього джерела духовного збагачення українського народу, його культури, літератури.

Про роль П. Куліша як творця і як перекладача у своєму листі М. Коцюбинський писав: “...дедалі все видніше й видніше стає, яку велику вагу в нашому письменстві має це славне ім’я; а яку матиме своїми роботами, що тільки тепер виявляються на світ, – про те можна догадуватися. Могучий майстер української мови й творець українського правопису, благородний поет, перекладач Шекспірових і Байронових творів, а також Біблії, автор “Записок о Южной Руси”, “Чорної ради” і сили інших цінних праць – має право на нашу повагу і вдячність. Перед цими його заслугами забуваються тепер ті помилки, які йому траплялося робити, а виступає потреба пошанувати його працю”.

Пантелеймон Куліш – палкий прихильник справедливих міжнаціональних взаємин і світової культури. Протягом життя опанував польську, чеську, сербську, французьку, англійську, німецьку, італійську, іспанську, латинську та старосврейську мови, вивчав давньогрецьку, шведську та арабську. Переклади складають чималу літературну спадщину Пантелеймона Куліша, що тяжів до світової культури.

Заповітною мрією П. Куліша було перекласти й видати українською мовою Біблію, що, на його думку, сприяло б навчанню різних верств населення української літературної мови, і дало б змогу перед усім християнським світом заявити про існування окремого українського народу зі своєю самобутньою мовою. П. Куліш вважав, що український переклад Біблії може мати більше значення, ніж Шевченкова поезія. «Коли не знали людські політики українців за народ, як вони задзвонили в Шевченкову кобзу, то, може, визнають їх тепер, як вони з’являться, осіянні Божим Словом [1, с.111].

У листуванні з О. Гатцуком Пантелеймон Куліш писав щодо свого задуму створити український переклад Святого Письма: «Слово наше матиме якийсь ужиток з мого перекладу, а до релігії, поки що, нема йому діла. Нехай вона проповідується тими, що “мають владу” по-своєму, не знаючи іншої “власти”, котрою дивував народ Ісус. Колись, як і слід нашого життя зникне, може, й релігія, коли обіпреться на розумну, правдиву екзегетику, візьме з моєї праці свою долю вжитку» [2, с.49].

П. Куліш дуже цікавився розвитком російської, польської, англійської літератури і доводив, що українська мова здатна відтворити всі багатства світової культури і намагався передати як зміст, так і форму творів зарубіжних класиків. Зокрема, переклад творів велетня духу епохи Відродження, англійського поета та драматурга Вільяма Шекспіра, І. Франко достойно оцінив: «Він узявся перекладати Шекспіра не для проби, а певний свого пановання над рідною мовою... і дав нам переклад, з яким можемо без сорому показатися в концерті перекладів великого британця. Держачися оригіналу далеко докладніше, ніж його попередники, Куліш уміє при тім надати своєму перекладові свій індивідуальний колорит, щось таке, що дозволяє відразу пізнати в нім працю Куліша, а не жодного іншого українського поета» [3, с.152].

М. Грушевський високо цінував творчість Пантелеймона Куліша, на його думку, він був проповідником єднання України зі Вселюдством на ґрунті культури. Світова культура була для нього найвищим добром, провідною ідеєю й мірою вартостей своїх і чужих явищ українського життя в минулому й сучасному та всяких міжнаціональних відносин. Уважаючи Біблію, Гомера й Шекспіра фундаментальними каменями сего вселенського храму, він присвятив велику частину свого життя на те, щоби присвоїти їх українському культурному життю [4, с. 151].

Письменники світового значення завжди стояли на висоті культури свого часу. Це в повній мірі стосується і Пантелеймона Куліша. Маючи величезну ерудицію, творчо перероблюючи кращі досягнення світової літератури, він ставив перед собою певні завдання. Своїми перекладами П. Куліш прагнув зробити літературу різних країн частиною української культури і, ставлячи перед собою просвітницькі цілі, намагався підвищити культурний рівень народу, оскільки був переконаний, що дійсно великі твори, які правдиво змальовують життя простих людей, будуть доступні українському народу. Він жив у світі різних образів, і йому була близька поетична творчість народів світу, тому використовуючи той чи інший поетичний образ, П. Куліш наповнював його самобутнім змістом, робив його настільки народним, що важко було говорити про які-небудь впливи і запозичення.

Необхідно відзначити, що П. О. Куліш першим в українській літературі здійснив рідною мовою переклад Святого Письма та зробив чимало талановитих перекладів і переспівів кращих поетичних надбань світової літератури, чим збагатив українську культуру.

## Література

1. Куліш П. Гадки при святкованню осьмих роковин Шевченкової смерти // Правда. – 1869. – № 12. – С. 111.
2. Куліш П. О. Матеріяли і розвідки. – Л., 1929. – Ч. 1. – С. 49.
3. Охріменко О. На орбіті світового письменства // Вітчизна. – 1989. – № 8. – С. 150–152.
4. . Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К.: Освіта, 1992. – С. 151.

## **СЕКЦІЯ 2. ПЕРЕКЛАДАЦЬКА СПАДЩИНА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША Й АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ**

**Viktoriia CHERNIAK,  
Oksana ZAKHUTSKA**

### **PANTELEJMON KULISZ JAKO TŁUMACZ UTWORÓW ADAMA MICKIEWICZA**

Tłumaczenia i przeróbki są znaczącą częścią dziedzictwa literackiego Pantelejmona Kulisza, który dążył do kultury światowej, twórczo przyswajał i przenosił na grunt ukraiński jej zjawiska. Warto jednak dodać, że jego podejście do działalności tłumaczeniowej długo było niejednoznaczne.

Już w 1844 roku P. Kulisz przetłumaczył na język rosyjski część IV dramatycznego cyklu Adama Mickiewicza „Dziady”. Jego własne dolegliwości miłosne związane z dramatycznymi zalotami do Aleksandry Biłozerskiej skłoniły go do tłumaczenia tej historii romantycznej miłości. Były one bowiem podobne do cierpień Gustawa A. Mickiewicza, o czym świadczy autorski przepis w datowanym autografie, na podstawie którego ukazał się pierwszy druk tłumaczenia zatytułowany *Любовь за гробом* („Dziady”), w *Сочинениях и письмах*.

W 1846 r. Pantelejmon Kulisz przetłumaczył również na język rosyjski „Życie mojej matki” Ignacego Hołowińskiego. Opublikował swoje tłumaczenie, zatytułowane *Жизнь моей матери*, z własną przedmową w czasopiśmie *Современник*.

Z czasem poeta zaczyna dokonywać wolnych tłumaczeń utworów poetyckich z języków obcych na język ukraiński, tworząc ‘przeróbki’, ‘naśladowania’, wiersze ‘na motyw’ o zabarwieniu narodowym. Pantelejmon Kulisz starał się, aby jego wolne tłumaczenia liryczne i przeróbki były doskonalsze, łagodniejsze językowo i o głębszej treści niż teksty źródłowe. W tym duchu romantycznego folkloryzmu i etnografizmu

wolnie przetłumaczył trzy ballady A. Mickiewicza – „Świtezianka”, „Romantyczność” i „Powrót taty” (*Русалка, Химеру і Чумацькі діти* opublikowane w *Досвідках*). Sam autor przyznawał się, że dzięki czytaniu ballady „Świtezianka”, której nauczył się na pamięć, szybko zaczął rozumieć i zresztą polubił język polski. Najbardziej odpowiadały P. Kuliszowi urok lirycznego tonu A. Mickiewicza, wzruszający romantyczny obraz natury, głęboki psychologizm konfliktu – miłość i zdrada.

Pantelejmon Kulisz w balladzie *Русалка*, przerobionej ze „Świtezianki”, dość wolnie posługuje się tekstem, tworząc w ten sposób nowy utwór poetycki, jednak zachowując główną fabułę i ujawniając moralną i etyczną cnotę założoną przez Adama Mickiewicza. Teoria i praktyka tłumaczenia w czasach Kulisza nie były jeszcze ustalone, dlatego też poeci w większości arbitralnie interpretowali obcojęzyczne dzieła, często ukrainizując tekst, nadając mu barwę narodowego folkloru.

Ballada *Химеру*, napisana na podstawie „Romantyczności” A. Mickiewicza, jest nie tyle tłumaczeniem, ile przeróbką-adaptacją, przy czym P. Kulisz świadomie zmienił formę, aby uczynić dramat fabuły ballady bardziej dynamicznym: jego interpretacja jest o 30 wierszy dłuższa od oryginału (liczącego 69 wierszy), schemat rymowania jest zaburzony, a sama kompozycja ballady nieco zmieniona. Poeta ukraiński skłaniał się ku lokalnej stylizacji, intensyfikując obrazy oryginału w tłumaczeniu, zgodnie z metodą tłumaczenia rekreacyjnego.

Pantelejmon Kulisz jest odważnym tłumaczem i interpreterem, który wspaniale i delikatnie odkrywał integralność filozofii ballady, zaniedbując formę, kompozycję i architekturę. Oczywiście każde nowe tłumaczenie otwiera nowe oblicze oryginału, pomaga go głębiej poznać.

Poeta wypracował własne „tłumaczenie autorskie”, które wyraźnie pokazuje jego unikalny styl jako tłumacza. Jego przeróbki można nazwać projekcjami ukraińskimi, które harmonijnie wpisują się w krajowy system literacki, a przemyślana przeróbka ballady „Romantyczność” jest demonstracją stanowiska Pantelejmona Kulisza jako tłumacza.

**ГАМАНЮК Віта Анатоліївна**

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ: ТАЛАНТ ПЕРЕКЛАДАЧА ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ**

Сучасний світ є занадто інформатизованим. Те, чим користуються для отримання актуальної інформації наші громадяни, доступ до відкритих джерел помножений на технічні можливості отримання інформації з перших рук,



включно з послугами перекладу через інтернет ресурси – все це дає можливість миттєво отримати бажану інформацію. Питання: наскільки ми можемо собі дозволити сприймати цю інформацію як вірогідну.

Пантелеймон Куліш – непересічна постать в українському культурному просторі. Його внесок важко переоцінити, адже це і твори художньої літератури, і переклади, він відомий як громадський діяч, і як дослідник. Проте, переважна більшість асоціює його ім'я з творчістю: насамперед як митця, автора першого історичного роману «Чорна рада». Проте діяльність П. Куліша як перекладача ані трохи не поступається його здобуткам на творчій ниві.

Пантелеймон Куліш знав декілька іноземних мов. Будучи україномовним, він розпочав свій шлях до багатомовності з російської, яка на той час була умовою для здобуття освіти. Потім вивчав французьку, англійську, німецьку, польську, латинську, іспанську, італійську, шведську. Неординарною є мотивація Куліша та спосіб вивчення мов. За свідченнями науковців, які досліджували життєвий шлях та творчий спадок письменника, П. Куліш вивчав мови у процесі читання творів світової літератури мовою оригіналу. Саме у такий спосіб він вивчив англійську й французьку, через читання творів В. Скотта, іноді перечитуючи відомі йому твори ще й у перекладі іншими мовами. Куліш перекладав поезії Адама Міцкевича, твори класиків німецької літератури Вольфганга Гете та Фрідріха Шиллера. Задля того, щоб перекласти українською Біблію, Куліш вивчав давньоєврейську мову, адже вважав, що переклад має бути саме з мови оригіналу, а не з вже наявних перекладів, хоча обов'язково знайомився з текстами цих перекладів.

Куліш не прагнув досконалого знання іноземних мов, він досить швидко засвоював мови на базовому рівні, що давало йому можливість розуміти і перекладати прочитане, за потреби користуючись словниками.

Роль перекладача художньої літератури, здатного запропонувати адекватний переклад, є надзвичайно важливою. Перекладач є творцем тексту, його роль у репрезентації наявного твору художньої літератури є не менш важливою, аніж текст автора. На превеликий жаль, сьогодні ми нерідко стикаємося з ситуацією, коли наші переклади творів художньої літератури лише частково відтворюють той змістовий і емоційний фон, який відчутний при прочитанні оригіналу. Часто це пов'язано зі світоглядними вподобаннями перекладача. Однак, прикро, але це є фактом нашої дійсності, перекладачі нехтують потребою відтворити текст хоча б на вербальному рівні адекватно, не докладають зусиль зануритися у мовний контекст, використовуючи для цього усі можливі лексикографічні й медійні засоби, а передають зміст, спираючись

виключно на наявні знання мови. Це спотворює і зміст, і емоційну складову тексту. Майстерність перекладача художнього твору полягає у його спроможності адекватно передати зміст посилів автора, але й у тому, наскільки майстерно перекладач зможе ретранслювати стилістику, емоційне забарвлення, настрій, загальну атмосферу сприйняття поданої інформації через призму сьогодення. Пантелеймон Куліш, попри відсутність того, що ми сьогодні трактуємо як базову освіту, саме завдяки своєму таланту перекладача міг це забезпечити. Яскравим прикладом цього слугують його переклади творів авторів, які писали німецькою мовою. Адже кожен переклад П. Куліша передає не тільки образний контекст, але й відтворює той емоційний фон, і ритміку автора, його вербальне бачення й відчуття моменту, передає настрій і атмосферу, в яку занурений автор тексту на момент написання твору. Аналізу піддавалися насамперед ліричні твори у перекладі П. Куліша, проте й проза у його перекладах відрізняється майстерністю передачі духу твору. Вивчення творчого спадку П. Куліша як перекладача перебуватиме об'єктом дослідження науковців через багатство палітри образів і форм їх передачі, через майстерність відтворення художнього спадку представників різних національних літератур і уникання перетворення чи спотворення оригіналу. Він брав за основу оригінальний текст, проте його переклади містять відчутний український національний колорит, адже кожен переклад апелює до загальнолюдських цінностей, до національної свідомості своїх співгромадян, попри нехтування за часів його життя національним українським єством. Однак, переклади залишаються ретрансляцією ідей автора, вони не зміщують акценти, не перетворюють текст на інтерпретацію. Вони сприймаються читачем саме як переклад.

Аналіз творчості П. Куліша як перекладача творів, які становлять культурний спадок літератури, дає підстави стверджувати, що його творчий доробок у цьому сенсі важко переоцінити. Талант перекладача, спроможність вірно відчувати й відтворити дух твору, його змістові виміри, все це є надзвичайно важливим сьогодні, було важливим десятиліття тому, залишатиметься однією з оціночних ознак у майбутньому.

**КОЗЮК Оксана Віталіївна,  
ПІВЕНЬ Олена Болеславівна**

### **ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Пантелеймон Куліш – всебічно обдарований письменник, передусім палкий патріот України, який протягом усього життя невтомною повсякденною

працею доводив безмежну свою любов до рідної землі, до українського народу. Його багатогранна діяльність (як поета і прозаїка, фольклориста і етнографа, перекладача і критика, редактора і видавця) охоплює кілька десятиліть.

Один із виявів подвижництва Куліша - перекладацька діяльність, шлях до цілісного осмислення якого криється в пізнанні його філософії. А вона ґрунтується на взаємозв'язку двох провідних для всієї творчості митця начал – духовного та національного. «Він був європейцем між хуторянами та хуторянином між європейцями» – саме так окреслив Віктор Петров постать Пантелеймона Куліша. Бо саме філософія Куліша-хуторянина, для якого хуторянство було концепцією духовного розвитку народу і зумовила широку перекладацьку діяльність як втілення ідеї культурництва Куліша-європейця. Адже хуторянство і культурництво Куліша – це розвиток однієї ідеї України, в якій, як вважав Дмитро Чижевський, і полягає внутрішня цілісність письменника.

Перекладацькій діяльності Куліша сприяло те, що протягом життя він опанував польську, чеську, сербську, французьку, англійську, німецьку, італійську, іспанську, латинську та старогрецьку мови, вивчав давньогрецьку, шведську й навіть арабську. Університет кінця 30-х років видався Кулішеві не надто сприятливим місцем для навчання: студенти мали дев'ять пар щодоби, з восьмої ранку до пів на восьму вечора, з однією великою перервою між пів на першу та пів на другу. Куліш був вільним слухачем спочатку на першому відділенні філософського факультету (яке було прообразом теперішнього філфаку), а потім – на юридичному факультеті. Для першокурсників викладалася німецька, французька, італійська, латинська та грецька мови. Процес ознайомлення з рештою мов складався інакше. Кількох занять з учителем для Куліша було досить, щоб взятися до вивчення самостійно. Зачатки німецької він пізнав, навчаючись у Новгород-Сіверському повітовому училищі, від Якова Яковича Ігнатієва, якого пізніше змалював в одній із повістей. Уявлення про французьку та латину здобув, напевно, в Київському університеті. Англійською захопився в Петербурзі.

Поява перших спроб перекладу в новій українській літературі на початку XIX століття була викликана почасти «...влечением любопытства, нельзя ли на малороссийском языке передать чувства нежные, благородные, возвышенные...» (Петро Гулак-Артемовський), то перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша передбачала свідоме утвердження українського слова, з одного боку, та «європеїзацією» української літератури, з іншого. Показовим у цьому контексті

є підбір Кулішем творів для перекладу - Біблія, Шекспір, Байрон, Гейне, Гете, Шіллер, а також Пушкін, Некрасов, Кольцов, Фет.

Багатьма роками пізніше, осмислюючи шлях, який пройшла нова українська література, «втягуючись в оборот усесвітнього письменства», Андрій Ніковський визначить три послідовні етапи її розвитку: пародію, переклади 70-90 років та оригінальні твори на всесвітні теми, які беруть свій початок від Лесі Українки, окреслюючи тим самим важливу тенденцію розвитку нової української літератури XIX століття - від наслідування через переклади до оригінальної творчості у світовому контексті.

Перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша, з одного боку, знаменувала новий етап, важливий для подальшого розвитку української оригінальної літератури, а з іншого – зумовлювала остаточне становлення українського художнього повновартісного перекладу.

Діяльність Пантелеймона Куліша як перекладача, завдяки його унікальній здатності до освоєння іноземних мов, зробила вагомий внесок у розвиток українського перекладу та оригінальної літератури в цілому. Свого часу його переклади за свою «народність» удостоювалися хвалебних промов його сучасників, і піддавалися нищівній критики нащадків за неточність і вільну інтерпретацію. Але ні його критики, ні його прихильники ніколи не брали під сумнів його заслуг перед літературою.

Літературознавець В. Неділько перекладацьку діяльність П. Куліша називає справжнім подвигом, бо перекладав він у ті часи, коли вийшов Емський указ про заборону української мови.

#### **Література:**

1. Перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша. Ранні роки // [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://revolution.allbest.ru/literature/00624056\\_0.html](https://revolution.allbest.ru/literature/00624056_0.html) (дата звернення 02.09.2019).
2. Киевская старина. – 1899. – № 1. – С. 85.

**КОНОНЧУК Інна Валеріївна**

### **ПРОСВІТНИЦЬКА Й ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ П.О. КУЛІША**

Перспектива і завдання українського перекладу для романтика Куліша – дорівнятись вершин творчої думки, а не знижуватись до переказу.

П. Куліш систематично працював у царині перекладу, він був твердо переконаний, що найвидатніші світочі європейського письменства мають стати здобутком письменства українського.

Вважаючи мовну реформу І.Котляревського невдалою, П.Куліш марив про «староруську» мову як літературну. Осмислюючи перекладацький стиль Куліша, М.Зеров звернув увагу на його «теорію староруського відродження», згідно з якою староруська (староукраїнська) літературна має синтезувати здобутки старої книжної мови і виражальні ресурси мови народнопоетичної. Тому в лексиці Кулішевих перекладів відсутні бурлескні фразеологізми, натомість значне місце посідають старослов'янізми, які надають їм урочистого, піднесеного, хоча нерідко й важкуватого для сприйняття характеру. «Далеко менше шкодить цей словник перекладам з Гете та Байрона», – зазначив М.Зеров.

Наприкінці свого життя П. Куліш підготував до друку поетичну збірку «Позичена кобза: Переспіви чужоземних співів», котра вийшла в Женеві 1897 р., вже по смерті поета. Увійшли в неї переспіви творів визначних англійських та німецьких поетів ХІХ ст.: Байрона, Гете, Шіллера, Гайне. Куліш здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою. Свою працю він розпочав у 1860. До нього приєднався Іван Нечуй-Левицький. 1869 року вони залучили до перекладу Івана Пулюя, відомого вченого-фізика, що мав глибокі знання з богослов'я. У 1881 Наукове товариство імені Шевченка опублікувало у Львові Новий Заповіт у їхньому перекладі.

Праця над Старим Заповітом тривала. Загадкова листопадова пожежа 1885 р. на Кулішевому хуторі Мотронівка (Ганнина Пустинь) стала трагічною сторінкою в історії української Біблії, під час пожежі згорів рукопис перекладу Старого Заповіту. Перекладачі знову почали працювати над його перекладом від самого початку. По смерті Куліша переклад завершив Іван Пулюй.

1903 року Британське та закордонне біблійне товариство видало першу повну українську Біблію («Святе письмо Старого і Нового Завіту») у перекладі П. Куліша, І. Нечуя-Левицького та І. Пулюя. Цю Біблію перевидавали у 1912 (Відень), 1921 і 1930 (Берлін), 1947 (Нью-Йорк, Лондон) роках. На теренах України Кулішевий переклад вперше був виданий лише у 2000 році.

«Вільшаний король» (нім. *Der Erlkönig*) — балада Йоганна Вольфганга фон Гете, написана в 1782 у році. Описує смерть дитини від рук надприродної істоти, духу – «Лісового царя» (при цьому невідомо, вбив його дух, чи хлопчик просто був хворий і марив).

Поет описує батька з сином, що скачуть на коні через ліс в негоду вечірньої пори. Синові здається, що його вабить до себе вільшаний цар; батько ж пояснює

йому, що це все йому ввижається. Наприкінці син кричить про те, що лісовий цар наздогнав його. Коли вони нарешті приїжджають додому, батько виявляє, що дитина мертва.

Балада кілька разів перекладалася українською мовою. Найбільш відомі переклади Пантелеймона Куліша, Максима Рильського, Бориса Грінченка.

Держачися оригіналу докладніше, ніж його попередники, Куліш надає перекладові свій індивідуальний колорит, що дозволяє відразу пізнати працю Куліша, а не жодного іншого українського поета.

Mein Vater, mein Vater, und siehst du nicht dort  
Erlkönigs Töchter am düstern Ort? –  
Mein Sohn, mein Sohn, ich seh' es genau:  
Es scheinen die alten Weiden so grau. –

„Ich liebe dich, mich reizt deine schöne Gestalt;  
Und bist du nicht willig, so brauch' ich Gewalt.“ –  
Mein Vater, mein Vater, jetzt fasst er mich an!  
Erlkönig hat mir ein Leid getan! –

"Хіба ти не бачив, татуню, вільхівен,  
Танців і гойдання маленьких царівен?" -  
"Я бачу, мій синку, в гаю на майдані  
Колишуться вільхи в густому тумані".

"Люблю тебе, хлоню, за личко принадне,  
Не хочеш по волі, - неволя притягне!" -  
"Татуню, татуню! Мене він хапає!  
Вільшаний цар душу мою пориває!.."

Вихований в українському козацькому середовищі, де з дідапрадіда шанувалися народні звичаї та обряди, від матері Катерини Гладкої успадкував він невичерпну любов до живого українського слова і зберігав її до останньої миті свого земного життя. До кінця життя був Куліш, за словами М. Грушевського, проповідником єднання України зі Вселюдством на ґрунті культури. Світова культура була для нього найвищим добром, провідною ідеєю й мірою вартостей своїх і чужих явищ українського життя в минулому й сучасному та всяких міжнаціональних відносин.

## **ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ДОСВІД ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Пантелеймон Куліш як багатогранно обдарована особистість зробила величезний внесок у розвиток літератури, мови, науки мистецтва, та української культури загалом. Зокрема він був прозаїком, поетом, драматургом, перекладачем з багатьох європейських мов, ученим-літературознавцем та критиком, фольклористом, істориком, етнографом, педагогом, видавцем, громадський діячем.

Пантелеймон Куліш знав понад 10 мов, які він вивчав, удосконалював упродовж життя.

Які ж мови знав П. Кулін і де він їх вивчав?

Бездоганну польську він мав після університетського відрядження до Луцька, опрацювання творів Адама Міцкевича, спілкування з Міхаєм Грабовським і Іваном Бодуеном де Куртене, служби у Варшавському департаменті духовних справ тощо. Базову німецьку він опанував, навчаючись у Новгород-Сіверському повітовому училищі, старослов'янську, французьку та латину здобув у Київському університеті.

Англійською захопився в Санкт-Петербурзі. Куліш брав уроки англійської у Олександри Осипівни Ішимової – відомої дитячої письменниці. Пізніше, працюючи в 60-х роках у Варшаві над перекладом Біблії, письменник займався старогрецькою з місцевим рабином.

Знання французької та старослов'янської стало підґрунтям та опорою для вивчення іспанської, італійської, сербської мов.

Вивчаючи ту чи ту мову, П. Куліш опирається на знання вже вивчених.

У Варшаві та Відні П. Куліш опанував грецьку (під керівництвом Бодуена де Куртене) та старогрецьку, що дало йому змогу здійснити свою амбітну мету – перекласти Біблію українською мовою.

У Петербурзі П. Куліш студіює грецьку, знайомиться з арабською та шведською мовами.

За найменшою нагоди П. Куліш активізував знання з уже вивчених мов. Наприклад, у Тулі місцева дівчина вчить його розмовній французькій, 1851 року відвідує англіканську церкву в Санкт-Петербурзі, щоб вдосконалити свою розмовну англійську.

Закономірно, що знання багатьох мов спонукало Пантелеймона Куліша спробувати себе як перекладача. І ці спроби були успішними, адже знання мов

відкривало йому доступ до оригіналів. Загалом П. Куліш переклав два десятки поезій Байрона, частину «Дон Жуана» і «ЧаГільд Гарольд», більше як півсотні творів Генне, Гете та Шиллера, зокрема «Вільгельм Телль» (переклад не опублікований), 13 драм Шекспіра, лірика Міцкевича і багатьох російських поетів, сучасних Кулішеві, уривки з «Іліади» й «Одіссеї». Однак найвизначнішим його перекладом, поза всяким сумнівом, є переклад Святого Письма українською мовою – перший переклад Біблії українською мовою.

П. Куліш переклав майже всього Шекспіра, що є значним внеском у доробок української перекладної літератури. Такий вибір був свідомий, зумовленим передусім його прагненням підняти українську літературу до рівня осмислення «вічних» тем.

Саме переклади з творів європейських поетів – Байрона, Гете, Гейне, Шиллера, – об'єднані у збірці «Позичена кобза», за словами М.Зерова, «підбивають підсумок усім змаганням Кулішевим здобути нові терени українському поетичному слову».

П. Куліш до перекладацької праці ставився дуже відоподвільно. Наприклад, він гостро розкритикував «Одіссею» в перекладі Жуковського, зазначивши при цьому, що Жуковський мовою оригіналу не володіє.

Він багато уваги приділяв самоосвіті: читає допоміжну літературу про письменників, чиї твори перекладає, студіює теоретичні літературознавчі, філософські, історичні праці іноземними мовами, щоб розуміти і відповідно краще передавати дух творів. Німецькі та французькі бібліїсти (Рейсе, Кауч, Ренан, Верне), праці Мішле, Іпполита Тена, праці з орієнталістики, «Мінін і Пожарський...» Забеліна, «Розпад Нідерландів...» Мотлі, «Система логіки» Мілля, Бокль, Маколей, Куно Фішер, Гервінус – усе це та багато іншого Пантелеймон Куліш читав в оригіналі (зрідка – в іншомовних перекладах).

П. Куліш здобував перекладацький досвід, вивчаючи і праці своїх попередників, зокрема Шекспіра він читає німецькою в перекладі В. Шлегеля, польською в перекладі Ю.-Ф. Ключецького, «Пісню про дзвона» Ф. Шиллера – французькою в перекладі К. Марм'є і російською в перекладі І. Шевирьова.

Отже, Пантелеймон Куліш – перший український перекладач, який переважно перекладав безпосередньо з мов-оригіналів. Він – сформований тип фахового перекладача того часу.



**ЛАУТА Олена Дмитрівна,  
ЗАГРЕБЕЛЬНА Світлана Сергіївна**

## **НАЦІЄТВОРЧИЙ ЧИННИК ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ П. КУЛІША**

У другій половині XIX століття проблема українського перекладу набуває особливого значення у зв'язку із питанням існування української мови та літератури загалом, шляхів їхнього подальшого поступу. Становлення української нації, розвиток мови та культури в усій її цілісності можливі лише на певному культурному рівні. Передач чужоземної поезії, поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, присвоюючи їй такі форми і вирази чуття, яких вона не мала досі, будує золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями. Саме тому, переклад є своєрідним провідником між мовами, культурами та традиціями.

Українська перекладацька традиція – багатовікова. Наша історія склалася так трагічно, що українська мова й література – дійові важелі формування нації в умовах бездержавності – ніколи не функціонували в нормальних умовах. Саме тому перекладна література, починаючи від старокиївської доби, відіграє надзвичайно важливу роль у нашому культурному житті і як зберігач духовних цінностей, і як виховний засіб, і як засіб самовиразу нації та збагачення спроможностей рідної мови.

П. Куліш одним із перших українських письменників побачив у перекладацтві широку можливість удосконалення української літературної мови. Він виступає поводитирем та подвижником українського слова і духу. Перекладацька діяльність – це лише один із виявів Кулішевого подвижництва, шлях до цілісного осмислення якого криється в пізнанні його філософії. А вона ґрунтується на взаємозв'язку двох провідних для всієї творчості митця начал – духовного та національного.

Пантелеймон Куліш був одним з небагатьох, хто добре розумів незрілість потреби українських перекладів, неодноразово піднімав цю проблему у критичних працях, листах, передмовах. Саме він, «піонер з сокирою важкою», одним з перших збагнув значення перекладу кращих зразків світової літератури як могутнього джерела духовного збагачення народу, його культури, літератури. Куліш закликав до культурного єднання України з Росією, Сходу із Заходом. Він прагнув поетичними перекладами з російської та західноєвропейських літератур

долучити українську літературу до єдиного процесу розвитку європейської цивілізації, збагативши рідне письменство інонаціональним художнім досвідом

Перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша передбачала свідоме утвердження українського слова, з одного боку, та «європеїзацією» української літератури, з іншого. Показовим у цьому контексті є підбір Кулішем творів для перекладу – Біблія, Шекспір, Байрон, Гейне, Гете, Шіллер, а також Пушкін, Некрасов, Кольцов, Фет.

З кінця 60-х років заповітною мрією Куліша було перекласти й видати українською мовою всю Біблію – що, на його переконання, мало б піднести в очах народу авторитет предківського слова як придатного для культурного поступу, задоволення найвищих духовних потреб та сприяло б навчанню різних верств українства національної літературної мови, і дало б змогу перед усім християнським світом заявити про існування окремого українського народу зі своєю самобутньою мовою.

Отож, тісно пов'язуючи проповідь Божого Слова з рідною мовою народу («той дух, що апостол заповідав нам не вгашати його, надихав усі народи-язики жаданням проповідувати Боже Слово тією мовою, що дорогша кожній людині над усяку іншу, – мовою матерньою» [6].

Куліш урешті-решт дивився на Святе Письмо й українську мову як на явища, кожне з яких має власну самоцінність. З погляду Куліша – християнина і романтика – як українська Біблія є самодостатньою релігійною вартістю і водночас засобом навчання українців рідної мови, піднесення у світі авторитету української мови, культури, та й самого українського народу, так і українська мова є й метою перекладу, і засобом доступнішого проповідування народові Слова Божого.

Що стосується Святого Письма бачимо, що письменник та історик, Куліш не робив церковного перекладу, а дбав насамперед про те, щоб його українська Біблія відзначалася літературно-мовними здобутками й мала науковий характер (була історично вірогідною), надавалася не так до церковного, як до літературного та наукового вжитку.

Численні «переспіви» та переклади Куліша переконливо доводили, що українською мовою можна успішно відтворювати світову класику, прищеплювати рідній літературі інонаціональні художні форми.

Художні форми, що їх використовував Куліш, часто були традиційними для західноєвропейських чи російської літератур, але новаторськими для української. Та запроваджуючи їх у рідне письменство, він вносив до них певні модифікації. Зате вже як історіософ П. Куліш виявив себе цілком оригінальним

навіть у світовому масштабі. Як письменник, що свідомо орієнтувався на художні зразки європейської класики, він виступив предтечею українських «неокласиків» М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, М. Драй-Хмари, О. Бургардта (Юрія Клена), здійснив помітний вплив на Є. Маланюка.

Таким чином, перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша, з одного боку, знаменувала новий етап, важливий для подальшого розвитку української оригінальної літератури, а з іншого – зумовлювала остаточне становлення українського художнього повновартісного перекладу.

### **Література**

1. Зорівчак Р. Українсько-англійські літературні взаємини / Р. Зорівчак // Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті: В 5-ти т. – К.: Наукова думка, 1998. – Т. 3. С. 88–154.
2. Костомаров Н. Кулиш и его последняя литературная деятельность / Н. Костомаров. – Киевская старина. – № 2. – 1883. – С. 221-124.
3. Кочур Г. Шекспир на Украине // Кочур Григорій. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю. – К., 2008. – Т. 2. – С. 704-729.
4. Стріха М. Переклад XIX століття: від травестії до «мейнстріму» // Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням. – К., 2006. – С. 47-91.
5. Нахлік Є. Художні переклади і переробки // Нахлік Є. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель. – К., 2007. – С. 261-290.
6. Тетеріна О. Європеець між хуторянами і хуторянин між європейцями / О. Тетеріна // Молода нація: Альманах – К., 1996. – С. 93-101.

**ЛИЧУК Марія Іванівна**

### **БАГАТОГРАННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В ПОДВИЖНЕЦЬКІЙ МІСІЇ**

Постать Пантелеймона Куліша продовжують досліджувати й осмислювати в історії української мови та літератури. Однією із граней його непересічного таланту є перекладацька діяльність. Одним із перших в когорті представників прогресивної української інтелігенції XIX ст. Пантелеймон Куліш збагнув значення перекладу творів світової літератури для духовного збагачення українського народу та його культури. Діяльність Куліша-перекладача ґрунтована на двох важливих філософських началах – духовному і

національному, в яких сам митець зумів розкритися повноцінно як гідний представник українського народу.

Шлях Пантелеймона Куліша до перекладацької діяльності – продуманий і усвідомлений. На першому її етапі письменник вирішив опанувати європейські мови; майже десять мов Пантелеймон Куліш вивчив у різні часи та в різних умовах, починаючи зі студентської лави. Насамперед він вивчив англійську мову, удосконаливши її через приватні уроки. Другий етап – ознайомлення з життям і творчим шляхом тих зарубіжних поетів, які особливо його зацікавили, і він вважав за необхідність донести їхні найкращі поетичні твори українському народові.

Важливим набутком у діяльності Куліша-перекладача стала творчість Вільяма Шекспіра (1564 – 1616) – найвидатнішого англійського драматурга усіх часів. Перші переклади з Шекспіра були здійснені на початку 1880-х років. Пантелеймон Куліш сподівався перекласти усі твори Шекспіра українською мовою. З Кулішевих листів та рукописних записів стало відомо, що він планував перекласти двадцять сім п'єс Шекспіра, однак через різні об'єктивні причини це не вдалося зробити. Пантелеймон Куліш переклав лише тринадцять п'єс. Первісно він розділив свої переклади на п'ять томів: I – «Отелло», «Троїл та Крессіда», «Комедія помилок»; II – «Король Лір», «Коріолан», «Приборкана гоструха»; III – «Ромео та Джульєтта», «Юлій Цезар», «Багато галасу з нічого»; IV – «Макбет», «Антоній і Клеопатра», «Міра за міру»; V – «Гамлет, принц данський», «Цимбелін», «Венеціанський купець». Про останні дві п'єси в перекладі Куліша нічого не відомо.

У відділі рукописів і текстології Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України зберігається недатований аркуш, написаний рукою Пантелеймона Куліша, що містить «порядок драм Шекспира в переводе на малорусский язык»; цей список охоплює зміст шести планованих томів українських перекладів Шекспірових творів (томи IV–IX): «Том IV. Макбет. Антоний и Клеопатра. Мера за меру. Том V. Гамлет. Том VI. Король Иоанн. Тимон Афинский. Крещенская ночь, или Чтó хотите. Том VII. Ричард II. Зимняя сказка. В ночь на Ивана сновиденье. Том VIII. Генрих IV, часть 1. Генрих IV, часть 2. Виндзорские проказницы. Том IX. Ричард III. Все хорошо, чтó хорошо кончилось. Буря». За основу автор обирає переклади російського дослідника М. Кетчера.

Саме завдяки Пантелеймону Кулішеві український читач мав змогу ознайомитися з прекрасними взірцями англійської літератури Вільяма Шекспіра, що зайняв окрему нішу в історії не лише англійської, а й світової літератури, і відомого як «зеркало всесвітнє».

Пантелеймон Куліш завжди високо цінував творчість Шекспіра, називав його «світилом творчества, Гомером новосвіту!» Однак і на сьогодні Кулішеві переклади в контексті української Шекспіріани займають скромне місце, можна сказати, що вони є маловідомими читачам.

У перекладацькій галузі Пантелеймон Куліш створив свою манеру і стиль перекладача: виробив мовні та стильові особливості перекладача, розширив переклади детальними коментарями, порівнюючи їх як з оригіналами (тогочасними і сучасними), так і з іншими – російськими, польськими та німецькими перекладами Шекспірових п'єс. Куліш запропонував свою методику перекладу художніх текстів загалом і драматичних творів зокрема. Цією методикою послуговуються й донині.

Сподіваємося, що недоступні й невідомі раніше переклади Куліша з Шекспіра стануть об'єктом прискіпливого наукового аналізу й дослідження.

**МАЗЕПОВА Юлія Сергіївна**

## **ПЕРЕКЛАДИ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ДУМ У ФРАНЦІЇ**

Українська народна дума у Франції – тема велика і за обсягом явищ та матеріалів, і за проблемами можливих досліджень. Висвітлення цієї теми слід починати з вивчення фактів, що засвідчують зацікавлення українським фольклором в цій країні. Такими джерелами, безперечно, є переклади дум, статті і розвідки про них, звернення до українського народного епосу письменників і митців Франції, адже великий обсяг наукової літератури про козацькі думи є свідченням їх особливого значення для європейської культури та поширення її у світі.

Хоча перші відомості про українські народні думи у Європі поширилися ще в XV-XVI ст., однак до середини XIX ст. про думи у Франції майже нічого не пишуть. Можливо, основною причиною цього були напружені відносини з Росією через Кримську війну та й те, що в ці роки не з'являлись ґрунтовні видання українського фольклору, які могли б зацікавити французьких дослідників та літераторів. Перші публікації, присвячені народним думам, з'явилися лише у другій половині XIX ст., після появи в Україні перших збірок українського фольклору, виданих М.Цертелєвим та М.Максимовичем. Саме збірки М.Максимовича «Украинские народные песни» та «Сборник украинских песен» відіграли надзвичайно велику роль для подальшого поширення, а відтак і

вивчення українських дум в європейських країнах. Зацікавлення українськими думами спонукало до їх перекладів іноземними мовами, саме тому в 70-х роках цього ж століття з'являються вже перші прозові та художні переклади українських дум французькою мовою. Найвдалішими на той час стали віршовані переклади польського поета, викладача слов'янських мов і літератур в Колеж де Франс О.Ходзька «Історичні пісні України та пісні латишів із західної Двини» (*Les chants historiques de l'Ukraine et les chansons latyches de la Dvine occidentale. Perodes painnes, tatar, polonaise et cosaque*). В своїй роботі О.Ходзько подав переклади французькою мовою близько 100 пісень та дум. Завдяки його зусиллям, вперше у Франції українська народна дума прозвучала французькою мовою віршами, близькими оригіналу. І хоча ці переклади не були ідеальними, тим не менш він, як ніхто інший з його попередників, наблизився до відтворення поетики українських дум, розкриття багатогранності їх краси.

Роботи О.Ходзька стали поштовхом для подальших перекладів українських дум французькою мовою. Вже наприкінці ХІХст. у Франції з'являються численні спроби перекладів дум. Так, наприклад, в 1893 році в Парижі видається книга французького етнографа А.Мільєна «Пісні російського народу» (*Les chants oraux du peuple russe*). Та, на жаль, не маючи чіткого уявлення про такий жанр як думи, він спробував подати українську думу у стилі романсу, таким чином йому не вдалося передати ні поетики, ні стилю, ні точного змісту дум. Переклади А.Мільєна не були вдалим і викликали гостру полеміку в наукових колах Франції того часу.

Дослідження української літератури, народної творчості та поезії, зокрема епосу зосереджується головним чином в Паризькому Національному інституті східних мов та цивілізацій (ІНАЛКО), в якому працювали такі відомі славісти, як П.Буайє, Л.Леже, А.Мазон, А.Мейє, А.Мартель, М.Шеррер та інші. В стінах інституту тему українських народних дум та українського фольклору ґрунтовно вивчають на лекціях з української літератури. До II Світової війни думи вивчались головним чином на перекладах О.Ходзька та за «Антологією української літератури» (*Anthologie de la litterature ukrainnienne*), що була видана в Парижі 1921 року. Але вже в післявоєнний час 1947 року виходить з друку праця співробітниці Інституту, відомого українознавця Марі Шеррер «Українські думи – козацька епопея» (*Les Dumy ukrainiennes. Epopée cosaque par Marie Scherrer*). Це був перший окремо виданий збірник перекладів дум французькою мовою, який на той час став і, варто підкреслити, залишається до сьогодні найповнішим і найкращим виданням українських дум, підготовленим і виданим у Франції.

Вперше тексти дум було подано паралельно українською та французькою мовами. Загалом цією французькою дослідницею було перекладено 18 сюжетів дум, серед яких «Маруся Богуславка», «Самійло Кішка», «Олексій Попович», «Втеча трьох братів з Азова», «Смерть козака на долині Кодимі» та ін. Варто згадати і про передмову до цієї книги, адже це справжня розвідка про українські думи, де розглядається походження терміну «дума», історичні умови, за яких вони з'явилися, жанрову особливість дум. Вона зібрала повну бібліографію робіт різними мовами про український епос, дала змогу якнайширше розкрити питання вивчення та дослідження українських дум. У збірці вміщено також портрет видатного українського кобзаря М. Кравченка та зразок нотного запису мелодії думи про Федора Безрідного у виконанні ще одного видатного кобзаря О.Вересая.

Переклади М.Шеррер, як зразок довершеності, увійшли також до перевидання «Антології української літератури XI-XX ст.» (*Anthologie de la littérature ukrainienne du XI au XX siècle*). Йдеться про франкомовну антологію української літератури від XI до XX століть, що вийшла в Парижі і в Києві 2004 року заходом Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. На даний момент планується перевидання цієї праці.

Це лише частина джерел, які засвідчують інтерес у Франції до вивчення українських народних дум та пісень. Таким чином, розглянуті факти дозволяють з певністю стверджувати, що українські народні думи й досі привертають у Франції і в Європі велику увагу. Отож ця тема була і залишається актуальною в умовах глобалізаційних процесів сьогодення.

**МАСЛОВА Олена Ігорівна**

## **ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Від середини XIX ст. культурний розвиток української нації тісно пов'язаний з постаттю Пантелеймона Куліша (1819–1897), письменника і перекладача, прекрасного знавця української історії, культури, мови.

Знання європейських мов давало Кулішеві можливість знайомитися з літературними набутками інших народів. Його переклади Святого Письма, Шекспірових творів, збірник «Позичена кобза» – найпереконливіші приклади цьому. Переклади Куліша з новоєвропейських класиків (Шекспіра, Гете, Байрона) прямо, навіть демонстративно свідчать про європеїзацію української літератури. Крім того, він також і своєю оригінальною творчістю «європеїзував»

наше письменство жанровими формами – історичним романом («Чорна рада»), ідилією («Орися»), драматичною поемою («Байда, князь Вишневецький»).

Первісно Пантелеймон Куліш мав намір перекласти всі твори Шекспіра українською мовою, і хотів це зробити на зразок Августа Вільгельма Шлегеля в німецькій літературі. З листів Куліша до різних адресатів, а також із його рукописних записів довідуємося, що він планував перекласти 27 Шекспірових п'єс і видати їх у 9-ти томах, кожен з яких містив би 3 п'єси – трагедію, історичну драму та комедію<sup>4</sup>. Та запланованого Куліш не здійснив, певною мірою через страшну пожежу в Мотронівці, що сталася в листопаді 1885, а також, очевидно, через неможливість опублікувати свої переклади в Російській імперії.

Із запланованих 27 Шекспірових драм Кулішеві вдалося перекласти лише 13. Первісно він розділив свої переклади на п'ять томів. Його схема виглядала таким чином: том I – «Отелло, Венецький мурин», «Троїл та Крессиди», «Комедія помилок»; том II – «Король Лір», «Коріолан», «Приборкана гоструха»; том III – «Ромео та Джульєтта», «Юлій Цезар», «Багацько галасу з нечевля»; том IV – «Макбет», «Антоній і Клеопатра», «Міра за міру»; том V – «Гамлет, принц Данський», «Цимбелін», «Венецький купець». Про останні дві п'єси в перекладі Куліша нічого не відомо. Він, очевидно, їх не переклав і вони залишилися лише його наміром, адже в листах до своїх адресатів Куліш неодноразово вказував, що полишив переклад Шекспіра на «Гамлеті» 7[1]. Перекладацькі та інтермедіальні проєкції ренесансних творів 266 дослідники висловлювали припущення, що Кулішеві переклади «Цимбеліна» й «Венецького купця» таки існували, але опісля загубилися<sup>8</sup> [2].

Тільки три з перекладених Кулішем тринадцяти Шекспірових творів вийшли друком за життя перекладача: «Отелло», «Троїл та Крессиди» і «Комедія помилок»; ці п'єси склали перший том «Шекспірових творів» [3]. Куліш планував незабаром випустити і другий том, куди мали увійти «Король Лір», «Коріолан» і «Приборкана гоструха». Але цей том так і не вийшов, і тільки по смерті Куліша названі драми (разом з іншими сімома, а саме: «Гамлет», «Макбет», «Антоній і Клеопатра», «Юлій Цезар», «Ромео та Джульєтта», «Міра за міру», «Багацько галасу з нечевля») з'явилися друком упродовж 1899–1902 років за редакцією Івана Франка. При виданні Кулішевих перекладів Франко не йшов за схемою перекладача, не враховував його планів видавати томи по три п'єси, а також змінив їх послідовність: першим у цій серії з'явився останній переклад Куліша – «Гамлет, принц Данський» (1899); далі виходили «Приборкана гоструха», «Макбет», «Коріолан» і «Юлій Цезар» (1900); через рік з'явилися «Антоній і Клеопатра», «Багацько галасу з нечевля» і «Ромео та



Джюльєта» (1901); останніми вийшли «Король Лір» і «Міра за міру» (1902). Франко відредагував мову Куліша, переклав і додав нібито пропущені пасажі, написав до кожної п'єси свої примітки і передмови. Ці переклади з'явилися в серії видань Українсько-Руської Видавничої Спілки, проект заснування якої вніс Михайло Грушевський.

Отже, наприкінці ХІХ ст. українська література, подібно до інших європейських літератур, збагатилася перекладами творів Шекспіра, і цим найперше маємо завдячувати невтомній праці Пантелеймона Куліша.

Звичайно, Пантелеймон Куліш цікавився не тільки самими творами Шекспіра, а й критичною літературою до них. На початку 1881 в його руки потрапила книжка німецького літературознавця Георга Гервінуса про Шекспіра. «Маю і всього Гервінуса німецькою. Що за розумна критика!», – писав П. Куліш[3]. Видаючи один із Шекспірових творів у перекладі Куліша («Міра за міру»), Іван Франко також спинився на цьому моменті, але його ставлення до Кулішевого захоплення Гервінусом не було прихильним.

Для сучасного читача, як видно з шеститомного видання Шекспірових творів українською мовою, Пантелеймон Куліш як перекладач Шекспіра не відомий. Редакційна колегія шеститомника знайшла виправдання в тому, що Кулішеві переклади тепер належать виключно до сфери історії літератури.

### **Література:**

1. Дорошенко Д. Пантелеймон Куліш. – Ляйпціг: Українська накладня, 1922. – С. 205; Гординський Я. Кулішеві переклади драм Шекспіра // Записки НТШ. – 1928. – Т. 148. – С. 97
2. Шекспірові твори. Том п'ятий: Гамлет / [З англійської переклав Пантелеймон Куліш] // Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. – Відділ рукописів і текстології. – Фонд П. О. Куліша. – Од. зб. ХVІІІ 37/1. – Арк. 2.
3. Шекспірові твори: З мови британської мовою українською поперекладав П. А. Куліш. – Уві Львові: З друкарні Товариства імени Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1882. – Том первий: Отелло; Троїл та Крессида; Комедія помилок. – 418 с.

**МОНАШЕНКО Анна Миколаївна**

### **ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК МЕДІАТОР КУЛЬТУР**

Важливим питанням серед сучасних науковців є розгляд та детальне вивчення міжкультурної комунікації, а саме перекладацької діяльності.

Стрімкий розвиток міжнародних відносин зумовлює високий попит на професії перекладацького профілю. З кожним роком попит на перекладачів зростає, а тому дедалі більше зростають і вимоги до професійної компетентності цих фахівців.

Переклад – це один з найдавніших видів людської діяльності. Спочатку переклади були усними, а з виникненням писемності з'явилися і письмові переклади. Численні археологічні знахідки підтверджують тисячолітню історію перекладу. Розвиток перекладацької діяльності відкрив людям широкий доступ до культурних надбань інших народів, зробив можливим розповсюдження релігійних та наукових учень, дав поштовх до міжнародної торгівлі і співробітництва. Багато народів зобов'язані перекладам формуванням своїх абеток та писемності взагалі [5, с. 43].

Тільки в середині двадцятого сторіччя науковці почали систематично вивчати перекладацьку діяльність. У цей період на перший план вийшов переклад політичних, комерційних, науково-технічних та інших матеріалів ділового спрямування, де особливості індивідуально-авторського стилю, як правило, виявлялися незначними [5, с. 28]. У зв'язку з цим фахівці все більш чітко стали усвідомлювати, що основні труднощі перекладу і весь характер перекладацького процесу обумовлюються розбіжностями в структурах і правилах функціонування мов, що беруть участь у цьому процесі.

Визначення терміна «переклад» різняться в залежності від аспекту розгляду проблеми. На даний момент існує кілька визначень даного поняття.

А.А. Черняхівська визначає переклад як «перетворення структури мовного твору, в результаті при збереженні незмінним зміст висловлюваного, змінюється план вираження «одна мова замінюється іншою» [3, с.3].

В.С. Виноградов стверджує, що переклад – це «викликаний суспільною необхідністю процес і результат передачі інформації (змісту), вираженої в письмовому або усному тексті на одній мові, за допомогою еквівалентного (адекватного) тексту на іншій мові» [2, с.28].

Отже, переклад – це процес передачі інформації однієї мови на іншу зі збереженням міжкультурного елементу обох сторін.

Вчені трактують слово «переклад» у двох значеннях: «переклад» як текст та переклад як вид діяльності перекладача, тобто процес перетворення тексту оригіналу в текст перекладу. У зв'язку з цим, навчання перекладу охоплює два аспекти. Перш за все, це створення продукту перекладацької діяльності – тексту перекладу (те, що повинно бути досягнуто), а з іншого боку, – те, яким чином і якими засобами це може бути досягнуто [5, с. 76].

Вище зазначені визначення показують основу перекладацької діяльності, що визначає специфіку перекладацьких норм.

Таким чином, перекладач виконує роль транслятора інформації з однієї мови на іншу. Відповідно до вимог перекладач повинен швидко орієнтуватися в ситуації, оскільки він перший, хто отримує нову інформацію та впевнено і врівноважено передати її розмовнику, незалежно від емоційного забарвлення промови.

### **Література**

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: учеб.пособие / И.С. Алексеева. – СПб.:Филологический факультет СПбГУ. – М.: Академия, 2004. – 352 с.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов – М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Черняховская Л.А. Перевод и смысловая структура / Л.А. Черняховская. – М.: Изд-во ИМО, 1999 – С. 3.
4. Міжнародна федерація перекладачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://enru.pro/charter\\_of\\_translators.html](http://enru.pro/charter_of_translators.html)
5. Галема О.Р. Дипломатія і професія перекладача: від минулого до сучасного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.confcontact.com/2012\\_03\\_15/fl3\\_galema.php](http://www.confcontact.com/2012_03_15/fl3_galema.php)

**ОЛЬХОВСЬКА Наталія Семенівна**

### **ВІДТВОРЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ РИС БАЙКИ Й. ГЕТЕ «СПІВЕЦЬ» У ПЕРЕКЛАДІ П. КУЛІША**

П. Куліш є одним з перших, хто збагнув значення перекладу кращих зразків світової літератури як могутнього джерела духовного збагачення українського народу, його культури та літератури.

Перекладацька діяльність П.Куліша передбачала свідоме утвердження українського слова, з одного боку, та «європеєзацією» української літератури, з другого. Показовим у цьому контексті є підбір П. Кулішем творів для перекладу – Біблія, В. Шекспір, Дж. Байрон, Г. Гейне, Й. Гете, Ф. Шіллер тощо. Ця діяльність знаменувала новий етап, важливий для подальшого розвитку української оригінальної літератури та зумовлювала остаточне становлення українського художнього повновартісного перекладу. Заслуга П. Куліша полягає

в тому, що він намагався передати як зміст, так і форму творів зарубіжних класиків.

Виконання повноцінного перекладу римованого вірша зі своєю вишуканою римою і художніми образами, є набагато складнішим завданням, ніж переклад вільного, неримованого віршового твору.

Римовані перекладені відповідники оригінальних творів, метою яких завжди було віддати всі найголовніші особливості першотворів навіть генеалогічно далекими мовами, завжди зберігали найголовніші компоненти матриці якщо не сповна, що взагалі неможливо, то принаймні в найголовніших її складниках.

Отже, головними елементами так званої зовнішньої матриці віршового твору, видимими ззовні, очима, є такі: наявність (чи відсутність) еквілінеарності, консонантна чи вокалічна рими, чоловіча чи жіноча рима, послідовне або перехресне римування, збереження або незбереження кількості строф, характер рими, наявність повторів тощо.

Внутрішню матрицю поетичного твору складають компоненти, не видимі ззовні, які виявляються тільки через аналіз змісту окремого рядка (строфи), авторського набору різних стилістичних засобів, синтаксичних особливостей строфи, евфонічної (звукової) структури твору, прагматичний підтекст, авторські образи твору [1, с. 276-278].

Звичайно, в перекладах поетичних художніх творів велика роль належить відтворенню ще й інших, окрім названих, зовнішніх та внутрішніх елементів поетичної матриці. До цих елементів, зокрема, належать паралелізми, тобто повтори тієї самої структури в рядку.

Перекладач П. Куліш при перекладі балади «Der Sänger» («Співець») Й. Гете змінив зовнішню матрицю твору, шляхом переходу від септет, або семивіршу (семирядкова віршова строфа з різними схемами римування) до катрену, або чотиривіршу (строфа з чотирьох рядків із суміжним, перехресним чи кільцевим римуванням при розмаїтому чергуванні будь-яких клаузул). У такий спосіб еквілінеарність першоджерела не збережено, бо замість шести строф переклад має дванадцять.

У внутрішній матриці балади спостерігаємо як лексико-граматичні заміни (*in den Zweigen wohnet* – між вітьми житло розкішне має; *bitt ich eins* – вгонобишани попрошу одной; *das hochbeglückte Haus* – дом той знаменитий), так і заміни на рівні образів (*Knabe* – сьнівець, *Saale* – царські світлици, *Page* – слуга *Wein* – мед; *in purem Golde* – кінва срібна), що призвело до частковї зміни кодів та посилення прагматичного ефекту перекладу.

Зміна строфічної будови пов'язана зі створенням нових образів (зук, шановні гості, гірське царство, сонце, царята, господь) та українських реалій (солов'ї, гай, царські світилиці, мед у льоху, народня пісня духа) додало перекладу поетичності.

У такий спосіб поетична цінність перекладі зростає також за рахунок додавання чисельних стилістичних прийомів: порівняння (Свою народну думку заспіває / Як у гаю співають вольні птиці; я співаю так, як птиця), епітети (*Schließt, Augen, euch* – Потуптесь, очі, тугодумно в землю; *Der Sänger ... schlug in vollen Tönen* – Рече – і крильми орльми, перстами, / Потужно вдарив..; *eine goldne Kette* – важкий ланцюг с скарбівни щирозлотий; *Lied* - слова крилаті), гіперболізація (... *dem das Lied gefiel* – ... народня пісня духа / Йому й його царятам підіймала) тощо.

Низка стилістичних засобів пов'язана з використанням різноманітних способів перекладу, таких як конкретизація (*Gabe, Trunk* – пращурьні меди; *auf der Brücke* – на замковому мості;), генералізація; (*Ritter, Kanzler* – інша статъ; *Kette* – яса царської щедроти) та ін..

Синтаксичні особливості строф у перекладі П. Куліша відрізняються від оригіналу Й. Гете заміною прямого мовлення на непряме, простих речень на складно підрядні, наказового способу на підрядний тип зв'язку.

Отже, прагматичний підтекст, іншими словами – намір автора перекладу, П. Куліша, викликати у читача ті самі почуття – реакцію на зображену в творі подію, соціальну чи іншу проблему, що й в оригіналі, але вони адаптовані під українського читача за допомогою реалій.

При перекладі поетичних художніх творів велика роль належить відтворенню зовнішніх та внутрішніх елементів поетичної матриці. Але, як це видно на прикладах перекладу П. Кулішом балади Й. Гете «Співець» практично неможливо досягти повної еквівалентності і рівнозначності в усіх складових зовнішніх і внутрішніх компонентів поетичного твору в перекладі.

### Література:

1. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: Підручник. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 512 с.
2. Куліш О.П. Позичена кобза: переспіви чужомовних співів. – Женева, 1987. – 122 с.
3. Goethe J.W. Gedichte, Balladen (1766-1832): Der Sänger. – Режим доступу: <https://www.textlog.de/18458.html>

## ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ім'я Пантелеймона Куліша добре відоме не лише в Україні, а й за її межами. П. Куліш — талановитий письменник, відданий патріот України, до того ж був відомим перекладачем.

У 1864-1868 роках П. Куліш обіймав посаду директора духовних справ у Варшаві, також був членом комісії з перекладу польських законів. У 1873-1874 роках він працював перекладачем у Петербурзі. Перекладацька діяльність Пантелеймона Куліша стала неоцінним вкладом в українську літературу. 1897 року вийшла збірка його перекладів «Позичена кобза», до якої увійшли твори світової культури: Ф. Шиллера, Г. Гейне, Дж. Байрона, Й. Гете та 13 п'єс В. Шекспіра.

Літературознавці називають перекладацьку діяльність П. Куліша подвигом, оскільки він перекладав у часи, коли вийшов Емський указ про заборону української мови. Своєю працею письменник довів, що українська мова має у собі силу та багатство, за допомогою яких можна відтворити усі твори світової культури.

Особливістю перекладів П. Куліша було те, що він намагався передати як зміст, так і форму творів зарубіжних письменників.

З німецькою мовою П. Куліш познайомився під час навчання у Новгород-Сіверському повітовому училищі. Свого вчителя німецької, Якова Ігнат'єва, письменник пізніше представив в одному з творів. Серед відомих німецькомовних творів, П. Куліш переклав «Вільшаного короля» Й. Гете, драму «Вільгельм Тель» та «Оду до радості» Ф. Шиллера.

Переклади П. Куліша називають «переспівами», оскільки україномовні варіанти, у тому числі й німецькомовних творів, надзвичайно легко сприймаються читачем. Відомо, що німецька мова за своєю мелодійністю поступається українській. Це також підкреслив своїми рядками і П. Куліш у своєму «Слові до Німців» на початку збірника «Позичена кобза»:

*Чи піймуть же то нам поважні Німці віри,  
Що мова з мов була не в их, а в Козаків, -  
Що й трубадурі их и вславлені трувірі  
Повчитись мусили б у наших земляків...[1]*

П. Куліш був першим серед українських письменників та перекладачів, хто переклав баладу Й. Гете «Вільшаний король». У своєму перекладі він порушує усталений стиль балади німецького письменника, використовуючи велику кількість пестливих форм іменників, властивих загалом для ранньої доби українського перекладу, замінюючи чоловічу риму жіночою, часто вживає прийом ретардації (*Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind* - *Синка на сидельці везе під полою... Чого се ти, синку, очиці ховаєш?*). Своєрідний стиль перекладу П. Куліша критично сприймається науковцями. Наприклад, на думку В. Коптілова, він надто українізував реалії. Також внаслідок того, що він переклав дольники Й. Гете «правильними» амфібрахіями, а чоловічі рими оригіналу замінив жіночими, балада стала радше елегійною, а не трагічною [2].

Велика кількість пестливих форм іменників також зустрічається у перекладі «Оди до радості» Ф. Шиллера. Наприклад:

*Aus der Wahrheit Feuerspiegel: Lächelt sie den Forscher an. –*

*Freude sprudelt in Pokalen, In der Traube goldnem Blut: Trinken Sanftmut Kannibalen, Die Verzweiflung Heldenmut*

або ж:

*Радість правдоньку вітає в дзеркалі ума свого*

*В наших кубиках золотими/скрами вино кипить. Злюка зло гамує з ними, Добрий учиться як жить.*

Отож, на основі наведених творів П. Куліша та їх перекладів можемо зробити висновок, що Куліш мав свій власний, впізнаваний стиль перекладу з німецької мови, для якого були характерні: заміна частин мов, віршованого розміру, рим та велика кількість пестливих форм іменника.

### Література:

1. Пантелеймон Куліш. Позичена кобза. Переспіви чужомовних співів [Електронний ресурс] / П. Куліш. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11007/file.pdf>
2. М. Д. Єфремова. Борис Грінченко – перекладач німецької поезії [Електронний ресурс] / М.Д.Єфремова. – Режим доступу: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/2912/document.pdf>

**ПИЛИПЕНКО Олена Петрівна**

**ДИСКУРС ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ СТРАТЕГІЙ І ПОЕЗІЙ Й. В. ГЕТЕ,  
Ф. ШИЛЛЕРА, Г. ГЕЙНЕ В ПЕРЕКЛАДАХ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Процеси європейської інтеграції сприяють дедалі більшим взаємодіям культур (зокрема на рівні художньої творчості і художньої літератури), що вимагає дедалі глибшого вивчення творчих здобутків і літературно-художньої спадщини визначних діячів науки, культури, мистецтва, до яких, безперечно належить велетень української і світової культури Пантелеймон Куліш (1819-1897), ювілей якого – 200-річчя від дня народження – відзначено у серпні 2019 року.

Якщо перші спроби перекладу в новій українській літературі на початку XIX ст. були викликані «...влечением любопытства, нельзя ли на малороссийском языке передать чувства нежные, благородные, возвышенные...» (П. Гулак-Артемовський), то діяльність П. Куліша як перекладача передбачала свідоме утвердження української мови, з одного боку, та «європеїзацію» української літератури, з іншого.

П. Куліш, який систематично працював у царині перекладу, був твердо переконаний, що найвидатніші світочі європейського письменства мають стати здобутком українського письменства. Показовим у цьому контексті був підбір творів для перекладу – поезія Гейне, Гете, Шиллера, Шекспіра, Байрона. Потрібно зазначити, що П. Куліш вперше повністю переклав Біблію українською мовою. Працював він над цим перекладом майже півстоліття: розпочав у 1860 році, об'єднавшись з прозаїком Іваном Нечуєм-Левицьким та фізиком і публіцистом Іваном Пулюєм. У результаті праця була опублікована у 1881 році у Львові. Дуже багато перекладів зробив амбітний український мовознавець з російської мови (Пушкін, Фет, Нікітін, Кольцов, Некрасов).

Не розглядати переклад як популярний переказ поетичних творів для бідного люду, а навпаки, досягнути вершин творчої думки – такою уявлялися перспектива і завдання українського перекладу перекладачу-романтику Кулішеві.

Саме П.Куліш був одним з перших, хто збагнув значення перекладу найкращих зразків світової літератури як могутнього джерела культурного збагачення українського народу і заснував другу течію українського перекладу – «фольклорну» чи «експериментальну». П. Куліш – перший український перекладач такого масштабу, який був поліглотом (він знав майже всі слов'янські мови, а також французьку, англійську, німецьку, іспанську, латинську, шведську, староєврейську) і більшість своїх перекладів здійснив безпосередньо з мов оригіналів. Великий безпосередній вплив на П. Куліша мала німецька література. Пантелеймон Куліш першим в українській літературі



зробив чимало талановитих перекладів і переспівів кращих поетичних надбань німецької літератури. Потрібно зазначити, що над перекладами творів німецьких класиків українською мовою також працювали: І. Франко, Л. Українка, А. Кримський, М. Старицький, Ю. Федькович, П. Грабовський, М. Коцюбинський, Б. Грінченко, П. Мирний, Л. Старицька-Черняхівська, М. Вороний та ін. Саме П. Куліш був першим перекладачем балади Й. В. Гете «Вільшаний король». Історія українських перекладів цієї балади за твердженням відомого українського перекладознавства В. В. Коптілова, – це історія поступового, дедалі глибшого проникнення перекладачів у зміст і стиль славетного твору Гете, дедалі повнішого оволодіння його своєрідною ритмікою. Переклад П. Куліша відрізняється національною забарвленістю (автор використовує героїв національних міфів, вирази української народної мови «вітласта», «се», «царівна-вільхівна»). У своєму перекладі П. Куліш раз у раз порушує стиль балади Гете, нагромаджуючи пестливі форми іменників, властиві загалом для ранньої доби українського перекладу, замінює чоловічу риму жіночою, часто вживає прийом ретардації – уповільнення розповіді через повторення в одному рядку чи в суміжних однакових або синонімічних слів та словосполучень.

Коханий мій хлоню, ходімо зо мною,  
Гулятимем гарно-прегарно з тобою,  
Квітками в нас пишно лука процвітає,  
Парчею матуся мене зодягає.

Вважаючи мовну реформу І. Котляревського невдалою, П. Куліш мріяв про «староруську» мову як літературну, тому в лексиці Кулішевих перекладів відсутні бурлескні фразеологізми, натомість значне місце посідають старослов'янські слова і вислови, які надавали його роботам «народного характеру». За це його і хвалили, і критикували. Від англійських, німецьких, італійських поетів П. Куліш переніс на український ґрунт октаву, спенсерову 9-віршову строфу та інші зразки канонічної строфіки.

Наприкінці свого життя П. Куліш підготував до друку поетичну збірку «Позичена кобза: Переспіви чужоземних співів», що вийшла в Женеві 1897 р., вже після смерті поета, в яку увійшли переспіви творів визначних англійських та німецьких поетів ХІХ ст. Байрона, Гете, Шиллера, Гейне з окремою віршованою передмовою, затитулованою «Слово до німців».

В цій передмові, звертаючись до німецьких класиків, він виголосив:  
«Нам кобзи славної ласкаво позичайте:  
Не буде вам вона тонкий терзати слух.

Дозвольте взяти й нам високі ваші тони,  
А чей і в нас сердець озвуться міліони  
На голос голосний великих кобзарів.  
І мови вашої і розуму царів!».

Перекладацька діяльність П.Куліша відкривала новий етап, важливий для подальшого розвитку української літератури і зумовлювала остаточне становлення українського художнього перекладу. Досліджуючи сторінки життя і діяльності Пантелеймона Куліша, як визначного українського письменника Шевченкової доби, потрібно збагнути великий внесок цього українського перекладача і мислителя у скарбницю світової літератури, у розробку й актуалізацію культурологічних творчих тенденцій, зокрема у системі міжкультурних відносин, на об'ємній творчій базі різних народів і країн. Саме таку дискурсну методологію простежуємо в літературній і політичній діяльності Пантелеймона Куліша – письменника, фольклориста, етнографа, мовознавця, перекладача і критика.

**РУДНИЦЬКА Наталія Анатоліївна**

### **ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПЕРЕКЛАДУ КУЛІША «СВЯТОГО ПИСЬМА СТАРОГО Й НОВОГО ЗАВІТУ» НА УКРАЇНСЬКУ КУЛЬТУРУ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ**

*Упочині було Слово, й Слово було в Бога, й Бог було Слово.  
Воно було в почині у Бога.  
Все Ним стало ся; і без Него не стало ся ніщо, що стало ся.  
У Йому життє було: й життє було світлом людям.  
Євангелия від св. Йоана*

Питання реформації мислення і цінностей українського суспільства ХІХ століття під впливом Божого Слова, яке було перекладене рідною українською мовою і стало доступне майже всім верствам населення, ще залишається достатньо невивченим. Адже важливість цього факту у житті великого патріота, громадського діяча, письменника, історика, етнографа, перекладача такої відповідальної праці безперечна. Переклад Біблії Пантелеймон Куліш розпочав у 1868 році, та знадобилося довгих 35 років, щоб український люд зміг надихатися українським перекладом «Святого Письма Старого й Нового Завіту».

Будучи освіченим фахівцем і патріотом Куліш добре розумів необхідність культурного розвитку суспільства на основі віри і освіти. Саме тому він створив і видав перший україномовний буквар і читанку «Граматку» для недільних (недержавних) шкіл, а потім перейшов до більш ґрунтовного перекладу Біблії народною українською мовою.

Необхідно зауважити, що ще Тарас Шевченко у 40-х роках мав бажання перекласти Святе Письмо народною мовою і навіть розділив між друзями частини Нового Заповіту. Тому розуміючи нагальну потребу у Біблії і перебуваючи у Кирило-Мефодіївському братстві, Куліш продовжив реалізацію ідеї перекладу Божого Слова.

Деякі дослідники називають П. Куліша українським реформатором ХІХ століття. Адже він, як і німецький реформатор Мартін Лютер став автором першого повного перекладу Біблії, звертаючись до мужицької, “низької”, “вульгарної”, як тоді вважали, мови, заявляючи про її право бути богослужбовою [1].

Перший переклад Євангелій Куліш робив зі старослов'янської мови і запропонував його Лондонському Біблійному Товариству. Фахівці товариства не затвердили працю і порадили перекладати цю книгу з мови оригіналу. За для цього Куліш вивчає давньоєврейську і давньогрецьку мови. Для укладання перекладу Куліш залишив прибуткову роботу у Варшаві та переїжджає до Венеції, а згодом до Відню, де місцеві бібліотеки подавали вичерпний для роботи матеріал. Перші біблійні друки вийшли у закордонному на той час Львові коштом місцевої української газети «Правда». З них «Давидови Псалми» (1868 р.); Мойсеєві «Пісні над Червоним морем» та «Пісні передсмертні» (1868 р., а згодом і окремим виданням); «Книга Йова» та інтерпретація «П'ятикнижжя Мойсея» під назвою «Святе Письмо, або вся Библия Старого й Нового Завіту. Русько-українською мовою переложена» (1869 р.). У 1871 р. було здійснене повне видання Псалтиря, до якого увійшли переклади деяких псалмів виданих протягом 1868-1869 рр. «Псалтир», а також «Книга Йова» Куліш друкував під псевдонімом Павло Ратай. Саме у Відні він знайомиться із молодим вченим і абсолювентом богословія Іваном Пулюєм (1845-1918), який знав 15 мов, у тому числі – грецьку і гебрейську. Також вже у 1871 р. вийшли друком усі чотири Євангелія перекладені у співпраці з грецької. Переклади видавалися без імен перекладачів, оскільки російське громадянство П. Куліша викликало б санкції з боку влади та Церкви. Але «перекладачі були переконані: народ, що має Біблію рідною мовою, не може бути знищений; мова, якою перекладена Біблія – безсмертна» [3].

«1. Приникни, небо,  
До мого слова;  
Ой слухай, земле,  
Я возглаголю.  
2. Дощем поллєцця  
Моя наука,  
Падуть росою  
Мої глаголи.  
Покропить дощикъ  
Ранню травицю,  
Изросять роси  
Зелó и древо»

(Дві Мусієві пісні)

Переклад досить добре передає оригінал, але й має на собі відбиток розмовної простої мови.

Закінчивши переклад, він повернувся на Чернігівщину, де через деякий час єдиний рукопис Старого Завіту згорів у пожежі будинку, де він мешкав...

Натхнений Богом, того ж року П. Куліш впродовж 12 років (1885-1897 рр.) вдруге укладає Старий Завіт, але вже не встиг його завершити.

Продовжували переклад Іван Нечуй-Левицький разом з Іваном Пулюєм. Нечуй-Левицький переклав Першу й Другу книги Параліпоменон, книги Єздри, Неємії, Естер і Даниїла, а Іван Пулюй – Псалтир» [3].

Повний переклад було видано у Відні у 1903 році.

Дослідники підкреслюють, що «Куліш дійсно примусив Мойсея, Ісаю й інших пороків заговорити дуже доброю українською мовою» [5].

Отже, внесок П. Куліша, Пулюя і Нечуй-Левицького як перекладачів, редакторів важко переоцінити. Вони створили мовну традицію перекладу сакральних текстів, заклали основи нової української мови – і все це в умовах тогочасної антиукраїнської політики. А також стали підґрунтям для найбільш поширеного і вживаного сьогодні перекладу Біблії українською мовою професора Івана Огієнка (митрополита Іларіона).

Відомо, що саме на потужному духовному і культурному фундаменті успішно будуються цінності і національна свідомість суспільства.

### **Список літератури**

1. Вздутьська В. Таємниці української Біблії: переклади святого письма // Слово Просвіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=499>
2. Гончарук П.С. Суспільно-політичні та історичні погляди П.О.Куліша: До 110-ї річниці його світлої пам'яті (1819-1897). К., 2006
3. Жукалюк, М., Степовик, Д. Краткая история переводов Библии на украинский язык / М. Жукалюк, Д. Степовик – К.: Украинское Библейское Общество, 2003. – С. 43.
4. Сарбей В. Про авторів першого повного видання святого письма українською мовою // Історія України. – 1998. С. 5- 6.
5. Сулима, В. Біблія і українська література / В. Сулима – К.: Освіта, 1998. – С. 228.
6. Ухтомський А. Історія перекладів Біблії українською мовою. Частина II [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://r500.ua/istoriya-perekladiv-bibliyi-ukrayinskoyu-movoyu-chastina-ii/>.

**СИДОРУК Галина Іванівна**

### **ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ШКОЛА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

В рік 200-річчя з дня народження Пантелеймона Куліша слід згадати уроки його перекладацької творчості. Його доробок в цій царині є неординарним явищем в історії вітчизняної культури. Спадщина його мала б становити близько 40 томів. Лише поодинокі митці нашого минулого можуть зрівнятися з ним в обсязі та значущості написаного, в універсальності піднятих тем. Ім'я П. Куліша стоїть в одному ряду з Т. Шевченком і М. Костомаровим, які заклали основи розвитку сучасної української культури. Великий українець був унікальною людиною: володів енциклопедичними знаннями, наділений надзвичайною працьовитістю, вивчив чотирнадцять мов. Саме П. Куліш, був одним з перших перекладачів Біблії українською мовою. Він дав можливість українцям ознайомитись з шедеврами світової літератури, переклавши майже всі твори Міцкевича, Гете, Міллера, Гейне, Байрона, Шиллера та Шекспіра, над якими працював особливо багато ("Король Лір", "Ромео і Джульєтта", "Гамлет", "Макбет"), бо був твердо переконаний, що найвидатніші світочі європейського письменства мають стати здобутком письменства українського. У 1897 р.

вийшла його збірка перекладів "Позичена кобза", куди ввійшли твори світової культури і 13 п'єс В. Шекспіра.. «Не знижуватись до популярного переказу для простолюду, а навпаки, дорівнятись вершин творчої думки» - такою уявлялися перспектива і завдання українського перекладу романтикові П. Кулішеві.

У 1864-1868 роках П. Куліш працював у Варшаві, де був директором духовних справ, також членом комісії з перекладу польських законів. У 1873-1874 роках працював перекладачем у Петербурзі, віддаючи цій діяльності багато часу. Літературознавець В. Неділько перекладацьку діяльність П. Куліша називає справжнім подвигом, бо перекладав він у ті часи, коли вийшов Емський указ про заборону української мови. Своєю перекладацькою творчістю письменник доводив, що наша мова здатна відтворити всі багатства світової культури. Заслуга П. Куліша в тому, що він намагався передати як зміст, так і форму творів зарубіжних класиків. І. Франко вказував, що Куліш "дав нам переклад "Гамлета", з яким можемо без сорому показатися в концерті європейських перекладів великого британця". Про роль письменника як творця і як перекладача чудово сказав у своєму листі М. Коцюбинський: "... дедалі все видніше й видніше стає, яку велику вагу в нашому письменстві має це славне ім'я; а яку матиме своїми роботами, що тільки тепер виявляються на світ, – про те можна догадуватися. Могучий майстер української мови й творець українського правопису, благородний поет, перекладач Шекспірових і Байронових творів, а також Біблії, автор "Записок о Южной Руси", "Чорної ради" і сили інших цінних праць – має право на нашу повагу і вдячність. Перед цими його заслугами забуваються тепер ті помилки, які йому траплялося робити, а виступає потреба пошанувати його працю".

Вивчення потребує перекладацька шекспіріана Куліша як цілісне явище романтизму в західноєвропейському контексті. Проаналізуємо переклад «Гамлета» з погляду системи перекладацьких прийомів, націлених на втілення романтичного ідеалу перекладу. І. Франко високо оцінював цей переклад як найвищий прояв його пасіонарної особистості попри всю неоднозначність своїх оцінок перекладацької діяльності Куліша і тлумачив його передусім як свого роду символічний бунтарський жест, як типово романтичний героїчний акт. В його перекладах з Шекспіра втілюється доволі добре організована система перекладацьких прийомів: а) уникання парафраз та імітацій, увага до поетичної деталі. Куліш дотримувався принципу лексичної відповідності, нерідко вдаючись у цьому зв'язку до словотворення й формальних експериментів. Формальна лексична близькість до оригіналу є не тільки бажаною для Куліша, але й вимушеною, оскільки і Кулішеве неідеальне володіння англійською мовою,

та ще мовою Шекспірової доби, і тогочасний рівень текстологічного опрацювання Шекспірових п'єс не дозволяли безпомилково розпізнавати в них стійкі словосполучення часів Шекспіра. Отже, Куліш об'єктивно уникає парафраз (повних або часткових фразеологічних еквівалентів) та імітацій (функціональних аналогів). Його переклад розрахований не на акторську декламацію зі сцени, а на неспішне читання; б) дотримання поетичного розміру першотвору. В його перекладі «Гамлета» присутня точна рима: *А в молодих літах доволі, / Без иньших бур, буяння своєї волі*; приблизна рима: *Слова летять угору, думи доли... / Без дум словам в раю не быть ніколи*; асонансна рима: *Було б нам більш біди се потаїти, / Ніж про любовні тайни говорити*; недостатня рима: *Короткомовність – дотепу душа, / А многословність – тіло і краса*; лексичний повтор замість рими: *Ще поживеш, то розкажи про мене / Всю правду тим, хто ремствує на мене*.

Своїми перекладами П. Куліш багатопланово розвиває поетичну мову, зокрема, в мові його перекладу «Гамлета» простежується висока концентрація метафоричних висловів: *шепче поголуска; гординя підштрикнула; журитися упертою журбою; в очах моєї думки; все у пам'яті своїй замкнула; іскрами його палкої вдачі; кип'ятком невпиненої крові*; а також афористична влучність поетичного вислову: *все, що живе, колись умерти мусить, / Через природу перейти у вічність; О, слабосте! Ім'я твоє – жіноцтво*.

У мові Кулішевих перекладів з Шекспіра втілюється зусилля перекладача, спрямоване на створення високого стилю, переплетеного з народною основою, на синтез особливої поетичної мови, в якій книжкова й чуттєво-розмовна стильові тональності увиразнюють й збагачують одна одну. Відтак романтична мова Куліша-перекладача є унікально неповторною і водночас цілком у Шекспіровому дусі.

### Література:

1. Коломієць Л.В. Втілення романтичної моделі перекладу в перекладацькій школі П.Куліша // Вісник СумДУ, №11(95). – 2006. Том 2, с. 132-140.
2. Шекспір, У. Гамлет, принц данський: Пер. П.Куліша. Вид. з передмовою і поясненнями І. Франка. – Львів: Укр.-рус. видавн. спілка, 1899. – 172 с.
3. The Complete Works of Shakespeare. Ed. by I. Ribner and G. Lyman Kittredge. – Waltham, Massachusetts – Toronto: Ginn and Company, 1971. – 1743 p.

## ВИЗНАЧЕННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ДЛЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У процесі виконання перекладу літературного твору, мовознавець несе колосальну відповідальність за збереження та відтворення точності світобачення митця художнього твору. Тому, якість перекладацького продукту істотно залежить від вдало підібраної трансформації. Низка вчених-спеціалістів теорії перекладу таких, як Я.І. Рецкер, Л.С. Бархударов, В.М. Комісаров, О.Д. Швейцер, А.М. Фітерман та Т.Р. Левицька та ін., запропонували власні класифікації перекладознавчих трансформацій.

Серед наявних класифікацій перш за все слід зазначити класифікацію Л.С. Бархударова, який звів трансформації до 4 основних типів змін:

- 1) перестановки (в найпростішому вигляді - зміна порядку слів у реченні);
- 2) заміни (частин мови, слів з деннотативним значенням словами з більш коннотативним значенням, антонімічні заміни);
- 3) додавання (лексичні додавання в якості компенсації втрати граматичних засобів вираження тих чи інших значень);
- 4) вилучення (дія, зворотня додаванню)

Американський лінгвіст Е.Найда в книзі *“Toward a science of translation”* наводить перекладацькі модифікації, серед них - додавання, опущення і зміна конструкції. Додавання вміщає наступні випадки:

- 1) заповнення еліпсів;
- 2) вимушене уточнення, зумовлене двоякістю оригіналу або прагненням уникнути хибних асоціацій;
- 3) доповнення при зміні граматичної структури;
- 4) експліцитна передача імпліцитного сенсу;
- 5) відповіді на риторичні питання;
- 6) застосування класифікаторів;
- 7) повторення частини попереднього висловлювання у якості сполучної конструкції;
- 8) використання лексичних дублетів.



Вилучення при перекладі стосуються наступних елементів: повторів, зайвих згадок референта, сполучників, сполучних конструкцій та неприйнятних форм звертання.

Зміна при перекладі включає в себе зміну граматичних категорій, частин мови, порядку членів речення, типу зв'язку між реченнями, окремими словами та фразеологічними одиницями.

Р.К. Міньяр-Білоручев розглядає три типи трансформацій: лексичні, граматичні, семантичні.

- 1) лексичні трансформації (прийоми генералізації і конкретизації);
- 2) граматичні трансформації (прийоми пасивізації, заміна частин мови і членів речення, об'єднання речень або їх членування);
- 3) семантичні трансформації (синонімічні, метафоричні заміни, логічний розвиток понять, антонімічний переклад і прийом компенсації).

Л. Латишев виділяє шість типів перекладацьких перетворень:

- 1) лексичні перетворення (заміни лексем синонімами, залежними від контексту);
- 2) стилістичні перетворення (відбувається трансформація стилістичного забарвлення слова, що піддається перекладу);
- 3) морфологічні перетворення (перетворення однієї частини мови в іншу або заміна її декількома частинами мови);
- 4) синтаксичні перетворення (трансформація синтаксичних конструкцій, зміна типу підрядних речень, зміна типу синтаксичного зв'язку, трансформація прийменників у словосполученні й перестановка другорядних членів у складнопідрядних і складносурядних реченнях);
- 5) семантичні трансформації (заміни деталей-ознак);
- 6) трансформації змішаного виду (конверсна трансформація та антонімічний переклад).

Враховуючи цінність аутентичності, смислового відтінку та важливість передачі стилю будь-якого художнього твору перекладачеві слід надати перевагу таким типам трансформації як лексичний та семантичний. За встановлення наступного критерію, ми можемо виділити засоби трансформації, що найбільш пасують нашій меті:

- 1) перестановка;
- 2) заміна;

- 3) вимушене уточнення, зумовлене двоякістю оригіналу або прагненням уникнути хибних асоціацій;
- 4) експліцитна передача імпліцитного сенсу;
- 5) використання лексичних дублетів;
- 6) генералізація та конкретизація;
- 7) заміна деталей-ознак;
- 8) синонімічні та метафоричні зміни;
- 9) конверсна трансформація;
- 10) прийом компенсації.

Запропонована класифікація засобів перекладацьких трансформацій має першочергове значення при здійсненні перекладу художнього твору, проте не виключає необхідності застосування синтаксичних та комплексних видів рішень.

### **Література:**

1. Журавель Т. В. Поняття перекладацьких трансформацій та проблема їх класифікацій / Т. В. Журавель, Н. І. Хайдарі. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – С. 148–150.
2. Исаева А. Ю. Переводческие трансформации и деформации в процессе перевода газетного заголовка (на материале английского и русского языков) // Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки. Тула: Изд-во ТулГУ, 2014. Вып. 2. С. 298-308.
3. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. / Р. К. Миньяр-Белоручев – М.: Московский лицей, 1996. – 290 с.

**ШИНКАРУК Василь Дмитрович**

## **ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ДОРОБОК ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ**

*Могутній майстер української мови  
й творець українського правопису,  
благородний поет «Досвіток»,  
перекладач...  
має право на велику повагу і вдячність  
М. Коцюбинський*

Україна – це особистості, які формують обличчя її історії. Багаторічне замовчування постаті Пантелеймона Олександровича Куліша – видатного українського письменника, історика, критика, публіциста, етнографа, мовознавця, перекладача, культурного діяча, спонукає нас до вивчення нашої духовної спадщини з позицій сьогодення та без ідеологічних застережень досягнути його велич.

В українській культурі другої половини XIX століття постать Пантелеймона Олександровича Куліша є однією з найвизначніших. Він один із поборників національної самобутності українського народу, його мови і культури, палкий прихильник справедливих міжнаціональних взаємин, моральних і загальнолюдських гуманістичних цінностей. І. Франко писав: “Куліш – перворядна зірка в нашому письменстві, великий знавець нашої народної мови, а при тім добрий знавець язиків та літератур європейських народів” [1, с.169].

У розвитку української національної культури велику роль відіграв Пантелеймон Куліш як перекладач та перекладознавець. Крім української, російської, польської, старослов'янської, П.Куліш опанував французькою, англійською, німецькою, італійською, іспанською, старосврейською, шведською, вивчав також грецьку, арабську, що дало можливість досягнути спадщину західноєвропейських митців.

Перекладацьку діяльність П. Куліш розпочав у зрілому віці, однак його доробок як перекладача багатий і різноманітний. Він перший переклав Біблію, створив "Граматику" для українських шкіл, а також перший український правопис на фонетичній основі ("Кулішівка").

Пантелеймон Куліш був мистецьким новатором у галузі перекладу світової літератури. У той час, коли був виданий Емський указ про заборону української мови, він перекладає рідною мовою і залишає нащадкам тринадцять п'єс одного з найвідоміших драматургів світу Вільяма Шекспіра, поему “Чайльд-Гарольдова мандрівка” та низку ліричних віршів англійського поета Джорджа Г. Байрона, який став символом романтизму і політичного лібералізму в Європі XIX століття, а також перекладено поетичні твори Адама Міцкевича, Фрідріха Шиллера, Йоганна Вольфганга Гете, Генріха Гейне, та чимало інших. Це був справжній подвиг патріота України, коли була заборонена українська мова, здійснював переклад світової літератури. Заслуга його як перекладача в тому, що він намагався передати як зміст, так і форму творів зарубіжних класиків.

Пантелеймон Куліш вірив, що його зрозуміють нащадки, оцінять його доробок. У вірші "На чужій чужині" він писав:

Не забудеш мене, поки віку твого,  
моя нене Вкраїно,  
Поки мова твоя голосна у піснях,  
як срібло чисте дзвонить.

Високо оцінюючи переклади Пантелеймона Куліша, зокрема драматургії Вільяма Шекспіра, Іван Франко зауважив: “Він узявся перекладати Шекспіра не для проби, а певний свого пановання над рідною мовою і дав нам Переклад, з яким можемо без сорому показатися в концерті перекладів великого британця. Держачися оригіналу далеко докладніше, ніж його попередники, Куліш уміє при тім надати своєму перекладові свій індивідуальний колорит, щось таке, що дозволяє відразу пізнати в нім працю Куліша, а не жодного іншого українського поета” [1, с.152].

Пантелеймон Олександрович Куліш вважав найголовнішою справою свого життя – це переклад Біблії, який забрав майже півстоліття невтомної праці. Розпочавши у 60-х роках XIX століття, систематично працюючи над перекладом, радів успіхам, але 6 листопада 1885 р. пожежа в маєтку Куліша у Мотронівці ледь не поклала кінець роботі, оскільки згорів не лише будинок, а й переклад Старого Заповіту, тому Пантелеймон Куліш розпочав все спочатку і займався перекладом аж до 1897 р., тобто аж до своєї смерті. На його переконання, переклад Біблії українською мовою мало б піднести в очах народу авторитет предківського слова як придатного для культурного поступу, задоволення найвищих духовних потреб та сприяло б навчанню різних верств українства національної літературної мови, і дало б змогу перед усім християнським світом заявити про існування окремого українського народу зі своєю самобутньою мовою.

Лише 1903 року, після смерті перекладача, з’явилася друком українська Біблія у перекладі Пантелеймона Куліша. Загальноприйнято вважати у біблеїстиці його переклад першим повним перекладом Біблії українською мовою.

Діяльність Пантелеймона Куліша як перекладача зробила вагомий внесок у розвиток українського перекладу. З одного боку, знаменувала новий етап, важливий для подальшого розвитку української оригінальної літератури, а з іншого – зумовлювала остаточне становлення українського художнього повновартісного перекладу та переконливо довели, що українською мовою можна успішно відтворювати світову класику, прищеплювати рідній літературі інонаціональні художні форми.

## Література

1. Франко І. Зібр. тв. у 50-ти томах. – Т. 32. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 152, 169.

### **СЕКЦІЯ 3. ВИДАТНА ПОСТАТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ Й СЬОГОДЕННІ**

**DANYLOVA Tetiana,  
DUBROVINA Oksana**

#### **PANTELEIMON KULISH AND HIS CREATIVE ACTIVITY IN THE LAST YEARS OF HIS LIFE**

Panteleimon Kulish, one of the most colorful and controversial cultural figures in 19<sup>th</sup> century Ukraine, was born on July 26 (o.s.), 1819, in the small town of Voronizh, Chemihiv province. He came from an old Cossack family. Mykhailo Kulish held the rank of Cossack “military companion” at the time of Tsar Peter I. Yet later, through a technicality, the Kulishes did not receive the nobiliary title. Therefore, Oleksander Kulish, the writer’s father, was still registered as a “simple Cossack”. Panteleimon’s mother, Kateryna, came from a distinguished Cossack family of Hladky. She bore Oleksander several children, but only one, Panteleimon, survived. Later on, Panteleimon became a prominent writer, historia, ethnographer, and translator.

Kulish’s translation projects and practices should not be regarded as exclusively philological undertakings; rather, they were a vital part of Kulish’s broader agenda. It was an attempt to create “a new type of literary Ukrainian,... to ensure acculturation of the Ukrainian people”. A. Danylenko stresses Kulish’s key role in the process of the formation and codification of what would become the Ukrainian literary language [1].

In the last years of his life, apart from translations, Kulish also worked on some original historical studies. One of them was “The Separation of Little Russia from Poland”, in which, for the first time in Ukrainian historiography, basing himself on many Jewish sources, Kulish described with great sympathy the sufferings of the Jews during the Cossack wars. His creative powers did not forsake Kulish. He was still capable of writing good poetry. One especially fine poem, not included in any of his collections, was about Sashunia – “I Look at Your Silver Hair, Beloved”. The last collection of his poems to come out before his death was “The Bell” published in Geneva in 1893.

Another publication was a long poem, “Skovoroda”, a topic to which Kulish was very much drawn. A great deal of his poetry he left in the so-called “Black

Manuscripts”, which remain unpublished. Kulish's finest poetic achievement was the collection “The Borrowed Kobza” published in 1897. It consists of free translations of foreign poets - Goethe, Heine, Schiller, Byron, Fet, and others. In a preface Kulish claimed that Ukrainian in poetry is as expressive as Russian or Polish, and hoped that his free translations would help to build a bridge between these nations. His passion for translating Western European poetry was unabated, motivated by his desire to include Ukraine in the culture of Europe. Kulish translated thirteen of Shakespeare's plays, as well Byron's *Childe Harold*. He did it in order “to bend our language to universal thought” [2, p. 91]. Finally, Kulish's constant preoccupation with his friends and enemies found its expression in the poem “Kulish in Hell”, written in the manner of Kotliarevsky.

Once Kulish's complete works are published, they will also include his voluminous correspondence. In the last years of his life, letters remained his only contact with the world. He came to correspond with people he intensely disliked - Drahomanov and Pavlyk. In his letters, which are full of puns and jokes, he called Pavlyk “Headless” and Drahomanov “Golden- topped”. For their part, Pavlyk and Drahomanov held Kulish in high esteem, although they looked at him as politically naïve. Occasionally he wrote to prominent Ukrainian writers. He did not forget to write to his old friends (Tamovsky), although at times his fire flared up in these letters. He informed Tamovsky, that although he had received the book by Tolstoy, he had no time to open it. In a letter to Nadia Bilozerska he expressed his hope that “the future age will be ruled by women, because the evil rule by men has reached its nadir” [2, p. 92]. He described men as “worthless” and praised women for their qualities, including their fine singing. At times, he disagreed and argued, as he did with the young Maria Karachevska-Vovkivna, who “has fallen under the flattering charm of patriotism, which once held sway over me for a long time... If I am wrong in my doctrine now and she, along with her leaders, is heading for a bright future, then I am ready to bum all my papers and break my pen” [2, p. 93].

However, unlike Gogol, Kulish never burned his papers and never broke his pen. He labored steadily until the very end on February 2, 1897, when lying in bed and attempting to translate the Bible, he died.

### **References:**

1. Danylenko, A. From the Bible to Shakespeare: Pantelejmon Kuliš (1819-1897) and the Formation of Literary Ukrainian. Academic Studies Press, 2016. Ukrainian Studies, edited by Vitaly Chernetsky. xxiv, 450 pp.
2. Luckyj, G.S.N. Seven Lives. Vignettes of Ukrainian Writers in the Nineteenth Century. The Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US. 1999. 210 p.

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ АБО СІЗІФ СВОГО ЧАСУ**

Після набуття Незалежності у суспільному та культурному житті України відбулося переосмислення творчої спадщини української духовної культури, у тому числі, майже забороненої комуністичним режимом творчості П. Куліша: філософа, борця за усвідомлення людиною своєї сутності, духовності, проблем буття, віри, моральності, відносин суспільства й особи.

П. Куліш – це людина-епоха, який був особисто знайомий з відомими на той час українцями: Т. Шевченком, М. Гулаком, В. Білозерським, М. Костомаровим та іншими письменниками й політичними діячами.

Незважаючи на це, у Незалежній Україні про нього згадують рідко й дуже обережно, враховуючи своєрідність та амбіційність Пантелеймона Олександровича, який не боявся радикально змінювати свої погляди та висловлювати симпатії Російській імперії. Вивчивши матеріали 1990-х – початку 2000-х років, склалася думка, що українські науковці-філософи та ідеологи з метою патріотичного навчання населення не мали бажання згадувати про П. Куліша в історичному та літературному аспекті, як це зробили з письменником Я. Галаном. Проте, П. Куліш – це занадто відомий діяч в українській літературі, щоб його не помічати (чого лише вартий перший україномовний історичний роман «Чорна рада. Хроніка 1663 року» та запроваджена ним перша фонетична абетка для української мови, яка лежить в основі сучасного українського правопису). В українській середній школі у 9-му класі вивчають романтичну лірику та лише один твір П. Куліша «Чорна рада...», але ж учням не доводять повний текст передмови до нього, де автор вказує на політичну нікчему гетьманів. Інші твори, у тому числі, історичні, відсутні у шкільній програмі.

Тому, стають зрозумілими причини вивчення культурних та політичних поглядів лише на початку його творчості, а у інші періоди – у цензурованому вигляді. Наприклад, щодо відносин з Т. Шевченком. Народившись у сім'ї заможного селянина та доньки козацького сотника Івана Гладкого, вважаючи себе потомком козацької старшини, що по рангу не поступається польській шляхті, на П. Куліша чекала неприємність: надруковано «Кобзар», автором якого став представник зневажливої ним частини Малоросії – бувший кріпосний Т. Шевченко.

Майже не згадується, а, якщо й згадується, то у ретушованому вигляді перше знайомство П. Куліша з Великим Кобзарем. Як зазначає П. Куліш: «Перша зустріч Куліша з Шевченком була характерна. Ввіходить хтось до Куліша у полотняному пальті. «Здорові були!.. А вгадайте – хто?» – «Хто ж, як не Шевченко?» (А ніколи не бачив його і намальованого) – «Він і є!.. Чи нема в вас чарки горілки?» і т. д. Тут уже й пішло справдешнє січове балаканнє, а далі й співи» [1].

Тому, після знайомства, П. Куліш взяв літературну діяльність Т. Шевченка під свою опіку, вважаючи себе геніальнішим за Великого Кобзаря: твори останнього 1840-1850-х років ним редагувалися (зі слів П. Куліша: «дороблював недороблене») іноді так, що П. Куліш прямо писав за нього. Наприклад, загальновідома автобіографія Т. Шевченка, яка вперше надрукована в Санкт-Петербурзькому журналі А. Ішимової для вихованок інституту шляхетних дівчат «Звездочка» (укр. «Зірочка»), із зазначенням благородних думок та почуттів, а також опису життя Кобзаря, який викликає душевні почуття щодо його трагічності, написана П. Кулішем, який за основу взяв рукопис Т. Шевченка, виданий професором Д. Єварницьким, і яка, як зрозуміло, різко відрізняється від оригіналу.

Шевченкознавці не заперечують, що, наприклад, рима в оригіналі вірша «До Основ'яненка»: «Наш завзятий Головатий / Не вмере, не загине», виправлена П. Кулішем на більш величну: «Наша пісня, наша дума / Не вмере, не загине; / От де, люди, наша слава, / Слава України!».

Знайомство П. Куліша на Полтавщині, де він мав намір придбати власний хутір, з матір'ю Миколи Гоголя-Яновського, призвело до написання шеститомної збірки творів та листів останнього. Детальний аналіз творів та думок, викладених у листах, призводять до переосмислення П. Кулішем своїх, у тому числі, політичних поглядів.

Незважаючи на те, що у 1857 році П. Куліш друкує не лише перший історичний роман на українській мові «Чорна рада...», але, й граматику, яку назвали «кулешівкою» з принципом написання: як чується – так і пишеться, через 10 років він відмовиться від свого творіння – української граматики – про що детально напише галицькому вченому-мовознавцю О. Патрицькому [2].

У 1864-1868 роках П. Куліш перебуває у Варшаві на службі, пов'язаній з активним проведенням проросійської політики у Привіслянському краю (неофіційна назва колишнього Польського королівства, яка використовувалася у період з приблизно 1831 до 1915 року). Вивчення документів, присвячених козацьким повстанням в Речі Посполитій, завершилося виданням у 1873 році у



3-х томах свого дослідження «История воссоединения Руси» (вперше надруковано у 1874 році у Санкт-Петербурзькому видавництві «Общественная польза»), у якому документально підтвердив історичну шкоду козачих рухів XVII ст. та прославив культурну місію польської шляхти та Російської імперії в історії Малоросії.

Вивчивши життя видатного українського письменника, фольклориста, літературного критика, історика, перекладача та філософа П. Куліша, можливо повністю погодитися зі словами С. Єфремова (Охріменка): «Куліш – це дві людини в одній подобі, якийсь ходячий контраст, дволикий Янус, народжена не тільки для сучасників, а й для нащадків, перед якою з подивом стають і читачі, і критики – якась трагічна фігура, що борсається в життєвих суперечностях, плутається, знову встає, знову падає» [3], а також доповнити народною мудрістю про те, що величезне честолюбство і прагнення до лідерства, не підкріплене сміливістю, перетворюють саму титанічну роботу в тлін, а самого творця (у даному випадку П. Куліша) – в міфічного Сізіфа. Це результат того, що на даний час у вітчизняній та зарубіжній історіографії проблема ідей держави і права в творчості П. Куліша як самостійна тема не була предметом окремого наукового дослідження в їх українознавчому вимірі.

### **Література**

1. Куліш П.О. Жизнь Куліша. Спогади про Тараса Шевченка. – К. : Дніпро, 1982. – С. 119-121.
2. Патрицький О. Велика славянська держава перед двома тисячами лет / О. Патрицький. – Львов, 1889. – 100 с.
3. Єфремов С. Провіяний Куліш / Стаття. Збірник історично-філологічного відділу // С. Єфремов, О. Дорошкевич. – К. : УАН, 1927.

**БОЙКО Іван Іванович**

### **СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧІ ПОГЛЯДИ П. КУЛІША**

Пантелеймон Куліш (1819 – 1897) – український письменник, історик, етнограф. Навчався на філософському факультеті Київського університету, входив до Кирило-Мефодіївського товариства, в якому відстоював необхідність поступовості суспільних реформ. У творчості вченого спостерігається еволюція – від романтизму до позитивізму, від релігійного світогляду – до культу миротворниці-науки, від православ'я – до ідей природної релігії, від лібералізму – до слов'янофільства і апологетики самодержавства. Для П. Куліша – це є

типова доля романтика, його трагедія – це трагедія романтичної культури. Провідною ідеєю для П. Куліша є ідея України. І все розпадалось на дві групи для нього – в залежності від ставлення до України. Проте якщо в молоді роки образ воскресіння України володіє всіма думками П. Куліша, то пізніше він погоджується з самодержавством, а Переяславський акт для нього першого набув значення не «присоединения», а «воссоединения» (пр. «История воссоединения Руси» (1874 – 1877)). У своїх історичних працях П. Куліш, на відміну від інших істориків, почав родовід української державності не з козацько-гетьманської державності, а з Київської держави. Наголошував на труднощах у виборюванні українством державної самостійності, бо в Україні була недостатня кількість соціальних верств, котрі б могли будувати таку державу. Тому П. Куліш передовсім описував політичну діяльність української еліти, критикував окремих історичних діячів за акції, негативно ставився до ролі П. Могили, яку він відіграв для української культури.

П. Куліш висунув свою культурницьку концепцію, суть якої полягає в поверненні до землеробської культури «піонера з сокирою важкою», що лише очищує рідну землю від «негіді». Культура не твориться, а вона вже дана, існує вічно. В її основі – принцип подвійності природи людини. Серце, душа людини та її «зовнішнє» завжди перебувають у конфлікті. На такому розумінні природи людини П. Куліш вибудував теорію хуторянства. Її лейтмотивом є «прагнення до життя серця». Саме село, хутір дає відчуття природного (вільного) життя, є джерелом усіх земних радощів, дає можливість відкинути все зайве, непотрібне. Ніяка наука, європейська цивілізація цього не в змозі дати. Тому українська культура для П. Куліша залишалася в селі (хуторі). Лише там людина поверталася до природного життя. А тому П. Куліш закликає уникати міського життя. Вартості хуторянського життя є вічними, сталими, бо селянська філософія береться «прямісінько з Євангелія». Звідси пропозиція П. Куліша – доцільно, на його думку, містам «розсипатися на села, хутори і з'їжджатися лише до контор на засідання на короткий час». Це позбавить можливості утворювати велетенські людські скопища, які породжують ворожнечу, байдужість до бідних; не поривати сусідських зв'язків із селянами – «лише тоді бідність як-небудь урівняється з багатством». У цьому сенсі П. Куліш тому негативно ставивсь й до Європи, бо там панує «міщанство», егоїзм, індивідуалізм. І взагалі «історія минулого життя дуже цікава, сучасна – нікчемна до відвороту». У зв'язку з цим важливою є думка П. Куліша про те, що відродженню українства сприятиме створення великих культурних цінностей.

## ІСТОРІОСОФСЬКИЙ СВІТОГЛЯД ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Діяльність інтелігенції в Україні XIX ст охоплювала одночасно кілька різних сфер культурного та наукового життя, обумовлюючи тісний взаємозв'язок між творчою, пошуковою і науковою діяльністю її представників та розумінням необхідності вивчення фольклорної спадщини свого народу. Вона була здатна обґрунтовано захистити права українського народу, науково довести його історичну та культурну своєрідність як окремого етносу.

П. Куліш прагнув узагальнити розрізнені явища життя у гармонійну цілісність, зрозуміти світові закони, що керують життям, виробити загальний цілісний погляд, який опанував би релігію й науку, філософію, мистецтво, етику. Питання про Україну в Російській імперії впродовж усього XIX ст. було перш за все питанням про суверенність її духовності, про національну своєрідність і вільний розвиток її культури. Ідея народності, високо піднята в європейських країнах романтиками, в українських умовах стала джерелом національного самоствердження і літературного відродження. З ентузіазмом і національною гордістю записувалися українські народні пісні, історичні перекази, легенди й вірування українського народу.

Історіософське світобачення П. Куліша формувалося під впливом західноєвропейського романтизму, синтез ідей якого й народності в єдності літературного, соціально-політичного та національно-визвольного аспектів знайшов своє відображення в його громадсько-культурницькій діяльності. Це особливо відчувається, коли соціальні та національні мотиви переломлюються з плином часу, у процесі духовного відродження людини. Як справжній романтик, П. Куліш виступав за свободу життя й творчості, обстоював право кожного вірити у те, що він вірить, бути щасливими. Серед чинників, під впливом яких формувалося світобачення П. Куліша, є знання сучасної йому західноєвропейської культури, соціальних вчень. Він був знайомий з творами Ф. Бекона, Р. Декарта, Б. Спінози, французьких просвітників XVIII ст. Знання наукових основ розвитку суспільства певним чином визначили напрями еволюції його історіософського світобачення.

Індивідуальна свідомість П. Куліша, його світобачення тісно пов'язані з проблемою орієнтації у світі духовних цінностей, з визначенням свого місця у окреслених культурою картинах світу, складених на той час. Тому світоглядні питання індивідуальної свідомості у його зв'язках з просторово-часовими

уявленнями, неодмінно пов'язані з приналежністю мислителя до певної національної культури. Світогляд П.Куліша формувався під вирішальним впливом духовно-культурних традицій українського народу.

Кожен народ є окремим специфічним соціальним організмом і відрізняється від інших своєю духовною сутністю, що впродовж віків залишається майже незмінною і відіграє визначальну роль в процесі історичного розвитку. Тому Куліш бачив історію як історію розвитку і становлення внутрішньої діяльної сили народу як збірної особи. Ця сила втілюється у його звичаях, психіці, культурі, традиційно успадкованих громадянських поняттях, що в сукупності складають ґрунт, на якому виростає спосіб буття народу і який визначає його стосунки з іншими народами.

Досліджуючи минуле українського народу, Куліш вважав добу Київської Русі одним із початкових періодів власне української історії, оскільки уже в цей час було досягнуто досить високого рівня розвитку культури, основні прикмети якої зберігаються і в подальші часи, сформовано специфічний спосіб організації життя і побуту, закладено деякі прикмети українського народного характеру. Головним досягненням цього періоду було утвердження громадського права, яке у наступні часи стає одним із елементів українських визвольних змагань.

Куліш тлумачив історію як історію становлення й розвитку внутрішньої діяльної сили народу як збірної особи, що проявляється в його духовно-культурній традиції. П. Куліш, проповідуючи українську національну і духовну свободу, вірив у могутність української нації, спроможну чинити опір всьлякому насильству, відродитися після будь-якого занепаду.

### **Література:**

1. Войцехівська І. Пантелеймон Куліш / І. Войцехівська // Память століть. – 2006. – №6.
2. Грінберг Л.Ф. Історико-краєзнавчі аспекти у творчості П.О. Куліша // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. – Вип.6. – К.: Рідний край, 1999. – С.288-293.
3. Конотоп Л.Г., Поперечна Г.А. Особливості розуміння проблеми людини в українській філософії // Національна ідея в духовній культурі України XIX-XXст.: Матеріали всеукраїнської наукової конференції. – Полтава, 1993. – С. 113-115.
4. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш. До 170-річчя від дня народження / Є.К. Нахлік. – К.: Знання, 1989. – 247 с.
5. Шокало О. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш. Особистість, письменник, мислитель / О. Шокало // Мандрівець. – 2008. – №1. – С. 90-91.

**ВОЛОШИН Є.О.,  
АСАТУРОВ Сергій  
Костянтинович**

## **ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛЕВА БАЧИНСЬКОГО**

Вивчення української біографістики є важливим компонентом історичної науки. Досягнення панорамності історичного бачення неможливе без дослідження спадщини політичних і громадських діячів, а саме – у період становлення української державності на початку ХХ століття. Важливим моментом у житті українського суспільства на цьому етапі було проголошення Акта Злуки двох частин України – Східної і Західної. Одним із натхненників цього державного акта з боку ЗУНР був громадсько-політичний діяч Лев Бачинський.

Інформацію про громадсько-політичну діяльність Л.Бачинського можна почерпнути з історичних джерел. Саме видання періоду ЗУНР “Нове життя”, “Республіка”, “Народ” відбили основні етапи боротьби галицького громадського діяча за незалежність України. В наші дні чималу увагу діяльності українського громадянина приділяють у своїх дослідженнях сучасні вчені Ф. Погребенник, В.Бабій, О.Островський, В. Шинкарук та ін.

Усе своє життя Лев Бачинський присвятив боротьбі за виокремлення української нації в єдину державу та визнання її світовими державами. Він і адвокат, і політичний діяч, провідник Української Радикальної Партії в Галичині. Лева Бачинського двічі — 1907-го і 1911 року обирають послом (депутатом) до Державної ради у Відні від Станіславівського округу. Австрійський парламент незабаром відчув його характер. У період ЗУНР обіймав посаду віце-президента Української Національної Ради, автор конституційного закону від 3 січня 1919 р. про об'єднання ЗУНР з УНР і закону про земельну реформу; з 1918 р. і до смерті був головою УРП, у 1928–1930 рр. був послом до Польського сейму.

1918 року розпалася Австро-Угорська імперія. 18 жовтня у Львові зібралася Українська Національна Рада, яка проголосила утворення ЗУНР. 3 січня 1919 р. на першій сесії УНРади Бачинський був обраний заступником президента Ради Е. Петрушевича і членом правління. Таким чином він, голова радикальної партії, взяв на себе і свою партію співвідповідальність за діяльність уряду молододі держави. Державні інтереси України стають у центрі його уваги, особливо ж його хвилює проблема об'єднання двох частин України.

3-го січня 1919 року сесія ЗУНР ухвалила Закон про злуку двох частин України в єдину державу, при збереженні автономії ЗУНР. Всі ці заходи і теоретично, і практично розроблялися при найактивнішій участі Бачинського. Саме він очолив делегацію від Західноукраїнської Народної Республіки.

22 січня в складі 65 чоловік до Києва прибула делегація ЗУНР на чолі з Левом Васильовичом. На цей день призначено урочисту подію - Злуку двох частин України в одну соборну державу. На площу біля Софії прийшли члени Директорії на чолі з її головою В. Винниченком і делегація від ЗУНР з віце-президентом західних областей Л. Бачинським. Цього дня він виступив із вражаючою урочистою промовою.

Сповнивши свою місію, Бачинський разом з делегацією повернувся до Станіслава, щоб своєю працею зміцнювати єдину, суверенну Україну. Багато сил і енергії віддав він розбудові нової держави: розробив концепцію земельної реформи, запропонував план приватизації землі. Його проект земельної реформи ліг в основу закону уряду УНР, прийнятого 1919р. До останніх своїх днів Л. Бачинський стояв на чолі Української соціалістичної радикальної партії.

Л. Бачинський не раз виявляв незламність своєї волі, принциповість свого характеру у виступах проти польсько-шляхетських властей – і тут, на Україні, і там, у Варшаві, на засіданнях сейму. Ідея єдності батьківських земель, ідея соборності України були головним змістом його життя.

Отже, Лев Бачинський вніс помітний слід у національне відродження Східної Галичини початку ХХ століття. Прагнучи відновлення української соборності, він був одним із найбільших прихильників проголошення Акта Злуки 22 січня 1919 р. Завдяки державницьким позиціям, наполегливості й ораторським здібностям став одним з активних діячів ЗУНР. Важливим досягненням діяльності Лева Бачинського як віце-президента Української Національної Ради ЗУНР було також те, що його концепція становила основу земельної реформи. Громадсько-політична діяльність Лева Бачинського мала позитивний вплив на формування й утвердження національної свідомості в період становлення української держави.

#### **Література:**

1. Бабій В. Левко Бачинський. Життєпис / В. Бабій. – Івано-Франківськ, 2002. – 85 с.
2. Бачинський Лев // Енциклопедія українознавства : в 11 т. / за ред. Кубійовича ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – Львів, 1993. – Т. 1. – 102 с.

## **ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР**

Нині Україна живе та відроджується бо, навіть «зоставшись без церковного, політичного, воїнського і наукового переводництва» це можливо і необхідно, зауважував видатний письменник, перекладач і громадський діяч Пантелеймон Куліш. Отож П. Куліш кликав українців до важкої чорнової роботи, щоб підготувати ґрунт для власного визволення: «ми не малий нарід». Він закликав земляків зробити так, щоб «поламався усякий плуг, котрий не сам нарід-абориген собі викує». Як і ми до недавна, шлях війни та насильства для нього був неприйнятний. Він вірив і ми нині стократ підтримуємо, що відродження почнеться зі звеличення рідного слова й освіти, бо це «сила невмируща», і ми «тією силою дійдемо колись до того зросту, який сама природа нам на роду написала».

Визначний український діяч В'ячеслав Липинський пояснить тим, хто не хотів зрозуміти П. Куліша, що лише «зі стихійної, а не з літературної свідомості може вирости наша нація», бо не можна «додумуватись і дочитуватись до українства». Пантелеймон Куліш сказав своєму народові пророчі слова правди. Він переконливо довів, що «без єдності народу й національного проводу повноцінного національного тіла бути не може. Це як діалектика національного та загальнолюдського: останнє - це коріння, на якому ростуть стовбур і крона першого. Разом утворюється цілісний організм - дерево життя. І скрізь, де один орган не працює як слід або гине, дерево всихає».

Констиуція країн є принципово важливим законодавчим джерелом дотримання прав і свобод дорослих громадян та їх сімей. Законодавчою базою різних сфер втручання соціальної діяльності, зокрема захисту дитинства, є засади функціонування служби: Статті L221 та L222 Кодексу про сім'ю та соціальне забезпечення Франції, що стосуються місії «Захист дітей», в яких визначено її рамки діяльності: «Надання матеріальної, освітньої та психологічної підтримки неповнолітнім, їхнім сім'ям. Неповнолітні та дорослі, які досягли двадцяти одного року, які стикаються з соціальними труднощами, які можуть серйозно погіршити їх здоров'я».

Опікуються службою соціальної допомоги дитинства за рішенням голови Генеральної ради: неповнолітнім, які не можуть тимчасово утримуватися у своєму звичайному середовищі, прикордонні держави надають послуги, викладені в статтях L224-4, 224-5, 224-6, 224-8 та четвертій статті 375-3, статті

375-5, 377, 377-1, 380, 433 Цивільного кодексу Франції. Стаття 375 Цивільного кодексу Франції стосується допомоги у навчанні. Адекватна міра може бути прийнята судовим органом: «Якщо здоров'я, безпека або моральні устої непрацездатного неповнолітнього перебувають під загрозою або якщо умови його виховання або фізичного, емоційного, інтелектуального та соціального розвитку мають серйозні порушення, заходи щодо надання освітньої допомоги можуть бути опротестовані в судах за клопотанням батька і матері спільно, або одного з них, особи або служби, якій довірена дитина, або вихователя, самого неповнолітнього чи його прокурора».

Закон від 2 січня 2002 року був запроваджений для реорганізації соціальної та медико-соціальної діяльності в цілому. Було надано п'ять основних орієнтацій: затвердження та просування прав користувачів, диверсифікація місій та пропозицій шляхом адаптації структур до потреб, кращого поєднання планування, програмування та розподілу ресурсів та оцінок, а також встановлення координації та відновлення статусу державних установ. Керівним принципом цього закону є посилення прав користувачів, розміщених у центрі пристрою, шляхом переосмислення і підтвердження їх основних прав, а також створення інструментів.

Закон від 4 березня 2002 року про батьківську владу доповнює поняття батьківського авторитету, означеного в 1970 році, яке вказувало на те, що мати має владу так само, як і батько. Закон від 4 березня 2002 року встановлює загальне право батьківського авторитету, незалежно від сімейного статусу батьків і приналежності дітей.

Закон від 5 березня 2007 року реформує захист дітей: він посилює системи попередження та оцінки ризику і зв'язок між адміністративним та судовим захистом (адміністративний захист диверсифікує методи втручання для дітей з новими можливостями догляду).

Закон від 14 березня 2016 року пропонує оновлене бачення захисту дітей, озвучивши сильний постулат: потреби дитини та безперервність його кар'єри повинні мати перевагу над усіма іншими міркуваннями. Трьома основними цілями цього закону є: вдосконалення національного та місцевого управління охороною дитини, безпека під час шляху становлення дитини, адаптація дитини на довгостроковій основі.

**Висновки.** Діалектика національного та загальнолюдського:

визначний письменник, поет, перекладач та громадський діяч П. Куліш намагався навчити говорити українською мовою наш національний розум, але не сухою мовою логіки, а пристрасною «мовою серця». «Україна - це життя, а не



література, і українська літературна праця - це тільки засіб усвідомлення того життя, а не ціль, сама себе виставляюча». Саме цю істину підтвердив самовідданою працею для України Пантелеймон Куліш;

міжнародною конвенцією про права дитини затверджуються чотири основоположні принципи: недискримінація, найкращі інтереси дитини, право на життя, виживання і розвиток, повага до поглядів дитини. Встановлюються основні права дитини, що містить право на ідентичність, догляд, навчання, захист від усіх форм насильства, свободу інформації, самовираження, і нарешті право мати сім'ю і бути коханим.

**КРАВЧЕНКО Наталія Борисівна,  
ЛАНОВІЮК Людмила Петрівна**

### **П.КУЛІШ ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ**

Пантелеймон Куліш посідає особливе місце в українському історіописанні: письменник, публіцист, мислитель-інтелектуал та провідник національно-визвольного руху і водночас оригінальний дослідник-аматор, який залишив на полі академічної історіографії яскравий, неповторний слід. Узагалі Куліш привертає увагу своїми незвичайними інтелектуальними поворотами думки, дивовижною як на ті часи світоглядною еволюцією, здатністю до інтуїтивного проникнення в сутність історичного руху, егоцентричною вдачею та масштабною і розмаїтою творчою спадщиною.

Історичні студії Куліша цікаві як мінімум з кількох перспектив. З одного боку, вони репрезентують в особі молодого Куліша чільного представника романтичної історичної думки 1840-1850-х років. З іншого – в постаті зрілого Куліша спостерігаємо конфронтацію пізнього романтизму, спертого на позитивістські вкраплення та цивілізаційно-культурницькі мотиви, з козакофільською візією української історії раннього Куліша. Зауважимо, що ця самобутня інтелектуальна метаморфоза й до сьогодні перебуває у сфері зацікавлень багатьох науковців, які пропонують різноманітні тлумачення.

Щодо української історії, то остання відтворювалася Кулішем у міфологізованому вигляді з опертям на фольклорний та етнографічний матеріал, з наслідуванням сюжетів і концепції «Історії Русів», з численними християнськими мотивами тощо. Невипадково вважають, що в 1840-х роках історичні погляди Куліша відображали настрої київської інтелігенції, з якої витворилося Кирило-Мефодіївське братство.

Видання двох томів (1856 р. – першого, а 1857 р. – другого) «Записок о Южной Руси» стало своєрідним проривом українського питання в панівне великодержавницьке науково-культурницьке середовище, сміливим жестом патріота-романтика, котрий відмовлявся вже від замилювання старовиною в ім'я ідеалізації минулого, а прагматично розраховував на те, щоб «внутрішній образ України колишньої» порівняти з сучасним станом, привернути увагу збирачів, дослідників і письменників, загалом освічених і багатих людей до потреби звернутися до невичерпних народних джерел.

М. Костомаров відзначив оригінальність «Записок» П. Куліша: «Тут вміщені не тільки думи і пісні, як у колишніх збирачів, а й оповідання в прозі про історичні постаті та події..., записані слово в слово з уст народу. [...] Минув час ковзати поверхнею народного побуту і схоплювати в ньому загальні риси...; настала потреба знати і зображувати свою народність фундаментально з усіма її звивинами. Ніхто з такою бездоганністю не задовольняє цієї потреби в науковому плані, як п. Куліш у своїх легендах, переказах і повір'ях, що їх він записав із уст народу».

Структура обох томів неоднорідна. Фактично, це два томи різних за принципами підготовки, систематизації та класифікації матеріалів із народу впереміжку з власними статтями – подорожними щоденниковими нотатками, нарисами про виконавців – носіїв усної народнопоетичної традиції, перекладами творів з української на російську мову тощо. Сам П. Куліш не вважав за потрібне здійснювати чіткий розподіл матеріалу, говорив про відсутність будь-яких принципів наукової організації щодо публікації записів фольклору і власних етюдів, у такий спосіб «надаючи кожному бажаючому «ритися» в моєму несортованому скарбі і знаходити поміж багато чого непотрібного щось і корисне».

Зазвичай переломною історичною студією в творчому спадку Куліша, яка ознаменувала докорінну метаморфозу його поглядів, вважають тритомну «Историю воссоединения Руси». Ця студія високо цінувалася М.Грушевським, який наголошував, що попри інтелектуальні вподобання її автора це «все-таки твір дуже талановитий, і дуже цінний навіть з науково-історичного, дослідницького становища». Зазначена праця була запланована як великий дев'ятитомний проект, який так і не був реалізований до кінця. У процесі реалізації цього задуму П.Куліш вносив і певні корективи до загальної конструкції багатотомника. Зокрема, у другому томі він повідомив про намір видавати окремо: зібрання джерел – «Материалы для истории Воссоединения Руси» (вийшов тільки один том у 1877 р.) та бібліографічних, критично-

рецензійних матеріалів і розвідок, у т.ч. й інших авторів – «Критико-библиографические Работы для Истории Воссоединения Руси» (не вийшло жодного тому). Автор також підготував другий том «Материалов» до історії козацтва на початку XVII ст., однак не зміг його опублікувати.

Історіописання П.Куліша складно схарактеризувати якоюсь загальною універсальною формулою, особливо з перспективи дослідницького інструментарію.

**КУЛЬТЕНКО Валентина Павлівна,  
КРАВЧЕНКО Алла Григорівна**

### **ХУТІРСЬКА ФІЛОСОФІЯ П.КУЛІША ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІЙ ФРУСТРАЦІЇ**

З 50-х рр. 19 ст. в колах української інтелігенції виникла «мода» на природність, поширювана народницьким рухом. Їхнє гасло – «Природна простота дає людині чисте серце» – стало протестом проти розповсюдження капіталістичних відносин, проти бурхливого розвитку промисловості та наростання урбанізаційних процесів. П. Куліш був одним з тих, хто схилився до ідеї природної простоти життя. Його хутірська філософія стала своєрідним протестом проти нових суспільно-політичних відносин, які поширювались в Європі. Капіталізм проповідував нову ідеологію – влади грошей як мірила соціально успішної людини, ширились вимоги соціальної мобільності, наукового прогресу тощо. Ці явища розвивались у супереч старим культурним традиціям. Випробувані століттями культурні цінності життя – близькість до землі, натуральне господарство, чуття спорідненості з рідною землею – поставали анахронізмами на фоні нових передових технологій. Проте у початковому вигляді капіталістичне виробництво перебувало на низькому рівні матеріально-технічного забезпечення та організації праці. Тяжка щоденна праця робітників була не лише позбавлена елементів творчості, але й щомиті загрожувала каліцтвом, втратою працездатності, а то й життя. Нівелювалась людське особистість, неповторні особистісні якості людини – адже вимога до найманого працівника полягала в тому, аби був фізично дужим забезпечувати певний виробничий процес.

Як тут не засумувати за домівкою в мальовничому українському селі, де «хрущі над вишнями гудуть», «вечірня зіронька встає». Де земля годувальниця не лише дозволяє забезпечити себе всім необхідним для прожиття, але й «духом

кормить», виховуючи козаків, що історично славні своєю звитягою, гордістю, прагненням до волі, нескореністю. Мовою автора: «... солов'ї поють сотнями. Запах черемухи делает воздух густым, точно, как будто с него собраны сливки и влита в чашу мотроновской жизни». [1, с. 25]. П. Куліш знаходив розраду у житті в гармонії з природою: «Вечером, по заходе солнца, мы гуляем в своем саду, как в бальзамической аптеке, и нам кажется, что солов'ї нигде не поют с такой энергетикой, как у нас» [3, с. 277]. Тому й не погодився П.Куліш з капіталістично-урбаністичною моделлю майбутнього для своєї землі й запропонував власну альтернативу.

Позиція неприйняття капіталістичної моделі розвитку для європейської філософії 19 ст. досить типова. Варто згадати німецьких класиків, які також захищали традиційну ідеологію і мораль, засуджуючи нові суспільні відносини як аморальні та бездуховні. Проблема духовності – одна з найактуальніших антропологічних проблем. В різні культурні періоди, якби не захоплювали різні винаходи та новації, людство все одно поверталось до віками перевірених цінностей, духовністю вимірюючи людські чесноти, людяність. В цьому контексті цікавим буде дослідження хутірської філософії П.Куліша крізь призму психологічної позиції В. Франкла. Останній осередок духовності пов'язував із пошуками людиною сенсу життя. Ці пошуки роблять людину людиною, вмотивовують її до дій, знімають агресивність, тоді як відмова від пошуків сенсу призводить до «екзистенціальної фрустрації», до наростання агресивності, яка проявляється в різноманітних актах ненависті – індивідуальної або соціальної. В. Франкл з цього приводу писав: «В служінні справі або в любові до іншого людина реалізує саму себе. ... Якщо у людини відсутній сенс життя, втілення якого зробило б її щасливою, вона намагається досягти відчуття щастя в обхід реалізації сенсу...» [2] Таких ерзац-замінників щастя може бути безліч (особливо в сьогоденнішому суспільстві споживання), проте вони несуть лише тимчасову насолоду і врешті призводять до деперсоналізації життя, його дегуманізації, зрештою – до глибинних розчарувань або нервових розладів.

В світлі психологічного дослідження В. Франкла хутірська філософія П. Куліша є чимось більшим, ніж протест проти знеособленості людських відносин ранньо-капіталістичної доби. П. Куліш висвітлив психологічні проблеми людини, наголосивши на моральній втомі людини міста, надвисокому темпі життя, виснажуючій праці. «В городах, особенно больших городах, где люди оспаривают друг у друга каждый шаг и на нескольких квадратных сажнях строят тысячи своих затей, отрекшись от простой природы, вытиснив ее

совершенно душною цивилизациею, человек никогда не будет этого чувства испытывать из-под груза разных опущений, бременящих его сердце» [4, с. 422].

Концепція Куліша, при всіх її недоліках на кшталт провінційності, вузькості світогляду, пропонує вирішення проблеми пошуку сенсу життя, апелюючи до духовної спорідненості людини з рідною землею, до високої шляхетності хліборобської праці. Ідеї П. Куліша залишаються актуальними і в сьогоденному українському суспільстві, в якому агресивність, почуття ненависті до оточуючих лише негативно посилюють загальні споживацькі утилітаристичні тенденції на тлі економічної нестабільності та прагнення України зберегти власну ідентичність у високо конкурентному середовищі.

### **Література**

1. Зеленська Л. Ганна Барвінок (життєпис на основі епістолярної спадщини) /Людмила Зеленська. – Чернігів, 2001. – 136 с.
2. Інтернет-ресурс: [https://www.koob.ru/frankl\\_viktor/chelovek\\_v\\_poiskah](https://www.koob.ru/frankl_viktor/chelovek_v_poiskah)
3. Нахлік Є. К. Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша: Докум. – біогр. студія / Є. К. Нахлік. – К.: Укр. письменник, 2006. – 351 с.
4. Петров В. Куліш-хуторянин (Теорія хуторянства і баївщанський період 1853 – 1854) /В. Петров // Хроніка-2000. Український культурологічний альманах. – К.: ФСРМ, 2000. – Вип. 37 – 38. – С.420 – 432.

**МАКСЮТА Микола Єгорович**

### **СЕЛЯНСЬКА СВІДОМІСТЬ – СВІТОГЛЯДОВО-СИНТЕЗУЮЧИЙ ЧИННИК ІДЕЙ “ХУТІРНОЇ ФІЛОСОФІЇ” ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Ідеї “Хутірної філософії”, “Хутірної поезії” закорінені в глибинах національно-культурного буття, селянсько-хліборобської свідомості та світогляду, зманіфестовували життєві потреби селянської верстви, а, разом з тим, - і потреби національного й суспільного розвитку. П. Куліш – національний письменник. Адже “у трактуванні І. Франка, національний письменник має по змозі відповідати потребам суспільності, відбиваючи її погляди і йдучи поряд з розвоєм національним та суспільним. Саме цим поглядам, на його думку, відповідав П. Куліш” [3, с.343]. А в “Листах з хутора” проголошується: “Не хочемо ми ніяких благ цивілізації, коли, за сі блага, діти наші не вмітуть із нами, під нашу старість, розмовляти, коли вони нас, а ми їх, через їх велику освіту, не розумітимемо!” [2, с.259]. “Цивілізація, кажуть, веде чоловіка до всякого щастя ... А як же ні?.. Що тоді, панове? Де тоді візьмете людей, свіжих душею і міцних здоров'ям, щоб іншим робом запсовану по всій землі жизнь

поправити?..” І тому визначальним постає прагнення – не втрачати життєбуттійні цінності хліборобського способу та селянської свідомості. П. Куліш закликає: “Так покиньте ж хоч нас, будьте ласкаві, по хуторах про запас: може ми вашим правнукам згодимося”. Адже безумовно переважають в системі селянської свідомості традиційні багатолітні цінності. “Пишіть собі там і друкуйте що хоча. Може, воно й добре кому слухати вас, тільки не нам. У нас, панове, наука своя, тисячолітня: вона навчила нас більше слухати праведного слова Божого, аніж лукавої панської мови” [2, с.262].

Важливішим елементом селянської свідомості у творчості П. Куліша зманіфестується свідомість мовна, до української мови він звертався постійно. Так, зокрема, у вірші “До рідного народу” проголошується: “Єдиний скарб у тебе – рідна мова, // Заклятий для сусідського хижацтва: // Вона твого життя міцна основа, // Повніша над усі скарби й багатства. // Се голос луччих предків з домовини, // Тих душ святих, що марно погибали // У злигоднях Великої Руїни ...” [1] Цивілізація, переконаний П. Куліш, позбавляє людину усталених, традиційних життєвих “коренів”, нав’язуючи чужі селянському способів життя цінності, а з ними і, за відсутності національної незалежності та правди, також і мову. Але, на наш погляд, такою ж мірою національно стверджувальним потенціалом позначене володіння рідною мовою і з метою подальшого поглибленого освоєння тисячолітніх національно-культурних цінностей. Бо лише знання української мови молодими поколіннями якраз і служить умовою для, за виразом П. Куліша, “до сем’ї культурників повертатися”. Прикметно, що у тому ж вірші “До рідного народу”, присвяченому завершенню перекладу українською мовою творів В. Шекспіра, поет наголошує: “О варваре! покинь тріумфувати // Та зчервоній од сорома тяжкого: // Що всі сусіде мають що назвати, // А ти *своїм* не назовеш нічого”. Здійснений П. Кулішем переклад творів В. Шекспіра, за його виразом, “всесвітнє дзеркало”, у яке *може і повинен* пильно вдивлятися українець – для поглиблення, зміцнення своєї національної самосвідомості і, разом з тим, віддалятися від статусу “азіата мізерного”. “На ж зеркало всесвітнє, визирайся, // Збагни, який ти азіат мізерний, ... // І до сем’ї культурників вертайся” [1].

Спосіб життя селянина – це хліборобська праця, специфічне спілкування між людьми, людини з природою, внутрішнє духовне життя, селянська свідомість. Аби виявити особливості останньої, слід щонайперше зазначити, що селянське життя традиційно характеризується як життя спільноти – об’єднання людей, що природно сформувалося і відтворюється. Роль визначального чинника такого згуртування при цьому виконують, у першу чергу, індивідуально-людські

якості. Спільнота – те, що від людини, що представлено в її індивідуальних якостях. Світ сільського буття наповнений реальним життєвим змістом звичаєвих норм, що є досить специфічними утвореннями, відповідають конкретному регіону, а нерідко і окремому селу. Завдяки сільському способу життя, селянській свідомості відтворюється надійна, повторювана і очікувана атмосфера, коли родинно-побутовий ритм життєдіяльності непомітно розширюється і за межі домівки у сферу виробництва, спілкування між людьми.

Селянська свідомість – духовний феномен, що відображає конкретні умови, спосіб життя хлібороба, характеризується рисами та властивостями, закоріненими у сільськогосподарській праці, її змісті, у побуті, традиціях, звичаях, у специфіці відносин між селянами, поєднаних життям на землі, яку вони, як і їхні прапрадіди, обробляють і яка є джерелом не просто добробуту, а життя у повному розумінні слова. На останньому слід особливо загострити увагу: праця на землі, поєднуючи людей конкретними умовами природного буття, обставинами діяльності, є також умовою формування індивідуально-неповторного виробничого, сімейно-побутового досвіду, всього того унікального, що притаманне саме даній людині чи спільноті. Уніфіковані, стандартизовані умови масового індустріального виробництва потребують і відповідного масового індивіда. Праця ж на землі тим успішніша, чим більшою мірою розкривається, проявляється індивідуальність особистості.

### **Література**

1. Куліш П. Твори: В 2-х т. – Т.1. Прозові твори. Поетичні твори. Переклади та переспіви. – К.: Наук. думка, 1998. – 752 с.
2. Куліш П. Листи з хутора // Людина і довкілля. – У 2-х кн. – Кн. 2: Людина і довкілля в українській духовності, – К.: “Заповіт”, 1995. – С.
3. Луцишин О. Український літературний розвиток як теоретична концепція Івана Франка // Іван Франко: письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнародної конференції (Львів, 25-27 вересня 1996 р.). – Львів: “Світ”, 1998. – С. 341 – 346.

**МАКСЮТА Микола Єгорович,  
МАРУХАЧ Марія Петрівна**

**“ФІЛОСОФСЬКА КРАСУНЯ ДУМКА ПРИХОДИТЬ ДО НАС ...  
ДОДОМУ”: ДО ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗУМІННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ  
ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНОМ КУЛІШЕМ**

За його виразом, “вільний від дріб’язкової погорди”, П. Куліш переконаний у необхідності дотримуватися позиції, за якою ідеї, тим більше нові, повинні сприйматися й поціновуватись як загальні: у певному сенсі вони є гостями людського роду і можуть з’являтися будь-де. Але їхня практична спрямованість, життєстверджувальна роль визначається зініційовуваними їх духовними почуттями. “Жодна думка не належить комусь із нас у виключну власність. Кожний новий гість людського духу приходить невідомо звідки, у всеозброєнні свого красномовства; стукає по черзі в кожні двері, й хто йому відчинить, до того він увійде й сотворить у нього господу” [1, с.127-128]. Але це буде “господа” гідного свого простору життєбуття Господаря.

Так, змістовно, більш-менш вичерпно переосмислювати та засвоювати особливості й завдання “хутірської філософії” – завдання для людини не лише не сторонньої стосовно специфіки селянського способу життя, але яка сповнена і глибоких почуттів поваги й любові до нього і різноманітних знань про минуле та сучасні проблеми. Для ідей “розумного помислу”, по суті, характерний “мандрівний спосіб” її появи в духовному житті людства чи окремих народів. Але далеко не випадково, що нові ідеї нерідко людством сприймаються як життєво важливі, більше того – як вже очікувані, такі, що їх окремим представникам вдалося висловити просто й дохідливо якраз за даних історичних умов.

З погляду П. Куліша, людство є “простором” поширення нових ідей, демонстрацією мандрівки “розумного помислу”, влаштування ж “господи” здійснюється у відповідно сприятливих умовах, коли нова ідея набуває більш-менш чіткого вираження та практичного спрямування. “Не кожному одна й та сама думка навідається з однаковою ясністю, не всі однаково здатні проповідувати її, та безсумнівно, що вона давно вже сотворила собі на землі багато господ, тоді як хтось надумав величати її винятково своїм гостем” [1, с.128]. У певному сенсі, наукові й філософські ідеї, відображені засобами художньо-образного мислення, почуття й переживання висловлюються їхніми творцями й поширюються в “підготовленому” для цього суспільстві, коли індивідууми можуть і повинні бути на належному рівні можливостей сприймати й освоювати ці ідеї. “Через те поет мовить нам те, що ми ніби вже чули у якомусь чарівному сні. Через те в мистецькому творі скульптури, живопису й навіть архітектури ми бачимо таке близьке й зрозуміле душі. Через те й філософська красуня думка, позбавлена всякого вбрання, приходить до нас від свого автора, як із освіжувальної ванни - додому” [1, с.128].



Позиція “смиренного відречення од розумової власности” для П. Куліша є принциповою – як передумова можливості вільного, незалежно від “чванливого світу”, а від імені, власне, нової ідеї, нового, на даний час життєво важливого бачення й розуміння цієї ідеї та її щирого висловлення, синтезованого почуттями глибокої любові до свого краю, його минулого та майбутнього. А тому, за виразом П. Куліша, зокрема також як джерело “невимовної втіхи серед моїх сумнівів у гідності людського розуму, в правильності розвитку людського духу чи його уособлення – людської громади” [1, с.128] розглядає він предмет своїх дослідницьких зацікавлень у “Хутірській філософії”.

Так, привертає увагу прагнення П. Куліша розглядати історичні процеси розвитку Київської Русі за аналогією із лісовим господарством. Адже за часів Св. Володимира Київська земля набувала “подоби лісової дачі, яка дісталась господареві настільки ж енергійному, настільки й м’якому серцем, настільки ж просвіченому, настільки й чужому корисливій заміні всього грошима - господареві” [1, с.146]. Образ українського повсякдення, створений за аналогією лісового господарства, переконаний мислитель, допомагає розгледіти особливості історичного буття, “давно минуле й забуте”, а разом з тим – і передбачати необхідні умови й нові підходи, вибір шляхів до виваженого й виправданого минулим – майбутнього. Адже, наголошує мислитель: “Подібно до того, як в облагородженому культурою народі з’являються представники витончених, чуйних натур, які нібито не мають навіть місця серед сильних борців за життя, - в тій упорядкованій лісній дачі перед *сповненим любові поглядом знавця* постануть у захищеному від сусіднього варварства господарстві такі види трав, злаків, кущів і дерев, якими невидима рука божества нагороджує лише обрані місцевості” [1, с.146]. Безперечно, філософія “лісового господарства” П. Куліша потребує змістовного висвітлення його онтологічних, гносеологічних та аксіологічних засад, але це вже предмет більш розлогого дослідження.

... Лише у сповненій любові, довіри й гідності атмосфері домівки, як і Дому Національного буття, обстоював П. Куліш, вільно пере-буває “філософська красуня думка”, із характерними для неї не зовні показними, чуттєво-емпіричними якостями, але ж, “позбавлена всякого вбрання”, абстрактна філософська думка демонструє красу логічності, аргументованості, розважливості, смисложиттєвої виправданості та не-обхідності для людини.

### Література

1. Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори: [збірка] / упоряд. О.О. Кравченко; рец.: Н.С. Побірченко, Н.М. Коляда. – Умань: РВЦ “Софія”, 2008. – 208 с.

## ОСОБИСТІСНІСТЬ ФІЛОСОФСЬКОЇ ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

В одному з поетичних творів П. Куліш писав: “Я тут – мов у раю. Кругом живуть панки, // Такі байдужі до самопознання”. Відчуття народності, відданості українській справі об’єднували постаті Т. Шевченка і П. Куліша. Так, в оповіданні “Жизнь Куліша” зазначається: “Глибина чуття своєї народності була в обох їх однакова, тільки в Шевченка кров буяла без упину; Куліш уже й тоді шукав рівноваги серця й розуму, рівноваги *хочу і мушу*. Енергія холодна, мовчазна, а проте неборима ні щастем, ні лихом, була і є ідеалом його” [2, с.249]. За словами М.П. Драгоманова, П.О. Куліш “гарно виловив у своїй статті у “Основі” ідею, що “народність” української мови демонструє її переваги, її “силу” [1, с.219]. Підготовлені та видані завдяки копіткій праці М. Максимовича, М. Костомарова та П. Куліша зібрання зразків української народної поезії, за виразом М.П. Драгоманова, “випередили часом своєї появи епоху підвищеного інтересу до народного побуту в наших культурних центрах” [1, с.255]. Гідний свого покликання мислитель, на переконання П. Куліша, уникає “руїнних ідеалів”, спроб “будувати світ на началах темряви”, цурається багатства, висоти і популярності, ума отрути”, “світових утіх, що забавляють олухів великих”, натомість прагне усамітнитись, “у тихій зачинитися хатині”, “ширяти думками по рідній Україні”, перебувати у “благословенному краю розумовання” - “Аби у мене був веселий в серці сміх // Серед моїх книжок, моїх палатів тихих” [2, с.492]. Обробіток духовної ниви потребує тяжкої повсякденної праці - “ходжу я тут за плугом”, “працюю від зорі до пізньої пори”, наголошував П. Куліш. Натомість порівняно з “відомими мудрецами” він володіє “відмінними” від них думками: “Хотів би голос по світах пустити, - // Мій голос буря-хуртовина рве // Хотів би правду людям говорити ...” [2, с.485].

Значення особистості філософа – у можливостях і наслідках впливу філософської творчості не тільки, а, можливо, навіть не стільки на стан і перспективи розвитку філософської культури свого часу, як на духовно-культурні процеси, на особливості світовідношення людини сучасної і майбутнього. Творчість філософа - це у, першу чергу, вільна демонстрація власного бачення і розуміння дійсності максимально прийнятної для людини, яка, відтак, сприймається визначальною “точкою відліку” осмислення світу,

явищ і процесів суспільного буття та виправдання його, світу, законів, чи, навпаки, заперечення. Отже, філософ – це особистість, котра спробує перебирати на себе роль вільного обґрунтування людиностверджувальних можливостей, як можливостей нового мислення людини та її буття. Незаангажоване бачення й розуміння дійсності, однак, стає доступним особистості добростверджувальній, відкритій до дійсності і щирій. Тому П. Куліш зазначав у вірші “Троє схотінок”: “Я не хотів би ні царських палат, // Ні вертоградів пишно-прохолодних, // Аби у мене був з душею добрий лад, // Щоб не насилував я мислей благородних” [2, с.492].

Творчість П. Куліша свідчить, що мислителі минулого звертаються і до нас, здійснюючи інтелектуально-духовний пошук, що, по суті, є життєво доконечним для людей, змушуючи й нас рухатися у цьому ж напрямку. У процесі життєдіяльності творча індивідуальність самостійно формує та реалізує як особистісні смисли соціальний досвід і значення. Особистість філософа проявляється впливами, значеннями філософської діяльності і творчості в розвитку філософської думки. А не тільки і, можливо, навіть не стільки узвичаєних, загальноприйнятих інтересів. Серед “горизонталей”, зокрема, також трансформовані внутрішньою працею мислителя світосприйняття, світопереживання та світорозуміння. Посутніми прикметами особистості філософа є, з одного боку, найглибинніше закорінення в умовах, особливостях сучасного йому національно-культурного процесу. Але, з іншого боку, вона ніби “над часом”, що, зокрема, демонструє неповторно зреалізоване поєднання філософського способу мислення та відповідного образу життя. Досвід філософської творчості П. Куліша свідчить, що чим більшою мірою актуалізуються особистісні чинники життя, потреба людини бути його господарем і творцем, тим нагальніші філософсько-світоглядкові питання і тим дійовіша роль національно-культурної закоріненості мислителя. Особистість мислителя здатна відчувати, переживати злободенні проблеми свого часу, позаяк філософствування закорінене також у переживаннях. Його визначає “вживання” в реальні процеси буття людини і суспільства. Життя філософа споріднене із сущим: поріднитися із сущим може лише життя щирої, відкритої, доброзичливої, здатної любити особистості.

Крім того, творчість П. Куліша, як творчість філософська, свідчить, що посутніми рисами мислення філософа є свобода, відповідальність, мужність, чесність, відкритість, критицизм. Їх носієм є і може бути особистість мислителя, у якій вони унікально синтезуються, зініційовуючи неповторність філософського світовідношення. Філософ успішно поєднує володіння уміннями смислотвірчо

насиченого викладу думок зі сміливістю й снагою актуалізації злободенних проблем. Завдяки переживанням, а не лише свідомістю та мисленням, останні, філософськи переосмислені, є доконечними засобами вираження пережитого, життя філософа є с-по-ріднене із суцим: поріднитися із суцим може лише життя особистості, щирої, відкритої, доброзичливої до суцого.

### **Література**

1. Драгоманов М.П. Вибране. – К.: “Либідь”, 1991. – 688 с.
2. Куліш П. Твори: В 2-х т. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1998. – 752 с.

**ОЖОГАН Лілія Олександрівна**

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІША І ЄВГЕН МАЛАНЮК: СПАДКОЄМНІСТЬ ПОКОЛІНЬ**

Пантелеймон Куліш і Євген Маланюк належали до різних поколінь творців української історії, нації, держави, культури, літератури. Натомість примхлива доля дивним чином поєднала цих двох талановитих митців слова, аби вкотре підтвердити непохитність споконвічного закону незнищення Духу, енергії, матерії. 14 лютого 1897 року на хуторі Мотронівці (Чернігівщина) завершив свою земну путь автор «Чорної ради». А незадовго до цього, 1 лютого, в іншому мальовничому куточку України – в містечку Архангороді над Синюхою, в подружжя Филімона і Гликерії Маланюків народився син Євген.. «О, дякую Тобі, Боже батьків моїх, прадідів і пращурів, що ти дозволив народитися мені, недостойному, сином Землі моєї, Роду мого й Народу, того, що пшеничними зернами й медом куті відзначає Народження і що тими ж самими зернами й тим самим медом колива відзначає Смерть – кінець земного лише шляху, Кінець, що є одночасно Початком... » [1, 148], – так писав 23 лютого 1959 року той, хто упродовж усього свого політичного вигнання відчуватиме нерозривний зв’язок із Батьківщиною та духовну спокревненість із «гарячим Паньком», якого вважатиме «найтрагічнішою постаттю в історії української інтелігенції». Так розмірковував під чужим непривітним небом над таємницями нескінченності Всесвіту Євген Маланюк, котрий був представником покоління українців, яке вустах Миколи Хвильового проголосить у 20-х роках ХХ ст.: «Ми...ведемо свою родослівну від Куліша» [М.Хвильовий, 475].

Підхопивши від свого талановитого попередника «естафету думки, держави і культури», автор «Стилета й стилоса» (1925) гідно і мужньо нестиме її протягом усієї творчої діяльності. Прикметно, що вже у першій своїй

друкованій збірці молодий Маланюк напроорокує собі «шлях Куліша», на якому доведеться сповна звідати гіркоти поразок і розчарувань, відчувати пронизливий холод самотності серед співвітчизників, зазнати несправедливих шельмувань як в Україні, так і за її межами. Більше того, він прозріливо передбачить, що місяць лютий стане для нього, як і для «гарячого Панька», справді лютим і принесе з собою смерть (життєва зірка співця степової Еллади згасла 16 лютого 1968 р.). Ймовірно, саме ця незвичайна, почасти містична спорідненість дозволить Євгенові Маланюку глибше, аніж будь-кому із дослідників, розкрити «многогранність» і «многобарвність цілості» Пантелеймона Куліша.

У своїх спостереженнях над духовним буттям українського народу Є. Маланюк цілком слушно прокреслює у новітній історії нашої національної мислі генетичну лінію від Куліша до Франка, наголошуючи, що «обидва були Лицарями Інтелекту, обидва мусили титанічними зусиллями боротися і...оборонятися проти рідного нерозуму, проти рідної інтелектуальної тьми і інтелектуального ледарства» [1,133-134]. Зрештою, обидва, на його думку, «мусили переборювати свою добу і цілий тягар її ідеологій». Показово, що й «поет апокаліптичних літ» активно і наполегливо розбудовував у ХХ ст. національний інтелектуальний простір як митець, критик, мисленник, публіцист, культуролог, відтак долучаюся до тих, кого означить «Лицарями Інтелекту». Властиво вся творча діяльність Є.Маланюка слугувала яскравим доказом непорушності «закону непропащої сили», в який щиро вірив Пантелеймон Куліш, стверджуючи, що «як не слабосильний інтелектуальний світ України», однак і «для нього стоїть твердо той віковичний закон».

Однією з найвиразніших прикмет, що споріднює Куліша й Маланюка, є історизм, як притаманна їм визначальна якість творчого мислення. Україна, її минуле, національний світогляд і світовідчуття – ось основне коло їхніх зацікавлень. В історіософських концепціях митців центральною є ідея державності. Варто зазначити, що саме Євген Маланюк вельми проникливо розкриє справжню сутність «староруської доктрини», яку активно пропагував Пантелеймон Куліш, вказуючи шлях співвітчизникам до відродження, до «нового воскресіння». І саме Маланюк, котрий був безпосереднім учасником і свідком однієї з невдалих спроб українців здобути незалежність, завважить усю велич і трагізм «гарячого Панька», що за життя поставав на загальному тлі українського громадянства як «трагічний Дон Жуан і Дон Кіхот в одній постаті».

### **Література:**

1. Маланюк Є. Нотатники (1936-1968): Документально-художнє видання / Є.Маланюк. – К.: Темпора, 2008. – 336 с.

2. Хвильовий М. Думки проти течії // Хвильовий М. Твори: У 2 т. / М.Хвильовий. – К.: Дніпро, 1990. – Т.2. – С.444-514.

**ОМЕЛЬЧЕНКО Людмила  
Миколаївна**

### **ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИЙ КОНФЛІКТ П. КУЛІША**

Творчість П. Куліша стала предметом дослідження широкого кола науковців різних епох: М. Костомарова, І. Франка, Б. Грінченка, В. Перетца, М. Зерова, М. Хвильового, С. Єфремова, Є. Маланюка, В. Петрова, Б. Неймана, Є. Нехліка, О. Федорчука, В. Івашківа, З. Марчук. Більшість дослідників доходять висновку про складність інтерпретації наукового та художнього доробку Пантелеймона Олександровича, адже: «Талант великий, вірші мов зі сталі ковані..., та проте – яке ж убожество думки, яка безпомічність, яке жалюгідне крутіння в зачарованому колі старечих ілюзій, безсильної, а часто безпредметної ненависті й злоби» [3] (І. Франко, 1894).

Суперечливість власних поглядів і переконань, як домінуючих форм спрямованості своєї особистості, Куліш достеменно усвідомлював. В одному з листів він зазначає: «Того, що писав московською мовою, не хочу я перекладувати, бо вже багато в чім розійшовся я з самим собою» [2]. У чому ж полягала причина роздвоєності натури талановитого подвижника?

На думку С. Єфремова, життєва драма Пантелеймона Куліша спричинена умовами його становлення, як творчої особистості. Талановитий, здібний, розумний, Куліш не зміг побачити себе в моделі українського суспільства.

У структурі його Я-концепції Я-реальне розходилося з Я-ідеальним, творення якого в обставинах російського монаршого засилля було не можливим. Це й зумовило появу хронічних внутрішньоособистісних конфліктів, які постійно актуалізували базальну тривожність творця і визначали вибір моделі поведінки «рух від людей».

Усвідомлення власного Я письменника відбувалося в процесі навчання, наукової діяльності, визнання авторитетними людьми його здібностей, блискучого початку наукової кар'єри, участі в громадській діяльності, стійкого переживання заслання – покарання за прихильність до братчиків Кирило-Мефодіївського товариства. Самого себе він сприймає й розуміє як носія просвіти широкому українському загалу («Грамотка», що стала підґрунтям українського правопису, популярний часопис «Основа», переклад «Святого

Письма» українською мовою, літературна творчість). Проте у всьому виявляється протиставлення себе громаді. Як слушно зауважив С. Єфремов, змістом життєвої драми Куліша був «повсякчасний, хронічний, не пригашуваний, а все більш і більш розпалюваний та роздмухуваний і до останньої міри одчуження і навіть ворожнечі доведений конфлікт Куліша з громадою» [1].

Нерідко письменник у межах одного твору розходився сам із собою. Так, наприклад у «Чорній раді», козацтво виведене і як зразок лицарства, патріотизму, вірності найкращим традиціям українського народу (образи полковника Шрама, Петра Шраменка, Якіма Сомка, Пугача, Кирила Тура), і як зборисько пияк-низовиків, не здатних відповідати за ухвалені рішення. Цим самим П. Куліш дратував і своїх прихильників, і ворогів.

Самозамикання творця на хуторі Мотронівка й протиставлення загалу, на нашу думку, були спробою самопорятунку, адже вистояти українцеві в умовах великороського царату було непросто. Куліш стійко переживає самотність, формуючи усвідомлення «Я-герой», возвеличуючись над громадою, не приймаючи при цьому бунтарства, ідеалізуючи просвітництво як єдино можливий шлях розвитку української нації.

### **Література**

1. Єфремов С. Без синтезу. До життєвої драми Куліша. К.: Українська академія наук, 1924. 22 с.
2. Пантелеймон Куліш. Повне зібрання творів. Листи. Т. I: 1841-1850. К.: Критика, 2005. 648 с.
3. Франко І. Куліш Олелькович Панько. Дзвін, староруські думи і співи // Літературна критика 1894. Електронний ресурс: <https://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1894/KulishDzvin.html>

**СЕМАШКО Тетяна Федорівна,  
ГАЗЕНКО Надія Валеріївна**

### **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ І УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА**

Творчий доробок Пантелеймона Куліша, його титанічна діяльність в тяжких умовах царського деспотизму – помітне явище в нашій історії. Куліш належить до тих діячів, які, будучи багатогранно обдарованими, зробили величезний внесок у розвиток української культури, літератури, мистецтва, мови, науки. Тривалий час – у роки сталінщини та брежнєвського застою – ім'я

Куліща згадувалося дослідниками здебільшого в негативному плані, а твори майже не видавалися. У роки відродження української культури П. Куліш, його творчість поціновується об'єктивно і займає належне йому вагоме місце.

Доробок П. Куліша щедрий і різноманітний. Свого часу він був новатором у галузі перекладу світової літератури українською мовою, та ще й в момент, коли закон забороняв будь-яке використання рідної мови. Автор написав «Граматику» для українських школярів, чим підтримав українську школу та створив перший український правопис на фонетичній основі («Кулішівка»).

У 1860 році Пантелеймон Олександрович розпочав титанічну працю над перекладом Біблії, яка тривала упродовж двадцяти років у надто несприятливих і навіть небезпечних умовах суцільної заборони друкованого, писаного й навіть мовленого українського слова.

Саме Куліш вперше започаткував український історичний роман, написавши новаторський твір «Чорна рада», піднісши ним українську літературу до світового рівня. Шляхетність, благородство, поетичність в романі ілюструють чисельні забуті сьогодні в Україні елементи людського спілкування. У жодному з творів українських класиків не використано стільки форм звертання, як у романі: *пане, брате, козаче, братику, добродію, побратиме, друже, пане господарю, моя дружино (до чоловіка), пане гетьмане, паноченьку ти наш коханий, панове, дідусю, паниченьку, пишний мій пане, татусю, батьку мій рідний, пане ясновельможний, любий зятю, сину мій коханий, мої рідні братики* – і це лише до чоловіків.

У романі спостерігаємо численні прислів'я, приказки: «*Або пан, або пропав*», «*Катюзі по заслугі*», «*По сій же мові, бувайте здорові*»; багато народних пісень: «*Що ж ти милий, думаєш, гадаєш...*», «*В світлоньку входить...*», «*Ой коню, мій коню, заграй підо мною*», «*Любив мене. Мати, запорожець...*» тощо.

Аспектно, що найбільше поетичних творів Куліш присвятив Україні. У них він висловлював свою синівську любов до рідної землі. Але його вражала пасивність українського народу, якась незрозуміла байдужість до власної долі. «Невже повіки будеш спати й спати?» – з розпачем запитує він [1, с. 257]. У вірші «Стою один» Куліш називає народ «стадом без'язиким», «понури́м вахлаєм», «недолюдком» [1, с. 75]. Та всі ці різкі вислови і негативні оцінки – це тільки з великої любові до волелюбного колись народу, якого загнали в глухий кут життєві обставини.

У своїх творах Пантелеймон Куліш порушував важливі проблеми, які є актуальними й сьогодні: батьки і діти, кохання й подружнє життя, патріотизм і



незалежність держави, ставлення влади до народу, народна мораль, добро і зло та ін. Важливим є те, що письменник широко відтворив життя різних сфер тогочасного суспільства та типових представників усіх соціальних верств.

Значення П.О. Куліша для української культури полягає в тому, що він своєю творчістю будив українське громадянство до нового, суспільного, духовного і національного життя. Його «високе місце» поряд із Шевченком завжди буде видне в майбутній історії українського народу.

### **Література**

1. Твори Пантелеймона Куліша. – Т. 6. – Львів, 1910. – 429 с.
2. Пыпин А. Н. История русской этнографии. – Т. 3: Этнография малорусская. – СПб., 1891. – 194 с.

**СИДОРЕНКО Ірина Григорівна**

## **П. КУЛІШ: КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ВЛАСНИХ ПОГЛЯДІВ**

200-річний ювілей дня народження Пантелеймона Куліша є нагодою згадати про те, що Куліш став одним із творців модерної української культури серед іншого й завдяки тому, що був здатен критично осмислювати власні погляди задля пізнання істини.

Інтелектуали ХІХ ст. були добре обізнані з текстом, який вважали історичним джерелом, –

„Історією русів”. Багатьох, як от: К. Рилєєва, О. Пушкіна, М. Гоголя, Т. Шевченка він надихнув на створення поетичних образів. Власне, цей текст дав поштовх до народження та становлення козацького міфу та „до створення модерних національних ідеологій” [1; 371]. Шевченко, як і коло його друзів, сприйняли „Історію русів” в україноцентричному дусі. Серед них був П. Куліш, який спочатку захоплювався та надихався цією працею, вважаючи її історичною. Однак через певний час він змінив ставлення до тексту від палкого захоплення до скепсису. Дослідники Кулішевого доробку нерідко вказують на кардинальну зміну ним власних поглядів. Та у випадку з „Історією русів” для цього були суттєві підстави: сумніви у достовірності твору, що їх висловлювали науковці. Будучи палким українофілом, Куліш не зважив на патріотичні хотіння, натомість виступив за історичну достовірність. Позиція Куліша-науковця має стати взірцем для сучасних авторів, які у прагненні надати ваги всьому українському вдаються до містифікацій та маніпуляцій, тим самим руйнуючи авторитет наукового пізнання.

## Література

1. Плохій С. Козацький міф / Авторизований переклад з англ. М. Климчука.  
– Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2018. – 400 с.

**СОКОЛОВА Олександра**  
**Максимівна,**  
**МАКСЮТА Микола Єгорович,**  
**ДІБРІВНА Аліна Володимирівна**

### **ДО ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНОГО СВІТУ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША: МАЙБУТТЄВІСТЬ “ХУТІРСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ”**

... “Дозвольте взяти вас під руку, мій любий читачу: я поведу вас у давно забуту світом старовину. Ми, хуторяни, ходимо туди щодня; ми з нею пов’язані так нерозривно, як ріка Ніл з його невідомими чи маловідомими витоками; вона хутірському розуму значно приступніша, аніж столичному” [2, с.155]. Висвітлюючи особливості “хутірського” життя, його минуле та сучасні можливості, П. Куліш апелює до понять “людина світу природи” і “людина штучно письменна”, “самітність”, “одинокість особистість”, “людська безнадія”, “нудьга”, “тривога”, відчуття “несили” людини, “прагнення до світла”, “людство як рідня людини”, людиностверджувальність розуму. “Хутірське”, розважливе життя у гармонії з природою – це засноване на гуманних, розумних, засадах толерантності та справедливості. На його переконання, народна поетична творчість, рідна мова найадекватніше, найвичерпніше втілюють духовні скарби українського народу, зберігаючи їх від сивої давнини аж до сучасності. Якраз на основі минулого, тисячолітньої хліборобської культури, глибоко духовної за її змістом, і відкривається можливість протистояти бездушності сучасної цивілізації.

Представлене у якісно нових, “сердечних”, вимірах хутора життя людини отримує, у першу чергу, гуманістичні відмінності та можливості неспотворюваного, по суті, невласивими людській природі новими якостями сприймання дійсності, природи, людиностверджувальної цілісності життєбуття людини. Адже, зачарована сучасними науковими здобутками, вона все більшою мірою ігнорує особливості й потреби “сердечного” життя, але ж “ніяка наука правдивого серця не дасть”, “прибільшуючи лише розум”, констатує П. Куліш.

Хутірне життя – спроба *повернення* не стільки в історичному сенсі, скільки в сенсі переорієнтації життєбуттєвих цінностей, як повернення їм, у першу

чергу, людиностверджувальної спрямованості, відкритості до світу, природи, суспільства, до іншої людини, вільної розмови зі світом, як зманифестуванням істинно людського багатства.

“Чи не всесвітнє село – майбуття людства?” – питання, зініційоване дослідженнями М. Маклюєна, Д. Белла, Л. Мемфорда, О. Тоффлера, Ж. Еллюля стосовно ролі комунікацій у сучасному суспільстві, було одним з найактуальніших в останні десятиріччя минулого століття [Див.: 1]. Вислів “всесвітнє село” запровадив канадський філософ і соціолог Х.М. Маклюєн для визначення постіндустріального інформаційного суспільства. Цілісність останнього, наголошував він, забезпечується у першу чергу засобами зв’язку. Більше того, феномен так званого “миттєвого включення”, здобутий завдяки електронним комунікаціям, відтворює “общину”, “глобальне село”. Наскільки це, можливо, дещо неочікувано, але якраз за умов електронної епохи відбувається, нехай у чомусь важко вловимому, але все ж “повернення” до традиційних витоків людського буття. Як і в сільській общині, близькість зв’язків, спільність долі стають прикметними ознаками людства. Сучасні засоби зв’язку, “всесвітня павутина” дозволяють кожному, за його індивідуальним вибором, ніби безпосередньо бути присутнім, брати участь у тих чи інших подіях, що відбуваються у найвіддаленіших куточках світу. Не просто візуально, але як цілісна істота, людина сприймає, переживає, осмислює ці події. Образність поступово утверджується як визначальна прикмета людини “електронної епохи”. Відкриваються реальні можливості утвердження людини у звичному, довершеному, цілісному світі, якому, природно, відповідає світ “глобального села”. Але, якщо людство поступово формується у цьому статусі, то саме хліборобські цінності й норми, у їх сучасному значенні, повинні все масштабніше конституюватись у якості екзистенційних засад [1].

Тож прислухаємося до заклику? “Ходімо, любий моєму серцю читачу: я покажу вам щось глибоко цікаве. Але спершу уговоримося про те, що *nomina sunt odiosa*. По-нашому це означає, що море людських упереджень велике й широке, а в ньому гадам нема ліку, та, за правосуддя Творця, існує в ньому й змій коренити його, се безмежне море людських непорозумінь, і змієм сил потрібно, в цьому випадку, вважати той чистий розум, про який так добре провіщав Кант” [2, с.155].

Головна й визначальна відмінність “хутірного життя” – життя природне і вільне – воно може й повинно нині за ускладнених життєвих умов, громадянських та політичних процесів виконувати специфічну “терапевтичну” роль: воно є “сутною потребою життя”, і тому періодичне “повернення” до

“первобутної дикості і суворості душі” повинно сприйматися як життєва необхідність.

### **Література**

1. Максюта М.Є. Досвід філософії хліборобства: Соціально-філософські аспекти сільськогосподарського виробництва і селянського способу життя. – К.: «Фенікс», 2003. - 129 с.
2. Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори: [збірка] / упоряд. О.О. Кравченко; рец.: Н.С. Побірченко, Н.М. Коляда. – Умань: РВЦ “Софія”, 2008. – 208 с.

**СОКОЛОВА Олександра  
Максимівна,  
МАКСЮТА Микола Єгорович**

### **СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ІМПЛІКАЦІЇ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Соціально-філософські ідеї П.О. Куліша тією чи іншою мірою репрезентують порушені ним проблеми у “Хутірській філософії”, “Листах з хутора”, а також в публіцистичних та поетичних творах, стосовно суспільного життя, суспільства і людини, ролі особи в суспільно-історичних процесах, національної культури і особистості, свободи і недоторканності людини, її відповідальності й зобов’язальності, ролі освіти в гармонізації суспільного життя, зв’язку культури, мови та національної людини і т. д. Своєрідність філософського мислення П.О. Куліша, зокрема, висвітлення ним філософсько-антропологічної проблематики, відзначені складністю та неоднозначністю їх сприймання і розуміння. Однак, внутрішньо синтезуючим феноменом громадської діяльності, філософської, художньо-публіцистичної, науково-дослідницької та педагогічної творчості П. Куліша завжди була Україна, її минуле, сучасне й майбутнє.

Соціально-філософські пошуки П.О. Куліша потребують ретельного переосмислення: вони покликані сприяти поглибленню національної самосвідомості завдяки розробленим ним ідеям соціального буття та національно-культурного розвитку у їх внутрішній єдності – крізь створений українським мислителем неповторний світ української людини, її минулого, а особливо ж – її мрій та надій на більш щасливе майбутнє. Однак, якраз із проблемою людини, як ключового аспекту у соціально-філософських розмислах

мислителя, пов'язані різнопланові суперечливі підходи. Адже, проблема його антропологічних пошуків – виявити, змістовно експлікуючи, максимально природно вагомі *внутрішні* чинники, особливості природного життєздійснення людини, того, завдяки чому вона досягає найбільш відповідного її внутрішнім потребам та запитам життєздійснення. Але протиставлення “внутрішнього” “зовнішньому” у світоглядно-філософських пошуках П. Куліша набуває фундаментального статусу. “Виходячи з цього фундаментального дуалізму внутрішнього, “сердечного” і зовнішнього, чужого і ворожого й розробляє П. Куліш ідею України, що стверджується через низку антитез минулого і сучасного, народної мови й мови штучної, хутора й міста, України і Заходу, жіночого й чоловічого начала” [1, с.161]. З метою виявлення, відображення особистісних якостей людини П. Куліш, у руслі історичних традицій української духовності, апелює до поняття “внутрішня людина”, однією з визначальних якостей при цьому, зокрема, виокремлюється життєзорієнтовуюча роль вищих духовних потреб, що проявляється вагомістю відмежованих від повсякдення цінностей “розуміння краси творчості”.

Наскрізними для філософської, художньої, публіцистичної, освітньо-педагогічної творчості та громадської діяльності П. Куліша, вочевидь, є обстоювання ідеалу української людини, покликаної до активної культурної творчості. Успіх останньої, на його переконання, визначатиметься масштабністю й інтенсивністю засвоєння національних культурних цінностей, а в першу чергу – рідної мови, яка у вірші “До рідного народу” проголошується в статусі “життя міцної основи, // Певнішої над усі скарби й багатства”. Турбота й мета мислителя – про формування в атмосфері національної культури і мови *достойних* українських людей, якими “убезпечується” буття кожного покоління.

Обґрунтування завдяки історичним світоглядним та національно-культурним пошукам свого розуміння “внутрішньої” людини є для П. Куліша змістовним засобом розвінчування та спростування як “зайвого” і “шкідливо” привнесеного у свідомість людини стихією сучасності – наукою та просвітою. Так, він переконаний, що якраз “нездатні ні до ремесла, ні до торгівлі й промислів, ні навіть до державної служби (яка повинна б бути найважчою, але часто буває найлегшою роботою)” звертаються до праці літературної і тому, цілком природно, результати їхньої праці не можуть бути більш-менш вагомими розумовими здобутками. “... Через те, власне літераторські вироби читають майже виключно люди, розумово й морально неспроможні”. Але, застерігає мислитель: “Та цього не кажу задля літературної гречности. Все-таки я не зовсім хуторянин. Не хочу набувати нових ворогів у столичних ... літературних

гуртках” [2, с.119]. Особливу стурбованість мислителя викликають протиприродні, такі, що унеможливлюють вільні прояви людини, по суті, *життя людини вільної*, її формування та розвиток за обставин родинного життя. Адже, сучасні “сімейні люди ... затиснуті необхідністю виховувати дітей у дрімучому й непрохідному лісі, що зветься літературою й наукою ...” [2, с.119].

Тому, з одного боку, П. Куліш переконаний, що сучасне, “цивілізоване” людство потрапляє в усе більш суперечливі обставини, які з необхідністю обмежують (або й унеможливлюють) природний розвиток людини, роблять її невідповідною заручницею невідповідних “внутрішній” природі здобутків. Але ж, з іншого боку, він вважає, що людина розважлива повинна розуміти, що існують також можливості віднаходження шляхів “пристосування” “розмученого” людства до особливо несприятливих умов, а подібна ситуація буцім-то і мала місце нерідко упродовж попередньої історії, що, зрештою, забезпечувало поступ і людства, і людини.

### **Література**

1. Горський В.С. Історія української філософії. – К.: Наук. думка, 1996. – 287 с.
2. Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори: [збірка] / упоряд. О.О. Кравченко; рец.: Н.С. Побірченко, Н.М. Коляда. – Умань: РВЦ “Софія”, 2008. – 208 с.

**ХАРЧЕНКО Світлана Василівна,  
ХАРЧЕНКО Ярослав Сергійович**

### **НЕОЦІНЕНІ ПРАЦІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША: «ГРАМАТКА»**

Постать Пантелеймона Куліша – багатогранна, яскрава, суперечлива і неосмислена ні його сучасниками, ні нащадками. Він – поет, письменник, перекладач, редактор, історіограф, біограф, критик, мовознавець, літературознавець, етнограф. Він – перший, хто почав писати наукові праці українською мовою. Він – перший, хто фонетичний принцип української орфографії поставив на перше місце. Він – перший, хто переклав Святе Письмо українською мовою. Він – перший, хто переклав твори Шекспіра, Гете, Байрона українською мовою. Він, за словами Івана Огієнка, – ідеолог і творець української літературної мови.

Його твори – наукові, художні, переклади – і досі належно не оцінено і не повернуто в науковому, перекладацькому, історично-культурному осягненні

українській спільноті. З-поміж них і «Граматка» (1857 р.), про яку хоч і згадано в енциклопедії «Українська мова», але надкоротко: що вона побудова за традиційним на той час буквоскладальним методом, розрахованим на заучування великої кількості складів.

«Граматка» – перший українськомовний підручник для недільних шкіл (універсальний самовчитель, читанка), де застосовано створений П. Кулішем фонетичний правопис. Цю книжку ще називають букварем, однак особливості її будови, подання матеріалу кардинально відмінні від сучасного погляду на буквар.

Початок «Граматки» традиційний для всіх книжкових видань – передмова, в якій зазначено, що для результативності навчання особливе значення має мова: «Скільки ні есть у насъ по Вкраїні граматокъ и букварівъ, то всі вони не годятця намъ для первої науки письменства, бо печатані не нашою мовою, а черезъ те всяка дитина довго нудитця надъ книжкою, поки навчитця иноязичніи слова розбірати...» (с. 1).

Далі автор знайомить читачів з абеткою – «гражданкою» в різних формах. Використання нової правописної системи потребувало пояснення і для учнів, і для вчителів, тому Пантелеймон Куліш коротко викладає правила для вчителя (с. 7) – коротку інформацію про застосовану правописну систему.

«Склади», що містили поділені на склади уривки із шести «Давидових псалмів» Т. Шевченка та уривки з народної думи про гетьмана Наливайка. Крім того, усі тексти розбито на дванадцять уроків: на перших чотирьох уроках тексти невеличкі за обсягом – усього чотири віршовані рядки, з кожним наступним уроком стають більші.

У розділі «Читанне по верхамъ» були надруковані ті ж тексти, але не розбиті на склади, читаючи які учні повинні були продемонструвати свої вміння. Зміст кожного з уривків П. Куліш тлумачить, опираючись на звичаї та Божу науку, цитуючи молитви. Коментарі до уривків з народної думи про гетьмана Наливайка містять коротенькі відомості з історії України.

«Поглядь на Божу правду, которою держитця світъ» (с. 45) тлумачить засадничі принципи християнства, а в «Коротенькій священній історії» (с. 63) стисло переказно Біблію. Розділ «Коротка наука християнської віри» (с. 79) подано у форматі «запитання – відповіді». «Пословици» (с. 94) містять 33 прислів'я на різні теми.

Нелогічним у структурі підручника для навчання читати, але звичним для таких видань середини XIX ст. є розділ «Ариѳметика» (с. 97) з азами арифметики (назви чисел, опис таких арифметичних операцій, як додавання, віднімання,

множення, ділення). Цей розділ важливий, адже учні мали змогу вивчити українськомовну термінологію.

«Велики слова изъ Письма Святого» (с. 129) містять цитати з Біблії, які учні вивчали на обов'язковому уроці Закону Божого. Пантелеймон Куліш використав цікаве методичне рішення для того, щоб тексти Біблії школярі могли зрозуміти: спочатку він подає текст традиційно для богослужбових книг церковнослов'янською мовою, потім переклад російською мовою, указуючи книгу Біблії, главу і вірш, на завершення – власне тлумачення наведеного уривка українською мовою.

Композиційно Пантелеймон Куліш завершив підручник післямовою «Слово до письменнихъ» (с. 146), що її можна потрактувати як програмну. Автор на початку висловлює актуальну як ніколи сьогодні думку про те, що «Земля Українська иде далеко по обидва боки Дніпра; сягає вона поти, поки народъ говорить по-нашому...». Пантелеймон Куліш у післяслові закликав кожного шанувати своє рідне слово, «котре не одъ кого іншого, якъ одъ самого Бога намъ надане, а не для того надане, щобъ ми даръ Божий зневажали й забули» (с. 148).

Отже, «Граматка» Пантелеймона Куліша має культурно-наукове значення в розвитку української наукової думки, української наукової термінології. Зокрема, для історії української педагогіки – засади, методи і прийоми навчання (напр., «наука премудрости не любить ніякого примусу»), особливості подання навчального матеріалу, постать Пантелеймона Куліша як педагога; для мовознавства – наукова термінологія і номенклатура як тогочасна узвичаєна, так й авторські новотвори, визначення термінів, особливості наголошування слів, стильові особливості підручника, а також ідіостиль автора; для історії української культури – саме видання як частина матеріальної і духовної культури, уміщені прислів'я і фрагменти дум, авторські коментарі та переказ Святого Письма як джерела культурної, народознавчої інформації тощо.

### **Література**

1. Куліш П. Граматка. С.-Петербургъ, 1857. 149 с.

**ШИНКАРУК Лідія Василівна**

## **РОЛЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В УКРАЇНСЬКОМУ КУЛЬТУРОТВОРЕННІ**

*Мабуть, я не помилюся, коли скажу, що в тодішній українській літературі ми не знайдемо твору – поезії, белетристики, публіцистики, – де б так повно, з*



*такою силою переконання було окреслено завдання українського національного відродження. Куліш – ідеолог і творець української нації в її шляхетських елементах, Куліш – консолідатор розпорошених прошаруваль української дрібномаєткової інтелігенції, Куліш – організатор національної культури.*

*О. Дорошкевич*

Пантелеймон Куліш – прозаїк, поет, драматург, перекладач з багатьох європейських мов, учений-літературознавець та критик, фольклорист, історик, етнограф, педагог, видавець, громадський діяч, палкий патріот України, який протягом усього життя невтомною повсякденною працею доводив безмежну свою любов до рідної землі, до українського народу. Він належить до тих діячів, які зробили величезний внесок у розвиток української культури, літератури, мистецтва, мови, науки. На глибоке переконання Пантелеймона Куліша життя нації не припиняється навіть з втратою державності, бо вона живе самостійним духовним життям і в чужій державі, зберігаючи національну свідомість, яка виявляється в літературі рідною мовою.

Рядки з поезії Пантелеймона Куліша «До рідного народу» підтверджують неодноразову думку автора, що найбільшою цінністю народу є його мова

«Єдиний скарб у тебе – рідна мова,  
Заклятий для суспільного хижацтва  
Вона твого життя міцна основа,  
Певніша над усі скарби й багатства»

Чимало науковців, які досліджують і вивчають творчість Пантелеймона Куліша відзначають, що він у поглядах на вирішення мовного питання був сильний, послідовний і пішов далі своїх попередників, в яких боротьба за розвиток української мови не виходила за межі літератури.

У листі до української інтелігенції Куліш відзначає, що "ми не малий народ", бо, на його думку, "зоставшись без церковного, політичного, воїнського і наукового переводництва" все ж рідна ненька-Україна відроджується і закликає поет українців зробити так, щоб "поламався усякий плуг, котрий не сам народ-абориген собі викує", а також переконаний і вірить, що відродження України почнеться зі звеличення рідного слова й освіти, бо це "сила невмируща", і ми "тією силою дійдемо колись до того зросту, який сама природа нам на роду написала".

На думку Пантелеймона Куліша, любити рідну землю означає ставитися до неї з побожністю і повагою. Кожна людина повинна не просто любити рідну

землю, але й бути готовою захищати її від ворогів. Україна в епіцентрі постійної і незаперечної любові поета.

Розмови поета про долю рідного краю залишалися лише мрією та благими побажаннями, оскільки XIX століття ще не могло на той час дати нам державності,

Ой заграй мені, кобзарю,  
Нехай я заплачу,  
Нехай долю – вольну волю  
Крізь сльози побачу

Непохитність поглядів Пантелеймона Куліша стосувалася основного – це збереження самобутності українського народу, його духовних надбань, традицій та української культури.

О слово рідне! ти стоїш на чаті...  
Як меч огнений, в нашій Україні.

Поет присвятив свої найкращі поезії рідному слову, українській мові та надавав проблемам мови великого значення впродовж усієї своєї творчості. Його хвилювала історія української мови, її розвиток та доля в майбутньому. Переконавав всіх, що українська мова має великий духовний потенціал, адже в ній сконцентрувалася духовна енергія українського народу. Українська мова, рідне слово, на його думку, повернули нам повагу до інших народів і засуджував відсутність національної пам'яті, висміював тупість української шляхти і русифікованого міщанства, закликав любити і поважати рідну мову.

Пантелеймон Куліш був патріотом України, постійно ставив рідний край в центр своїх творчих доробок, а стимулом своєї праці вважав збереження національних традицій, розвиток української культури, утвердження почуття національної свідомості та гордості за Україну.

Поет поставив за мету “підняти на ноги все, що було написане про Україну” і описати та надрукувати про неї те, що не було ще зроблено до нього. Як перекладач був переконаний щодо необхідності перекладу українських дум, історичних пісень на французьку мову, яка була популярною на той час в Європі.

Роль Пантелеймона Куліша у формуванні самовизначення нашого народу, розвитку української культури, літератури, мистецтва є вагомим і безперечною. Завдяки його творчості, зокрема перекладу, українська література вийшла на широкий інтернаціональний шлях історичного поступу і вивела із забуття українську націю. Прикро, що в радянські часи його ім'я згадувалося науковцями здебільшого в негативному плані, а твори майже не видавалися. Творчий

доробок Пантелеймона Куліша в українському культуротворенні у часи сьогодення поціновується об'єктивно і займає належне йому вагоме місце.

Пантелеймон Куліш все своє життя щиро любив свою Батьківщину. Саме тому, святкуючи 200-річчя від дня його народження, кожен українець знає про неоціненний вклад митця у розвиток української культури.

#### **СЕКЦІЯ 4. ЛІНГВІСТИЧНІ Й КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ОСВІТИ**

**БАЛАЛАЄВА Олена Юріївна**

##### **ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ЖУРНАЛІСТІВ У ЦИФРОВУ ДОБУ**

Заявою Національної ради соціальних досліджень (National Council for the Social Studies) декларується: «Епоха мультимедіа вимагає нових навичок для доступу, аналізу, оцінювання, створення та розповсюдження меседжів у цифровому, глобальному, демократичному суспільстві» [5, с. 42].

На думку Б. Потятиника, найважливішим медійним форматом залишається текст (доповнений графікою або фото) [3, с. 47]. Уміння працювати з текстом є вимогою, фіксованою й у Професійному стандарті: «журналіст має створювати цікаві й доступні статті для широкого кола читачів, обирати яскраві заголовки і форму подання матеріалу. Професія журналіста також передбачає володіння нормами рідної мови, а також знання іноземних мов, аби користуватися альтернативними джерелами інформації та розширювати власний кругозір. Ще одне завдання для професіонала в сфері журналістики – креативне. Він має додавати в матеріали свою особистість, підтримувати та винаходити інновації щодо подання матеріалу, мови, стилістики, цікавитися сучасними тенденціями в професії тощо» [2, с. 6].

У пункті 4.1.3 «Оперативне редагування тексту відповідно до мовних норм» паспорту професії зазначено, що «журналіст має узгоджувати матеріал зі стилістикою власного видання, своєчасно доставляти відредагований текст. Журналіст застосовує знання з граматики, орфографії, пунктуації, а також правильні термінологію, формат, стиль і композицію, вмє увиразнювати текст і користується документальними джерелами» [ibid, с. 10].

Тому велика увага у навчанні журналістів має надаватися мовній підготовці, що забезпечується курсами «Сучасна українська мова», «Техніка

усного мовлення», «Культура ефірного мовлення», «Культура писемного мовлення», «Практична стилістика», «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)», «Латинська мова», «Літературне редагування», «Теорія твору і тексту» тощо.

У фокусі освітньо-професійної програми знаходиться підготовка кваліфікованого журналіста, озброєного не лише загальними фаховими, а й спеціальними знаннями й уміннями, здатного працювати в міжнародному контексті та сприяти формуванню позитивного іміджу держави в міжнародному інформаційному просторі. Майбутній фахівець повинен розумітися на особливостях аграрного дискурсу як тексту, створеного в результаті мовної діяльності представників аграрної спільноти у сукупності його екстралінгвістичних параметрів і соціокультурного контексту, на загальних проблемах розвитку аграрного сектору та аграрної політики в Україні та світі, знати провідні українські та міжнародні ЗМІ, що спеціалізуються на аграрній проблематиці, провадити аналіз діяльності міжнародних інституцій і організацій аграрного профілю, створювати різножанрові матеріали з аграрної проблематики, а також цілісно розуміти тенденції розвитку вітчизняної та зарубіжної журналістики в історичному контексті, орієнтуватися в інформаційних потоках, що функціонують на території України, у професійній діяльності сприяти поширенню інформаційної присутності України у світі [4].

Зазначені вимоги становлять далеко не повний перелік орієнтирів, на які варто зважати у підготовці кадрів для сучасної журналістики. Узагальнити його можна словами відомого німецького журналіста Г. Носке, який аналізуючи питання, чого сьогодні потребує журналістика, стверджує: «Журналістика також потребує структури, постави, поваги та дистанції. Вона потребує особистостей... Журналіст, який займається виключно тим, що пише, фотографує, говорить або виходить в ефір, являє собою застарілу модель, яку вже знято з виробництва» [1, с. 20-21].

### **Література**

1. Носке Г. Журналістика: що треба знати та вміти. Книжка для читання та підручник. Київ: Академія вільної преси, 2017. 312 с.
2. Паспорт професії «Журналіст мультимедійних видань засобів масової інформації». Професійний стандарт. URL: [http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/zhurnalist\\_multimediynih\\_vidan.pdf](http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/zhurnalist_multimediynih_vidan.pdf).
3. Потятиник Б. Інтернет-журналістика : навч. посіб. Львів : ПАІС, 2010. 244с.

4. Шинкарук В. Д., Балалаєва О. Ю. Підготовка аграрних журналістів: перспективи та завдання. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. Київ, 2017. Вип. 263. С. 117-125.

5. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність. Критичне мислення у медійному світі : підручник. Київ: Академія вільної преси, 2017. 319 с.

**ГЕЙКО Світлана Миколаївна,  
ЛАУТА Олена Дмитрівна**

## **ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ДИСКУРСУ У ЗАГАЛЬНОГУМАНІТАРНОМУ КОНТЕКСТІ**

Виділення дискурсу як особливого предмету дослідження відбулося в останній третині ХХ століття. Однією з передумов даної дослідницької операції є принципово нова методологічна ситуація, яка виникла в першій третині цього ж століття, що отримала назву «лінгвістичний поворот». Його суть в тому, що наукова громадськість усвідомила значну роль мови в пізнанні, визнала її вплив на науковий процес і кінцевий результат, а в деяких концептуальних теоріях мові приписується здатність конструювати (а не відображати) досліджувану реальність.

Появу терміну «дискурс» в лінгвістиці пов'язують з різними джерелами. Одним з перших лінгвістів, які використовували цей термін у своїй роботі, був швейцарський вчений, засновник теорії структуралізму Фердинанд де Соссюр. Однак у своїх лінгвістичних дослідженнях він не знайшов подальшого застосування терміну «discours» і для передачі значення терміну «мовлення» використовував тільки французьке «parole».

Вважається, що вперше термін «дискурс» в звичному для нас розумінні вжив американський науковець З. Харріс, аналізуючи мову реклами. У розумінні З. Харріса дискурсом є послідовність речень, виголошена (або написана) однією (або більше) людиною в певній ситуації.

Надзвичайно важливим для розуміння терміну «дискурс» є розмежування понять «дискурс» і «текст», що також є предметом дискусій лінгвістів. Хоча між текстом і дискурсом багато спільного, ототожнювати їх все ж не слід.

Основну відмінність між цими поняттями сформулював Е. Бенвеніст: дискурс ним було визначено як процес застосування мовної системи, а текст – як результат цього процесу.

Схожими видаються висновки про співвідношення понять «текст» і «дискурс», зроблені російськими дослідницями Е. С. Кубряковою та О. В. Александровою. Вони вважають, що під дискурсом слід мати на увазі саме когнітивний процес, пов'язаний з реальним мововиробництвом, текст же є кінцевим результатом процесу мовленнєвої діяльності, виливається в певну закінчену (і зафіксовану) форму.

Першим розмежував поняття «тексту» і «дискурсу» Т. А. ван Дейк в своєму трактаті «Стратегії розуміння зв'язного тексту». За його словами, дискурс – актуально виголошений текст, а текст – це абстрактна граматична структура вимовленого. Дискурс – це поняття, що стосується мовлення, актуальної мовленнєвої дії, тоді як текст стосується системи мови або формальних лінгвістичних знань, лінгвістичної компетентності.

Деякі сучасні вчені, зокрема Г. Почепцов, Р. Ходж, Г. Кресс, вважають, що текст і дискурс можна розглядати за аналогією з реченням і висловлюванням. Речення розуміється як звичайний елемент структури, тоді як висловлювання поєднує в собі речення та соціальний контекст його використання. Текст і дискурс дублюють ці відносини на вищому рівні. Однак, І. Шевченко та О. Морозова дотримуються думки, що визначення висловлювання як речення в соціальному контексті стирає різницю між висловлюванням і дискурсом, при цьому надмірно розширюючи його межі.

Російський дослідник Г. Солганик визначає дискурс як текст, взятий у взаємозв'язку із життям, із соціальними й психологічними характеристиками мовців, з подієвим контекстом. У терміні дискурс підкреслюється процесуальність мовленнєвої дії. При цьому текст є тільки результатом, частиною процесу.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень серед відмінностей тексту та дискурсу вчені підкреслюють також динаміку останнього та статику першого. Ще одним підходом до розмежування тексту і дискурсу є розуміння тексту як абстрактного теоретичного конструкту, що реалізується в дискурсі. Окрім того, розуміння дискурсу як мовлення зануреного в життя, на відміну від тексту, зазвичай не відноситься до стародавніх текстів, зв'язок яких з життям не встановлюються безпосередньо.

Розуміння тексту і дискурсу як результативної і процесуальної сторін мовленнєвої діяльності має відбиток у дослідженнях П. Шародо. На думку

науковця, текст – це втілення, зорове зображення іншого мовлення; це неповторний, поодинокий результат процесу, який залежить від того, хто говорить та від умов мововиробництва. Також П. Шародо вказує, що текст перетинається з великою кількістю дискурсів, кожний з яких у свою чергу, належить до будь-якого жанру та співвідноситься з певною ситуацією.

Отже, дискурс – логічно вибудований текст, який існує в певному контексті. Через полісемантичність поняття «дискурс» лінгвістам важко визначити всі його характеристики. На ранніх етапах дослідження феномену «дискурс» вчені ототожнювали його з такими поняттями як «мовлення» та «текст». З часом та розвитком лінгвістичної науки дослідники почали розрізняти «текст» та «мовлення» в контексті дискурсу. Дискурс є явищем проміжного порядку між мовленням, спілкуванням, мовною поведінкою, з однієї сторони, та фіксованим текстом з іншої.

**ЗУЄНКО Неля Олександрівна**

## **МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ НА РІВНІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ**

Комунікативна культура, проблеми комунікації завжди були у центрі наукової уваги багатьох дослідників. Загалом, концепція комунікативної культури виникла як логічний розвиток попередніх теоретичних форм рефлексії людського спілкування, проблеми, яка є постійним супутником соціальної філософської теорії протягом усієї історії її існування. В змістовно-термінологічному сенсі поняття «комунікація» перебуває в одному ряду з близькими за змістом поняттями «взаємодія» (взаємини), «людські стосунки», «взаємообумовленість», «взаємовплив» тощо. В цьому розумінні різні аспекти людських зв'язків аналізувалися в творах таких класиків соціальної філософії, як Дж.Локк, Т.Гоббс, Г.В.Ф.Гегель, К.Маркс, Е.Дюркгейм, М.Вебер, М.О. Бердяєв, П.О. Сорокін [2].

Говорячи про особливості міжкультурної комунікації на рівні художнього тексту, правомірно буде сказати, що виникаючі при цьому проблеми являють собою суму проблем комунікації і проблем переходу з одного національно-культурного коду на інший. Добре відомо, що навіть при повсякденному спілкуванні на одній мові сприйняте практично ніколи не буває рівноцінним сказаному. Ця проблема неодноразово обговорювалася з «лінгвістикою мовця» і «лінгвістикою слухача» [7].

Застосування у різних мовах, ситуація ускладнюється ще й міжкультурними відмінностями, у результаті яких формально однакові висловлювання можуть сприйматися по-різному. Навіть у найпростіших випадках одномовного спілкування практично будь-яке висловлювання допускає більш одного тлумачення [3].

При перекладі ступінь багатозначності фрази буде залежати:

- а) від того, наскільки повно це «пояснення» сприйняв перекладач;
- б) від того, як сприйняв ці слова перекладач, вибравши варіант перекладу, заснований на тому тлумаченні, яке він вважає правильним;
- в) від того, наскільки правильно дозволяє зберегти точність перекладу;
- г) від того, наскільки підготовлений до сприйняття слухач. Таким чином, якщо в ситуації бесперекладного спілкування вибір того чи іншого варіанту тлумачення цілком залежить від одержувача тексту, то при перекладі між одержувачем і вихідним текстом з'являються інформаційний фільтр у вигляді перекладача і новий текст, що володіє іншими, в порівнянні з оригіналом, властивостями.

Рівень складності перекладу художнього тексту залежить від рівня художньої образності та ступеня залежності тексту від тієї національної культури, в рамках якої він створений. Перенесення художнього тексту з одного культурного середовища в інше може здійснюватися по-різному в залежності від мети, яку ставить перед собою перекладач [5]. Найпростіша мета-відтворення фабули. Такий переклад практично не зачіпає художньої суті твору, проте вже й на цьому рівні можуть виникати міжкультурні відмінності, що перешкоджають розумінню сюжетні основи твору читачами оригіналу. Різні культурні традиції, різні системи цінностей, загальноприйнятих оцінок і норм поведінки можуть робити вчинки персонажів незрозумілими, невмотивованими для читачів перекладу, оскільки перекладач лише механічно відтворює події.

Художній твір може перекладатися для того, щоб познайомити читачів з особливостями життя іншого народу, з його історією, звичаями, традиціями, з його національним менталітетом. У цьому випадку перекладачеві доводиться практично повністю відмовлятися від національно-культурної адаптації тексту, максимально зберегати в тексті реалії, калькувати фразеологізми, додаючи перекладу обширних коментаріїв [4].

Отже, художній текст може перекладатися для того, щоб познайомити читачів з творчістю письменника, твори якого вони не можуть прочитати в оригіналі через мовний бар'єр. У цьому випадку відтворення в першу чергу вимагають саме художні аспекти тексту. На відміну від двох перших випадків,



де перекладач переважно мав справу лише з однією функцією тексту – функцією повідомлення, тут поряд з нею надзвичайно важливою є функція впливу. Саме в цьому випадку національно-культурна обумовленість тексту виходить на перший план. Це пояснюється тим, що створення художнього образу завжди спирається на наявність у автора і читача якогось запасу загальних для них фонових знань, історичних, літературних, культурних асоціацій, на якесь уявлення про певну систему цінностей (яку вони можуть приймати або не приймати, але яка так чи інакше присутня в їх свідомості). Перекладаються не слова, а концепти. Позбавлений цього фундаменту образ руйнується. Тільки збагачене асоціативними зв'язками слово здатне бути основою образу. Все це створює серйозні проблеми при перекладі, так як читач перекладу - представник іншої культури, що має інші фонові знання, інший набір асоціацій, що спирається на інші концепти. Перенесення образної системи з однієї культури в іншу відбувається не тільки при перекладі і може призвести до двох прямо протилежних результатів [4]. Відомі випадки, коли письменник, творчий метод і стиль якого склалися в одній культурі, згодом став писати на іншій мові для іншопольовного читача. Якщо цей письменник оволодів другою мовою на рівні, що дозволяє створювати художні твори, але зберіг звичну для нього манеру письма та систему образного мислення, іншомовний читач може прийняти незнайому образність за індивідуальну своєрідність автора. Особливо часто таке нерозуміння і відторгнення виникає при перекладі на іншу мову поетичних текстів. Це відбувається з цілого ряду причин. По-перше, в поетичному тексті функція впливу практично завжди важливіше функції повідомлення. По-друге, в поетичних творах багаторазово зростає роль мовної форми. У поетичному тексті (особливо в коротких віршах) в кожному слові з'являється така висока концентрація змісту і значень, кожне слово загострюється такою кількістю асоціативних зв'язків, що невдача в передачі одного слова найчастіше означає невдачу в перекладі усього вірша [8]. Саме тому поезія так погано піддається перекладу, а уявлення про зарубіжних поетів у значній мірі визначається власним поетичним талантом перекладача. Не маючи можливості прочитати оригінал, читач вірить, що в перекладі написано «те ж саме», і змушений з перекладу давати оцінку творчості автора.

Відтак, при художньому перекладі шлях від автора оригіналу до отримувача переказу виявляється довгим і складним. Але зустрічається іноді такий особливий вид міжкультурної комунікації, як автопереклад, виконаний письменником-білінгвою, який дозволяє значно спростити модель, виключивши з неї як проблему розуміння оригіналу, так і проблему мовної компетенції

перекладача. У цьому випадку простіше розібратися в тому, за рахунок чого не відбулася повноцінна комунікація.

### **Література:**

1. Бех І. Д., Вознюк О. В., Левківський М. В. Деякі аспекти нової виховної парадигми (в контексті творчості А. С. Макаренка) // Педагогіка і психологія. – 2001. – № 1 (30). – С. 5-17.
2. В. С. Библер. От наукоучения - к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век. - М., 1991, с. 296.
3. Анна Вежбицкая. Семантические универсалии и описание языков. М., 1999, с. 283-284.
4. Э. Т. А. Гофман. Собр. Соч.: В 6-ти тт.: Т. 1. / Под ред. А. Б. Ботниковой, А. С. Дмитриева, А. В. Карельского, М. Л. Рудницкого. М., 1991, с. 262.
5. Ю. Н. Караулов. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть. М., 1999, с. 89.
6. Ю. М. Лотман. Механизмы культуры // Избранные статьи в трех томах. Т. III. Талин, 1993, с. 326.
7. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
8. Г . Фреге. Смысл и денотат // Семиотика и информатика: Вып. 35. М ., 1997, с. 354. 42

**КОЗУБ Любов Степанівна**

## **РОЛЬ ПІДТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРОЗОВОМУ ТВОРІ**

На сьогодні питання лінгвістичного аналізу художніх текстів все ще потребує ґрунтовного вивчення, оскільки від адекватної інтерпретації твору художньої літератури залежить його розуміння. Твір існує у часі і часто нове покоління відкриває у ньому нові смислові межі, по-новому актуалізує зміст твору, тому що в нових культурно-історичних умовах той самий зміст може набувати якісно нового сенсу.

Для повноцінного розуміння тексту необхідно не лише стежити за розгортанням сюжету, але й помічати ту інформацію, яка написана між рядками, тобто враховувати підтекст. У лінгвістичній літературі функції підтексту розглядають з урахуванням його ролі у побудові тексту та стилістичних особливостей. Використання підтекстової інформації характерна для текстів художнього, публіцистичного, розмовного та епістолярного стилів.

Розглядаючи питання типів текстової інформації А.Ф. Папіна наголошує на тому, що у тексті існує декілька типів інформації, яка виражається не лише засобами граматики, лексики, семантики, прагматики повідомлення, а й прихованими засобами: передтекстовою, надлінійною, притекстовою та підтекстовою інформацією. Аналіз різних типів інформації у тексті дозволяє, на думку автора, побачити «мову у дії».

Досліджуючи інформацію із прихованим смислом І.В. Арнольд зазначає, що підтекст реалізується в макроконтексті цілого твору. Він поглиблює сюжет, допомагає краще розкрити головну тему твору і сприяє формуванню емоційного та оцінного ставлення читача до написаного. Виявлення підтексту в художньому творі, на думку автора, можливо лише з урахуванням естетичних та етичних норм досліджуваного періоду.

Сформувавши власний підхід до вивчення та розуміння підтексту, І.Р. Гальперін відводить головну роль у його формуванні лексичним компонентам. Підтекст, що локалізується у межах речення чи надфразової єдності дозволяє детальніше визначити його особливості і сформувати його залежність від окремих мовних характеристик. Цей підхід дозволяє читачеві зрозуміти значення всіх можливих алегорій, символів, алюзій, асоціацій, конотацій, що створюються фразами з підтекстом.

Підтекстова інформація, що приховується у тексті, є важливим компонентом сучасного прозового твору. Досить часто саме в ній містяться ті підказки і натяки, що дозволяють зрозуміти логіку розвитку сюжету. Семантичний потенціал підтекстової інформації дозволяє створювати полісуб'єктні, багатопрошаркові тексти, що об'єднують погляди декількох персонажів відразу, відображають взаємодію і взаємопроникнення образів автора, оповідача та персонажа.

У науковій літературі підтекст розуміють як комплекс думок та почуттів, які приховані між рядками тексту (імпліцитний зміст висловлювання, другий план сценічної ролі, що опосередковано визначає її зміст). Підтекст також розглядають як внутрішній зміст висловлювання. Він існує лише у зв'язку зі словесно вираженим змістом, супроводжує і водночас частково чи повністю змінює його. Підтекст зумовлений викривленням прямого змісту словесних значень під впливом контексту і позамовних факторів-відтворюваної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети. Відповідно, підтекстова інформація виникає завдяки здатності мовних одиниць, крім основного значення, мати ще й додаткові семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні значення.

Категорію підтексту у творі розглядають ще й в іншому аспекті. Так, на думку В.П. Іванишина, текст поєднує два мікрорівні: текстуальний (актуальний) та підтекстовий (потенційний). Власне, підтекст виражає прихований, неявний зміст висловлювання (імпліцитний зміст), на відміну від тексту, що демонструє відкритий, експліцитний зміст. Типовий зразок прихованого змісту знаходимо у жанрі байки. Про твори з виразним домінуванням підтексту часто говорять, що вони написані «езопівською мовою».

Викладене дає підставу вважати, що адекватне розуміння підтексту є надзвичайно важливим під час інтерпретації художнього тексту. Незважаючи на те, що підтекст може бути запланованим самим автором, його потрібно впізнати в цілісному творі або зрозуміти із кінцевих вражень читача. Для адекватного сприйняття художнього тексту важливим є також зміст тексту, поєднання слів, структура тексту.

Отже, додаткова інформація, що прихована у художньому тексті, є важливим компонентом сучасного прозового твору, оскільки найчастіше саме в ній містяться ті підказки та натяки, які дозволяють розкрити логіку розвитку сюжету. Крім того, пошуки способів лінгвістичного вираження цієї інформації дозволять встановити закономірності і особливості мови художньої літератури.

**КОСТРИЦЯ Наталія Миколаївна,  
ФОМІНА Галина Віталіївна**

## **REALISIERUNG DES KONZEPTE «FRAU» IN DER MODERNEN GESELLSCHAFT**

Die Herausbildung des anthropozentrischen Paradigmas führte zur Untersuchung der linguistischen Probleme durch Sicht des Menschen, seines Platzes und seiner Rolle in Kultur und Sprache. Im Rahmen dieses Paradigmas haben sich neue Richtungen herausgebildet, die sich auf dem kulturellen Faktor in der Sprache konzentrieren. Einer dieser Richtungen ist die Sprachkultur, deren Hauptaufgabe ist, die Mentalität der Menschen und ihre Kultur durch Sprache zu analysieren. Der Schwerpunkt der Sprachkultur liegt auf dem Hauptkonzept «Mensch», das wiederum aus mehreren Grundkonzepten besteht, einige von denen die Konzepte «Frau» und «Mann» sind. Ihre Entwicklung und Inhalt werden von kulturhistorischen, sozioökonomischen und anderen Faktoren beeinflusst, die die universellen und nationalen Besonderheiten bestimmen.

Die Fragen über das Wesen von Mann und Frau, die Beziehung zwischen ihnen waren von Anfang an für die Menschheit von Interesse und sind für moderne Forscher bestimmend. Eines der bestimmenden Konzepte jeder Kultur ist das Konzept «Frau». Es ist die Projektion der Stereotypdarstellungen von der Frau als Trägerin sozial determinierter Qualitäten und Eigenschaften.

Am Anfang des XX. Jahrhunderts hat das Thema «Sprache und Geschlecht» große Aufmerksamkeit von Forschern gezogen. In den letzten Jahrzehnten wurde der Schwerpunkt auf die sprachkulturelle Richtung gelegt, die das Erlernen von Männlichkeit und Weiblichkeit als grundlegende kulturelle Konzepte bestimmt.

Zum Kern des Konzeptes «Frau» gehören konstante Merkmale, die in allen seinen Komponenten vorhanden sind. Um die Grundmerkmale des Konzeptes festzustellen, soll man die Definitionen der lexikalischen Einheit «Frau» in den entsprechenden Wörterbüchern analysieren und vergleichen.

Das Wort «Frau» wird im Duden, dem großen Wörterbuch der deutschen Sprache folgenderweise definiert: 1. erwachsene Person weiblichen Geschlechts; 2. Ehefrau (hebt weniger die gesetzmäßige Bindung als die Zusammengehörigkeit mit dem Mann hervor); 3. Hausherrin, Dame; 4a. titelähnliche, auch als Anrede verwendete Bezeichnung für eine erwachsene Person weiblichen Geschlechts; 4b. als Zusatz bei Verwandtschaftsbezeichnungen.

Im Synonymwörterbuch der Duden-Redaktion werden folgende Synonyme für «Frau» angeführt [2]: Dame, Lady, weibliche Person, weibliches Wesen, Sie, Evastochter, Weiblein, Weiblichkeit, Eva, Weiberl, Mensch, Frauensperson, Ehefrau, Gemahlin, Frauchen, Alte, Angetraute, bessere/schönere Hälfte, Eehälfte, Ehegemahlin, Ehegespons, Eheliebste, Eheweib, Gespons, Hauszierde, Weibchen, Xanthippe, Ehedrachen, Hausdrachen, Olle, Madam, Weib, Dame des Hauses, gnädige Frau, Hausherrin, Gnädige.

Nach der Analyse der Definitionen vom Namen des Konzeptes und seinen Synonymen lassen sich folgende semantische Kernmerkmale des Konzeptes «Frau» feststellen:

- Zugehörigkeit zum Menschengeschlecht;
- das weibliche Geschlecht;
- Alter;
- die Fähigkeit, an den sexuellen Beziehungen mit dem Mann teilzunehmen;
- die Fähigkeit, verschiedene soziale Rollen zu spielen.

Diese Merkmale sind allen analysierten lexikalischen Einheiten in gewissem Maße eigen. Die Deutschen nehmen die Frau hauptsächlich als Ehegattin wahr. Außerdem ist die Rolle der Frau als Mutter nicht von erstrangiger Bedeutung, was die

modernen Tendenzen der gesellschaftlichen Entwicklung widerspiegelt: Das Muttersein gehört nicht mehr zu den zentralen weiblichen Aufgaben. Die modernen Frauen streben nach Selbstständigkeit und Unabhängigkeit. Heute überwiegt bei ihnen der Wunsch, eine Karriere zu machen, während die Familie oft vernachlässigt bleibt.

Die soziale Bedeutung der Geschlechterkategorie begründet ihre Anwendung in allen geschlechterrelevanten Sprachphänomenen. «Geschlecht und seine Erscheinungsformen werden nicht nur in der Sprache festgehalten, sondern sie werden axiologisch, anhand des naiven Weltbildes bewertet. Daher ist es legitim festzustellen, wie die Fixierung des Geschlechts in der Sprache: mit welchen Mitteln, semantischen Feldern, Bewertungen sowie deren Relevanz für verschiedene Sprachen realisiert wird» [1, S. 34-36].

Andererseits ergibt sich aus Sicht des Stereotypinhaltsmodells das traditionelle Frauenstereotyp aus einem relativ niedrigen sozialen Status von Frauen in der Gesellschaft; umgekehrt ergibt sich das traditionelle Männerstereotyp aus einem relativ hohen gesellschaftlichen Status in Kombination mit einer kompetitiven Orientierung gegenüber Frauen (im beruflichen Kontext). Das Sprachsystem ist nicht nur eine Widerspiegelung der Realität, Existenz, Traditionen und Innovationen des sozialen Lebens, es stellt auch bestimmte Stereotype auf, es erlegt auch Verhaltensmuster und Urteile über die Realität auf.

#### **Literaturverzeichnis**

1. Горошко Е. И., Кирилина А. В. Гендерные исследования в лингвистике сегодня. Гендерные исследования. 1999. № 1. С. 34-36.
2. Das Synonymwörterbuch. Duden. Aktualisierte und erweiterte Auflage. 2019. 1120 S.

**МАКСЮТА Микола Єгорович,  
СОКОЛОВА Олександра  
Максимівна,  
СОЛОДІЛОВА Варвара Олексіївна**

#### **МОВА І ЛІТЕРАТУРА ЯК ЧИННИКИ НАЦІОНАЛЬНО- КУЛЬТУРНОГО ВІДРОДЖЕННЯ У ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

*Гарячий день втопивсь в нічній прозорій млі.  
Ти довго Ше'кспіра перекладав сьогодні –  
І знав, що все це – в тьму, в майбутнє цій землі.*

*Євген Маланюк*

Ігнорування рідної мови, як *безцінного національно-культурного скарбу*, відображало поступове переродження української аристократії. “Задля мови московського панства ... наші пани своячилися і єдинилися; з ним у царській службі і в придворних церемоніях товаришували; до московських дуків яко людей могучих лестилися; до їх моди і до їх звичаїв приспособлювалися” [2, с.402]. Але ж якраз національна інтелігенція, “національне верховіття” є доконечно стверджувальним чинником життєбуття нації. І якраз негативно деструктивний, аморальний вплив на українське “національне верховіття” унеможливив розвиток того “елемента національної життя, котрий у людей наукових уважається за найперший” [2, с.403], - слушно наголошує П. Куліш.

Між тим, люди високої національної честі й гідності незрідка “чужі й далекі між себе”, але які слідували “невідомому велінню народного духа”, як, за виразом П. Куліша, “І. Котляревський не знав добре, що він творить”, “був тільки знаряддєм українського світогляду”, ці люди “провозгласили нову націю між націями, во ім’я рідного слова і самостійного світогляду” [2, с.404]. Національна честь і гідність закорінена у відповідній розвиненості національної самосвідомості, завдяки історичному сходженню до “високої стадії розумової культури”.

Онтологія національної ідеї реалізується відповідними спрямованостями, характером життєздійснення, форм національно-культурної творчості національного буття, формами життєтворчості інтелігенції відповідальної, тих, хто перебуває на належному рівні розумової культури, носіїв “самостійного світогляду”, які і є національними особистостями. Честь і гідність національної особистості, відтак, - згідно П. Кулішу, означає уміння і потребу продемонструвати роль мови, свого “залишеного в простолюдній масі великого скарбу”, відшукувати шляхи й засоби, аби запровадити її в школу, звести на церковну амбону, посадити її на судовій трибуні”. Людина національно чесна і гідна доконечно також не “соромиться розмовляти рідною мовою серед людей великосвітських”, не зневажатиме “тисячолітнім предківським словом у печатнях” [2, с.403]. Але, у підсумку, на чому також наголошував П. Куліш, інтенсивність та масштабність національно стверджувальної ролі мови реалізується на шляхах розвитку національної літератури, як чинника поглиблення мовної свідомості та самосвідомості нації, та інтеграція цієї літератури до освітніх процесів. Тому у статті “Антракт з історії українофільства (1863-1872” М. П. Драгоманов і зазначав: “Та ще і того мало, доказати самостійність якої небудь мови, для того, щоб і признано було мовою для

шкільного викладу. Треба, щоб поперед мови ся нажила собі літературу, і не архаїчну, а нову, пригодну для практичних потреб сьогочасних” [1, с.279].

Літературна, перекладацька і публіцистична творчість П. Куліша, по суті, й була демонстрацією цього історичного процесу зародження та зміцнення української літератури як національно-культурного явища, що забезпечувало зміцнення національної самосвідомості. П. Куліш переконаний, що творчість не лише національних мислителів та художників, але і всесвітньо відомих, необхідно доносити до широких верств українського народу, що сприятиме його духовному, культурному та національному відродженню. Так, П. Куліш у вірші “До Шекспіра, заходившись коло українського перекладу його творів”, зокрема, наголошував: “Шекспіре, батьку наш, усім народам рідний! // Чи чуєш, як зове тебе народ незгідний”. Відсутність внутрішньої злагоди, “згоди”, на думку поета, не сприяє культурному й національному розквіту, але цьому повинно сприяти поширення освіти, зразків високої літературної творчості, якою сприймається ним творчість Шекспіра, який, за словами П. Куліша: “З культурників найбільший воєвода”, “пишний цвіт і плід великого народа”. Історія засвідчила, що гуманістичні цінності, представлені геніальними творами великого поета, покликані виконувати і подосі надважливу особистісно стверджувальну роль.

Тому й закликає П. Куліш:

“Світило творчества, Гомере новосвіту!  
Прийми нас під свою опіку знакомиту:  
Дай у твоїм храму нам варварства позбутись,  
На кращі почуття і задуми здобутись  
Твій розум праведний сліпим благовістити” [2, с.385].

### **Література**

1. Драгоманов М. Антракт з історії українофільства (1863-1872) // Драгоманов М. Вибрані праці: У 3 т., 4 кн. – Т.1. – К.: Знання України, 2006. – С. 239 – 286.
2. Куліш П.О. Твори: В 2-х т. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1998. – 752 с.

**МІСЬКЕВИЧ Людмила Вікторівна**

### **АКТУАЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Невід’ємною частиною під час освітнього процесу є застосування інформаційних технологій, оскільки завдяки цьому забезпечується ефективність



навчання. Володіння комп'ютерними технологіями дає можливість організувати такий освітній процес, який сприяє підготовці студентів до використання електронного інформаційного середовища в умовах глобалізаційних процесів суспільства. Сутність поняття «мережеві технології» представляє собою таку модель навчання, яка побудована на застосуванні ресурсів та можливостей Інтернету, за рахунок чого забезпечується засвоєння необхідних знань, вмінь і навичок, та сприяє розвитку пізнавальних можливостей майбутніх фахівців.

Доцільність застосування інформаційних технологій під час навчання полягає у можливості вільного вибору часу, місця та форми освітньої діяльності. Завдяки цим технологіям перед учасниками освітнього процесу відкриваються такі можливості:

- відкритість та загальний доступ до величезної кількості матеріалів, які доступні користувачам;
- можливість навчання в підходящий час, у зручному місці і темпі;
- оперативність доступу до спільної інформації;
- створення власного навчального віртуального змісту;
- простота розміщення власної інформації та легкість її оновлення;
- обмін досвідом з учасниками мережевої спільноти, набуття навичок роботи з представниками різних культур [1].

Актуальність застосування інформаційних технологій під час освітнього процесу полягає у швидкому доступі до матеріалу, зручності і гнучкості гіпертекстової подачі інформації, яка розташована в різних місцях. Висока оперативність оновлення та інші переваги мережевих технологій дали змогу швидкими темпами впровадити їх у навчальний процес.

#### **Література:**

1. Одайник С. Ф., Тетерюк Л. І. Використання мережевих технологій у навчанні біології. Таврійський вісник освіти: Інновація: теорія і практика. № 4(48). 2014. С. 31-36.

**ПИЛИПЕНКО Лілія Леонідівна**

### **МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ВИКЛАДАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

Однією з найзначніших змін у вивченні та викладанні мови за останні кілька десятиліть стало визнання культурного виміру як ключового компонента. Ця зміна значною мірою перетворила характер досвіду викладання та вивчення

мов. Мета вивчення мови більше не визначається з точки зору набуття комунікативної компетентності іноземною мовою, що стосується здатності людини діяти іноземною мовою лінгвістично, соціолінгвістично та прагматично відповідним чином [1]. Скоріше, вона визначається в термінах міжкультурної компетентності, яка є «здатністю людини вести себе адекватно гнучко, коли стикається з діями, поглядами та очікуваннями представників іноземних культур» [2, с. 138]. Насправді це визначення доповнює поняття комунікативної компетенції і розширює його з урахуванням міжкультурної компетентності. Як стверджує Байрам, успіх взаємодії передбачає не тільки ефективний обмін інформацією, як і мета комунікативного викладання мови, а й «здатність до децентралізації та прийняття іншої точки зору на власну культуру, передбачення та, де це можливо, вирішуючи дисфункції у спілкуванні та поведінці» [3, с. 42].

Міжкультурний вимір у викладанні іноземних мов став особливою проблемою для вчителів та дослідників. Дослідження в області соціальної психології, а також дослідження міжкультурної комунікації [4] забезпечили розуміння мовних і соціальних навичок, знань і ставлення, необхідних для ефективного та відповідного спілкування в міжкультурних контактних ситуаціях. Міжкультурний вимір на іноземних мовах підкреслює ефективність міжкультурного спілкування, заснованого на придбанні ключового набору компетенцій, запропонованого моделлю міжкультурної комунікативної компетентності Байрама. Ця модель визначає п'ять різних факторів: Знання, Ставлення, Навички інтерпретації та відповідності, Навички відкриття та взаємодії та Політична освіта, включаючи критичну культурну обізнаність [3].

Знання включає вивчення соціальних груп, продуктів, практик і процесів взаємодії. Ставлення охоплює цікавість і відкритість до інших, а також готовність до перегляду культурних цінностей і переконань та взаємодії з іншими. Навички інтерпретації та відношення означають здатність ідентифікувати та пояснювати культурні перспективи та опосередковувати між ними та функціонувати в нових культурних контекстах. Навички відкриття та взаємодії пов'язані зі здатністю придбати нові знання культури та культурних практик, а також здатність керувати знаннями та навичками під обмеженнями спілкування в реальному часі. Нарешті, критична культурна свідомість визначається як здатність критично оцінювати перспективи та практику в власній та інших культурах.

Міжкультурну компетентність можна визначити як «етичну орієнтацію, в якій підкреслюються певні морально правильні способи буття, мислення і дії». Основний фокус навчання, заснований на міжкультурному підході, полягає в

цільових культурах, однак, він також включає порівняння між власною країною та цільовою країною учня, тим самим допомагаючи учням розвивати рефлексивне ставлення до культури і цивілізації власних країн.

Таким чином, виховання студентів для використання другої / іноземної мови означає привчити їх до того, щоб вони були міжкультурно чутливими, допомагаючи їм розвивати здатність діяти як культурний посередник, бачити світ через очі інших і свідомо використовувати навички культури. У цьому контексті учень іноземної мови розглядається як «міжкультурний оратор», той, хто «перетинає кордони і який певною мірою є фахівцем у сфері транзиту культурних цінностей та символічних цінностей» [5, с.11]. Ця зміна фокусу в концептуалізації учнів іноземної мови тягне за собою зміну очікувань, висловлених перед викладачами іноземної мови. Нині очікується, що вчителі не тільки навчать іноземному мовному кодексу, але й контекстуалізують цей код на соціокультурному тлі, пов'язаному з іноземною мовою, і сприяють придбанню міжкультурної комунікативної компетентності. Викладач повинен бути посередником між рідною мовою та культурою мови перекладу, щоб допомогти учням досягти вищезазначених цілей.

### **Література**

1. Council of Europe. Common European Framework of Reference for languages: learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 273 p.
2. Meyer M. Developing transcultural competence: case studies of advanced foreign language learners. *Mediating languages and cultures*. Clevedon: Multilingual Matters, 1991. 333 p.
3. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 136 p.
4. Wiseman R., Koester J. Intercultural communication competence. Newbury Park, CA: Sage, 1993. 264 p.
5. Byram M., Zarate G. The sociocultural and intercultural dimension of language learning and teaching. Strasbourg: Council of Europe, 1997. 120 p.

**ПІДДУБЦЕВА Ольга Ігорівна**

### **ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ АГРАРІЇВ**

Входження України до європейського простору, спрощення візового режиму між нашою країною та країнами Європи та зближення її зі світовими

лідерами в аграрній сфері змінило ставлення студентів до іноземної мови як навчальної дисципліни. Професійний рівень володіння іноземною мовою стає вагомим макроекономічним фактором, оскільки зростає потреба у фахівцях, які вільно володіють іноземною мовою. Таким чином, першочерговим завданням дисципліни “Іноземна мова (за професійним спрямуванням)” в аграрному виші є формування готовності до іншомовного професійно орієнтованого спілкування в аграрній сфері. Через це виникає потреба в дослідженні лінгвістичних особливостей іншомовного професійно орієнтованого спілкування аграріїв.

Попри той факт, що дослідженням іншомовного професійно орієнтованого спілкування майбутніх фахівців різних аграрних спеціальностей займалося багато українських вчених (С. Амеліна, Л. Барановська, Г. Берегова, К. Богарирьов, З. Дзюбата, Н. Зуєнко, А. Кучер, О. Лазарев, О. Литвинова, Ю. Ніколаєнко, О. Резунова, К. Якушко), питання лінгвістичних особливостей іншомовного професійно орієнтованого спілкування фахівців спеціальності “Агрономія” не може вважатись достатньо вивченим.

Метою дослідження є визначення лінгвістичних особливостей іншомовного професійно орієнтованого спілкування аграріїв. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати таке завдання: визначити лінгвістичні особливості іншомовного професійно орієнтованого спілкування аграріїв.

У педагогічній літературі можна знайти різні трактування поняття іншомовне професійного спілкування. Так, наприклад, Л. Гапоненко визначає іншомовне професійно орієнтоване спілкування як “міжособистісну взаємодію у сфері інформаційно-пізнавального контакту, яка передбачає взаємообмін інформацією на основі зворотнього зв'язку з урахуванням можливостей пізнавального й емоційного впливів на співробітників, котрі здійснюються на базі поведінкового етикету носіїв іноземної мови [1]. За А. Зінченко, іншомовне спілкування для майбутніх аграріїв полягає в уміннях “трансляції намірів як інструменту комунікації” у межах загального професійно орієнтованого спілкування [4]. Відповідно професійно орієнтоване спілкування можна розглядати як обмін інформацією за допомогою різних знакових систем із залученням екстралінгвістичних сигналів та знань про культурні особливості етносу. В своєму дослідженні ми погоджуємося з думкою Ю. Ніколаєнко, яка наголошує на тому, що “професійне спілкування в іншомовному середовищі є процесом взаємодії фахівців, який зумовлюється потребами їхньої спільної професійної діяльності і відбувається у такому лінгвокультурному соціумі, де основним засобом спілкування виступає нерідна хоча б для одного з комунікантів мова” [2].

Науковці відмічають, що для професійно орієнтованого спілкування аграріїв є характерним функціонування певних мовних форм. Вони відрізняються своєрідними лексичними системами та певними фонетичними та граматичними особливостями, які відображають соціальні характеристики носія мови. Лексичні одиниці фахової мови професійно орієнтованого спілкування фахівців аграрного сектору поділяються на чотири різновиди:

- терміни: вони мають такі риси як однозначність, змістовність, системність, модальність, стилістична нейтральність, відсутність експресивності та якість позначення спеціального поняття. Під терміном розуміють “спеціальне слово або словосполучення, яке прийняте в професійній діяльності або вживається в особливих умовах” [3].

- міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці: вони мають ті ж самі характеристики, що й терміни, відмінність їх полягає тільки в тому, що вони є зрозумілими не тільки фахівцями аграрної галузі, але й фахівцями суміжних професій.

- професіоналізми – це “слова та обороти, які властиві людям однієї професії та є напівофіційними назвами понять тієї чи іншої професії”. Вони використовуються переважно в усному професійному спілкуванні та є його базовими мовними елементами.

- професійні жаргонізми: вони використовуються лише в неофіційному професійно орієнтованому спілкуванні та є зрозумілими тільки представникам однієї професії. Професійні жаргонізми аграрної сфери не беруть участь в побудові логічної моделі даної області знань або діяльності.

В результаті дослідження лінгвістичних особливостей іншомовного професійно орієнтованого спілкування аграріїв ми встановили, що для іншомовного професійно орієнтованого спілкування аграріїв є характерним вживання певних лексичних одиниць, а саме термінів, міжгалузевих загальнонаукових термінологічних одиниць, професіоналізмів та професійних жаргонізмів.

### **Література**

1. Гапоненко Л. П. Формування готовності студентів вищих педагогічних закладів до іншомовного спілкування: автореф. дис...к. пед..н.: 13.00.04 / Кривий Ріг, 2003. 20 с.
2. Ніколаєнко Ю.О. Підготовка студентів аграрних спеціальностей до професійного спілкування в іншомовному середовищі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Київ, 2009. 21 с.
3. Сеперянская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Терминологическая деятельность. Москва, 2008. 288 с.

4. Якушко К.Г. Педагогічні умови формування професійно-орієнтованого іншомовного спілкування у студентів технічних спеціальностей аграрних університетів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Переяслав-Хмельницький, 2016. 232 с.

**РЕЗУНОВА Олена Сергіївна**

### **IMPORTANCE OF WRITING SKILLS FOR PHD-STUDENTS**

Writing skills are an integral part of a person's professional culture. Thanks to computerization and scientific progress, the modern scientists are able to communicate freely, share the results of their research and professional experience with the colleagues from different countries.

Writing as one of the four types of speech activity, forms the people communicative system and provides their diverse social and cultural existence.

Scientific communication is generally achieved through scientific publications and conferences. Besides, articles, published in regular scientific journals carry from one research worker to another various discoveries, deductions, speculations and observations that are of common interest. Therefore, PhD students must develop their skills in writing scientific reports and articles.

Writing a scientific paper and submitting it to a journal for publication is often a hard task and the biggest barriers to effective writing are poor writing skills and unfamiliarity with the requirements of scholarly writing.

Researchers should know that any scientific papers have their own structure and body language.

The process of writing can be a helpful tool for promoting the process of scientific thinking, and effective writing skills allow professionals to participate in broader scientific conversations. Furthermore, peer review manuscript publication systems requiring these technical writing skills can be developed and improved with practice. Having an understanding of the process and structure used to produce a peer-reviewed publication will surely be resulted in a successful publication.

**РУБІНСЬКА Броніслава Іллівна,**

### **ПРО ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕКЛАДІВ П.КУЛІША НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

У сучасній школі відбуваються великі зміни, але незмінним компонентом системи навчання є урок іноземної мови. Він має певну

побудову, а саме: початок, основну частину та закінчення. Сам урок має не тільки практичний, але й виховний та розвиваючий і загальноосвітній потенціал. Сучасні діти приходять до школи з бажанням успішно діяти. Їм подобається на уроках не просто слухати, а ставити запитання, обговорювати проблеми, брати інтерв'ю, приймати рішення, придумувати, фантазувати. Не менш цікавим для них є переклад та порівняльна діяльність варіантів перекладу різними перекладачами. Якщо ми, вчителі, будемо організовувати на уроках таку діяльність, то навчання буде успішним, а здобуті знання – якісними.

А сучасний педагог у освітньому процесі повинен намагатися вдосконалювати свою роботу, використовувати нові форми, методи, засоби, прийоми на уроках. Ілюструє думку народна мудрість: «Не навчайте дітей так, як навчали нас. Вони народилися в інший час». Тому вчитель має розглядати кожного учня як окрему особистість з її поглядами, переконаннями, почуттями».

На початку уроку вчитель має зацікавити учнів різними засобами. Важливою проблемою є не тільки навчити читати але й виховати потребу у сприйнятті культурної спадщини інших народів світу та культурної спадщини власного народу.

Інтерактивні вправи застосовують на різних етапах уроку. На етапі мотивації навчальної діяльності та підготовки до сприймання нового матеріалу використовують такі нестандартні інтерактивні технології, як «Мозковий штурм», «Криголам», «Мікрофон», «Незакінчене речення». «Асоціативний куц». Під час засвоєння навчального матеріалу застосовують уже складніші технології: «Акваріум», «Ажурна пилка», «Ситуативне моделювання», «Прес». На підбитті всіх етапів уроку доречними є технології «Займи позицію», «Дерево рішень». На всіх етапах уроку можна використовувати групові форми роботи: робота в парах, малих групах. Не менш важливим є й підбір мовного матеріалу.

На початку уроку це може бути прислів'я чи висловлювання відомої людини. Такою людиною є П. Куліш, який зробив чималий вклад у розвиток української культури і перекладу.

У процесі роботи із текстом перед учителем стоїть низка завдань: передтекстовий етап (створення необхідного рівня мотивації учнів, актуалізація здобутих знань та вмінь мовного, мовленнєвого та соціокультурного характеру, формування готовності учнів до сприймання складних елементів тексту, застосування завдань випереджального

характеру); текстовий етап (контроль ступеня сформованості мовних навичок і мовленнєвих умінь, розвиток уміння інтерпретації тексту); післятекстовий (розвиток інформаційно-комунікативного вміння, пов'язаного з навичками систематизувати й узагальнювати інформацію, а також навчання учнів інтерпретації образно-схематичної інформації, стисканню тексту і виділенню його основного змісту, розвиток уміння використовувати отриману інформацію в проектній діяльності. Читання оригіналу та його перекладу полегшує виконання цих завдань.

Наприклад, на початку уроку можна обговорити таке висловлювання П.Куліша: «Англійську мову прошиповано чужоземними словами над усяку іншу, а проте вона пішла вгору високо». А перед читанням класичних творів видатних письменників світової літератури можна розповісти про видатного перекладача та прочитати уривки з творів, що вивчаються. Наприклад, Пантелеймон Куліш (1819-1897) – перший український професіонал у справі перекладу, в активі якого – перше повне українське видання Біблії (у співавторстві з Іваном Пулюєм та Іваном Нечуєм-Левицьким), 13 Шекспірових п'єс (більшість із яких вийшли за редакцією, з коментарями та передмовами І.Я.Франка), поетичні твори А.Міцкевича, Дж.Байрона, Г.Гейне, Й.В.Гете, Ф.Шіллера, уривки з «Іліади» й «Одісеї», переспіви з О.Пушкіна, А.Фета, О.Кольцова та ін.

При вивченні творів Шекспіра можна зацікавити учнів питаннями типу «А які почуття викликає фраза і як би ви її переклали?». Потім можна подати переклади різних авторів та їх порівняння, наприклад, з перекладом Михайла Рудницького (1889-1975). Вивчаючи «Гамлета» можна пояснити, що поетична інакомовність у П. Куліша сприяє майстерному нагнітання настрою тривоги в процесі розгортання першої дії, зокрема, звернімося до слів Гораціо: «Що саме думати про се, не знаю; / Міркуючи ж загально, се віщує в нашім государстві / Якусь чудну хуртовину» 6. – Пор. у М. Рудницького: «Як підійти до цього, я не знаю, / Та ширше взявши: це віщує нам / Якесь розладдя дивне у державі». Потому – до слів Марцеля: «[...] Чого се пильне, строге чатування / Щоночі так землян підданих томить?» – Пор. у М.Рудницького: «[...] Навіщо ці суворі й пильні варті / Щоніч турбують наших громадян?». І знову – до слів Гораціо: «[...] Тоді вбачали / Хвостаті зорі і криваві роси, / Знаки біди на сонці, а світило вогке, / Що порядкує у Нептуна в царстві, / Боліло в помраці, мов у день Суду» – Пор. у М.Рудницького: «[...] Криваві роси, вогнехвості зорі, / На сонці – плями і вогке світило, / Яке державою Нептуна править, / Померкло хворе, мов у



судний день». Й потім – до слів Гораціо: «[...] Та гляньте, ранок у червоній ризі / Йде по росі з високого узгір'я / На сході сонця. Годі чатувати»<sup>12</sup>. – Пор. у М.Рудницького: «[...] Та гляньте: ранок в багрянім плащі / Східним узбіччям сходить по росі». Або при вивченні твору «Антоній і Клеопатра»: П. Куліш: Не лементуй і не вдавайсь у тугу, Що так мізерно все перемінилось. У мене під кінець, а лучче згадуй І думки насищай минулим щастям. Як був найбільшим я царем на світі І благороднішим.

**Б. Тен:** Не плач і не крушися над сумним,

Кінцем моїм, потіш себе думками Про той щасливий час, коли я був Між владарями світу найславніший,

Наприкінці уроку можна зробити підсумки у формі вікторини, бліц-турніру команд, які будуть містити запитання не тільки по самому твору, але й про перекладача П. Куліша та його творчість. Наприклад, «Як називається українська абетка, яку склав Пантелеймон Куліш? (Кулішівка). 2. Який переклад Пантелеймона Куліша вважають найвизначнішим? (Святе Письмо). 3. Якому письменнику П. Куліш присвятив двотомну працю? (Миколі Гоголю. 4. Яких англійських письменників перекладав Куліш? (Шекспір, Байрон).

Іншим варіантом може бути відповідь на проблемне запитання на початку уроку або на запитання «Який з перекладів тебе вразив найбільше?».

Можна також запропонувати уривок на англійській мові для власного перекладу і через деякий час обговорити деякі особливості сучасної мови перекладу або підготувати презентацію про переклади П.Куліша на наступний урок в якості домашнього завдання.

Отже, особлива цінність інтерактивного навчання в тому, що учні навчаються ефективній роботі в колективі. З іншого боку, інтерактивні методи навчання є частиною особистісно-зорієнтованого навчання, оскільки сприяють соціалізації особистості, усвідомлення себе як частини колективу, своєї ролі і потенціалу. Розглянута проблема потребує подальших досліджень та розробок, адже ефективність проведеного уроку значною мірою залежить від правильного застосування тієї чи іншої інтерактивної технології вчителем на кожному з етапів. Вчитель у процесі інтерактивного навчання виступає лише як інструктор і оцінювач здобутих учнями результатів. Основну діяльність учні виконують самостійно, спираючись на власний досвід взаємодії у групах, а також на свої вміння висловлювати власну думку, аналізувати думки своїх однокласників.

## **РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-МОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ – АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ**

Розвиток української державності, системні зміни в усіх сферах, масштабність та новизна викликів обумовлюють необхідність розвитку громадянського суспільства в Україні.

Входження молодого покоління у глобалізаційний динамічний світ, у світовий інформаційно-культурний простір об'єктивно підносять роль проблеми формування та розвитку етнонаціональних цінностей, полікультурних, громадянських компетентностей особистості, проблему міжкультурної взаємодії. Головну роль у процесі суспільної, міжособистісної комунікації відіграє комунікативний компонент.

В основі культурної моделі поведінки мовців (комунікантів) лежать культурно-мовні цінності, які прищеплюють штучно, в освітньому процесі, в певному соціокультурному середовищі.

Розвиток культурно-мовних цінностей особистості розглядається як фактор збереження чистоти української мови як державної, культурної самобутності українського народу, етнічної ментальності, національних цінностей народу. Українська мова є визначальним чинником і головною ознакою ідентичності української нації, базовим системотвірним складником української громадянської нації. Особлива роль відводиться технологіям розвитку культурно-мовних цінностей індивіда.

Виявлено, що лінгвокультурологічна проблематика частково розглядається у межах лінгвокраїнознавства, етнолінгвістики, психолінгвістики, лінгвістичної філософії, лінгвокультурології. На ґрунті національно-культурної картини світу, сформованої мовними чинниками, утверджується образно-поняттєва структура конкретного етнокультурного простору.

Мовна картина світу – вироблене багатовіковим досвідом народу і реалізоване засобами мовних номінацій зображення усього існуючого як цілісного і багатоаспектного світу. Мовна картина світу слугує для людини не лише способом втілення світобачення, а й подекуди замісником цілого світу свідомості. Кожна мовна особистість має власну мовну картину світу, яка відображає національну мовну картину світу, що ґрунтується на системі значущих для етнонаціональної спільноти концептів.

З грудня 2012 року Київська гімназія східних мов №1 здійснює у формі всеукраїнського рівня дослідно-експериментальну роботу за темою: «Реалізація інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів» (2012-2019 роки). У процесі реалізації завдань дослідно-експериментальної роботи розроблено Концепцію реалізації інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей в учнів.

Провідною ідеєю дослідження є положення про те, що культурно-мовні цінності – це система створених у певній мовленнєвій культурі усталених логіко-психологічних формулювань, висловлювань, способів організації думок, які дозволяють суб'єкту бути успішним у спілкуванні, діяльності, взаєминах з іншими особами [5, С. 169].

Розвиток культурно-мовних цінностей учнів розглядається як цілісна педагогічна система, яка забезпечує розвиток мовленнєвої, комунікативної культури особистості як невід'ємну складову індивіда; з точки зору формування національної умовної ідентичності, мовного світогляду, соціальних і моральних позицій на основі етнонаціональних, культурно-історичних цінностей українського, інших народів, мов яких навчаються гімназисти у сукупності основних принципів; історико-культурна спрямованість навчання та виховання учнів, що передбачає організацію навчально-виховного процесу на основі історії та культури народів, які проживають в Україні, в англомовних країнах, країнах Сходу; інтеграція навчальних предметів, що розвивають мовленнєву, комунікаційну компетентність учнів на засадах культурно-мовних цінностей особистості; ідентифікація і самоактуалізація мовної особистості комуніканта, заснована на включенні до змісту культурно-мовного виховання учнів знання про людину і суспільство, національні, загальнолюдські, європейські цінності, полікультурні компетентності, про природу, структуру і типологію людської комунікації, про зміст суміжних лінгвістичних галузей знань, про психологію мовного етикету, основи теорії мовної комунікації.

Основними напрямками розвитку культурно-мовних цінностей учнів є: політико-правовий, аксіологічний, інформаційний, мовно-комунікативний, національний мовно-культурний, іншомовний лінгвокультурний, полікультурний, етичний, етнопсихолінгвістичний за компетентнісного, особистісно орієнтованого підходів.

Визначені сфери культурно-мовної самоідентифікації: «Я – носій гуманістичної моралі», «Я – активний відповідальний громадянин України», «Я – носій культурно-мовних цінностей та морально-громадянських цінностей», «Я – успішний комунікант».

## **Література**

1. Абрамович С.Д., Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація: підручник / С.Абрамович, М. Чікарькова. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2013. 460 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник /Ф.С.Бацевич. 2-ге вид., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2019. С. 3.
4. Кизенко В., Савченко М. Особливості реалізації інноваційної моделі розвитку культурно-мовних і морально-громадянських цінностей учнів / В.Кизенко, М.Савченко // Директор школи, ліцею, гімназії. 2014. № 5-6. С.56-60.
5. Савченко М. Науково-теоретичні підходи до розвитку культурно-мовних цінностей учнів у контексті дослідно- експериментальної роботи в гімназії / М.Савченко //Дидактика: теорія і практика: зб. наук. праць / Ін-т пед. НАПН України. Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. С. 160-171.

**СОКОЛОВА Олександра**

**Максимівна,**

**МАРУХАЧ Марія Петрівна**

## **ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧЕСТІ ТА МОВНА СВІДОМІСТЬ У ТВОРЧОСТІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Люди національної гідності і честі – люди високого покликання вирізняються з-поміж інших як “праведні” та “великодушні”, а таких “завжди і всюди бувало омаль” (П. Куліш). У першу ж чергу, постійно артикулює П. Куліш, за виразом М. П. Драгоманова, “один з найбільших наших національників і козаколюбців”, людина національної честі володіє глибокими історичними знаннями минулого свого народу, розумінням національно-культурної ролі у бутті українського народу історичних цінностей, серед яких, наприклад, українська хата, адже, за словами поета: “Наша хата була здавна // На всім світі славна ... // Убиралась наша хата // Пишними квітками; // Обливалась наша хата // Кров'ю і сльозами // Вилітали з неї в поле // Орли за орлами” [1, с.269]. Особливо ж ним поціновується націо-культуротворча роль мови. Висока національно-ідейна мета – відновлення й поглиблення культурних цінностей, розвиток і збагачення національної людини були для П. Куліша визначальними передумовами формування людини національної честі й гідності, котра

“вдержалась на землі зі своїм словом”. Адже збереження й донесення до сучасників якраз завдяки рідній мові “слави предків підіймає потомків на великодушні вчинки, - тільки правдешня, а не фальшована патріотичним фанатизмом слава” [1, с.640].

Переосмислення досвіду громадської діяльності і творчості П. Куліша засвідчує про наступне. Бути чесним – у першу чергу перебувати при своїй, особистісній суті, не виходячи за межі індивідуально виробленого і творчо-самотворчо освоєного особистісного “місцеперебування”, коли, отже, зовнішні спонуки, накази, колективістські міркування і т. д. не мають зазіхати на це, але й – бути відповідальним. Особистість – це відвага “тут-буття” людини: особистість відважується на возз’єднання минулого й майбутнього своєю життєтворчістю, як самоздійсненням, формотворенням сучасності. А тому пере-буваючи у першу чергу у сучасності (особистість завжди сучасна!), нині представляючи своїм життєздійсненням майбутнє, органічно закорінена у минулому, вона завжди, тією чи іншою мірою, звернена до вічності. І це відповідає загальним буттійнісним спрямуванням буття особистісності: до-вічності відваги “тут-буття”. Для індивідуальності особистості характерна своєрідна “буттійнісна надмірність”, позаяк ідеї, починання, як “ініціатори” її життєдіяльності, є умовами її життєтворчості майбутнього, вона ніби “продовжена назовні” - “самопоновлюючись”. А обстоювана П. Кулішем, як і іншими представниками Кирило-Мефодіївського братства, національна ідея свідчить про рівень розвиненості нації, у її формі нація, самостверджуючись, зманіфестує себе та особливості свого буття. Безперечно, що її утвердження й розвиток є і може бути результатом *пізнання* нацією свого культурно-історичного, суспільно-політичного і т.д. досвіду буття, мови, здійснюваного відповідними представниками – зокрема, національною інтелігенцією.

Разом з тим, гносеологічна спрямованість національної ідеї проявляється у можливостях особистісно усвідомлюваній необхідності освоєння та засвоєння особливостей культурно- та суспільно-історичного генезису нації, про що, зокрема, свідчать історичні твори П. Куліша. Але й гносеологія національної ідеї актуалізує проблему статусу суб’єкта, а в першу чергу, - особистісних, духовно-моральних якостей, що в українському історико-філософському дискурсі уперше й було представлено творчістю учасників Кирило-Мефодіївського братства, зокрема Пантелеймона Куліша. Для нього носієм національної ідеї є українська людина, особистісні якості якої синтезують інтелектуальні та духовні інтереси й потреби єдності зі своїм народом, оволодіння історичними культурними

надбаннями, а на першому плані – рідною мовою, як формою інтелектуально-духовного синтезу та особистісної життєтворчості.

Так, зманифестовуючи життєбуттійність національної ідеї, національна інтелігенція, також актуалізуючи її роль завдяки різним формам своєї духовно-культурної творчості й громадської активності, “дає вагу такому ділу, як простолюдне слово, випечатане найкращою печаттю своєю по сільських піснях”. Але для цього національно гідна і чесна інтелігенція, а не “посталі на Вкраїні з нових народних дуків пани”, покликані “дбати про те, як би рідну мову підняти до научної чи хоть громадянської поваги”. Турбота ж “нових панів” - “як би приподобитись до своїх приятелів, панів московських” [1, с.402]. Втрата честі, гідності, відповідальності так званою “українською аристократією” через втрату зв’язків із прадавніми культурними цінностями є для П. Куліша питанням найбільшчим. І першою моральною втратою на цьому шляху і було якраз забуття української мови.

Інтенсивність та масштабність національно стверджувальної ролі мови реалізується на шляхах розвитку національної літератури, як чинника поглиблення мовної свідомості та самосвідомості нації та інтеграція цієї літератури до освітніх процесів. Тому у статті “Антракт з історії українофільства (1863-1872)” М. П. Драгоманов і зазначав: “Та ще і того мало, доказати самостійність якої небудь мови, для того, щоб і признано було мовою для шкільного викладу. Треба, щоб поперед мови ся нажила собі літературу, і не архаїчну, а нову, пригодну для практичних потреб сьогочасних” [2, с.279].

### **Література**

1. Куліш П.О. Твори: В 2-х т. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1998. – 752 с.
2. Драгоманов М. Антракт з історії українофільства (1863-1872) // Драгоманов М. Вибрані праці: У 3 т., 4 кн. – Т.1. – К.: Знання України, 2006. – С. 239 – 286.

**СТУКАЛО Олена Анатоліївна**

## **PROFESSIONAL COMMUNICATION SKILLS OF AGRICULTURAL UNIVERSITIES STUDENTS**

Taking into account the course of Ukraine towards integration into the European political, economic, educational, scientific, legal, and cultural community, the issue of improving the quality of training of future specialists of different profiles appears. One of the main tasks is the formation of a proper level of professional communication

between students. It is not only philological and methodical, but also a social problem: it is one way or another connected with various types of communication. Higher school today is an educational peak for future specialists, a scientific foundation for them, and an intellectual and cultural environment for the growth of the national intellectuals. Scientific and technological progress, restructuring of the social, economic and political system in the country require from a student, a future specialist in a certain sphere of agriculture, not only knowledge of his specialty, but also a high level of professional language proficiency.

To prepare highly skilled specialists who are fluent in the state language in its various forms – oral and written – is the task of the higher school. Unfortunately, this task has become more difficult to accomplish recently. The acuteness of the situation is conditioned by the fact that graduates of secondary schools (schools, gymnasiums, colleges, lyceums, etc.), with few exceptions, having good and excellent marks on this subject in the certificates, do not have proper knowledge of the Ukrainian language.

The speech of a specialist with a higher education should be pure, flawless, simple and understandable. Typically, for mastering the norms of literary language, students do not have enough grammatical and spelling rules learned at school – constant work is required with a variety of text styles, live communication in professionally oriented situations. This is facilitated by the content, purpose, system of methods and forms of learning: methods, techniques, tasks and exercises, didactic material, etc. Expansion of the sphere of functioning of the Ukrainian language as a state requires updating the methodology of its teaching. The methods and means used in the educational process should take into account the specifics of the educational institution.

One of the peculiarities of a spiritually rich and developed person, necessary for normal professional activity, is professional communication. Actual for professionals of different specialties, which should become carriers and propagandists of the culture of communication in their practical activities, is professional speech. It is clear that during the training, the quality of professional communication of students should be at the centre of attention and teachers should work to improve these qualities not only in social and humanitarian but also in special disciplines. At the core of professional communication are the notion of literary language and speech, communication, professional communication, culture of specialist communication and so on.

Literary language is an achievement of the Ukrainian people, the result of its historical development, and literary speech is the leading form of its existence – a way of communication, which is codified as the norm of exemplary speech. Speech is primarily provided by the language. Even the very presence of the sound language

implies the implementation of its content in the speech act. The level of language proficiency is also very important. Depending on how well the speaker knows the language, he expresses one and the same content more or less successfully, correctly, in more or less conventional mode.

The subject of the study of speech communication is the process of interaction between people using language symbols that belong to any type of communication and are designed to make it more effective. Language and profession are important social categories that determine the level of speech culture of a future specialist. The concept of professional language is closely related to the notion of communication in general and professional communication in particular.

The structure of professional communication is characterized by three interrelated parts:

- communicative, which involves the exchange of information between people;
- interactive, which is the interaction of people who communicate, on the basis of joint activities;
- perceptive, which means communication through the perception of each other by partners and the establishment of mutual understanding on this basis.

Professional contacts of speakers are related to the achievement of certain goals, the solution of specific tasks, that is, the implementation of a communicative guideline for communication, which involves the adherence of the interlocutor to further business relationships. Even a good specialist will not be able to support a business conversation, hold a business meeting, defend his point of view, and understand the desire of the interlocutor without special communicative skills and abilities. This means that the future specialist must have a communicative competence in addition to the professional one, that is, knowledge of the psychological, content and linguistic components necessary for understanding partners, colleagues and so on.

Professional communication of future specialists has aesthetic value. The aesthetic function of communication consists not only in the fact that a person enjoys the word of speech, but also she learns the world, its laws with the help of language, acquires knowledge. Every student should take care of professional communication, so as not to go to the simplicity, ridicule of the individual vocabulary, not to lose strength, availability and accuracy of his speech. Any student can become a true specialist and a creative personality when he acquires high qualifications, professional communication and language etiquette. These are signs that form the level of the culture of professional communication between students of secondary schools and universities.



## **ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ**

XXI століття – це століття наукових відкриттів, нових технологій, стрімкого розвитку цивілізації, економіки. Звісно, такий розвиток відобразився на розвитку європейських мов, сприяв посиленню нових мовних контактів між країнами Європи, а також появі великої кількості термінів для позначення нових понять в галузі економіки. Адже економічна термінологія становить великий і надзвичайно важливий прошарок словника будь-якої національної мови. У складі економіко-фінансової лексики останніми роками все більше з'являється іноземних, запозичених термінів, неправильне трактування яких може призвести до значних збитків з боку підприємства чи організації.

Економічний переклад вимагає точного використання термінів, уважного ставлення до деталей та до оформлення, відрізняється чіткістю викладення, тому від перекладача вимагається не тільки відмінне знання мови, а й спеціальні знання у сфері економіки, бухгалтерської справи, маркетингу, специфіки роботи банків та інших учасників фінансово-економічної діяльності [3].

Німецька економічна термінологія становить складну і багатогранну систему та є повноцінною складовою частиною сучасної літературної німецької мови. Вона ієрархічно структурована на підсистеми і групи термінів (родовидові, синонімічні тощо) на основі логіко-смыслових зв'язків між поняттями. Як і кожна система, економічна містить ядро (основний термінологічний фонд) і периферію (терміни із суміжних з економікою сфер, загальнонаукові терміни), в яких під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників відбуваються різні лексико-семантичні зміни.

До ядрових належать терміни, які є назвами родових економічних понять. Серед них можна виділити дві групи: загальновідома лексика цієї галузі знань, яка добре відома пересічним носіям мови: *der Markt*, *der Preis*, *die Ware*, *die Steuer*, *das Geschäft* тощо; вузькогалузева лексика, якою послуговуються лише фахівці, і є незрозумілою пересічній людині: *das Akreditiv* “акредитив”, *der Damno* “збитки”, *die Fluktuation* “плинність кадрів”.

Серед понять, які належать до периферії, ми виділяємо такі:

- загальнонаукові: *die Funktion*, *das System*, *die Analyse*, *die Strategie*;
- філософські: *der Aspekt*, *das Objekt*, *die Determination*, *die Fiktion*;

- правничі: der Kündigungsgrund, die Körperschaft, die Klage;
- математичні: die Potentialmethode, der Beschränkungsvektor;
- соціологічні: die Adoptierung, die Stratifikation;
- медичні: der Kreislauf, die Zirkulation, die Kriesengefahr;
- музичні: der Akkord.

Термінологія сучасної літературної мови дуже багата й розгалуджена відповідно до існуючих у теперішньому суспільстві знань. У її складі виділяється велика група спеціальної економічної лексики. У процесі перекладу терміну визначають 2 етапи:

1. З'ясування значення терміну в контексті;
2. переклад значення на рідну мову [1].

Серед основних прийомів, які використовують при перекладі термінів, виокремлюють:

- транслітерація (написання німецького слова українськими літерами: der Bundestag - бундестаг);
- транскрибування (наприклад, Leasing – лізинг);
- калькулювання (створення нового слова на основі елементів німецької мови, наприклад, «Sonderziehungsrechte» - «спеціальні права запозичення»;
- різні види лексичних перетворень, які зумовлені розбіжністю між мовою оригіналу та мовою перекладу, різним обсягом значень слова у двох мовах, відмінностями граматичної побудови.

В економічних текстах зустрічається досить велика кількість іншомовних слів, зокрема для позначення іноземних регалій. У німецькій мові ці слова зберігають своє написання і вимову: Treasury – Міністерство фінансів (Англія) [3].

Головним прийомом перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного еквіваленту. Еквівалент – це постійна лексична відповідність, яка точно збігається із значенням слова. Терміни, які мають еквіваленти у рідній мові, відіграють важливу роль при перекладі. Вони служать опорними пунктами у тексті, від них залежить розкриття значення інших слів, вони дають можливість з'ясувати характер тексту. Тому варто вміти знаходити відповідний еквівалент у рідній мові й розширювати знання термінів-еквівалентів. Але, оскільки економічні терміни, переважно складні терміни або терміни-словосполучення, то вони є основною проблемою перекладу економічного тексту. Наприклад: knappe Güter – дефіцитні товари; materielle Güter – матеріальні товари [2].

Слова, які мають кілька словникових відповідей, варіантів, аналогічних йому за значенням, перекладаються шляхом підбору варіанта – аналога, який найточніше передавав би значення терміну залежно від слів, які знаходяться в тісному зв'язку з даним словом. Найбільш тісний зв'язок існує між підметом та присудком, присудком і прямим додатком, означенням і означувальним словом. Приклади: *bewegliche Kosten* – змінні витрати; *fixe Kosten* – постійні витрати; *laufende Kosten* – поточні витрати; *auf Kosten des Staates* – за рахунок держави; *auf seine Kosten kommen* – мати вигоду.

Дослідження в даній темі підтверджують той факт, що термін функціонує і розвивається в мові подібно до слова, що реалізується в зміні, звуженні, розширенні його значення, появи нових значень і тому подібне. Але однозначність терміну в конкретній мовній ситуації залишається основною вимогою, яка висувається до термінології [2].

Найбільшу складність у перекладі становлять терміни одиничного характеру, оскільки більшість із них називають абсолютно нові банківські послуги або форми обслуговування, що не мають аналогів в українській банківській системі. Крім того, труднощі зумовлені такими характеристиками подібних термінів: нестандартним варіантом написання, включенням в структуру англіцизмів, функціонуванням у формі складного іменника, утвореного шляхом складання двох або більшої кількості основ, наприклад: *Deutsche Bank-Bausparen*, *Citibank Rendite Plus*, *Deutsche Bank EUROCARD*, *Dresdner OnlineDepot*.

Отже, проаналізувавши все вище зазначене, можна зробити висновок, що загалом економічні терміни мають такі самі шляхи передачі з німецької мови на українську, як і всі інші терміни. Головною проблемою перекладу економічних термінів та термінів-сполучень є їхня багатозначність не тільки в межах різних галузей науки а й всередині самої економічної галузі тексту. Точне значення терміну можна визначити лише за допомогою контексту та інших термінів, що пов'язані між собою.

### Література

1. Арнольд І.В. Лексикологія сучасної англійської мови / Арнольд І.В. – Москва: Вища школа, 2003. – 341 с.
2. Служинська Л.Б. Шляхи передачі економічних термінів німецької мови на українську//[Електронний ресурс] - Режим доступу: [file:///C:/Users/1/Downloads/Nvchnugf\\_2014\\_692-693\\_74.pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/Nvchnugf_2014_692-693_74.pdf) (дата звернення 23.08.2019).

3. Яслинська К.М. Особливості перекладу фінансово-економічних текстів / Збірник наукових праць// [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue\\_75/part\\_3/41.pdf](http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_75/part_3/41.pdf) (дата звернення 23.08.2019).

**ЦИМБАЛ Світлана Володимирівна**

## **ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ**

Психологи давно довели, що ми використовуємо лише невелику частину власних інтелектуальних можливостей, і що мозок може переробляти величезні масиви інформації у більш прискореному темпі, ніж це звично. Проте необхідно зробити так, щоб така переробка здійснилась. І.О. Зимня зазначає, що: «Навчання не плентається у хвості розвитку, а веде його за собою. Якщо перша частина цього положення, фіксує зв'язок психічного розвитку і навчання, то друга – припускає і відповідь на питання, «як веде», що забезпечує таку роль навчання. Відповідаючи на це питання, зазначимо, що для активізації розвитку пізнавальних процесів важливим є не лише збільшити рівень складності навчання, але і, координуючи його із психологічними законами, привести їх у дію за допомогою пускових механізмів, якими є інтерес, позитивні емоції, новизна, яскравість і навіть несподіваність подачі матеріалу, а також переривання його подачі на найвищій точці. Саме ці механізми викликають мотивацію, примушують загострюватися сприйняття, концентрують увагу, покращують пам'ять, удосконалюють мислення та уяву. Саме ці механізми, будучи каталізаторами розвитку, здатні оживляти приховані резерви мозкової і психічної активності і таким чином забезпечити засвоєння матеріалу, збільшеного по складності і за об'ємом.

Якщо важелі інтенсифікації роботи пізнавальних процесів залишаються не задіяними, то «високий рівень складності» навчання може привести не до розвитку людини, а до прямо протилежних результатів. Практичним підтвердженням тому є проект переходу шкіл на 12-річну освіту, мета якої, за задумом його творців, полягає у розвантаженні школярів від перенавантаженої навчальної програми і полегшенні навчального процесу. Проте доцільніше було б не збільшувати тривалість навчання, а створювати нові навчальні технології, «що зберігають здоров'я», інтерес до яких зростає останніми роками в усьому світі.

Збільшення рівня складності при прискоренні процесу навчання можливо, швидше, не при традиційному навчанні, а при спеціальному – в його активних та інтенсивних формах. Так, наш метод навчання іншомовного мовлення, який є активним і інтенсивним, припускає засвоєння навіть не дітьми, а дорослими небувалого об'єму мовного матеріалу. Але робиться це лише із застосуванням усіх вищезгаданих каталізаторів покращення сприйняття і прискорення переробки інформації на основі загального цілеспрямованого розвитку людини, для чого і розроблена ціла інтеграційна система спеціальних тренінгів. Самі по собі ні підвищена міра складності матеріалу, ні подача його високим теоретичним штилем не є такими, що розвиваються без запуску спеціальних механізмів, що забезпечують засвоєння і переробку такого роду матеріалу і, таким чином, розвиток людини.

Усе вищенаведене у рівній мірі може бути віднесене і до системи розвивального навчання В.В. Давидова, яка революційно перевернула один із головних принципів педагогіки, що ґрунтується на одвічних законах психології: «від часткового, конкретного – до загального». Ця система здається нам спірною в основному своєму положенні, яке свідчить: «Засвоєння знань, що мають загальний та абстрактний характер, передують знайомству учнів з більш спеціальними і конкретними знаннями; останні виводяться такими, що вчать із загального та абстрактного як зі своєї єдиної основи... Учні повинні вміти переходити від виконання дій у розумовому плані до виконання їх у зовнішньому плані і назад».

На наш погляд, головний постулат системи В.В. Давидова (так само, як і Л.В. Занкова) суперечить одному з основних законів психології: від зовнішнього, предметного пізнання до пізнання внутрішнього – інтеріоризації, а не навпаки. Саме такий шлях проходять усі психічні процеси у своєму розвитку, у тому числі і мовлення. За словами Л.С. Виготського, зовнішня діяльність як би переходить у внутрішню діяльність, зовнішній прийом стає внутрішнім – у цьому і полягає основна сутність теорії інтеріоризації. «Усі вищі психічні функції, незважаючи на безперечну їхню специфічність, розвиваються по загальному шляху. Спочатку вони формуються, спираючись на зовнішні дії, а потім, по мірі тренування, реалізуються як внутрішні дії без зовнішніх опор. Занурення і згортання – основні механізми розвитку і вдосконалення психічних функцій ... Розуміння механізмів занурення і згортання дало можливість психологам розробляти нові методи навчання».

## **АУДІЮВАННЯ – ЗАСІБ ПОКРАЩЕННЯ МОВНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТІВ**

Аудіо-навчання англійській навчить не просто розуміти іноземну мову, а й запам'ятати правила граматики, словотвору і ситуації, де доречно їх вживання. Це універсальний метод – чудово підходить студентам з різним базовим рівнем знань.

Однією з головних цілей вивчення англійської мови є можливість спілкування з англомовними людьми. Якщо студенти не можуть зрозуміти, що вони говорять, вони не зможуть з ними спілкуватися. Також студенти будуть спроможні дивитися фільми або слухати книги на оригінальною мовою.

Для студентів навчання за допомогою аудіювання на парах з англійської мови дається вкрай важко. Люди в усьому світі старанно вчать читати, писати і навіть говорити англійською. Але чомусь слухати англійську мову багато хто не хоче. Тому розуміння мови приходить дуже нескоро. Традиційна методика навчання іноземної мови розглядає навчання з використанням аудіювання як вид мовленнєвої діяльності, що не вимагає спеціального дидактичного підходу і обмежується сприйняттям звуків і інтонаційних елементів. На практиці виявляється, що навички аудіювання у студентів, як правило, найменш розвинені. Прослуховування англомовних пісень у домашніх умовах, нажаль, не можна вважати ефективним методом. Результат такої домашньої роботи з'явиться лише тоді, коли студент буде не «фоново» слухати, а розбирати дослівно речення за реченням. Отже, на сучасному етапі можна вважати аудіювання як метод навчання і практики необхідною умовою успішного протікання процесу комунікації.

Успішність процесу осмислення і запам'ятовування сприйнятої на слух інформації визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами. До об'єктивних належать умови, в яких здійснюється сприйняття на слух запропонованого тексту: наявність незнайомих граматичних явищ, незнайомої лексики, темп мови і її індивідуальні особливості, неповторність, короткочасність сприймання інформації. Суб'єктивні чинники визначаються особливостями психіки, сприймання іншомовної мови на слух і рівнем сформованості механізмів аудіювання (наявність навичок фонематичного і мовного слуху, аудитивної пам'яті, уваги, внутрішнього артикулювання, уяви, прогностичних здібностей).

В сучасній педагогічній практиці розрізняють кілька видів аудіювання: звуко-розрізняльне аудіювання, спрямоване на сприйняття і розуміння окремих звуків; аудіювання основного змісту, коли потрібно зрозуміти найголовнішу інформацію, ігноруючи деталі; аудіювання з повним розумінням, в якому важливі і основний зміст, і деталі; аудіювання з вибіркоким розумінням, спрямоване на виділення і осмислення тільки цікавить, або тієї, яка вказана в завданні.

Грамотна вимова доповнює результат – аудіо навчання англійській навчить не просто розуміти іноземну мову, а й запам'ятати правила граматики, словотвору і ситуації, де доречно їх вживання. Це універсальний метод – підходить студентам усіх вікових категорій і форм навчання. Адже студент може слухати аудіозаписи в будь-якому місці, якщо завантажити їх в пам'ять гаджета або вставити диск із записом в плеєр. При цьому не потрібно вибирати різні методики і ретельно вивчати підручники. Аудіозаписи підготовлені професійними дикторами, які допоможуть вам поставити потрібну вимова за короткий термін.

Під час підготовки до аудиторних занять одне із завдань викладача – знайти такі вправи для аудіювання, які будуть відповідати цілям і змісту навчального матеріалу, враховувати вікові та індивідуальні особливості групи учнів (можуть відрізнятися для студентів очної та заочної форм навчання).

Сам по собі процес слухання тексту не може дати об'єктивної оцінки знань студента. Щоб визначити рівень підготовки, після прослуховування виконуються різні завдання. Вони призначені для того, щоб з'ясувати, наскільки добре людина зрозуміла почуте.

Якими б не були завдання після тексту, щоб успішно з ними впоратися, потрібно володіти не тільки навичками сприйняття мови на слух, а й знаннями орфографії і граматики. Завдання зазвичай підібрані таким чином, щоб задіяти всі вміння і в повній мірі визначити рівень підготовки. Саме тому аудіювання є дуже популярним і надійним методом перевірки знань і оцінювання учнів.

Найбільш відомою стосовно аудіювання є типологія А.Р. Лурія, який виділяє чотири рівні розуміння: рівень слів, рівень пропозицій, рівень складного синтаксичного цілого (смыслового) шматка і рівень тексту [3]

Контроль аудіювання може проводитися вербальними і невербальними способами, традиційними і нетрадиційними.

Традиційні способи контролю – це: а) відповіді на питання за змістом тексту; б) переказ прослуханого тексту (рідною та іноземною мовами; повний і короткий); в) визначення головних думок тексту; г) складання плану тексту; д)

доказ тез. Нетрадиційні способи контролю аудіювання – це: а) цифрове кодування; б) використання сигнальних карток; в) тестові завдання.

Регулярні заняття з формування навичок аудіювання дозволяють заповнити прогалини в навичках сприйняття іноземної мови, зняти емоційний бар'єр і почуття страху перед ним. Важливо пам'ятати, що навчання аудіювання здійснюється в тісному взаємозв'язку з іншими видами мовленнєвої діяльності в рамках єдиної системи навчання іноземної мови.

На щастя, навички аудіювання купуються досить легко. Причому це один з найкращих способів швидко просунутися у вивченні мови. Завдяки кільком коректувань у вашій програмі навчання ви зможете за пару місяців значно поліпшити свої навички володіння англійською.

**ЯКУШКО Катерина Григорівна**

### **ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНІСТЬ АДАПТАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ З ВИЗНАЧЕННЯМ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ МОВНОЇ ОСВІТИ**

На даний час актуалізується визначення основних аспектів мовної освіти, оскільки зростає інтерес молоді до здобуття філологічної освіти. наприклад, на гуманітарно-педагогічному факультеті Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Вважаємо, що розглянуті акценти взаємопов'язані з відповідними адаптаційними чинниками.

Першим з адаптаційних чинників є формування впевненості майбутнього філолога у власних силах та повсякчасної готовності до змін та співпраці протягом всього періоду формування лінгвістичних знань під час навчання на філологічному факультеті будь-якого ЗВО гуманітарного спрямування. Другим сприятливим фактором вдосконалення лінгвістичних та культурологічних аспектів є адаптаційний чинник формування здатності майбутнього філолога бути контрольованим, звіряти свої плани з інструкціями керівництва та водночас, виявити і власні організаторські здібності. Окрім цього, привертає увагу і третій адаптаційний чинник переходу технологічності та формування філологічних інформаційних вмінь протягом процесу здобуття лінгвістичних знань задля вміння вести евристичний діалог з комп'ютером для оволодіння ядром знань, опанування відкритим, незалежним від будь-якого місця знаходження способом здобуття мовної освіти. Також слід внести в реєстр визначення важливих лінгвістичних та культурологічних аспектів і четвертий



адаптаційний чинник поступового занурення майбутнього філолога у загальний соціальний та культурний простір протягом навчального періоду задля вироблення вмінь жити в діалозі різних мов та культур шляхом поступового введення майбутнього філолога у загальномовне та загальнокомунікативне середовище протягом всього періоду здобуття філологічних знань. Саме це допоможе конкретизувати кінцеву мету гуманітарного навчання як становлення та розвиток мовної і комунікативної компетентності задля формування мовної особистості, спроможної використовувати потрібні лексико-граматичні конструкції відповідно до норм мовленнєвої діяльності індивіда іншої мовної спільноти та іншої національної картини світу.

Отже, основні аспекти мовної освіти пов'язані з низкою певних адаптаційних чинників, представлених принаймні у чотирьох аспектах.

Перспективою дослідження є аналіз навчально-методичних комплексів для організації навчання майбутніх філологів на прикладах конкретних дисциплін на предмет врахування розглянутої низки адаптаційних чинників для подальшого визначення найбільш показових лінгвістичних та культурологічних аспектів мовної освіти.

**ЯРЕМЕНКО Наталія Віталіївна**

## **THE ESSENCE OF CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING WHEN TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF NON- LANGUAGE FACULTIES**

It should be mentioned that CLIL approach is not new in pedagogy. It was first introduced in the process of the French language teaching in Canada and North America in the mid-1960s. In the early 1990s, in European countries there was a need to improve students' language skills and scientists came to a conclusion that CLIL meets this challenge.

It is established that CLIL methodology arose under the influence of globalization processes, which in turn are associated with the rapid rate of socio-economic changes, technologization and computerization, and the formation of millennials. On the basis of the analysis of scientific literature, it is found that CLIL:

- 1) creates the conditions for a naturalistic approach to learning a language;
- 2) stimulates active communication during English classes;
- 3) forms a positive motivation to learn English,
- 3) puts the emphasis on the content, rather than the form of expression.

The main point of CLIL can be defined as a combination of the content of learning, communication, cognition, and culture. The main characteristics of CLIL are highlighted (active position of the teacher, clear instructions, setting of educational activities results; demonstration or presentation of educational material, feedback with students, practically directed tasks or experimental tasks).

The experience of introducing CLIL to students of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine is presented.

For example, when teaching students, specializing in biotechnology, we partly duplicate the material studied by students on subjects in the specialty. According to the program on the course "Technical microbiology", we discuss the following issues with students:

- definition of "microbiology", purpose and tasks of studying the course "Technical microbiology";
- morphology and systematics of microorganisms;
- physiology of microorganisms;
- the influence of environmental factors on microorganisms.

We study the material almost at the same time, which allows students to consolidate the knowledge and once again to learn it in English. It should be noted that this is especially useful and interesting for those students who are going to continue their education in other countries.

It should be noted that we try to organize teaching process in accordance with the basic principles of CLIL methodology. Depending on the level of knowledge of students and their individual characteristics, classes may include presentations in English with further discussions. Brainstorm activity is also challenging for students. For this game students are divided into small groups. At the first stage, students are given ten minutes to make up questions to another team. The second part of the game is devoted to their discussion. The game is run by a leader who is also selected from the students. At the third stage, the teacher analyses mistakes made by students.

One more type of activity by CLIL method is to work with special texts. For this type of activity students are also divided into small groups, each of them is given a text on specialty, in which there are some inaccuracies or errors in the content. The task of students is to find and correct mistakes and to present their topic to the other groups.

To sum up, we shall say that the teacher plays an important role in the successful implementation of CLIL. His/her task is to choose interesting educational tasks and materials that are closely linked to the realities of life and the specialty of students. Materials should correspond to the level of students' language proficiency. Before performing the task, the teacher and the students compile a list of the main lexical units

that could be useful when accomplishing the task. The teacher can also provide sample assignments to exemplify how the activity should be performed.

## **СЕКЦІЯ 5. ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

**Inna Viktorivna GRABOVSKA**

### **PANTELEIMON KULISH: THE LEADING SYMBOL OF THE UKRAINIAN NATIONAL AWAKENING**

The Ukrainian national revival dates from the early nineteenth century and is closely tied to Romanticism. The greatest Ukrainian romantic poet, Taras Shevchenko was also the chief promoter of the national wakening of his country, which had lost the autonomy it had enjoyed under Cossack rule in the seventeenth century. The Cossack past fuelled the romantic imagination of T. Shevchenko and his contemporaries who attempted in their works to carve out a new national identity for his country. When this identity began to emerge in mid-century it owed its existence to the men of letters, primarily poets [3]. Among them was Panteleimon Kulish, the second in importance to T. Shevchenko.

Panteleimon Kulish is the prominent Ukrainian writer, historian, folklorist, ethnographer and translator. He came of an impoverished family descended from the Cossacks. P. Kulish was endowed with high native intelligence, read widely in foreign languages and became steeped in the study of Ukrainian folklore and history. He was additionally the first person to translate the Bible into the Ukrainian language.

In 1843 – 1845 P. Kulish taught in Kyiv and studied Ukrainian history and ethnography. There he befriended Taras Shevchenko, Mykola Kostomarov, and Vasyl Bilozerskyi; their circle later became the nucleus of the secret Cyril and Methodius Brotherhood [2]. The aim of the society was to transform the social order according to the Christian principles of justice, freedom, equality, and brotherhood [1]. It proposed a series of reforms: 1) abolition of serfdom and equality of rights for all estates, 2) equal opportunity for all Slavic nations to develop their national language and culture, 3) education for the broad masses of the people, and 4) unification of all Slavs in the spirit of the Slavophilism of the time in a federated state in which Ukraine would play a leading role.

Although one of his first works was a long poem “Ukraina” (1843), P. Kulish was more drawn to the historical novel and was strongly influenced by Walter Scott. His

poem was written in Ukrainian, but his first historical novel “Mykhailo Charnyshenko” (1843) was in Russian. P. Kulish gradually changed to Ukrainian in his prose, thus sustaining the efforts of Ukrainian writers to establish a new literary language and stress their cultural separateness from Russia.

Through his literary works P. Kulish set up a cultural identity for his country. The main idea of his creative activity was the idea of Ukrainian nationhood, independence and sovereignty.

### References

1. Cyril and Methodius Brotherhood. *Encyclopedia of Ukraine*. Retrieved from:  
<http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CC%5CY%5CCyrilandMethodiusBrotherhood.htm>
2. Kulish Panteleimon. *Encyclopedia of Ukraine*. Retrieved from:  
<http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CK%5CU%5CKulishPanteleimon.htm>
3. Magocsi P. R. *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. Toronto: University of Toronto Press, 2010. 896 p.

**АМЕЛІНА Світлана Миколаївна**

### **ПЕДАГОГІЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКІ ІДЕЇ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша, безумовно, належить до кращих надбань української педагогічної думки. Однак, зважаючи на недостатню дослідженість педагогічних ідей цього видатного українського мислителя, педагога, письменника, перекладача, патріота, потребують окремого ретельного дослідження його твори, присвячені аспектам навчання і виховання дітей і молоді.

Формування поглядів Пантелеймона Куліша на сутність педагогічної діяльності почалось ще під час його навчання, одночасно з яким він виконував обов'язки учителя у Луцькому повітовому дворянському училищі, а згодом у Києво-Печерському й Києво-Подільському повітових дворянських училищах, Рівненській гімназії [2, с. 20]. На основі записів самого П.Куліша науковці (М.Стороженко) вважають, що він застосовував у своїй учительській діяльності здебільшого два методи – лабораторний та лекційно-репетиційний. Спочатку він

пояснював учням на лекціях правила, відпрацьовував їх на зразках, а потім на репетиціях вони мали відтворити усі пояснення вчителя [3].

Кращих учнів Пантелеймон Куліш відзначав і підтримував, даруючи їх, наприклад, свої малюнки («картинки», як він їх називав). І, навпаки, до ганебних явищ в училищах і гімназії ставився принципово, домігшись, зокрема, звільнення одного з вчителів, коли дізнався, що той бере хабарі.

Водночас Пантелеймон Куліш намагався визначити шляхи покращення навчання дітей. Для цього, як він вважав, потрібно, насамперед, організувати навчання рідною мовою, на чому й наголошував: «Треба учить дітей письменства такъ, щобъ, дурно часу не гаявши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до цього найперша помічъ – щобъ граматка зложена була рідною Українською мовою» [1, с. 36].

Педагогічні ідеї Пантелеймона Куліша реалізуються у його просвітительській діяльності. Створивши разом з іншими українськими діячами нелегальне товариство під назвою «Громада», він спрямовував спільні зусилля на формування національної свідомості й самосвідомості українського народу через просвітництво, поширення знань, освіту, закликаючи до навчання грамоти широких народних мас [2, с. 15]. Відома Кулішева «Граматка» призначалась не тільки для дітей у недільних школах, але використовувалась і для навчання неграмотних дорослих. Заглиблюючись у проблему вивчення і збереження української мови, Пантелеймон Куліш обстоює думку про те, що вона має бути доступною, «просторічною», хоч і не простою, не віддаленою від народу: «Но все, что до сихъ поръ сдѣлано украинскою словесностію, есть не больше, какъ доказательство, что не напрасно образованные Украинцы обратились къ изученію своего простонародья и всего, что составляетъ сложившійся вѣками міръ простонародной жизни» [1, с. 71].

На окрему увагу заслуговує думка Пантелеймона Куліша про важливість вивчення іноземних мов. Будучи поліглотом і маючи хист до оволодіння іноземними мовами (шість з них він вивчив самостійно, без вчителів), він зауважував, що діти повинні вчити чужі мови, але тільки після своєї рідної – української: «Учачись читати, не буде тутъ спотикатись дитина на слова іноязычні; а витвердивши її добре, здобуде на увесь вікъ собі користь» [1, с. 36].

Вшановуючи пам'ять такої величної постаті – Пантелеймона Куліша – памятаємо, що він був не тільки письменником, редактором, видавцем, перекладачем, але й просвітителем і педагогом.

### **Література:**

1. Куліш П. Науково-педагогічна спадщина / упоряд. О.О. Кравченко. – Умань: РВЦ «Софія», 2008. – 208 с.
2. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: У 2 т. – К.: Український письменник, 2007. – Т. 1. – Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія. – Вип. 11. – 463 с.
3. Стороженко М. До біографії Куліша / М.Стороженко // Записки ІсторичноФілологічного Відділу ВУАН. – 1923. – Кн. 2/3. – С. 111-115.

**АСАТУРОВ Сергій Костянтинович**

## **ВИХОВАННЯ І ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІОСОФІЇ ПЕДАГОГІКИ**

*Знання без виховання – меч у руках божевільного  
В.О. Сухомлинський*

Ми не маємо наміру в коротких тезах виступу висвітлити хоча б й тільки основні проблеми взаємозв'язку та взаємовпливів цих понять, генези теоретичних, філософських та професійних поглядів на проблему протягом принаймні останніх сторіч, практики їх втілення у виховному й освітньому процесах.

Завдання повідомлення є непорівняно скромнішим – навести ще декілька прикладів, думок й аргументів на підтримку й обґрунтування нашого переконання щодо першості саме виховання у становленні високорозвинутої, гармонійної сучасної людини, здатної бути гідною викликам часу.

Щодо першості виховання, то перш за все маємо виховати, сформувати у собі людину, людяність, без чого ані наші досягнення, успіхи, ані життєвий досвід, ані поміркованість, виваженість, ані навіть любов, ані будь які інші якості й властивості, що ми їх набуваємо протягом життя, не забагато варті. А тепер декілька тез в обґрунтування заявленої теми.

Вважаємо, що виховання головною метою повинно мати формування з дитини, підлітка й юноши (дівчини) високорозвинутої, порядної, гармонійної людини – людини у повному сенсі цього слова. І це є найважливішим.

А, коли він (вона) вже твердо стане на ноги, щоб йти саме цим життєвим шляхом до знань, ось тоді (і тільки тоді!) варто вже надавати особистості певну допомогу у виборі подальшої спеціальності, - дороги, йти якою вона найбільш здатна всією попередньою життєвою підготовкою.

Інший шлях є, нашим переконанням, згубний. Якщо із самого дитинства опікуватись тільки вибором майбутньої фахової стежини, тим більш конкретного

фаху й конкретного місця у ньому, то це може великовідсотково призвести до потрапляння, як казав поет, у чужу колію, наслідки чого можуть стати шкідливими не тільки для нашого вихованця, а й суспільства в цілому.

Адже, не дочекавшись розвитку у молодой людини хоч скільки-небудь сталого розсудку й характеру, можна зіштовхнути її на згадану чужу, а ще й ворожу вузьку колію, просуватись якою вона не здатна, і з якої надзвичайно важко є знайти бодай якийсь прийнятний вихід, бо ж вибір було ухвалено не свідомо, а, головне, без урахування нахилів і здібностей підопічного.

Як результат такого «підготовчого» підходу – зростання й так вже чималої кількості кріптофахівців, що вони не тільки й не просто не здатні до своєї спеціальності, а й часто-густо просто ненавидять, не поважають її, а з другого боку, не здатних до будь-чого іншого, що, на превеликий жаль, доводиться непоодинокі спостерігати й у оточуючому нас суспільстві.

Отже, першорядність саме виховної складової у підготовці людини до, у тому числі, професійного життя є необхідною умовою задля збільшення у соціумі кількості його членів, що вони є всебічно розвинуті, виховані, освічені, по-справжньому знаючими своє ремесло, до того ж шляхетних, патріотичних, впевнених у собі, своєму майбутньому, майбутньому своїх дітей й нащадків, світлому майбутньому суспільства, що вони є його невід'ємною краплиною й яке їх виховало.

**БІЛЧЕНКО Алла Миколаївна**

### **ІДЕЇ РОДИННО-ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША (1819-1897)**

Сучасні глобалізаційні процеси актуалізують розвиток національної системи освіти України та її інтегрування в міжнародне освітнє середовище на гуманістичних засадах. У зв'язку з цим є доцільність усебічного й неупередженого переосмислення вже існуючих науково-педагогічних здобутків видатних учених минулого. Неоднозначна, суперечлива й водночас багатогранна постать Пантелеймона Куліша (1819 – 1897), його різнопланова творча діяльність як письменника, викладача, науковця, просвітника, публіциста, видавця, етнографа, перекладача, філолога, громадського діяча наразі привертає увагу таких сучасних дослідників, як Н. Побірченко [11], Т. Антонюк [1], С. Сисоєва [12], М. Жулинський [3], С. Ковпик [5], О. Кравченко [6; 7], Є. Нахлік [10], Л. Артемова [2] та ін.

Період активної науково-педагогічної діяльності П. Куліша припадає на 1840-1860-ті рр. – період важливих суспільних трансформацій. Слушною є думка про те, що «в освіті він [П. Куліш – *А.Б.*] вбачав обов'язковий компонент суспільного розвитку, а також формування національної свідомості. Його концепція освітнього відродження полягала у всезагальній доступній освіті, яка змістом і характером повинна бути близька народу, його ментальності; а також у формуванні національної еліти, яка сприяла б культурному відродженню, набуттю наукового і творчого потенціалу нації [6, с. 68].

Вивчення науково-педагогічної спадщини П. Куліша дає змогу визначити концептуальні погляди вченого на дошкільне виховання, навчання дитини в школі, подальший розвиток, особистість учителя тощо. Учений розмежовує процес навчання і виховання дитини вдома і в школі [5, с. 1], акцентуючи увагу на ключовій ролі родинного виховання як базису подальшого ефективного розвитку особистості. Тому особливо важливим є чітке усвідомлення батьками конкретної мети виховання: «... у всьому вихованні дітей змалечку пам'ятай кожен, до чого ведеш дітей своїх [9, с. 514]». Саме родинне виховання, сімейне оточення є «перва наша школа и перве сідало розуму» [9, с. 108]. П. Куліш виступав проти виховання дитини в атмосфері вседозволеності, коли вона не має уявлення про існування певних обмежень і заборон. Унаслідок цього, на думку педагога, дитина стає жорстокою, егоїстичною, байдужою: «на все життя рветься через те нитка честивості, що зв'язувала б молодших зі старшими. Нарікають старші на молодших опісля, але ж самі, не хто інший сіяли своє гірке жниво [9, с. 109]». Таким чином, украй необхідним моментом є дотримання дитиною сімейної субординації у взаєминах «батьки-діти», причому вагому роль у цьому сенсі відіграє батьківський і материнський приклади. Це зумовлює формування в дитини таких рис, як милосердя, повага до старших, любов до природи та рідного краю, турботливість, співчутливість, доброта.

Саме в сімейному середовищі закладаються ключові моральні принципи, які надалі зреалізуються в школі. П. Куліш наголошував: «... школа не мусить лякати дитину. Поки вона лякатиме, поти в їй стільки буде добра на будущину, скільки ми здобулись его за тисячу років, від початку письменства на Русі. Перестане ж вона лякати тільки тоді, як зробицца дитині новою домівкою, з новими громадськими правами и втіхами [9, с. 112-113]». Педагог має бути справжнім наставником: «учитель мусить бути учням за батька серед шкільнеї сем'ї и за матір серед шкільнеї малечи [9, с. 112], оскільки «... діло учителя – велике діло, а й надто – учителя початкового [там само]». Високий рівень знань учнів забезпечується не в останню чергу і самою особистістю вчителя, його прикладом і відданістю професії: «...добре



тому, хто в школі натрапить на розумного наставника и той ему поможе на ноги знятись [9, с.78]».

Мотивація до успішного навчання дитини залежить, на думку П. Куліша, від зусиль самого наставника, його професіоналізму, добору методів і підходів, відповідних віку учня: «Чтобы дитя заохотить учиться грамоте и чтобы оно скоро и легко выучилось читать... , нужно, по моему убеждению, стряхнувши сь себя старую рутинную пыль, стараться употреблять такой методъ ученія, который бы сокращалъ время, не затруднял дитяти сложностію и постепенно развивала его понятія, — чтобы каждое слово, предлагаемое дитяти для прочета, было ему совершенно понятно [9, с. 104]».

Педагог постійно переймався проблемами доступності освіти простим верствам населення, навчання дітей рідною мовою: «обученіе детей поселянскихъ должно быть производимо по малороссійскимъ граматкамъ [9, с. 104]», оскільки «.. многихъ словъ на великорусскомъ языке дети наши еще не понимаютъ; это обстоятельство очень затрудняетъ ихъ при первоначальномъ знакомстве сь грамотностию и отниметъ у нихъ охоту къ учению, не имеющему для нихъ настоящего смысла [9, с.102]. Прагнучи донести ідею про поширення грамотності серед населення до прогресивної громадськості, П. Куліш доводив: «Ежели будемъ желать пробудить въ нашемъ народе умственную деятельность и сознание истинной своей народности, что составляетъ насущную потребность нашего народа, коснеющаго въ невежестве, — то, не навязывая лишняго труда, мы должны предоставить учиться народу на его родномъ языке [9, с. 105]». По суті, вищезазначене вважається методичними рекомендаціями щодо навчання дітей у початковій школі із використанням у навчальному процесі «Граматки» П. Куліша.

Педагог усіляко намагався впроваджувати ідею національної школи в суспільне середовище, обґрунтовуючи свою думку такою тезою: «Ежели будемъ желать пробудить в нашемъ народе умственную деятельность и сознание истинной своей народности, что составляетъ насущную потребность нашего народа, коснеющаго в невежестве, — то, не навязывая лишняго труда, мы должны предоставить учиться народу на его родномъ языке [9, с. 105]».

Впливаючи на становлення особистості дитини на різних навчальних етапах, педагог забезпечує також і її ефективний післяшкільний розвиток. На думку П. Куліша, це якраз і можливо досягти за умови подальшої реалізації принципів адекватного родинного виховання: «Не гімназія и университет мусять бути головними ступнями до того, щоб кохана дитина ваша сталась чоловіком достотнім, а перш усього — рідна хата, потім початкова школа [9, с. 112]». Усе вищезазначене впливає на гармонійний розвиток особистості, формування її світоглядних

переконань, витоки яких сягають дитинства, зокрема родинного виховного середовища. Ця теза простежується практично в усій науково-педагогічній публіцистиці П. Куліша.

### Література

1. Антонюк Т. Педагогічні погляди П.Куліша / Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П.Куліша. Інститут українознавства Київського національного університету імені Т.Шевченка. – К.: ЛЕСЯ, 2000 – 117 с.
2. Артемова Л.В. Педагогічні ідеї та праці Пантелеймона Куліша / Л. В. Артемова // Історія педагогіки України: підруч. Для студ. Вищ. Пед. Навч. Закл. / Л. В. Артемова. – К.: Либідь, 2006. – С. 173-177.
3. Жулинський М.Г. Із забуття в безсмертя (Сторінки призабутої спадщини) / М. Г. Жулинський. – Київ: Дніпро, 1990. – 447 с.
4. Кирієнко О. Видавнича діяльність П.Куліша та царська цензура / О.Ю. Кирієнко // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 15. — С. 58-62.
5. Ковпик С.І. Пантелеймон Куліш про основні принципи виховання: за статтею «Вихованє і наука» // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 43. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – 418 с. – 34-36.
6. Кравченко О. О. Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша (1819-1897) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кравченко Оксана Олексіївна; наук. кер. Н. С. Побірченко; Уман. держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – К., 2009. – 223 с.
7. Кравченко, О. О. Пантелеймон Куліш. Життя, віддане просвітництву: [монографія] / О. О. Кравченко. - Умань: РВЦ «Софія», 2009. - 342 с.
8. Куліш П.О. Граматка [Текст] / П. О. Куліш. – СПб.: Тип. П.А. Кулиша, 1861. – 67 с.
9. Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори: [збірка] / упоряд. О.О. Кравченко; рец.: Н.С. Побірченко, Н.М. Коляда. – Умань: РВЦ «Софія», 2008. – 208 с.
10. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель: у 2 т. / Євген Казимирович Нахлік ; Відп.за вип. Андрій Савчук ; Міжнародний фонд Пантелеймона Куліша, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, Львівське відділення. – К.: Український письменник, 2007. – 462 с.
11. Побірченко Н.С. [П. Куліш] / Н.С. Побірченко // Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX –початок XX століття): [монографія] /Н.С. Побірченко. – К.: Наук. світ, 2002. – 331 с.

12. Сисоєва С. Пантелеймон Куліш (1819-1897) / Світлана Сисоєва, Ірина Соколова // Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Світлана Сисоєва, Ірина Соколова. – К.: ЦУЛ, 2003. – С. 104–106.

**ВАСЮК Оксана Вікторівна**

## **ПОГЛЯДИ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША НА ВИХОВАННЯ І НАВЧАННЯ ДІТЕЙ**

Звернення до здобутків видатних постатей минулого, зокрема письменника, просвітителя, фольклориста, етнографа, мовознавця і перекладача П. Куліша, зумовлене потребою їхнього об'єктивного переосмислення. Адже, в умовах реформування освітніх процесів в Україні творче застосування педагогічних ідей П. Куліша сприятиме оновленню теорії і практики виховання та навчання.

Педагогічні погляди П. Куліша були предметом дослідження таких науковців, як от: В. Гулак, Л. Домбровська, О. Кравченко, С. Ковпик та ін.

Свої думки щодо виховання і навчання підростаючого покоління П. Куліш розкрив у статтях «Устня мова з науки», «Перегляд українських книжок» (1861 р.), «Какие руководства удобнее употреблять при первоначальном обучении крестьянских детей?» «Простонародность в украинской словесности» (1862 р.), «Виховування дітей», «Виховування дітей за підмогою школи» (1869 р.) та ін.

Зміст «Граматки» Куліша був спрямований на виховання в дітей любові до народу, рідного краю, його культури й історії. З метою досягнення цієї цілі, П. Куліш дібрав змістовні дидактичні тексти: оповідання щодо славного минулого українського народу, відомості про видатні історичні постаті, уривки з пам'яток фольклору й культури [4].

На переконання П. Куліша, варто з перших днів шкільного навчання в доступній для дітей формі знайомити їх із матеріалами Біблії. Тому «Граматика» також містить шість уроків для навчання школярів читати по складах. Матеріалом для них стали фрагменти з поетично перероблених Тарасом Шевченком псалмів Давидових [1].

П. Куліш був переконаний, що у школі мусять пропагуватися найкращі українські традиції. Насамперед, українські діти мають навчитись рідною мовою, що є неоціненним скарбом духовного зростання молоді. Школу він розглядає як заклад освіти, в якому здійснюється заохочення дітей до

хліборобської культури. Це поєднує природу і людину, людину і рідну землю. Вихована таким чином особистість «твердо на своїй землі стоїть» [4].

До того ж, у школі особлива увага має приділятися розвитку розумових і пізнавальних можливостей школярів, здобуттю ними корисних і міцних знань, формуванню в учнів бажання пізнання нового, сприяння розвитку мислення, набуттю практичних умінь і навичок тощо [2].

У праці «Вихованє і наука» П. Куліш наголошує на наступному: «Ми звикли розуму шукати тільки в школах, а хата – перва школа і перве сідало розуму» [3, с. 553]. Отже, виховання в родині, на думку П. Куліша, має доповнювати шкільне та бути особливим, оскільки саме в сім'ї діти усвідомлюють, що є добрим, а що злим.

Виховання дітей П. Куліш вбачав як цілеспрямовану й організовану діяльність батьків, що має за мету формування світоглядних переконань, міцних моральних основ, національних почуттів тощо [2].

На думку Пантелеймона Куліша, батьки мають виховувати дитину розумово, фізично, морально, застосовуючи при цьому ігрову діяльність у розвитку дитини, становленні її світогляду. Потужним виховним засобом є приклад самих батьків, адже дитина завжди наслідує їхні дії та вчинки.

П. Куліш зауважував : «Часом дитина бовкне що-небудь проти батька-матері – усі сміються, а воно тоді ще гірше ляпає дурним язиком. Іноді скубне батька за чуба, а він і голову наставить, зіб'є з матері очіпок, а всі кругом шуткують, який з його розбишака!» [3, с. 555].

Письменник радить батькам ні в якому разі не виховувати у своїх дітей немилосердя і заздрість, оскільки все це «...самим собі шкодливим» [3, с. 553].

Отже, виховним ідеалом за О. Кулішем є людина, світла душею і міцна здоров'ям, «здатна зіпсовану по всій землі жизнь й оправити ...». Найбільшої уваги він приділяє фізичному, розумовому, моральному вихованню, яке має ґрунтуватися на національних традиціях, релігії, прикладі батьків.

### Література:

1. Домбровська Л., Гулак В. Життєвий і творчий шлях Пантелеймона Куліша (1819–1897) (до 195–річчя з дня народження). *Вісник Книжкової палати*. 2014. № 6. С. 1–5.
2. Кравченко О. О. Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша (1819–1897) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2009. 26 с.
3. Куліш П. «Вихованє і наука». *Твори П.Куліша* : в 6-ти томах. Т. 6 : Гісторія, література й інша проза. Львів : Просвіта, 1910. С. 551–565.

4. Лузан П. Г., Васюк О. В. Історія педагогіки та освіти в Україні : навч. посіб. Київ : НАКККиМ, 2010. 296 с.

**ГОЛЬЦОВА Маріанна Геннадіївна**

## **ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

У непрості для України часи мимоволі згадуються рядки з хрестоматійного вірша Олександра Олеся: «Рідна мова в рідній школі!»:

Ні! В кім думка прагне слова,  
Хто в майбутнім хоче жить,  
Той всім серцем закричить:  
"В рідній школі рідна мова!"

Такі, на перший погляд, прості слова, але в них закладено так багато: наша мова – це наше майбутнє. Саме таку позицію відстоював Пантелеймон Олександрович Куліш, український письменник, фольклорист, етнограф, мовознавець, перекладач, редактор, видавець. У цьому році минає двісті років з дня народження П. Куліша, і наша праця торкнеться питання його науково-просвітницької діяльності.

Життя та творчість видатного українського письменника Пантелеймона Куліша припадає на буремні часи в історії України. Прийняття Валуєвського циркуляра ( 1863 р.) та Емського указу (1876 р.) мало негативне значення для розвитку української мови і культури. Українська мова була витіснена із навчальних закладів, нею заборонялося писати часописи та підручники, видавати оригінальні твори і робити переклади з іноземних мов. Їх нищівні наслідки ми можемо спостерігати в різних аспектах соціально-культурного життя українців.

Пантелеймон Куліш одним із перших підняв на загальне питання про самобутність української мови, необхідність її удосконалення до рівня розвинених літературних мов, запровадження рідної мови у школах, видання підручників українською мовою, створення українських періодичних видань.

Справді, для вченого піднесення рідної мови до рівня літературної було одним із завдань просвітницької діяльності, про що писав, зокрема, у листі до О. Бодянського: «Задача в тому, щоб українську мову підняти на ступінь літературний» [1, с. 67].

Пантелеймон Куліш вважав обов'язковим створення україномовних підручників як єдиного джерела національної освіти. Він виступав проти

навчання за підручниками, що написані російською або староцерковною мовою, так як вважав їх незрозумілими для учнів. П. Куліш в умовах постійних обмежень і заборон рідної мови вів активну боротьбу за її легалізацію та впровадження в усі сфери життя українського народу. Першочерговим було введення її до шкіл, адже навчання, на думку П. Куліша, має здійснюватися рідною для учнів мовою, що полегшує засвоєння навчального матеріалу, а також сприяє національному самовизначенню, пробуджує національну свідомість [2, с. 74]. Саме тому він видав «Граматку» (1857 р.) – перший підручник українською мовою, де використав фонетичний правопис, що потім дістав назву „кулішівка”. «Кулішівку» було покладено в основу сучасного українського правопису.

Пантелеймон Куліш завжди відстоював думку, що український народ має створити свою державу і кожна людина має усвідомлювати приналежність до свого народу, культури та віри. У листі до О. Милорадовичівни письменник пише: «Боже мій! скільки в нас добра на Україні, і ніхто тому добру ціни не знає! бо закидана рідна сторона всякою негіддю... Тим то й трудно добро в нас ізнайти, а знайшовши одділити його од негіді і добрим розумом ціну йому зложить. І сами ми ходимо часто в тумані і живемо чужою оmanoю, не бачачи й серцем не чуючи рідного святого добра свого» [1, с. 100]. Ці слова П. Куліша можна розуміти як заклик шанувати своє, навчитися відділяти рідне від чужого, не жити «поночі, при чужому каганцеві» як жили наші батьки й діди.

Пантелеймон Олександрович зазначав, що українці мають позбутися комплексу меншовартості «бо живе німець по-німецьки, турок по-турецьки, англичанин по-англійськи і москаль по-московськи, тільки наш брат, українець носить навиворіт свою одержу» [1, с. 152]. У цих словах П. Куліша закладений глибокий зміст, що українці – самодостатній народ, що має навчитися поважати себе, не соромитися національної приналежності, не вдавати з себе когось іншого, ким вони не є насправді. Минуло вже двісті років від дня народження П. Куліша і більше сто двадцяти з дня смерті, але на жаль, ця проблема є досі актуальною. Далеко не всі українці мають почуття національної самосвідомості. Хоча досить оптимістичною є теза письменника, де він наголошує, що українці вже починають усвідомлювати власну ідентичність і самобутність: «Оцеж нашому вікові судилося Божого світу дождатися... і розпознаємо ми добре, що ми ні в Німещині, ні в Москощині, а в себе дома на Вкраїні».

У своїх публіцистичних і полемічних працях він наполегливо обстоював самобутність української мови, обґрунтовував необхідність і обов’язковість впровадження її в навчальний процес, видання нею підручників, що свідчить про

його глибоке переконання в необхідності національної освіти. Невипадково Іван Огієнко назвав П. Куліша „ідеологом і творцем української літературної мови” [3, с. 148].

### **Література**

1. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – 315 с.
2. Кравченко О. О. Педагогічна та науково-просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша (1819-1897) [Текст] : : дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки / О. О. Кравченко ; Інститут педагогіки АПН України (Київ). - К. : ІІ АПН України, 2009. – 223 с.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Либідь, 1995. – 296 с.

**ГОНЧАРУК Оксана Миколаївна**

### **ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО ЗДОРОВОЇ МОЛОДІ**

Збереження і зміцнення здоров'я громадян – одне з провідних завдань сучасної державної політики, адже вагомою складовою національного багатства кожної країни сьогодні, безперечно, є стан здоров'я людської спільноти.

Дослідження науковців, присвячених аналізу спадщини видатних представників зарубіжної та національної педагогічної думки, дають можливість стверджувати, що історія усіх земних цивілізацій достатньо переконливо засвідчує здоров'я як найвищу цінність серед загальновизнаних у всі часи благ і цінностей суспільства.

Історія світової та вітчизняної педагогічної думки зазначає, що в кожній із цивілізаційних епох знаходилися люди, мислителі і практики, яким небайдужими були проблеми здоров'язбереження особистості в умовах освітнього процесу. Зокрема, спартанська та афінська моделі виховання, що розкривали аспекти фізичної та духовно-моральної досконалості людини; універсальна система здорового способу життя за часів Київської Русі; система лицарського виховання періоду Середньовіччя; «Будинок Радості» Вітторіно де Фельтре епохи Відродження; ідеї всебічного гармонійного розвитку особистості Й. Песталоцці, Я. Коменського, Д. Локка, Ж.-Ж. Руссо; виховний ідеал козацької педагогіки, принцип природовідповідності Г. Сковороди; ідеї індивідуальної неповторності кожної дитини у педагогічній спадщині

К. Ушинського; система тіловиховання Г. Ващенко; специфіка проблеми здоров'язбереження вихованців у педагогічній теорії і практиці А. Макаренка; освітньо-оздоровчі аспекти діяльності Павлиської школи В. Сухомлинського та сучасні теорії використання системного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного методологічних підходів у процесі дослідження феномену здоров'я особистості [2].

Цей неповний перелік доповнюють й праці Пантелеймона Куліша – українського письменника, фольклориста, мовознавця, перекладача, критика та редактора. Більш відомий як автор оригінального українського правопису та української «Граматики», однак його погляди на проблеми сімейного виховання є невід'ємною складовою надбань української педагогіки.

*«Ми звикли розуму шукати тільки в школах, а хата – перва школа і перве сідало розуму»*, зазначав Пантелеймон Куліш, акцентуючи увагу на провідній ролі батьків у формуванні морально здорової молоді. У педагогічній праці *«Як виховувати дітей»*, автор акцентує увагу на помилках батьків, що несуть за собою виховання заздрісливих та немилосердних дітей. З прикрістю зазначає, що через недоліки родинного виховання, велика частина немовлят помирає ще у сповиточку і така ж кількість виростає *«невдах, калік тілом або честю...»*.

У його педагогічних поглядах на конкретних прикладах наведені поради, як виростити здорову дитину, зокрема через правильне колихання, годування, відмову від потурання та ін. Атмосфера вседозволеності, відсутність будь-якої заборони породжує у майбутньому зневажливе ставлення до батьків, жорстокість, байдужість до чужого горя [1].

Таким чином, проблема виховання морально здорової дитини, посідає одне з провідних місць у педагогічних ідеях Пантелеймона Куліша, провідну роль у якій автор відводить сім'ї, що є базовою основою у подальшому дошкільному та шкільному вихованні.

### Література

1. Домбровська Л., Гулак В. Життєвий і творчий шлях Пантелеймона Куліша (1819-1897) (до 195-річчя від дня народження). Вісник книжкової палати. 2014. № 6. С. URL: [file:///D:/Google%20chrome/vkr\\_2014\\_6\\_12.pdf](file:///D:/Google%20chrome/vkr_2014_6_12.pdf)
2. Гончарук О.М. Формування здоров'язбережувального стилю поведінки студентів аграрних закладів вищої освіти: автореф. ...канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукр. нац. ун-т імені Володимира Даля. Київ, 2018. 18 с.



## **ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ ЗДОРОВОГО ПОКОЛІННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Коли ми чуємо ім'я Пантелеймона Куліша, у кожного виникають свої асоціації. Для більшості – це автор першого та одного з найвідоміших українських історичних романів «Чорна рада» (1857 рік), філологи безперечно згадають «кулішівку» - український фонетичний правопис, укладений ним у 1856-1857 роки, історики – його належність до Кирило-Мефодіївського товариства, хтось згадає його наукову етнографічну діяльність, хтось - переклади творів В. Шекспіра, Д. Байрона, Ф. Шіллера, Г. Гете, завдяки яким наш народ зміг ще в XIX сторіччі долучитися до духовного багатства європейської культури, деякі пригадають його дружбу з Тарасом Шевченком, який навіть був «боярином» (свідком) на весіллі Куліша, згадається і його титанічна праця разом із Іваном Пулюєм з перекладу українською мовою Біблії, пророблена фактично двічі внаслідок пожежі, що знищила майже завершений переклад Старого Завіту... Перелік асоціацій можна продовжувати довго. Усе це свідчить про багатогранність постаті Пантелеймона Куліша, яка, на наш погляд, ще далеко не повністю оцінена й сьогодні. Свідченням цього є й абсолютно невідома для більшості його педагогічна спадщина.

Йдеться не лише про потужний виховний вплив усіх його творів, статей, поезій чи критику тогочасних підходів до навчання, як наприклад, у книзі „Хутірська філософія і віддалена од світу поезія” (1879 рік). А й про цілком реальний педагогічний спадок. Адже навчання у Новгород-Сіверському повітовому училищі (1829–1833), Новгород-Сіверській гімназії (1833–1837) та слухання лекцій на словесному та правничому факультетах Київського університету св. Володимира (1839–1840) дозволили П. Кулішу дістати місце викладача у Луцькому дворянському училищі (1841 рік), освітніх закладах Києва (1841-1845 роки), Рівного (1845 рік), отримати запрошення на викладацьку роботу до Петербурзького університету (1845-1846 роки). Набутий у практичній вчительській діяльності досвід дозволив П. Кулішу сформувати бачення цілісної системи виховання дітей у сім'ї, дати чіткі поради батькам із формування особистості дитини, закласти основи навчання грамоти в школах, видати підручник для початкової школи «Граматка» (1857, 1861 роки), у якій окрім навчання грамоті інтегровано подав знання з арифметики, історії, християнської

моралі, та навчальну книгу «Повесть о украинском народе» (1846 рік), у якій представив історію України з часів козацтва до XIX сторіччя.

У контексті нашої роботи найбільшу зацікавленість викликають статті Пантелеймона Куліша, у яких він розмірковує про основи виховання та навчання дітей, значну увагу концентруючи на правилах виховання фізично та духовно здорового покоління, визначає шляхи до реалізації цієї мети. У першу чергу слід згадати його наступні роботи: «Виховування дітей» та «Виховування дітей за підмогою школи» (обидві - 1869 рік), «Какія руководства удобнее применять при первоначальном обучении крестьянскихъ детей?» (1862 рік), у яких він і сформулював основні принципи успішного виховання особистості, створення здоров'язбережного простору, а саме:

*природовідповідності*, врахування багатогранності людини, її анатомічних, фізіологічних і психологічних особливостей. «Заразь якъ родиться дитина, починають її сповивати та въ страшному теплі держати, а щобъ коло неї було щогодини чисто – про се не дбають. Думаютъ люде, що дитина очі собі повидирає, якъ не сповити. Ни одно звѣря очі собі не повидряпаетъ, а тільки чоловіча истота мусіла би видряпати! Се велика дурниця, шкодливий передсудъ! Інші баби сповитухи торчать, що не сповита дитина розбуркається и не спатиме, забавляючись ручками та ніжками, – и такъ не дають чоловіку воли, яку Господь назначивъ усякій тварі: двигатись, коли схоче, и спати, коли схоче» - зазначає автор;

*неперервності*, здійснення виховного впливу фактично з народження й протягом усього життя. Так П. Куліш стверджує: «Нарекають старі на молодихъ опісля, а самі – не хто инший – сіяли свое гірке ясно! Думаютъ, що зъ дітей можна зробити все бійкою та лайкою, якъ уже підростуть, – тай роблять тільки нижчихъ рабівъ, а въ будищині – бунтовниківъ. Ні, хто хоче зъ своїхъ дітей діждати собі втіхи, той уче їхъ релігії хатньої зъ самого малечку, вчи тоді ще, якъ вони въ тебе немовлятка, та не одними словами, а такожъ и самимъ діломъ»;

*народності*, єдність загальнолюдських і національних цінностей, національне спрямування виховання. «Простое сердце земледельца, ежели не развитіємъ умственнымъ, то врожденнымъ чутьемъ умеетъ всегда оценить важность своей народности и дорожить ею выше всего» - зазначає П. Куліш.

Також особливого значення педагог Куліш надавав взаємодоповненню виховного впливу сім'ї і організації освітнього процесу в школі, їх тісній взаємодії та підтримці. З огляду на це, він висував суворі вимоги до школи та до особистості й підготовки вчителя. Значення, яке П. Куліш приділяв школі найповніше можна ілюструвати його цитатою: «Щасливий той народ, що має

добрі школи» та продовжити його баченням ролі учителя «Учитель мусить бути учням за батька серед шкільної сем'ї і за матір серед шкільної малечі».

Як бачимо, принципи, сформовані П. Кулішем, повністю збігаються із сучасними поглядами на виховання, а визначення ним основної мети навчання як набуття здобувачами освіти практичних умінь і навичок, здобуття корисних і міцних знань, розвиток мислення, формування прагнення вчитися виглядають ніби цитати з останніх концепцій розвитку освіти. Усе це разом із його вмінням не лише чітко визначати проблеми, а й сформулювати конкретні дії, спрямовані на їх вирішення, на наш погляд, робить вивчення педагогічного спадку П. Куліша не лише актуальним, але й таким, що може допомогти у розв'язанні сучасних викликів у розвитку освіти України. У тому числі й у реалізації одного з принципів освіти - формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля.

**ЗАБОЛОТСЬКА Ірина Олександрівна**

## **FINALITÉS, VALEURS ET LES CONCEPTS CLÉS DE L'ÉDUCATION PLURILINGUE ET INTERCULTURELLE**

L'éducation plurilingue et interculturelle est un concept développé depuis la fin des années 1990 par l'Unité des politiques linguistiques du Conseil de l'Europe comme un projet d'éducation et de formation à et par la diversité culturelle et linguistique, dans nos sociétés caractérisées par la mobilité ainsi que par une pluralité et une complexité croissantes.

Selon le « Guide pour le développement et la mise en œuvre de curriculums pour l'enseignement plurilingue et interculturel » (2016), l'éducation plurilingue et interculturelle a une double finalité. D'une part, elle favorise l'acquisition des capacités langagières et interculturelles : il s'agit de prendre appui, avec une économie de moyens, sur les ressources langagières et culturelles constituant les répertoires individuels et de les enrichir. Elle concerne l'enseignement de toutes les langues, qu'elles soient langue(s) de scolarisation, langues étrangères, régionales ou minoritaires, ou langues classiques. Ses objectifs seront différenciés selon les besoins des apprenants, les langues et les contextes.

D'autre part, elle vise la formation de la personne par l'épanouissement de son potentiel individuel : il s'agit d'encourager les individus au respect et à l'ouverture face à la diversité des langues et des cultures dans une société multilingue et multiculturelle,

et de favoriser leur prise de conscience de l'étendue de leurs compétences propres et de leur développement potentiel.

L'acquisition de compétences, de connaissances, de dispositions et d'attitudes relatives aux langues favorise aussi des constructions culturelles identitaires individuelles et collectives conscientes, plurielles et ouvertes. Ces différentes composantes de l'éducation plurilingue et interculturelle tendent à favoriser l'inclusion et la cohésion sociale ; elles préparent à la citoyenneté démocratique et participent de l'instauration d'une société de la connaissance.

En parlant des concepts clés d'une éducation plurilingue et interculturelle, il est nécessaire ici de préciser certains concepts clés comme plurilinguisme, multilinguisme, pluriculturalité, interculturalité. Le terme de *plurilinguisme* désigne la capacité des locuteurs à employer plus d'une langue ; il envisage donc les langues du point de vue de ceux qui les parlent et qui les apprennent. Le terme de *multilinguisme*, en revanche, rend compte de la présence de plusieurs langues sur un territoire donné, indépendamment de ceux qui les parlent. Ainsi, le fait que deux ou plusieurs langues soient présentes dans une aire géographique n'implique pas automatiquement que les habitants soient en mesure d'utiliser plusieurs de ces langues ; certains n'ont de compétences que dans l'une d'entre elles. La compétence plurilingue est définie comme la capacité à mobiliser le répertoire pluriel de ressources langagières et culturelles pour faire face à des besoins de communication ou interagir avec l'altérité ainsi qu'à faire évoluer ce répertoire. Celui-ci est composé de ressources acquises dans toutes les langues connues ou apprises. La perspective plurilingue place au centre les préoccupations des apprenants et le développement de leur répertoire plurilingue individuel et non chaque langue particulière à acquérir.

L'approche plurilingue de la formation serait incomplète sans ses dimensions pluriculturelles et interculturelles. La *pluriculturalité* désigne la capacité de participer à des cultures différentes – notamment par le biais de l'acquisition de plusieurs langues. L'*interculturalité* désigne la capacité de faire l'expérience de l'altérité et de la diversité culturelle, d'analyser cette expérience et d'en tirer profit. La compétence interculturelle ainsi développée vise à mieux comprendre l'altérité, à établir des liens cognitifs et affectifs entre les acquis et les apports de toute nouvelle expérience de l'altérité, à permettre la médiation entre les participants à différents groupes sociaux et à questionner des aspects généralement considérés comme allant de soi au sein de son propre groupe culturel et de son milieu. Pluriculturalité – l'appartenance et la participation à plusieurs groupes sociaux et à leurs cultures – et interculturalité – les compétences nécessaires pour un engagement personnel face à l'altérité – peuvent entretenir des relations de complémentarité. à travers la découverte active d'une ou de

plusieurs cultures autres, l'apprenant peut être conduit à développer des compétences interculturelles.

L'éducation interculturelle vise à développer des attitudes ouvertes, réflexives et critiques pour apprendre à appréhender de manière positive et à gérer de manière profitable toutes les formes de contact avec l'altérité. Elle entend assouplir les attitudes égo-/ethnocentriques qui naissent de rencontres avec de l'inconnu. Foncièrement transversale, l'éducation interculturelle n'est pas liée au seul enseignement des langues, même si celui-ci reste un domaine privilégié pour le contact avec l'altérité culturelle. Les connaissances et les démarches scientifiques de matières telles que les mathématiques ou l'histoire doivent être considérées comme étant aussi de nature culturelle. Elles ont pour mission de faire passer les apprenants de conceptions ordinaires du monde à des représentations scientifiquement fondées, en particulier celles qui ont trait à la vie en société, et aussi de les faire entrer dans une nouvelle culture de la communication. Ainsi, les enseignements de toutes les matières ont tout à la fois la responsabilité de donner aux apprenants l'opportunité d'expériences culturelles nouvelles, celle de les former à la citoyenneté participative et celle de les éduquer à l'altérité.

L'éducation plurilingue et interculturelle est une éducation langagière globale transversale à toutes les langues de l'école et à tous les domaines disciplinaires, fondée sur les valeurs défendues par le Conseil de l'Europe. Elle vise à prendre en compte les besoins formatifs et langagiers de tous les élèves, quel que soit leur parcours scolaire. Elle prend la forme d'un projet éducatif global qui donne à tous les élèves – notamment ceux qui risquent de rencontrer le plus de difficultés à l'école – accès à une éducation équitable et de qualité.

**КИРИЧЕВСЬКА Людмила Петрівна**

### **«ЯКЕ ВОНО ДУХОВНО ЗБАГАЧЕНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ШКОЛИ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША»**

*«Ми звикли розуму шукати тільки в школах,  
а хата – перва школа і перве сідало розуму»*

Пантелеймон Куліш приходить до одного з його важливих принципів виховання: батьки повинні знати до чого ведуть своїх дітей. Підрозділ «Виховання дітей (за підмогою школи)» письменник розпочинає таким реченням: «Щасливий той народ, що має добрі школи» [4: 555]. На думку П. Куліша, батьки з острахом віддають дітей до школи тому, що «...учителі...

вважають домівку своїх учнів якимся вертепом зла, котре вони б то отсе мають повикорінювати в своїх учнях» [4: 556]. Тогочасні вчителі, твердить письменник, нехтували принципами виховання дитини в родині, нав'язували свої, які не завжди були високодуховними, а тому руйнували те, що закладала дитині родина. Це дало підстави П. Кулішеві зробити ще один важливий висновок: «...між сім'єю і школою лежить якась безодня, що дитині страшно її переступити» [4: 557]. Ця проблема й сьогодні хвилює педагогів, пошук шляхів спрямованих на знищення «безодні» між сім'єю та школою триває донині. Школи різних типів розробляють й впроваджують програми «Школа-родина», де родина має стати опорою моралі й духовності школи. Причини «безодні» між школою і родиною, на думку П. Куліша, в тому, що самі батьки нерідко нав'язують дитині думку: «...учитель вельми розумний чоловік, а тому його треба боятися...» [4: 558], а це призводить до того, що «...дитина і серцем, і умом жахається свого учителя, замість того, щоб любити, а любивши розуміти» [4: 558]. А далі письменник подає ще один принцип виховання: «Учитель мусить бути учням за батька серед шкільної сім'ї і за матір серед шкільної малечі» [4: 559], тобто вчитель має бути мудрим і справедливим у середній та старшій школі, і ніжним та терплячим до дітей молодшого шкільного віку. Говорячи про розвиток особистості після школи, П. Куліш категорично заявляє: «Не гімназія і університет мусять бути головними ступенями до того, щоб кохана дитина ваша сталась чоловіком достойним, а перш усього – рідна хата, початкова школа» [4: 560] – це та проблема і той необхідний спосіб виховання, який ліг в основу системи виховання В. Сухомлинського, який також твердив, що саме батьки повинні стати основними вихователями своєї дитини («Батьківська школа»). Закінчує письменник цей підрозділ зверненням до батьків: «Знайте ж, батьки і матері, знайте кожне чисте і благе серце, що школа не мусить лякатися дитини» [4: 560], що можна розглядати як один із принципів виховання. Таким чином, П. Куліш у статті «Вихованє і наука» чітко сформулював засади виховання дітей: по-перше, батькам потрібно завжди пам'ятати про те, що заохочуючи прояви в дитини байдужості у ставленні до інших, безпощадності, жорстокості – вони не тільки дитині шкодять, а й собі теж завдають ще більшої шкоди; по-друге, батьки повинні чітко усвідомити на що саме вони будуть спрямовувати своїх дітей у вихованні на творення добра і блага собі та іншим людям, чи навпаки – зла; по-третє, саме від виховання душі (внутрішнього світу) дитини батьками залежить її майбутнє, а відповідно й їх самих; по-четверте, дітей потрібно виховувати так, щоб вони шанували батьків в душі, тобто прагнули жити для них, бути вдячними не тільки за своє народження, а головне – за батьківську турботу про них; по-

п'яте, родина повинна стати опорою для школи у вихованні дітей; по-шосте, зусилля родини і школи повинні бути спрямованими в одному напрямку; по-сьоме, вчитель повинен стати для учня духовним наставником, таким як і батько з матір'ю. Як бачимо, майже всі ці принципи – це основи формування особистості, які вивчала і вдосконалювала українська педагогіка ХХ століття.

### **Література:**

1. Антонюк Т. Педагогічні погляди П.Куліша / Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П.Куліша. Інститут українознавства Київського національного університету імені Т.Шевченка. – К.: ЛЕСЯ, 2000 – 117с.
2. Веркалець М. Освітницько-педагогічна спадщина (П.Куліш) // Рад. школа. – 1989. – № 8. – С.86–88.
3. Історія української школи і педагогіки / За ред. О. О. Любара, М.Г. Стельмаховича, Д.Т. Федоренка. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 450 с.
4. Куліш П. “Вихованє і наука” / Твори П.Куліша: В 6-ти томах. – Т.6: Гісторія, література й інша проза. – Львів: Просвіта, 1910. – С. 551–565.
5. Куліш П. Листи до М. Білозерського. – Львів – Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1997. – 224 с.
6. Лазарева В. Українознавча спадщина П.Куліша в розбудові національної освіти // Українознавство. – 2002. – Число 3. – С.102–105.
7. Терлецький В. Пантелеймон Куліш і Костянтин Ушинський / Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П. Куліша. Інститут українознавства Київського національного університету імені Т. Шевченка. – К.: ЛЕСЯ, 2000. – С.217–220.

**МАКСИМЧУК Валентин  
Спиридонович**

### **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ІСТОРИЧНОГО ВИХОВАННЯ НАРОДУ**

Знання історії України, історичне виховання українського народу були дуже актуальними як в минулому, так і тепер. Вони нерозривно пов'язані з українською мовою та літературою, з православною вірою і практикою непростих, навіть трагічних стосунків українців зі сусідніми народами. А, як вважає переважна більшість українських науковців, мова – це генетичний код нації і визначальний консолідаційний чинник; вона формує її спільну духовно-

психологічну орієнтацію, яка й визначає культурно-історичне буття народу. Це - орган своєрідного мислення нації, інструмент сприйняття і пізнання світу. Ось тому і намагалися вороги нашого народу у всі віки перш за все знищити нашу мову. Роблять вони це і тепер, але підступніше, хитріше, підло вдаючись до всіх мислимих і немислимих засобів, опираючись на зрадників, манкуртів – фарбованих іуд всяких мастей. Та на захисті української мови завжди непохитно стояли і стоять в обороні справжні вартіві, героїчні представники нації – письменники, поети і вірні державники.

Як прикро, що лише нині ми розпочинаємо осягати духовну велич вірного українця, історика, письменника і поета, перекладача Пантелеймона Куліша. За дослідження його творчості бралися М. Могилянський, М. Зеров, О. Дорошкевич, В. Петрів, Є. Кирилюк та інші. Тепер розпочинається новий етап вивчення творчої спадщини одного з найпродуктивніших будителів національної самосвідомості українців, послідовного, хоча й суперечливого, бо ж був на цій дорозі одним із перших, осмислюючи національну та соціальну долю українського народу. П. Куліш був непохитним розбудовником української мови і культури, палким прихильником справедливих міжнаціональних взаємин, високої культури людського співжиття, моралі й прогресу, національної самобутності й загальнолюдських гуманістичних цінностей. А ще П. Куліш багато перекладав, особливо Шекспіра, Гете, Байрона. Тому недаремно колектив науковців гуманітарно-педагогічного факультету НУБіП України під керівництвом патріота і вченого, професора доктора філологічних наук Шинкарука В. Д. вибрав темою наукової конференції життя і творчість Пантелеймона Куліша.

Доктор філологічних наук, професор, академік НАНУ Микола Григорович Жулинський заслужено відзначив, що «Пантелеймон Куліш – будитель національної самосвідомості». Українська нація, мова, православна віра – не просто слова, а вистраждані, кров'ю патріотів записані на скрижалях української історії поняття, безцінні для кожного щирого українця. Боротьба за них стимулювала формування національної самосвідомості українського народу і, як наслідок, посилення й поширення ідеї національно-державної незалежності.

У «Думі Пересторозі, вельми на потонні часи потрібній» Пантелеймон Куліш застерігав майбутні покоління від анархічної люті черні, яка у своїй кривавій помсті за наругу і насильства може змести з лиця землі не лише храми культури, духовні святині, а й заповіти загальнолюдської моралі. Поет пророчо свідчив про те, що з тих безумних повстанців, які зруйнують ненависну їм цивілізацію, виростуть нові тирани і заживуть у золотих палатах, гнобитимуть із



такою ж лютістю братів своїх. Що й підтвердили події в колишній червоній імперії СРСР.

П. Куліш осуджував національне безпам'ятство і панегіричне уславлення свого історичного минулого, висміював пихатість і тупість української шляхти, виступав проти соціального і національного гноблення, закликав до морального самовдосконалення, духовного очищення. Громадянин світу виступав за дружбу і рівність усіх слов'янських народів, супроти шовіністичної політики самодержавної Росії з її ідеями панславізму, за торжество ідеалів чистої любові, справедливості, культури, просвітительства, науки.

Пантелеймон Куліш чітко визначив історичні уроки для українців із багатолітніх поривань України до державної самостійності. У « Гадках при святкуванню осьмих роковин Шевченкової смерті » він писав, що « ... у XVII – XVIII ст.ст. Україну було розідрано надвоє, і кожен з двох потужних деспотів, лях і москаль, розшарпали свою криваву діленицю». Велику вину за це «розшарпання» України П. Куліш поклав на авантюрну політику Запорізької Січі, гетьманом якої зумів стати мізерний духовно, хитрий Іван Брюховецький, і на козацьку старшину, яку роздирали міжусобиці та жадоба багатства, влади і привілеїв. П. Куліш прагнув застерегти свій народ від повторення руїни, вину за яку він покладав не лише на гетьманів Брюховецького, Многогрішного, Самойловича, Тетерю, Дорошенка, а згодом і на Богдана Хмельницького, С. Наливайка, І. Мазепу, на Коліївщину. Він засуджував усіх, хто мечем, а не розумом і словом, прагнув добувати свободу і незалежність українському народу. А сьогоднішні чвари між українським парламентом і президентом нагадують нам про історичні уроки П. Куліша. Історія повторюється. Хтось хоче нової руїни в Україні. Мені імпонують останні заяви нашого президента про відповідальність Москви за війну на Донбасі, про необхідність її закінчення, про беззастережну участь Європи в побудові спільної захисної програми, яка унеможливить просування російської агресії на Захід. Визначальним стимулом своєї активної подвижницької діяльності Куліш вважав збереження єдності національних сил, національних традицій, розвиток української мови і культури, утвердження міцної національної самосвідомості, засвоєння здобутків світової цивілізації.

П. Куліш, як і Т. Шевченко усіх, хто ненавидів свого убогого брата, хто «дер шкуру з братів незрячих, гречкосіїв» лякав революційним, страшним апокаліпсисом, жахав Божим судом і земною карою замученого люду.

Багато чого ріднило Куліша й Шевченка. Передусім – біль за долю рідного народу.

У соціально-історичному романі « Чорна рада » письменник послідовно розкрив моральне руйнування традиційних уявлень про честь, про національні звичаї та заповіді. Через вчинки і думки своїх героїв він показав процес нівелювання священних принципів лицарства, доблесті, козацької честі і побратимства.

« Історія України од найдавніших часів» була чи не першою серйозною спробою розглянути історичне минуле України з позицій ґрунтовної наукової об'єктивності з урахуванням соціально-економічних і релігійних факторів та першопричин.

Хоча Пантелеймон Куліш високо оцінював роль і значення російської літератури, він водночас обґрунтовував необхідність вироблення способів становлення нової української літератури – літератури оригінальної, національно самобутньої, гідної свого місця серед літератур інших народів.

І слава Богу, що настав час тепер розвивати деякі ідеї П. Куліша – культуролога, Куліша – історика. Багаторічне замовчування багатьох українських історичних діячів та вульгарне трактування історичних подій змушує нас тепер сумлінно вивчати історичні праці Миколи Костомарова, Михайла Грушевського, Дмитра Яворницького та багатьох інших, щоб не ходити манівцями.

Отже, аналізуючи творчість Пантелеймона Куліша, можна стверджувати, що саме Україні належить духовний пріоритет у порівнянні з Росією. Він звертав особливу увагу на спадщину Київської Русі, яку монополізувала Москва. У « Зазивному листі до української інтелігенції » письменник наголошував на необхідності розглядати Стару Русь історичним і духовним спадком України, оскільки Московщина постала як державне утворення набагато пізніше.

З роздумів П. Куліша напрошується ще один висновок: нині настав час для переосмислення значення Берестейської унії для культурного і духовного розвитку українського народу. Потребують перегляду негативні оцінки. Іван Франко високо оцінював Унію, що врешті-решт привела до національного відродження України, надзвичайно збагатила українську культуру, а в тому числі й літературу, помалу віддаляла Україну від Московії. Греко-католицька церква в Україні своєю героїчною боротьбою з московськими окупантами покрила себе невмирущою славою.

### **Література**

1. Богуцький Ю. Л., Андрущенко В. П., Безвершук Ж. О., Новохатько Л. М. Українська культура в європейському контексті. – К.: « Знання », 2007.- 79с.

2. Жулинський М. Г. Українська література. Творці і твори. – К.: «Либідь», 2011. – 1150 с.

3. Закон Божий. Ілюстроване керівництво для сім'ї і школи. Укладено за книгою протоієрея Серафима Слободського. Свято-Успенська Почаївська лавра, 2010. – 804 с.

4. Таланчук П. М. З думою про Україну. – К.: Університет «Україна», 2008. – 408 с.

**ПУЗИРЕНКО Ярина Василівна**

### **ПОСТАТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША У НАВЧАЛЬНОМУ КУРСІ «ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЯ»**

У національному університеті біоресурсів і природокористування України викладається дисципліна «Етнокультурологія», яка належить до переліку вибіркових дисциплін за вибором університету [1, с. 47] і є у програмах підготовки бакалаврів майже на всіх факультетах, а також магістрів (на факультеті ветеринарної медицини) [2]. Програмою дисципліни передбачено, зокрема, вивчення особливостей українського етносу у контексті світової етнокультури, формування почуття етнічної самосвідомості, гордості за належність до української нації, прищеплення глибокої зацікавленості духовною скарбницею українського народу. А серед завдань – підвищення етнічної свідомості студентів та їхньої підготовки з огляду на майбутню роботу в мультикультурному середовищі; сприяння формуванню знань та компетенцій на основі засвоєння основ культурологічної проблематики; усвідомлення місця і ролі України у світовій культурі.

Беручи до уваги викладене вище і зважаючи на діяльність Пантелеймона Куліша на ниві розвитку української культури, дуже важливим завданням є ознайомити студентство із цією знаковою постаттю.

З творчістю П.Куліша студенти знайомляться ще в школі, вивчаючи його роман «Чорна рада» – перший український історичний роман. З огляду на це в університетському курсі «етнокультурологія» доцільно найбільшу увагу зосередити на інших аспектах багатогранної діяльності цієї непересічної особистості та його внеску в історію української та світової культури.

Пантелеймона Куліша називають ключовою постаттю у становленні модерної української культури. «Він був подвижником, енциклопедистом, особистістю масштабу діячів італійської епохи Відродження. А саме життя його

за наповненням мало майже шекспірівський розмах. Письменник, поет, драматург, історик, фольклорист, етнограф, мовознавець, перекладач, критик, публіцист, редактор, видавець. За причетність до Кирило-Мефодіївського братства був ув'язнений і відправлений у трирічне заслання. Автор абетки української мови, що лягла в основу сучасного українського правопису, автор першого україномовного історичного роману «Чорна рада», автор першого перекладу «Біблії» українською мовою і перекладів тринадцяти п'єс Шекспіра» [3]. І цей перелік можна розширювати і продовжувати. Наприклад, усім відомі знамениті слова Т.Г.Шевченка «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине». Та варто зазначити, що саме П.Куліш запропонував у такий спосіб відредагувати Шевченкову фразу «Наш завзятий Головатий Не вмре, не загине», яка після цього стала закликом до плекання і збереження українського культурного спадку. Цю інформацію варто подавати при вивченні усної народної творчості. У такий спосіб висвітлюючи також питання етнічного пласту в національній культурі – етнічної культури як основи розвитку національної культури, у нашому випадку української. Адже як творчість Т.Г.Шевченка, так і П.Куліша має глибоко народне коріння.

Отже, чи не в кожному розділі дисципліни «етнокультурологія» буде доречною згадка про Пантелеймона Куліша, а 200-річний ювілей від дня його народження є доброю нагодою провести спеціальне заняття чи культурно-виховний захід, присвячений цій непересічній особистості.

### **Література**

1. Каталог навчальних планів і програм підготовки бакалаврів 2019-2020 навчальний рік // Національний університет біоресурсів і природокористування України. К.: Видавничий центр НУБП України, 2019. – 515 с.
2. Навчальні плани підготовки бакалаврів: Рік вступу – 2019 // Національний університет біоресурсів і природокористування України. К.: Видавничий центр НУБП України, 2019. – 442 с.
3. Супронюк О. К. Пантелеймон Куліш – «ключова постать у становленні модерної української культури» // режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/node/4847>

**СОКОЛ Ольга Миколаївна**

### **ДО ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ УКРАЇНИ**

В наш час суттєві зміни відбуваються насамперед у політичній організації та соціокультурній структурі суспільства, у формах власності, стосунках між

особистістю і суспільством, в ідеології та суспільній психології, в соціокультурних орієнтаціях людей, особливо молоді. Зміни не завжди вписуються в усталені ціннісні схеми, нерідко суперечать традиційним уявленням. Їхнє активне й творче сприйняття прогресивною частиною українського суспільства межує з розгубленістю тих, хто звик жити за усталеними нормами та життєвими стереотипами. В «ножицях» цих суперечностей знаходиться молодь, будучи однією з найвразливіших верств суспільства. Інноваційні форми цінностей вона сприймає далеко не однозначно, тим більш складно прогнозованою є зворотна реакція на них. Відбувається зміна динаміки ціннісних орієнтацій молоді, що пов'язано з соціальною та економічною кризою, активізацією політичних процесів тощо. Зміни в свідомості населення відбуваються повільно, оскільки охоплюють велику сукупність ідей, уявлень, почуттів, настроїв, тоді як зовнішні умови діяльності змінюються набагато швидше. Отже, виникає ситуація, яка змушує людину керуватись, з одного боку, сталими цінностями та нормами, з іншого — формувати нові ціннісні орієнтації та виробляти необхідну громадянську позицію.

Наукові конотації поняття «цінність» та його сутнісного змісту теж далеко не однозначні. До розуміння цінностей застосовуються різні підходи, зокрема: як біопсихологічно інтерпретована потреба людини; як стандартизовані «теоретичні» якості поряд з первинними (матеріальними) і вторинними (духовними) якостями; як ідеальне буття, яке співвідноситься не з емпіричною, а з «чистою» трансцендентальною свідомістю, коли цінність «ідеальних» предметів не залежить від людських бажань і потреб; як плюралізм рівноправних ціннісних систем, зумовлених певним типом культури; як результат вияву соціально-історичної, економічної, класової обумовленості тощо. В теорії цінностей з'явилися нові відгалуження від загальної аксіології, які стали досліджувати окремі сфери ціннісної свідомості і ціннісного ставлення людини до навколишньої дійсності. Існує педагогічна аксіологія; психологічна аксіологія; політологічна аксіологія тощо. Формується теологічна аксіологія, представники якої намагаються досліджувати духовні цінності людини через їх відношення до релігійної моралі.

Цінності — це соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта щодо оточуючої дійсності, ті чи інші її сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості. Система цінностей є динамічною, кожне нове покоління засвоює цінності попереднього крізь призму власного сприйняття, додаючи власні цінності. Процес зміни ціннісних

орієнтацій безпосередньо пов'язаний зі змінами в економічному, культурному, політичному та інших сферах життя суспільства. Цінності становлять основу світогляду людини, її моральних, політичних, естетичних переконань і смаків, визначають її поведінку. Вони є важливим елементом внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань. Сформовані цінності – це свого роду «вісь» свідомості, яка забезпечує усталеність людини і проявляється у певному типі її поведінки, в інтересах, потребах, переконаннях.

Для сучасного українського суспільства характерним є з одного боку, процес «відродження» традиційних духовно-культурних цінностей українського народу, а з іншого – формування нової соціокультурної парадигми, яка відображає динаміку сьогодення.

Внаслідок таких процесів відбувається своєрідне розшарування соціокультурного середовища: одне, де відроджуються традиційні духовно-культурні цінності і формуються відповідні ціннісні орієнтації, друге – елітне, орієнтоване на ціннісні орієнтації вузького кола індивідів, прихильників так званої «високої моди» не лише в духовних цінностях, але і в матеріальних, для яких характерним є нігілістичне ставлення до традиційних ціннісних орієнтацій. Кожний з типів соціокультурного середовища формує відповідний тип цінностей, а, отже, виступає як один з соціальних, об'єктивних чинників цінностей особистості. Соціальне мікросередовище, як і макросередовище, формує лише загальні контури ціннісних орієнтацій і системи цінностей, їх стандартні зразки. Тому існує потреба засобами освіти та виховання орієнтувати молодь в суспільних умовах буття, сформувані розуміння опосередкованості своєї життєдіяльності соціальними умовами.

Виховання – це процес залучення особистості до засвоєння вироблених людством цінностей, створення сприятливих умов для реалізації нею свого природного потенціалу та творчого ставлення до життя, спрямований на утвердження суспільно значущих норм і правил поведінки особистості. Ідеалом виховання є всебічно розвинена, компетентна особистість, здатна до самореалізації. Отже, одним з головних освітньо-виховних завдань сучасності є створення умов для формування соціальної компетентності та самореалізації особистості, розвитку духовного, інтелектуального та фізичного потенціалу молоді України.

**СОКОЛОВА Олександра**  
**Максимівна,**  
**СЕРЕДА Дарина Олександрівна**

## **“Я ВСЕ Ж НАВАЖУСЯ ДУМАТИ ПРОБЛЕМАТИЧНО”: ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

В “Хутірській філософії” П. Куліша у контексті його світоглядно-філософських ідей істотного значення надається також питанням освіти й виховання молодого покоління, успішне вирішення яких, на переконання українського мислителя, покликане сприяти ідейному, смисложиттєвому синтезу хліборобського способу життєбуття. Бо, наголошує він, викликають стурбованість вже найпростіші порівнювання освіченості природної і книжної, адже, як видається, коли все ж намагатися не ігнорувати освіченість книжну, то яким чином узгодити її з природним розумовим розвитком людини. П. Куліш доходить висновку, що “не скалічені розумово й морально” люди за сучасних умов, по суті, є винятками, бо зустрічаються або на “рівні неграмотности”, або “на рівні найвищого розумового розвитку” [2, с.120]. Тому закономірним, на його думку, повинні сприйматися застороги стосовно корисності сучасної науки й освіти, адже доволі переконлива їх шкідливість, якщо з причини поширення в суспільстві наукових знань “люди перестають розуміти одне одного”, особливо ж наука, буцімто, неприйнятна для українського селянина. Так, П. Куліш розмірковує, що, якщо, дотримуючись “цієї широкої й каламутної ріки ... сучасної просвіти ... , піднятися до витоків людської освіченості”, то, зрештою, можна було б простежити за поведінкою “в школах з тією освітою, яку людина починає отримувати від природи раніше, ніж промовить перше людське слово *ма*” [2, с.121]. На його переконання, сучасні різноманітні наукові й технічні здобутки можуть і повинні розглядатися як залежні у процесах виховання та навчання від особливостей людської природи, людського серця, коли, отже, чи не головним завданням педагогічної діяльності повинно бути його збереження від “шкідливих впливів”. Особливо ж важливо, закликає мислитель, “більше вдивлятися в природу людського серця, доки воно не пошкоджене винаходом, спасенним в руках одних і згубним у руках інших, а саме - азбукою”. П. Куліш спонукає такою мірою “думати проблематично”, доносить переконання у тому, що “значно ближчі до відкриття Нового Світла ті, які мало звертають увагу на істину, прикріплену до паперу складами” [2, с.127]. На істину “штучну”, віддалену від різнопланово спрямованого, але у своїх визначальних якостях і

відтворюваного від життя. А якщо підходити до питань виховання й освіти молодого покоління якраз з позицій життєвих, то майбутні покоління покликані оволодівати “наукою правди святої животворящої ...” [1, с.193]. Подібні пошуки покликані продемонструвати особливо вагому “педагогічну істину”, що “високий ступінь розумового й морального розвитку” людини досягається завдяки “нашій спільній наставниці природі, від якої ми часто виринаємо в товариство пустунів, що називаються магістрами й докторами філософії” [2, с.121]. Система підготовки молодого покоління може бути успішною за умови, коли вона не лише не втрачає, а навпаки, постійно зміцнюватиме свою життєвість – коли увесь попередній культурний досвід трансформуватиметься змістом і формами навчання й виховання.

Життєздійснення особистості є індивідуально неповторним процесом вільного прокладання кожним свого життєвого шляху як “возз’єднання” минулого практичним формуванням майбутнього утвердженням сучасної дійсності, в якій синтезуються рівень освіченості і культури, роль моральних та національних цінностей і т. д. А це означає, що ефективними можуть бути лише самостійно сформульовані життєві відношення людини-особистості, як індивідуально-особистісного “оформлення” – цілеспрямовання життєвого досвіду – як синтезу минулого, сучасного й майбутнього. Завдяки цьому й проявляється особистісність життєдіяльності людини, відзначена рисами рішучості, наполегливості, вимогливості і т. д.

На переконання П. Куліша, “освіту розуму” необхідно розпочинати з “науки народознавства”, з поглибленого засвоєння, переосмислення історії та культури свого народу, що покликано служити онтологічно-гносеологічними засадами формування відношення до світу, зокрема, зміцнення та розвитку отриманих знань і цінностей “спадково”. Внутрішнє життя особистості, що формується та зміцнюється завдяки навчанню, представлене П. Кулішем в образі оброблюваного хліборобом поля, яке “відроджує зерно сторицею”. А відповідальна, гідна, розумово розвинена особистість стверджуватиметься засвоєнням “зробленого старожитністю запасу наукових даних ще від тих давніх давен, коли жива мова відігравала в науці першу роль, а писемна - останню”. Більше того, зазначає П. Куліш, цей запас, як і в усій Європі, “зберігався в убогих житницях”, а “успішному культивуванню перешкождали несприятливі обставини”, як, наприклад, середньовічна схоластика. І лише завдяки належним чином організованій навчально-виховній діяльності, на засадах національних, культурних цінностей, рідної мови, і започатковуватимуться процеси формування національної особистості.



Та, до того ж, хіба не варті наслідування здатності особистості, як суб'єкта педагогічного процесу, “наважуватися думати проблематично”?

### **Література**

3. Куліш П. Слово над гробом Шевченка // Історія української культури: Зб. матеріалів і документів. – К.: “Вища школа”, 2000. – С. 193.

4. Науково-педагогічна спадщина Пантелеймона Куліша: вибрані твори: [збірка] / упоряд. О.О. Кравченко; рец.: Н.С. Побірченко, Н.М. Коляда. – Умань: РВЦ “Софія”, 2008. – 208 с.

**СОПІВНИК Руслан Васильович,  
ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ Ілля Павлович**

## **НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Постать та діяльність Пайтелеймона Куліша як культурно-громадського діяча, письменника, науковця та педагога, яка припадає на другу половину XIX ст., розкриває сутність його поглядів на тогочасне суспільство, сутність виховання і навчання в ньому, становлення вітчизняної системи виховання, побудови національної школи. Слід зазначити, що науково-педагогічна спадщина П. Куліша на сьогодні є предметом наукового дослідження багатьох сучасних українських науковців (О. Кравченко, Т. Крижанівська, Д. Домбровська, В. Гулак та ін.), об'єктом аналітичної оцінки та використання їх в умовах розвитку національної педагогічної науки. Тому актуальність науко-педагогічної персоналії Пайтелемона Олександровича і необхідність вивчення його письменницької, педагогічної, просвітницької та наукової діяльності є актуальним на сьогоднішній день.

Якщо проаналізувати творчий доробок П. Куліша, то слід зазначити, що для більшого загалу громадськості він відомий як автор першого історичного роману «Чорна рада», який висвітлює боротьбу за гетьманство після правління Б. Хмельницького. Також як патріота, громадського діяча першої української політичної організації Кирило-Мефодіївського братства, за що П. Куліш був заарештований і відправлений на 3-річне заслання в Тулу за свої думки про «ймовірність окремої держави як Україна і написання двозначних творів щодо цієї теми». За що в історії Пайтелемона Олександровича відносять до перших українських дисидентів.

Проте науково-педагогічна проблематика стала для письменника окремим напрямом його діяльності. Вона уособлювала створення книг та підручників українською мовою, що ставало засобом поширення грамотності серед населення, формування морально-етичного, національного самоусвідомлення, розвитку розумових здібностей учнів.

До науково-педагогічних праць П. Куліша можна віднести започаткований ним новий правопис «кулішівку», на якому побудований правопис сучасної української мови. Створений у 1857 році підручник «Граматка» для навчання грамоти українською мовою. Саме у своєму підручнику він вжив фонетичний правопис, відомий під назвою «кулішівка». Загалом для П. Куліша українська мова – це перший і найголовніший педагогічний елемент національної освіти. Цей підручник мав просвітницьку мету для звичайного люду. Зокрема в ньому містилися матеріали для читання, які мали пізнавальний і виховний зміст через призму історії української державності.

Окремим напрямом наукової діяльності П. Куліша була перекладацька стежина. Він був першим перекладачем на українську мову творів Шекспіра, Байрона та Гете, переклав Біблію на українську мову, що в ті часи було рідкістю і зайняло 20 років життя письменника. Також Пайтелемон Олександрович виступав в ролі видавця і редактора. Протягом у 1856-1857 років вийшли його двотомне видання «Записки о Южной Руси» і збірка фольклорно-історичних та етнографічних нарисів. 1860 р. П. Кулішеві вдалося видати альманах «Хата», на сторінках якого опубліковано його літературно-критичні й художні напрацювання, а також твори українських письменників Є. Гребінки, Т. Шевченка, М. Вовчка та ін. Тоді ж письменник разом із В. Білозерським і М. Костомаровим організував та редагував перший загальноукраїнський журнал «Основа».

Погляди на навчання і виховання П. Куліша висвітлено в статтях «Устня мова з науки» (1861), «Перегляд українських книжок» (1861), «Виховування дітей» (1869), «Виховування дітей за підмогою школи» (1869) та ін., які були опубліковані в журналах «Основа», «Правда», часописі «Чернігівський листок». У цих публікаціях він порушував проблеми сімейного дошкільного виховання, наголошував на потребі національної школи з рідною мовою викладання та організацією навчально-виховного процесу за принципами природовідповідності й народності, тісного співробітництва сім'ї та школи. Педагог виступав за реорганізацію освітніх закладів відповідно до

національних особливостей українського народу, високий навчально-методичний рівень особистості вчителя, обов'язкову жіночу освіту.

Отже, науково-педагогічна творчість П. Куліша є багатогранною і новаторською. Він першим почав писати українською мовою наукові праці, започаткувавши український науковий стиль, написав перший історичний український роман, запровадив новий фонетичний правопис, яким, із незначними змінами користуємося й нині. А найголовніше, незважаючи на тогочасні виклики часу, залишалися вірним власним принципам культурно-освітнього відродження українського народу.

**ТАРАСЕНКО Ростислав Олександрович**

## **ВИКОРИСТАННЯ ХМАРНИХ СИСТЕМ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ У ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ**

Однією із ключових компетентностей перекладача, яка відображає сучасні тенденції щодо його підготовки до сучасних умов виробничої діяльності і акумулює особливості опанування ним новітніх інструментів перекладу є інформаційна компетентність. Її формування, в першу чергу, передбачає вивчення спеціалізованого програмного забезпечення для підготовки та реалізації перекладацьких проектів.

Підтвердженням важливості процесу опанування сучасних інструментів перекладача є усвідомлення дедалі більшою кількістю закладів вищої освіти України, які здійснюють підготовку майбутніх перекладачів, необхідності вивчення ними інформаційних технологій, зокрема, систем автоматизованого перекладу та термінологічного менеджменту.

Однак, освітні програми підготовки перекладачів у різних навчальних закладах, де здійснені такі кроки, мають суттєві відмінності щодо:

- наявності спецкурсів, модулів чи розділів навчальних дисциплін;
- переліку обраних для вивчення сучасних інструментів перекладача, які базуються на інформаційних технологіях;
- обсягу часу відведеного на вивчення сучасних інструментів та технологій;
- місця у графіку навчального процесу, визначеного для вивчення спецкурсів, спеціалізованих модулів чи розділів;
- забезпечення неперервності вивчення сучасних інструментів та технологій упродовж періоду навчання;

– наявності спеціалізованих технологічних перекладацьких практик з набуття умінь та навичок використання спеціалізованих інструментів у перекладі.

Зважаючи на широкий спектр розбіжностей у змістовій та організаційній структурі освітніх програм підготовки перекладачів в аспекті формування технологічної компетентності, на нашу думку, ключовим аспектом є визначення уніфікованих підходів до переліку та типу основних інструментів, які мають бути опановані у процесі навчання. В першу чергу мова іде про системи автоматизованого перекладу.

Важливим аспектом цього питання є врахування сучасних тенденцій у розвитку світової перекладацької індустрії та стратегії провідних компаній, які є лідерами у розробці та наданні сучасних інструментів для перекладу. Структура перекладацьких послуг продовжує змінюватися та вдосконалюватися і незважаючи на домінуючі позиції потужних десктопових CAT-систем, упродовж останніх 5 років активно розвиваються хмарні технології щодо надання ключових інструментів перекладачу. Такі зміни суттєво впливають на парадигму перекладацької галузі, тенденції її розвитку, зміст компетентностей перекладача, що вимагає вдосконалення процесу їхньої професійної підготовки і значною мірою полягає у формуванні готовності до використання саме хмарних сервісів. На сьогодні вони реалізовані у таких хмарних CAT-системах як: XTM Cloud, Wordfast Anywhere, MemSource, MateCat MemoQ, smartCAT тощо.

Розглядаючи можливість введення до змісту підготовки перекладачів вивчення хмарних систем автоматизованого перекладу, необхідно забезпечити уніфікацію знань і умінь, які можна сформувати при вивченні десктопних та хмарних систем. У цьому аспекті варто відмітити, що безпосередньо робота над перекладом у переважній більшості як десктопних, так і хмарних систем позиціонується як робота над проектом. Незважаючи на певні відмінності, сутність основних дій щодо створення проекту є спільними, зокрема: вибір напряму перекладу, вибір файлів на переклад включених до проекту, підключення баз пам'яті перекладів, підключення термінологічних баз тощо.

Позитивною особливістю на користь запровадження до навчального процесу вивчення таких хмарних CAT-систем як MemSource, Wordfast та XTM Cloud є те, що компанії-розробники цих систем надають можливість безкоштовного їх використання впродовж певного періоду, достатнього для виконання поставлених навчальних завдань.

Проведення анкетування студентів з метою виявлення їхнього ставлення до використання тієї чи іншої хмарної системи засвідчило, що більша частина

студентів усвідомлює необхідність опанування роботи як із десктопними, так і хмарними САТ-системами. Крім того, переважна більшість студентів розуміє необхідність опанування на сучасному етапі саме хмарних САТ-систем для успішної подальшої професійної діяльності, однак готові концентрувати свої зусилля на опануванні тільки однієї з них.

Таким чином, введення до змісту підготовки майбутніх перекладачів вивчення хмарних САТ-систем є однією із нагальних потреб на сучасному етапі і обумовлюється: повноцінною функціональністю доступних версій топових хмарних САТ-систем; спрощеним варіантом їх використання у навчальному процесі; можливістю використання попередньо набутих знань студентів із інформаційних технологій; високою вмотивованістю студентів щодо їх опанування.

**ТРУТЕНЬ Аліна Вікторівна**

## **ПИТАННЯ ВИХОВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Пантелеймон Олександрович Куліш – відомий літератор і просвітитель. Особливою його заслугою є створення оригінального українського правопису («кулішівка») та української «Граматки». Праці вченого були спрямовані на дослідження педагогічних проблем, вироблення засад навчально-виховного процесу в школі.

Проаналізувавши творчу спадщину П.Куліша, можна сказати, що велику увагу він приділяв питанням дошкільного виховання. Найбільше його цікавив період виховання дітей у сім'ї від народження до вступу в школу. П. Куліш вважав, що виховання дитини з перших днів життя це цілеспрямована і організована діяльність батьків з метою формування у неї світоглядних переконань, міцних моральних основ, національних почуттів, які значною мірою визначатимуть її майбутню життєдіяльність.

За П.Кулішем, найголовнішими аспектами сімейного дошкільного виховання – це те, що виховання слід розпочинати із перших днів життя дитини; ще з ранніх років батьки повинні виховувати дитину фізично, морально, розумово; важливою умовою правильного виховання є відсутність тілесних покарань, уникання вседозволеності.

П.Куліш, вважав, що навчально-виховний процес слід нерозривно поєднувати з історією, мовою, національними традиціями, з особливостями хліборобської культури українського народу, тим самим створювати умови

для врахування природних задатків дитини, її індивідуальних особливостей, сприяти її особистісному зростанню.

Виховувати підростаюче покоління потрібно на національному ґрунті, необхідно забезпечувати єдність національного і загальнолюдського, вносити у громадську свідомість національну рівність, взаємну повагу і толерантність.

П. Куліш наголошував на необхідності співпраці сім'ї і школи, на взаємодоповненні виховного впливу родинної педагогіки та шкільного навчально-виховного процесу, на їх взаємодії і взаємопідтримці.

Педагогічні погляди П. Куліша висвітлені у статтях «Устня мова з науки», «Перегляд українських книжок», «Какие руководства удобнее употреблять при первоначальном обучении крестьянских детей», «Простонародность в украинской словесности», «Виховування дітей», «Виховування дітей за підмогою школи».

П. Куліш створив і видав перший підручник для початкового навчання грамоти українською мовою «Граматка» який є пам'яткою педагогічної та суспільної думки епохи.

У своїх творах письменник пропагував ідею освіти для народу, вважаючи, що школа повинна бути доступною дітям незаможних, а сімейне виховання потрібно поєднувати зі шкільним навчанням.

На основі аналізу праць П.Куліша, можна виокремити такі освітньо-виховні ідеї: необхідність національної спрямованості освіти і виховання, яка відповідала б потребам народу (рідна мова викладання, вивчення української історії); важливість сімейного виховання у становленні особистості дитини; виховання у дітей і молоді шанобливого ставлення до традицій свого народу, історії, мови, природи.

П.Куліш невтомно працював на ниві просвітництва. Він засуджував таку освіту, яка веде до відчуження від народної моралі та одвічних моральних цінностей.

Отже, на думку П.Куліша освітній ідеал це – духовно багаті, міцні здоров'ям люди, здатні змінити світ. Школа не повинна бути ізольованою, у ній має втілюватися розумне й гармонійне. Це значно підніме рівень духовного життя української нації.

### **Література**

1. Антонюк Т. Педагогічні погляди П.Куліша / Творчі та ідейні шукання П.О. Куліша в контексті сьогодення: Зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П.Куліша. Інститут українознавства Київського національного університету імені Т.Шевченка. – К.: ЛЕСЯ, 2000 – 117 с.

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ПРО ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ**

Пантелеймон Олександрович Куліш (1819-1897) – відомий літератор і просвітитель. Творчу спадщину Пантелеймона Куліша поряд із історичними, художніми, публіцистичними та етнографічними працями становлять педагогічні розвідки, які містять цікаві роздуми про виховання дітей у сім'ї та школі. Він вважав сім'ю найпершою школою виховання.

У педагогічній розвідці «Як виховувати дітей» автор зазначає: велике зло буває через недобрий догляд маленьких дітей та через нерозумне виховання їх з самого малечку. З прикрістю він пише, що багато мре дітей у сповиточку і стільки ж виростає невдах, недотеп, калік тілом або честю. Він закликає батьків «оборонити» немовлят «кращим доглядом, вихованням». Пантелеймон Куліш дає конкретні поради, яких важливо дотримуватися, щоб дитина виросла здоровою. Він критикує батьків, які по народженні дитини «починають її сповивати та в страшенному теплі держати, а щоб коло неї було щогодини чисто, про це не дбають. Думають люди, що дитина очі собі повидирає, як не сповивати. І так вже змалку не дають чоловіку волі, яку Господь призначив усякій тварині: двигатись, коли схоче, і спати, коли схоче».

Стаття П. Куліша “Виховання і наука” складається з таких підрозділів: “Виховання дітей (дома)”, “Виховання дітей (за підмогою школи)” [1]. У підрозділі “Виховання дітей (дома)” письменник акцентує увагу на тому, що “Ми звикли розуму шукати тільки в школах, а хата –перша школа і перше сідало розуму” [1]. Та й тому виховання дітей вдома, на думку П. Куліша, повинно бути особливим, оскільки саме в родині дитина вперше дізнається про основні принципи добротворення чи злостворення. П. Куліш пропонує у вихованні дитини дотримуватися такого важливого принципу: “Коли дитина попросить того, що треба їй дати, зараз давай, а ні, то не дай ні разу. Слухатиме тоді дитина одного киву, як скажеш: не можна, і ростиме, шануючи своє і чуже право” [1]. Письменник застерігає батьків, щоб ті не виховували у своїх дітей заздрість і немилосердя, оскільки все це може бути “...самим собі шкодливим” [1]. Закінчує письменник цей підрозділ зверненням до батьків: “Знайте ж, батьки і матері, знайте кожне чисте і блага серце, що школа не мусить лякатися дитини” [1], що можна розглядати як один із принципів виховання. Таким чином, П. Куліш у статті “Виховання і наука” чітко сформулював засади виховання дітей: по-

перше, батькам потрібно завжди пам'ятати про те, що заохочуючи прояви в дитини байдужості у ставленні до інших, безпощадності, жорстокості – вони не тільки дитині шкодять, а й собі теж завдають ще більшої шкоди; по-друге, батьки повинні чітко усвідомити на що саме вони будуть спрямовувати своїх дітей у вихованні на творення добра і блага собі та іншим людям, чи навпаки – зла; по-третє, саме від виховання душі (внутрішнього світу) дитини батьками залежить її майбутнє, а відповідно й їх самих; по-четверте, дітей потрібно виховувати так, щоб вони шанували батьків в душі, тобто прагнули жити для них, бути вдячними не тільки за своє народження, а головне – за батьківську турботу про них; по-п'яте, родина повинна стати опорою для школи у вихованні дітей; по-шосте, зусилля родини і школи повинні бути спрямованими в одному напрямку; по-сьоме, вчитель повинен стати для учня духовним наставником, таким як і батько з матір'ю.

В умовах відсутності цілісної системи суспільного дошкільного виховання П. Куліш важливого значення надавав сімейному вихованню і ролі батьків у формуванні морально здорової молоді. Він не лише критикував хибні кроки дорослих та незадовільні умови зростання малечі, а й пропонував слушні і цілком обґрунтовані з педагогічних позицій рекомендації.

У міру своїх сил і можливостей письменник, педагог, історик, етнограф, громадський діяч Пантелеймон Куліш дбав про збереження живої української мови, введення її у науковий, літературний, освітянський простір. Укладена ним українська «Граматка» та новий фонетичний правопис («кулішівка») справили значний позитивний вплив на розвиток національної освіти в Україні.

Як бачимо, майже всі ці принципи – це основи формування особистості, які вивчала і вдосконалювала українська педагогіка ХХ століття.

### **Література**

1. Куліш П. Виховання і наука / Твори П. Куліша: В 6-ти томах. – Т.6: Гісторія, література й інша проза. – Львів: Просвіта, 1910. – С. 551–565.

**ШАМНЕ Анжеліка Володимирівна**

### **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ П. КУЛІША**

Поняття толерантності має багато визначень: це сприйняття та розуміння різноманіття культур світу, форм самовираження та самовиявлення людської



особистості (Асмолов А.Г., 1998; Швачко О.В., 2000); це активна позиція людини, групи людей та держави, що формується на основі визнання універсальних прав та свобод людини (Золотухін В.М., 1997); це сприяння утвердженню прав людини, ідей плюралізму, демократії та правопорядку, це відмова від догматизму і абсолютизму (Васильєв В.А., 2000) тощо. У психології толерантність як система установок, особистісних і групових цінностей, що визначають позитивне ставлення до різноманіття світу і відмінностей між людьми, бере свій початок в дослідженнях авторитарної особистості класиками психології (Е. Фромм, Т. Адорно, Г. Олпорта та ін.), де мова йде в першу чергу про етнічну і соціальну толерантність (Асмолов А. Г., 2001).

Етнічна толерантність є одним з проявів толерантності, яка виявляється у проблемних етноконтактних ситуаціях. Етнічна нетерпимість (інтолерантність) – одна з форм прояву кризових трансформацій етнічної та релігійної ідентичності. Її основою є підвищена чутливість до осіб інших національностей та релігій, коли представники інших етнічних груп сприймаються як «несприятливий» чинник. Це визначає відповідне реагування на даний фактор: від легкого дискомфорту і роздратування до різних форм дискримінуючої поведінки та геноциду.

Окремі аспекти аналізу проявів етнічної та міжконфесійної толерантності як інтегральної характеристики особистості ми знаходимо в працях Пантелеймона Куліша. У його творах толерантність імпліцитно виступає як властивість відкритого і вільного мислення, як усвідомлення того, що світ і соціальне середовище є багатовимірними, а отже, і погляди на цей світ різні і не можуть і не повинні зводитись до одноманітності або на чийсь користь. Найбільш яскраво толерантність як явище виявляється у творах П. Куліша в аналізі відмінностей різних релігій. В них викристалізувалося не тільки світське, громадянське розуміння релігії як дотримання у поведінці певних моральних норм (громадянської активності, суспільно корисної діяльності, духового самовдосконалення, невинного пізнання правди тощо) (Нахлік Є., 2006: 490), але і розуміння глибоко толерантне. П. Куліш був за віросповіданням православним християнином, але надзвичайно толерантно ставився до різних конфесій, не надавав великої ваги культовим атрибутам та обрядам і навіть передбачав зникнення в майбутньому конфесійних умовностей, позаяк інститут церкви бачився йому обмеженим історичними рамками й формами (Нахлік Є., 2006: 492).

В ідеях Куліша виробився цілісний, толерантний релігійний світогляд, крізь призму якого він розглядає еволюцію Всесвіту, життя на Землі, історичний

процес, соціальний поступ, національні відносини, моральність (Нахлік Є., 2006: 495). Активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості – це основні компоненти толерантності у працях Куліша, в яких закладено базові ідеї етнічної толерантності як особливої здатності особистості, як позитивного ставлення до «інакшості» (Василюха О.В., 2016).

Толерантність є психолого-соціальним феноменом (Швачко О.В., 2000; Николсон П., 2001). Як особистісна риса вона формується внаслідок впливу безлічі соціальних і психологічних факторів (Безкоровайна О., 2003). Виходячи з ідей національної педагогіки у працях П. Куліша, можна сформулювати основні психолого-педагогічні умови становлення толерантності особистості в освітньому просторі ЗВО: 1) освітня стратегія повинна реалізовувати ідею розвитку у студентів поваги до інших людей, розуміння можливості багатоваріантного людського буття у різноманітних, відмінних один від одного культурних, релігійних та соціальних сферах; 2) освітня стратегія повинна поширювати позитивний підхід до етнічних питань і запобігати будь-які прояви расизму, шовінізму, національних стереотипів через створення доброзичливої атмосфери в студентських колективах; 3) освітня стратегія повинна сприяти створенню сприятливого мікроклімату, в якому кожен студент відчуває себе комфортно, захищено і здатен до відкритої взаємодії зі світом, з одногрупниками тощо.

Толерантність має стати одним із головних елементів розбудови українського суспільства (Абакумова І.В., 2003; Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А., 2004). Кожен викладач засобами свого предмету покликаний сприяти формуванню у студентів цілісного уявлення про культуру світу та багатоваріантність людського буття; навичок національної самоідентифікації та позитивної взаємодії з представниками інших поглядів на певні питання. Базові напрями діяльності викладачів ЗВО з виховання толерантності у студентів можуть реалізовуватися через створення у студентських групах системи умов (соціокультурних, педагогічних, психологічних), які сприяють формуванню толерантних поглядів і навичок толерантної поведінки; створення доброзичливої атмосфери у студентському колективі; використання різноманітних форм і методів масової, групової і індивідуальної роботи (Кузьменко В.В., Гончаренко Л.А., 2004; Овчиннікова Ю.Г., 2004; Солдатова Г.У., 2001).

Базові принципи діяльності викладачів ЗВО з виховання толерантності студентів з урахуванням ідей національної педагогіки П.Куліша можуть реалізовуватися через наступні положення: використання позитивного соціокультурного досвіду націй; створення умов для позитивної взаємодії різних

культурних, релігійних, національних, соціальних груп у процесі спілкування та навчання; розвиток якостей толерантної особистості з урахуванням особистісних якостей студентів; формування практичних умінь і навичок толерантної взаємодії; вироблення стійкості до конфліктів у поліетнічному, міжкультурному та міжконфесійному середовищі; озброєння вміннями аналізувати прояви інтолерантної взаємодії у навчальному закладі, сім'ї, студентському колективі; вироблення вміння самоаналізу власних вчинків та поведінки.

**ЯЩУК Сергій Петрович**

## **КОНЦЕПЦІЯ ЗГУРТОВАНOSTІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Епіграфом до розмови про титана української літератури Пантелеймона Куліша мають бути слова величного Івана Франка: «Куліш – перша зірка в нашому письменстві, великий знавець народної мови, а притім добрий знавець мови та літератур європейських народів». Адже своїм життям, творчістю, перекладацькою та громадською діяльністю Пантелеймон Куліш переконливо довів, що «без єдності народу й національного проводу повноцінного національного тіла бути не може».

Наголошуючи на концепції згуртованості нації в цей непростий для розвитку державності України час, хочу акцентувати увагу на соціальному аспекті. Кафедра соціальної роботи та інформаційних технологій в освіті НУБіП України в цьому році приєдналась до виконання важливої соціальної функції - підготовку фахівців із соціально-психологічної реабілітації незахищеної верстви населення за освітньою програмою «Соціально-психологічна реабілітація». Соціальна школа м. Бордо (Франція), стажером якої я нині є, має піввіковий досвід у сфері соціальної реабілітації. Фактично, групова динаміка - це процес функціонування групи, в якій члени пристосовуються до різних ситуацій, змінюючи свою реляційну структуру, щоб підтримувати баланс. Динамічне вираження груп походить від американського соціолога Курта Левіна (K. Lewin) (1944).

Брюс Тускман (B. Tuckman) змодельовав кроки будівництва невеликої групи з 5 кроків, які назвав «Формування - шторм - нормування - виконання – примирення». Крок 1. Тренування «Формування»: люди зустрічаються; люди дізнаються один одного; люди залишаються один з одним; індивідууми позиціонують себе відносно один одного. Крок 2. «Штурмова» напруга: протистояння думок кожного; поява розбіжностей точок зору; виникнення

конфліктів і напруженості. Крок 3. Нормалізація «Нормування»: стабілізація угод; згуртованість між індивідами; структурування групи; правила стабілізації та функціонування груп. Крок 4. «Виконання» виробництва: співпраця між особами; фактична робота групи; досягнення цілей групи. Крок 5. Розпуск «Закриття»: досягнення цілей групи; демонтаж групи; розсіювання індивідів. Більше того, групи не є фіксованими об'єктами, вони «народжуються», розвиваються, підтримують або розганяються, тому мають свою історію. Кожен із них викладає на розгляд більше ніж один проект, це виливається в компанію, навіть пригоду для і між членами групи.

Термін групова динаміка існував дуже довго, це не концепція минулого століття. Можна сприймати гіпотези та аналізи колективних явищ в Республіці Платон (République de Platon), тобто за Платона. Колективне питання завжди було важливим у суспільстві. А щоб краще жити в колективі, потрібно її вивчити. Вчений К. Левін визначив поняття «динамічних груп», як ми його знаємо нині: «У сфері групової динаміки більше, ніж в будь-якому іншому психологічному полі, теоретично і практично пов'язані теорія і практика. Якщо належним чином забезпечити цей зв'язок, вона може дати відповіді на теоретичні проблеми і в той же час може посилити цей раціональний підхід до наших практичних соціальних проблем, що є одним з основних вимог їх вирішення». Ідея і вираз зробили статок та надихнули на створення дослідницької організації «Дослідницького центру групової динаміки», яка згодом стала частиною «Інституту соціальних досліджень» в рамках Університету Енн-Арбор у Мічігані (l'Université Ann Arbor du Michigan).

Отож дотримуючись логіки К. Левіна, група – це сукупність взаємозалежних людей. Саме в цьому сенсі відбувається будівництво спільноти за словами вченого. Дослідник К. Левін завжди наголошував: «зосередьте об'єкт на ситуації». Це дійсно так, доцільно підійти до поведінки особи або групи у своїй галузі. Це поле або життєвий простір, що містить людину або групу і психологічне середовище. Ми не можемо говорити про групу, що базується виключно на факторах близькості, подібності та взаємозв'язку. Група повинна мати мету, орієнтир або загальний досвід, який має бути актуальним у часі. Група може безпосередньо залежати від соціальної організації або виходити з нового об'єднання окремих проектів. У першому випадку ми поговоримо про інституційні групи (сім'я, офіс), а в другому випадку ми поговоримо про неформальні групи (коло, групу друзів). «Група» може розглядатися її членами як кінець, або скоріше як засіб. Коли мова йде про суть єдності, то члени зосереджені на групі, а афективні фактори (емоційні аспекти) переважають і тоді

можна говорити про основну групу. Коли справа доходить до виконання дії, виконання або прийняття рішення, члени «орієнтовані на завдання», переважають оперативні чинники, то можна говорити про робочу групу.

**Висновки.** Поняття єдності має велике значення для вивчення невеликих груп. Незважаючи на численні визначення «згуртованості»: це сукупність сил поля, що має наслідком утримання членів групи разом і протистояння силам дезінтеграції. Отже, концепція згуртованості набуває синтетичної та уніфікованої сфери, це дає можливість перейти від поверхневих і розрізнених знахідок до систематичного вивчення групових явищ. Перш за все, можна виділити зовнішні чинники - ті, що передують утворенню таких конкретних груп або тих, які безпосередньо виникли на самому початку становлення групи - і внутрішні фактори, специфічні для групи як такої. У першу чергу слід згадати тих, хто втручається у всі інституційні групи: з одного боку, вплив соціального контролю, з іншого боку - ієрархічна або функціональна залежність однієї групи від більшої групи (адміністрація, компанія). Нарешті, певні просторові фактори, що регулюють комунікаційні мережі, подібність або відмінність у соціальних статусах, а також еталонні рамки, специфічні для окремих осіб.

## **СЕКЦІЯ 6. ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛИШ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ**

**SHYNKARUK Nataliia Wasyliwna**

### **DIE UKRAINE IST IM EPIZENTRUM DER STÄNDIGEN UND UNBESTREITBAREN LIEBE VON PANTELEJMON KULISCH**

*Kulisch gehörte zu jenen Menschen, die  
mit ihrem Edelmut, Höflichkeit,  
Großzügigkeit und Vernunft Respekt  
vor ihm alle erwecken, wer mit ihm zu tun  
hat.*

**Wasył Bilosersky**

Die Werchowyna Rada von der Ukraine hat 2018 die denkwürdige historische Entscheidung über die festliche Begehung des 200-jährigen Jubiläums von Pantelejmon Olexandrowytsch Kulisch auf der Staatsebene getroffen. Diese Entscheidung zeugt von der Anerkennung der Verdienste und der Rolle von Kulisch in der ukrainischen Nations – und Kulturbildung. Sein Name ist Register der Großen

Ukrainer für die unvergängliche Bedeutung des persönlichen Beitrags zur nationalen Gemütsstimmung und Entwicklung der nationalen Geisteswissenschaft.

Pantelejmon Kulisch gehört zu den Persönlichkeiten, die vielseitig begabt sind und den großen Beitrag zu der Entwicklung der ukrainischen Kultur, Literatur, Kunst, Sprache und Wissenschaft geleistet haben. Er war ein Prosaiker, Dichter,

Dramatiker, Übersetzer aus vielen europäischen Sprachen, Literaturwissenschaftler und Kritiker, Volkskundler, Historiker, Ethnograph und Pädagoge. Er hat sehr viel als Verleger und eine Persönlichkeit des öffentlichen Lebens getan.

Pantelejmon Kulisch ist ein leidenschaftlicher Patriot der Ukraine, der im Laufe des ganzen Lebens durch unermüdliche tägliche Arbeit seine grenzlose Liebe zum Heimatland und zum ukrainischen Volk bewies. Nach der tiefen Überzeugung von Kulisch stoppt das Leben der Nation sogar mit dem Verlust der Staatlichkeit nicht, weil sie selbständiges geistiges Leben selbst im fremden Staat hat, das nationale Bewusstsein aufbewahrend, das in der Literatur in der Muttersprache gezeigt wird.

Der einzige Schatz bei dir ist die Muttersprache,  
Erzfeind für die gesellschaftliche Räuberei,  
Sie ist deines Lebens feste Basis,  
Sicherer als alle Schätze und Reichtümer.“

Diese Zeilen aus dem Gedicht „An heimisches Volk“ bestätigen die mehrmaligen Mahnungen des Autors, dass der größte Wert eines Volkes seine Sprache ist.

Wie die modernen Forscher bezeichnen, ging Pantelejmon Olexandrowytsch in seinen Ansichten über die Lösung der Sprachfrage weiter, als seine Vorgänger, bei denen der Kampf für die Entwicklung der ukrainischen Sprache ging nicht über die Grenzen der Literatur aus.

Die Ukraine liegt im Epizentrum der ständigen und bestreitbaren Liebe des Dichters. Das XIX. Jahrhundert konnte uns noch keine Staatlichkeit geben. Das heißt, ohne sie blieben alle Gespräche über das Schicksal der Heimat nur als gute Wünsche. Als rief Kulisch die Ukrainer zu einer schweren schwarzen Arbeit auf, um den Boden für die eigene Befreiung vorzubereiten. In einem Brief an die ukrainische Intelligenz erklärt er, dass wir „kein kleines Volk sind. „Weil wir sogar ohne kirchliche, politische, militärische und wissenschaftliche Hilfe geblieben sind, lebt die Ukraine und wiederersteht. Er fordert die Landsleute auf, „jeden Pflug zu brechen, den nicht das Ureinwohnervolk schmiedet. „Aber den Weg des Krieges und der Gewalt ist für ihn nicht annehmbar. Er glaubt, dass die Wiedergeburt mit der Erhöhung des eigenen Wortes und der Bildung beginnen wird, weil diese Kraft unsterblich ist und wir

kommen mit dieser Kraft zu der Höhe an, die uns selbst die Natur als unser Schicksal bestimmte. Es ist schwierig, P. Kulisch als einen Mann von Kompromissen zu bezeichnen.

Aber seine Unerschütterlichkeit betraf die Hauptsache: die Bewahrung der Identität des ukrainischen Volkes, seiner geistigen Erwerbungen, Traditionen und Kultur. Die leidenschaftliche Natur des Schriftstellers schien in der ständigen Suche der Stelle für hohe Bestrebungen umherrennen, die ihn sowohl Menschen als auch die öffentliche Figur nährten.

P. Kulisch war ein heißer Patriot seiner Heimat, dachte an sie und stellte die ins Zentrum seiner kreativen Suche, brachte seinen Patriotismus wirklich bis zum Ukrainazentrismus. Als Förderung seiner Arbeit hielt er als notwendig Erhaltung der nationalen Traditionen, die Entwicklung der ukrainischen Kultur, die Bestätigung des Gefühls des nationalen Bewusstseins.

Die besondere Beachtung schenkte P. Kulisch der ukrainischen Sprache, dem ewigen Schatz des Volksherzens. Gerade die Sprache und heimisches Wort, seiner Meinung nach, haben uns Respekt an andere Völker zurückgegeben und den Grundstein zu unserem Leben und Geschichte gelegt. Von diesen Positionen aus verurteilte er die Abwesenheit des nationalen Gedächtnisses und gleichzeitig die nationale Prahlerei. Er verspottete auch den Stumpfsinn der ukrainischen Schlachta und des russifizierten Kleinbürgertums, auffordernd einen Menschen immer Mensch zu bleiben.

Der patriotisch gesinnte P. Kulisch in der Mitte 1850-er Jahre hatte die Absicht alles, was über die Ukraine geschrieben und nicht veröffentlicht wurde, auf die Beine zu bringen. Die Beabsichtigung der ersten folkloristischen

Serieausgabe verwandelte sich in den Plan der Veröffentlichung verschiedenen Materialien über die Ukraine, was der Ideologie der Narodnikibewegung und aktiverer Bestätigung der Eigenart der eigenen Nation im Kreis der europäischen Völker und besonders im Schoß des russischen Reiches half. Noch mehr als dies erschien später bei Kulisch die Überzeugung, dass die ukrainischen Sagen, historische Lieder in populäre damals in Europa französische Sprache übersetzt werden müssen.

Bis heute bleibt Kulisch völlig ungelesen und folglich nicht erkennbar. Sein vielfältiges und farbenreiches Erbe im vollen Umfang wartet nur auf die Ankunft zu dem Leser und auf das Verständnis der Widersprüche seiner kreativen Seele.

Der Beitrag von P. Kulisch zu ukrainischen Kultur, Sprache und Literatur ist Gewichtig und unbestreitbar. Lange Zeit in Jahren des Stalinismus und Breshnews Stagnation wurde sein Name von den Forschern hauptsächlich negativ erwähnt und die Werke wurden fast nicht veröffentlicht. Während der Renaissance der ukrainischen

Kultur wird P. Kulisch und sein Schaffen objektiv geschätzt und nimmt einen gehörten ihm gewichtigen Platz ein.

**БІЛАН Сергій Олексійович**

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ – АКТИВНИЙ ДІЯЧ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ХІХ СТОЛІТТЯ**

В умовах національно-патріотичного відродження сучасної України та розбудови громадянського суспільства все більшої необхідності набуває переоцінка діяльності відомих діячів національної історії, одним з яких був Пантелеймон Куліш.

П. Куліш належить до багатогранно обдарованих діячів – прозаїк, поет, драматург, перекладач, учений-літературознавець та критик, фольклорист, історик, етнограф, педагог, видавець, громадський діяч – ось далеко не повний перелік талантів ювіляра. Детально досліджуючи творчість П. Куліша науковці зможуть віднайти ще й інші сторони його таланту.

Піднести особистість П. Куліша на п'єдестал української історії можна за різноплановістю та широтою його творчості. Одним із питань, яке він активно досліджував, являється формування української національної свідомості, що дає можливість цілісно пізнати Україну та її народ на широкій стежині державобудівництва.

Серед творчих доробок П. Куліша варто відмітити появу першої української граматики, названої в народі – «Кулішівкою» (1857 р.), переклад Біблії (1881 р.), яку неодноразово перевидавали у Відні, Берліні, Нью-Йорку та Лондоні. Перекладацька діяльність продовжується виходом українською мовою творів У. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, І.В. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гейне, А. Міцкевича, О.С. Пушкіна та інших видатних літературних діячів світу.

Важливим етапом в житті П. Куліша була участь в діяльності Кирило-Мефодіївського братства, учасники якого мали за мету створити єдину федерацію всіх слов'янських народів з центром у Києві, де Україна повинна була посісти місце абсолютно рівноправного учасника. З братчиками П. Куліш критикував лад Російської імперії і особливо кріпацтво, підтримував ідеали свободи, громадянських прав, рівності та дружби всіх слов'янських народів у майбутній федерації, заснованій на демократичних засадах. Викриття поліцією діяльності Кирило-Мефодіївського братства завершилося вироками різної



складності – П. Куліш відбувся досить легким покаранням – засланий на декілька місяців до В'ятки, а пізніше до Тули.

П. Куліш активно працює в історичному руслі. З під його пера з'являється ряд історичних романів: «Чорна Рада», «Історія Бориса Годунова і Дмитра Самозванця», науково-популярні нариси – «Хмельниччина» та «Виговщина», історіографічна праця в 3-х томах «Відпадання Малоросії від Польщі» тощо.

Як і багато видатних людей, П. Куліш був сповнений протиріч. З активного революціонера він перетворився на монархіста, з прихильника української незалежності – в консерватора і захисника Російської імперії та її права володіти українськими землями, що зумовило серйозну критику з боку патріотично налаштованого українського націоналістичного руху. Не беручи до уваги прихильність поглядів П. Куліша до Російської імперії, більшість його творів була заборонена царським Емським указом 1876 р.

Відтак, Пантелеймон Куліш – поет, письменник, історик, етнограф, перекладач, редактор, літературний критик, видавець став «вигнанцем» і в Російській імперії, і в СРСР. Та і в незалежній Україні його шанують з острахом.

**ЖГУТ Олег Анатолійович**

## **ПОГЛЯДИ П. КУЛІША НА ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ**

Україна, як сучасна незалежна держава, відбулася завдяки наявності консолідуючої національної ідеї. Світова практика свідчить, що суспільство, як цілісна соціальна система може динамічно розвиватися при умові коли воно має орієнтири, ідеали, цілі й ресурси.

Національна ідея є основною парадигмою усвідомлення потреби політичного суверенітету народу, боротьби за його досягнення й побудови національної держави. Формування української національної ідеї, як такої, пройшло доволі довгий шлях становлення. Від героїзації минувшини Київської землі І.Борецьким до створення української літературної течії, видатними представниками якої були Порфирій Байський (О. Сомов), М. Гоголь, Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка. Від спроб пояснити дуальність людського життя у порубіжних землях Г. Сковороди до науково обґрунтованих досліджень минувшини українців М. Костомаровим. Від розмежування на хохлів, кацапів, жидів та ляхів за часів Хмельниччини до виокремлення українців, як народу зі своєю історією О. Кониським.

Сьогодні ми по-новому звертаємося до спадщини великого громадського діяча П. Куліша, заново переосмислюємо його національно-патріотичну позицію, перечитуємо національні ідеї, виражені в його творчості. Перелік проблем, які хвилювали і які намагався всією своєю діяльністю розв'язати Куліш, вказує на обшири, глибину, комплексний характер як його знань, так і доробку. Це і розроблення загальної концепції української культури та словесності, зокрема, пошуки шляхів розвитку рідної мови як основи духовного відродження нації, проблеми розвитку самої української нації, її єдності, визначення місця та ролі в стосунках з іншими народами, історичної місії нації. Розглядаючи суспільно-політичну діяльність Пантелеймона Олександровича у площині сучасного життя України, слід зазначити, що головна мета життя і творчості діяча, стала реальністю – український народ створив свою державу. П. Куліш першим серед української науково-громадської еліти звернувся до тлумачення «ідеї руської народності», вкладаючи в нього усвідомлення, розуміння людиною приналежності до свого народу, його культури і віри [1].

Не зважаючи ні на що, П.Куліш при кожній нагоді стверджував: «Не дивуйтесь словам моїм про великі надії на народ український. Погляньте на його історію: чого не перебував він, які недолюдки з його знущались! А в його більше людяності осталося, ніж у москаля і ляха» [2]. Через усе життя Куліш проніс сприйняту в юності ідею романтика Й. Гердера про цінності національної самобутності й неповторний історичний шлях кожного народу. Дотримуючись думки про існування універсальних законів розвитку природи й суспільства, український мислитель був переконаний, що збереження і вияскравлення національного розмаїття людства має всепланетарну доцільність і відповідає універсальним закономірностям розвитку Всесвіту.

Оскільки Пантелеймон Олександрович творив за умов відсутності державності, засобом проголошення і утвердження його ідей стала національна література, національна мова як засіб вияву і виразу національного духу, власної незалежності і, врешті-решт, свободи народу. Великим пам'ятником Кулішу став його переклад Святого Письма, яке вперше зазвучало українською мовою і зіграло велику культурно-освітню роль. До кінця життя Куліш залишався вірний своїй ідеї, яку плекав іще змолоду: шляхом культурної європеїзації України, витворення цілком окремого українського письменства, що знаменувало б собою досягнення літературної автономії, йти до майбутньої автономії політичної, державо-територіальної [3]. Таку свою програму як заповіт молодим поколінням він натхненно виклав у листі від 7 липня 1892р. до Марусі Вовк-Карачевської: «Лишь только бы мы достигли того, что этот журнал сделался необходимым для

всех любителей чтения на юге, мы достигли бы, как отдельная нация, и литературной автономии, независимо от украинского языка. У нас был бы и нравственный центр, в котором сходились бы все наши политические и финансовые интересы. Другими словами: посредством того журнала можно бы было согласить между собою большинство мыслящих людей украинских и придать их действиям политическое единство» [4].

Саме національна ідея стала домінантою його творчості, його духовного і світоглядного україноцентризму. На цих засадах П. Куліш опрацював особливу концепцію чи поняття “рідного”, в яке включав Україну, народ, мову, звичаї, культуру. Усі вони у своїй узагальнюючій формі складають зміст іншого поняття – “українська ідея”, яке і є осередком внутрішнього духовного життя людини [5]. Таким чином, орієнтація на Україну стає духовною парадигмою письменника, вченого, через яку він осмислює усі українські реалії.

П. Куліш свою державницьку національну політику трактував по-різному, дуже часто вдавався до ідеалізації старовини, абсолютизації козаччини, а потім відходив від них, намагаючись заглянути у майбутнє і віднайти реальні шляхи реставрації національної держави. Врешті-решт, він навіть схилявся до розгляду української нації не як державної, а в розумінні етнографічному. На цій основі у нього і з’являється поняття “культурної автономії” або “духовної самостійності” українського народу у складі Російської імперії. Сюди ж примикає його концепція “двоєдиної Русі”, що мала означати політичну єдність України і Росії. Наприкінці життя ухилився від царєфільства і однозначно висловлювався за незалежність України. В цих хитаннях П. Куліша виявилися парадоксальна логіка історіософського мислення письменника, його духовний відчай, безсилля в утвердженні української державності. Та навіть і за цих обставин, як вдало зауважує Є. Нахлік, П. Куліш на “українські справи” дивився не “московсько-боярським оком”, а таки українським, не втрачаючи віри у майбутню незалежність України [6].

#### Література:

1. Гнідан О., Осьмак Н. Світогляд Пантелеймона Куліша // Дивослово. – 1991. – № 10. – С. 38-41.
2. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 152.
3. Шморгун О. Основний зміст поняття "Українська національна ідея"// Розбудова держави. – 1997. – № 6. – С. 10-19.
4. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 266.

5. Вівчарик М., Карташов Р. По шляху до консолідації нації // Розбудова держави. – 1996. – № 2. – С. 23 - 44.

6. Нахлік Є.К. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель. Т.1: Життя Пантелеймона Куліша – К.: Український письменник, 2007. – 456 с.

**КАЛУГА Володимир Федорович**

## **ОБРАЗ КУЛІША ЯК ПЕРСОНАЛІЗОВАНА МІФОЛОГЕМА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ**

Пантелеймон Олександрович Куліш як людина із плоті і крові, тобто одна з посеред мільярдів інших істот людської подобі, що коли-небудь народжувалися, жили і вмирали, та Пантелеймон Куліш як історична постать, як кажуть в Одесі, – дві великі різниці. Щоправда збагнути подібне досить не просто, оскільки затурканій злигоднями сьогодення істоті іноді за все своє життя навіть на думку не спадає, що її суть та її комбінований (збірний) образ, одного разу сформований і прийнятий як належне як самим індивідом, так і оточенням, є чимось радикально відмінним. Більше того, суть віддається на поталу образу. Буденна людина усе своє, так зване, свідоме існування тримається образу – власного та інших. Знаковими ж у поколіннях та масах виявляються образи історичних постатей – таких собі героїв нескінченної вервечки людського буття. Щоправда залежно від масштабів значимості або актуальності того чи іншого образу, одні історичні постаті з часом втрачають свій «ореол», тьмяніють і переміщуються в «архів» колективної пам'яті, інші віками залишаються «світочами», окремі ж мають властивість змінювати свою «яскравість».

Що ж до образу Пантелеймона Куліша, то він якраз, очевидно, має властивість час-від-часу тьмяніти та відновлювати свою актуальність серед мас, яким у кожен історичний момент притаманний певний рівень освіченості, мистецького запалу, загалом культури, знову і знову. Останнє, цілком ймовірно, пов'язано з тим, що до певної міри образ Куліша репрезентує, образно кажучи, романтичну натуру, тоді як, прагматизм, раціоналізм, жертівність або що надто слабо проступають у «духовному портреті» українського за походження і, очевидно, за глибоким покликом серця митця. Попри те, що з суто вітальних позицій, як би те дивно звучало, Пантелеймон Куліш виявлявся досить цинічної, егоцентричною з потужним інтелектом особою, яка вміла тримати «ніс за вітром». Інакше б він не відбувся як письменник, перекладач, бо не мав би достатньо ані стимулу, ані можливостей на те, зосередивши свої вітальні ресурси

на вирішення побутових проблем, плекання сім'ї або щось. Людиною ж, як показує досвід, завжди має щось рухати, тим більше, коли особа займається кропіткою роботою з власної ініціативи, що вимагає неабиякої терплячості.

Що ж до сьогодення, то образ Пантелеймона Куліша набуває певної актуалізації з огляду на те, що маси, які прийнято називати красивим і «возвеличеним» терміном народ, український, наразі виявляються досить сприймабельними до романтизму – тяжіння до безпосереднього переживання, витісняючи здоровий глузд, критичне мислення на задвірки власної уваги. Свідченням тому є, зокрема, політичні події останнього року. І як не дивно, саме на цей період припадає святкування 200-річчя від дня народження Пантелеймона Куліша – людини, яка прагнула поєднати фактично непеєднуване з огляду на здоровий глузд: прославляти рідне, українське, бажати йому процвітання і водночас «полюбовно» ладнати з гнобителем українського духу.

### **Література**

1. Агеєва Віра. Пантелеймон Куліш – 200 років: коханки і еротика батька українського роману [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-49237945>
2. Федорук Олесь. 13 фактів про роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада», про які ви не знали [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30091692.html>

**КОДОЛА Оксана**

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ: З УКРАЇНОЮ В СЕРЦІ**

*Куліш – перший звіздар в нашому Письменстві,  
великий знавець народної мови,  
а притім добрий знавець язиків  
та літератур європейських народів.*

**І.Франко**

Навряд чи знайдеться в історії України багатогранна, талановита, драматична, сповнена протиріч, з мінливими поглядами та настроями постать, як постать Пантелеймона Куліша і як митця, і насамперед як людини. Але він мав потужний талант. «У Куліша друга половина думки б'є першій в пику», – влучно зазначав Іван Франко.

Г. Грабович назвав П. Куліша рушієм і засновником новітньої української інтелектуальної, критичної думки та тих вимірів національної свідомості, які на ній будуються, і ключовою постаттю в становленні модерної української

культури [2], а І. Огієнко – ідеологом і творцем української літературної мови [1, с. 103].

Пантелеймон Куліш – перший літературний критик, справедливий, вдумливий, творчості Тараса Шевченка. Про прихильність Пантелеймона Олександровича до Кобзаря свідчать також його доброзичливі поради, наприклад до тексту вірша «До Основ'яненка».

Шукання ідеалу – питання всього життя Пантелеймона Куліша. З цією метою він за скромні свої кошти та на пожертвування меценатів засновує в Петербурзі друкарню, здійснює ряд видань, з-поміж них журнал «Основа» та альманах «Хата», а до співпраці залучає найкращих письменників і мовознавців.

Україна – ось що в епіцентрі постійної і незаперечної любові Пантелеймона Куліша, основа його творчості. Україна, її сучасне й прийдешнє. Слова митця про те, що прийде час, коли «не буде мати учити сина добру і благородству по книжках моїх», стали пророчими. Творчість Пантелеймона Куліша (хоча наприкінці життя він став прихильником Росії) у колишньому Радянському Союзі була заборонена й таврована як націоналістична.

Пантелеймон Куліш вважав, що рідна українська мова – основа нації, і навчання, і молитва повинні бути рідною мовою. Він перший, хто переклав усі книги Біблії українською мовою. І перекладав він з текстів, написаних старогрецькою і грецькою мовами. Українськомовний переклад Святого Письма для Пантелеймона Куліша був настільки важливим, що втративши під час пожежі рукопис перекладу, він удруге береться за його переклад.

На глибоке переконання Пантелеймона Куліша, пробудженню нації служать і переклади художніх та наукових творів з інших мов. Пантелеймон Олександрович виявив тут, за словами І. Франка, наполегливість, досконале знання народної мови, а також «язиків та літератур європейських народів», адже він знав понад 10 іноземних мов. «Є якийсь... розмірений широкий подих у власних творах і в перекладах цього автора, – писав І. Франко, – щось мов широкі, могутні крила великого корабля на широкій ріці».

Пантелеймон Куліш був закоханий у рідне слово. Оберігав його, розвивав, досліджував. Наприклад, Пантелеймон Куліш записує український фольклор, що його згодом автор уклав у збірки «Малороссийские предания, легенды, поверья и разные заметки» та «Украинские народные предания». Він працює в архівах монастирів, упорядковує їх. А віднайдений «Літопис Самовидця» – козацький літопис староукраїнською мовою про період

Хмельниччини і Руїни в Україні, – удоступнює для широкого загалу, переконавши О. Бодянського видати його у «Чтениях...».

«Українське слово, на моє глибоке переконання, здатне виявити себе згодом у всіх родах і видах віршів та прози», – писав Куліш і шкодував, що українське слово поки що так мало розроблене.

Здобутки П. Куліша як дослідника літератури є безперечними не тільки в літературно-критичній, а й в історико-літературній царині, адже його роман «Чорна рада» – ще належним чином не поціноване новаторство в українській історичній прозі.

Потужний майстер української мови, творець українського правопису, автор вишуканих перекладів і багатьох інших цінних праць заслуговує на велику повагу і вдячність. Перед цими його заслугами забуваються допущені помилки. Творчий доробок Пантелеймона Куліша а виступає потреба пошанувати його працю. Але також ми повинні й популяризувати як в Україні, так і за кордоном творчість видатних постатей України, з-поміж яких вагоме місце займає творчість Пантелеймона Куліша.

Отже, попереду в українських науковців ще довгий шлях досягнення і введення до наукового обігу праць П. Куліша, оскільки значна частина його творчої спадщини ще не опублікована й зберігається в архівах

### **Література**

1. Огієнко І. Історія української літературної мови К.: Наша культура і наука, 2001. 218 с.
2. Пантелеймон Куліш – «ключова постать у становленні модерної української культури» [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://www.nbuv.gov.ua/node/484>.

**МАТВІЄНКО Ірина Сергіївна,  
КИЧКИРУК Тетяна Василівна**

### **ІДЕЯ «ІДЕАЛЬНОГО ПРАВИТЕЛЯ» ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (ЗА РОБОТОЮ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА»)**

Найціннішим спадком Пантелеймона Олександровича Куліша є звичайно його художня проза. Його роботи були на часі, після творчої спадщини Г. Квітки-Основ'яненка, він зробив вагомий внесок в розвиток української культури та літератури ХІХ ст. Його роботи це і історичні романи, і поезія, і проза в яких витончено та зі смаком замальовується культура та традиції українського народу.

Найбільш знайомими його роботами є роман «Чорна рада» та оповідання «Орися». Першим українським історичним романом є його «Чорна рада», в якому відтворюються події минулих часів, описуються історичні постаті та державні діячі, які відіграли важливу роль в конкретному часовому проміжку. Твір був написаний українською мовою, а лише потім перекладений російською, що абсолютно не було характерним для того періоду, саме заради російського читача автором було внесено в текст правки. П. Куліш додає до тексту роману опис народних звичаїв, природи, інтер'єрів, вірувань українського народу. Доля видання самого роману складалася теж не легко, спочатку видавалися лише його частини (1843 р.), а після арешту взагалі призупинено друк, але все ж у 1854 р. вийшов його повний друкований варіант.

В основі твору покладено історичну подію, яка відбулася 17 червня 1663 року в м. Ніжині, матеріали для написання цього роману П. Куліш брав з козацьких літописів, фольклору, багатьох історичних джерел, а саме Маркевич «Історія Малоросії», Бантиш-Каменського «Історія Малої Росії» та багатьох історичних документів. Описуючи Україну XVII ст. автор створює так би мовити картину української культури, традицій, історії XVII ст.

У романі чітко прослідковуються дві сюжетні лінії, і всі дійові особи підтримують ту чи іншу постать в залежності до якого соціального стану вони належать: бідні або багаті. В цьому і вбачається основна ідея роману – боротьба між бідним та багатими, адже кожен хоче досягти кращого життя і панувати в суспільстві. В образі Якима Сомка ми вбачаємо прототип керівника, якого і на сьогодні, хоче бачити Україна головним в державі, - розумного, талановитого, освіченого, здатного об'єднати всі землі України в одну сильну незалежну та самостійну державу. На думку автора для цього потрібно піднести культуру і освіту, відновити нашу давню славу, встановити між класовий мир, «тримати у покорі голоту», тобто людей, які не хочуть змінюватися самі та змінювати державу і просто знаходяться в стані абсолютної пасивності. Гетьман має бути справжнім аристократом, освіченим, розумним і красивим, саме таким є Сомко, який поважає відданість і відвагу, шанує своїх побратимів, такого керманіча поважають і громада, і козаки.

Образом іншого правителя в романі постає Іван Брюховецький – цей кошовий отаман запорозький, який пройшов свій шлях становлення від писаря до самого гетьмана. Його ж основні характеристики кардинально відрізняються від особливостей характеру Я. Сомка, він зрадливий, брехливий, хитрий і хоча козаки знають про ці його вади вони все ж обирають його гетьманом, адже він добре знав як переконувати людей і схилили їх на свій бік. Методи впливу на



український народ, які використовував І. Брюховецький, не змінилися і до сьогодні, для простих козаків він роздавав подарунки, обіцяв привілеї та пропонував частування, для старих запорожців він демонстрував стійке виконання старинних законів, старшину підкупив грішми, але при цьому нібито показував рівність з козаками. Отримавши бажане він різко змінює свою поведінку забороняє старі закони, зверхньо відноситься до козаків, і ігнорує всі обіцянки, які він давав. Вся еліта, яка оточує гетьмана зображується різко негативною, ці люди, які заради влади і власного збагачення готові на все.

Історія нашої країни не раз вчила нас об'єднуватися заради незалежності нашої держави, захищати свою рідну Україну, але ми виявляємося поганими учнями, знову і знову, робимо ті ж «історичні помилки», легко піддаючись на красиві обіцянки і різні хитрощі до яких прибігають люди, які бажають утриматися або дібратися до влади в нашій країні. Пантелеймон Куліш в романі «Чорна рада» змальовує образи керівників і навіть описує способи досягнення влади, які на жаль, абсолютно не змінилися з ХІХ ст. Тож, знову і знову українському народу потрібно вчити свою історію, знати свою культуру і все ж таки навчитися на своїх історичних помилках, заради незалежної, мирної, успішної та високорозвиненої України.

**МИСЮРА Тетяна Михайлівна**

## **П. КУЛІШ, О. БОДЯНСЬКИЙ ТА ФОЛЬКЛОРИСТИКА**

У добу романтизму національна ідея проявляється через всебічне захоплення усною народною творчістю та через виявлення особливостей її в культурі кожного народу. Цей напрям реалізується у збиранні етнографічних і фольклорних матеріалів, їх вивчення, публікації та фольклоризації художньої літератури. Професор М. Наєнко наголошує, що йшлося про всебічний і цілісний підхід до твору, про єдність у ньому змісту і форми, про зв'язок його з фольклором і історичною епохою, що було принциповим положенням сформованої тоді історичної школи літературознавства [2, 320].

Самоіндефікація національної ідеї вимагає від українських фольклористів створення певної системи народознавчих поглядів — відповіддю стало формування у ХІХ столітті культурологічно-історичної школи української фольклористики. Представниками та провідниками цієї школи є П. Куліш і О.Бодянський.

С.В. Савченко досить чітко окреслив оточення П. Куліша та О. Бодянського в контексті романтизму. Дослідник писав, що дуже цікавим був той «ореол», в якому уявляли українську старовину перші діячі у галузі етнографії, фольклористики та літератури: кн. Цертелєв, Максимович, Срезневський, Костомаров та інші. А також наголошує, що хоч вони і ідеалізували народну творчість, але «цим особам» українська етнографія зобов'язана і першими дослідками вивчення народного життя, вірувань, звичаїв і першими записами пам'яток усної народної творчості.

Великих шанувальників старовини П. Куліша і О. Бодянського з'єднала довголітня дружба. Осип Бодянський – вчений, історик, мовознавець фольклорист опікувався виданням багатьох творів П.Куліша. У нарисі «Жизнь Куліша» про Бодянського написано «Куліш вельми хвалить свого ученого мужа за його сильний характер. Такі мовляв, люди таким робом своїм і щоденною науковою працею вславляють рідну Україну краще, ніж великомовні патріоти,що тільки наших супротивників дратують» [1,254].

О. Бодянський - полтавчанин, працюючи в Московському університеті, ніколи не цурався рідного краю та рідної мови. Неодноразово у статтях наголошував на несхожості української та російської народних поезій, досліджував фольклор український та інших слов'янських народів. У 1845 році О.М. Бодянський був обраний секретарем «Общества Истории и Древностей», а з наступного стає керівником, праці цієї організації видавались у формі «Чтений».

Автор згуртував навколо себе групу науковців до числа яких і належав П. Куліш, який ділився з ним усіма творчими планами, саме Бодянський друкує впорядковані Кулішем Літописи Самовидця та Грабянки.

О. Бодянський видає збірки стилізованих казок «Наські українські казки», але найбільше він працює у підготовці збірки українських народних пісень, записаних ним та його братом Федором. Брати збирали матеріал в основному на Полтавщині, Київщині, Чернігівщині. Хоч на цих територіях збирали фольклор і Куліш, і Максимович, і Білозерський, і Метлицький, і Маркович, але до нас дійшло найбільша кількість одиниць зібрання братів Бодянських.

П. Куліш надіслав товаришу чимало особисто зібраних народних пісень для збірки. О. Бодянський взявся за впорядкування і комплектування збірника, але на жаль ця робота не була завершена.

Зібрання Бодянських, що збереглося, упорядкували і видали пізніше (1978 р.) А.Ю. Ясенчук та О.І. Дей під назвою «Українські народні пісні в записах Осипа і Федора Бодянських».

П. Куліш завжди був високої думки про О. Бодянського, тому коли отримав звістку про його смерть, то написав у листі до А.Ф. Кістяківського: «Як науковець він був високоморальною особистістю... Коли я жив у засланні, Бодянський прислав мені багато книг із своєї бібліотеки, за моїми повідомленнями про те, які мені потрібні. А книгами він дорожив «аки зіницею ока» [3,19].

Фольклористична діяльність таких діячів, як П. Куліш, О. Бодянський та інші відбувалася на тлі всеслов'янського відродження, що знайшло відображення в літературі й ґрунтувалося на вивченні народної старовини, а також вивчалось в порівнянні із реаліями інших народів.

### **Література**

1. Куліш П. Жизнь Кулиша / П. Кулиш // Твори в двох томах. – К, 1994. – Т.І.
2. Наєнко М. Період нової літератури і формування історичної школи в літературознавстві / М. Наєнко // Українське літературознавство. Школа, напрям, тенденції. – К., 1997.
3. Письма П.А. Кулиша к А.Ф. Кистяковскому // Киевская Старина. – 1902. – Т.І. - XXVII. -№ 4-6 апрель.
4. Письма О.М.Бодянского (1846-1877) // Киевская Старина. – 1897. – Т.І. УІІІ. – № 7-9 сентябрь .

**ПОНОМАРЕНКО Оксана Григорівна**

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ – ГЕРОЙ, ЯКОГО ШАНУЄ І ВОЗВЕЛИЧУЄ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД**

Пантелеймон Куліш один із діячів, які, зробили величезний внесок у розвиток української культури, літератури, мистецтва, мови та науки, праця якого заслуговує на велику шану і визнання. Це був прозаїк, поет, драматург, перекладач, з багатьох європейських мов, учений-літературознавець, фольклорист, історик, етнограф і педагог з великої літери, з власною життєвою позицією і переконаннями, який був наділений великим талантом, але ще більшою амбіцією, Куліш впродовж свого життя виступав у найрізноманітніших ролях і полишив по собі багату літературну спадщину, яка почала поцінюватися об'єктивно і займати належне їй вагоме місце у роки відродження української культури.

Разом з Тарасом Шевченком у ХІХ столітті вважався родоначальником класичної української поезії, а також був одним з перших українських дисидентів, постраждалих від самодержавства за активну участь у

знаменитому Кирило-Мефодіївському братстві (1845-1847 рр.), яке було першою українською політичною організацією, яка ставила за мету національне і соціальне визволення України. Вклад великого педагога в українську мову, літературу та культуру величезний і заслуговує на велику шану. Кулішеві належить пріоритет у багатьох галузях духовного життя українців так як він був першим перекладачем на українську мову творів Байрона, Шекспіра, Гете, редагував і підготував до публікації 6 томів зібрання творів Миколи Гоголя, ряд творів Марка Вовчка, сам написав ряд великих історичних романів "Чорна Рада" ( "Чорна Рада", яку Іван Франко назвав "найкращою історичною повістю нашої літератури"), "історію Бориса Годунова і Дмитра Самозванця", науково-популярних нарисів з історії України. У 1897 році вийшла збірка його перекладів «Позичена кобза». До неї увійшли твори світової культури – Ф. Шиллера, Г. Гейне, Дж. Байрона, Й. Гете, 13 п'єс В. Шекспіра. Цикл творів російських поетів він назвав «Переспіви з великоруських співів». Заслуга П. Куліша в тому, що він намагався передати як зміст, так і форму творів зарубіжних класиків. І. Франко вказував, що Куліш «дав нам переклад «Гамлета», з яким можемо без сорому показатися в концерті європейських перекладів великого британця». П. Куліш був першим перекладачем Біблії українською мовою [1,2].

Пантелеймон Куліш став автором українського алфавіту – "Кулешівки" – однієї з перших версій української граматики, що лягла в основу сучасної української мови і названа на честь автора. Його книга – "Граматка" (1857) стала своєрідним "Українським Букварем" для багатьох українців в ХІХ столітті аж до 1893 р [2].

Попри всіх суперечностях світогляду, Пантелеймона Олександровича жахали революційні, анти царські спалахи Кобзареві ліри, при всіх проросійських і пропольських аристократичних симпатіях Куліш сповідував ідею державності України, а вибороти ту державність, на його думку, можна було, лише з допомогою сусідніх імперій. Він прагнув об'єднати українське громадянство навколо ідеї національно-культурного відродження, формування української літературної мови і згуртування національної інтелігенції. Пантелеймон Куліш був людиною всебічно обдарованою і дуже працьовитою. Досконало володіючи рідною мовою, а також старослов'янською та російською, він вивчив польську, французьку, італійську, латину, німецьку, шведську, а щоб перекладати Біблію з оригіналу, уже на схилі віку заходився вивчати давньоєврейську. Завдяки його таланту і дивовижній працездатності українське письменство збагатилося численними

перлинами світової літератури бо насамперед він дбав про розвиток української державності і культури, а також безцінний вплив поета на формування української літературної мови.

### **Література**

1. Вертій О. Пантелеймон Куліш і народна творчість. Статті та дослідження. – Підручники і посібники, 1998. – 120с.
2. Довідник цікавих фактів та корисних знань // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://dovidka.biz.ua/panteleymon-kulish-biografiya-korotko/>

**ПРАВИЛОВА Оксана Ігорівна**

## **ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА ІСТОРИЧНА ПРАВДА ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША («КОМПРОМІС ЛЯХАМ» ТА «ПОЛЯКАМ ПРО УКРАЇНЦІВ»)**

Пантелеймон Куліш, у своїх естетико-політичних поглядах, є контрверсійною постаттю. Наочно це спостерігається у авторській рецепції історичних відносин Польщі з Україною. Вихованець українського духу козацтва П. Куліш був на стороні елітарного козакоцентризму (на відміну від народного Тараса Шевченка), та радикально осуджував імперіалістичні пориви Речі Посполитої. З іншого боку, письменник підтримував тісні взаємини з відомими польськими діячами (М. Грабовський, Е.-Л. Руліковський, К. Свідзінський та ін.), підкреслював першочергове значення польської господарської культури і аристократії як посередника західної культури та вплив її на інтелектуальне становлення української еліти.

Метою розвідки є висвітлення амбівалентного погляду Пантелеймона Куліша на історичну правду та на конфліктні вузли Польщі і України за прикладами творів: «Компроміс ляхам» та «Полякам про українців».

Пантелеймон Куліш безумовно заслуговує високої пошани від нащадків його літературної і видавничої діяльності, однак він є високо-дискусійним у літературно-культурному процесі становлення української історії. Іван Франко різко висказався проти ідеї муляжного «компромісу» П. Куліша між польським народом та українцями («Компроміс ляхам»). П. Куліш, говорячи про компроміс, загострював і розпалював конфлікт, помилково прирівнюючи кожного поляка до пана. І. Франко влучно підкреслив: *«Не шкода наша, що не маємо панів, а противно, може, іменно се задаток швидшого і прямишого поступу і розвитку нашого народу»*. [1; с.178] Однобокість думки, що «ляхи» погані, бентежить

Франка, тому критик реагує суттєвою реплікою, що українська культура самостійно не розвинула себе до рівня римської, а польська спромоглася до вищого щаблю державності і, можливо, якби не шляхта, не виникнув би українсько-питомий, народно-селянковий, творчий характер України.

У 1862 році П. Куліш відповідає на анонімний лист Зенона Фіша памфлетичним твором, який сьогодні знаний за назвою «Полякам про українців». Фіш звинувачував автора поем «Солонія» і «Кумейки» у ретроспективному загостренні кровавих сторінок історії, і дорікав, що шляхта в Україні є руська та козацька і це споконвіків шляхетська, отже спільна земля. Пантелеймон Куліш заперечував: *«Вы много веков уж играет роль видную; мы не играем такой роли. Но поддались ли вы преобладавшей некогда тевтонской народности, будучи невежественны и слабы?»*, *«Главная наша цель — узнать самих себя, ознакомиться друг с другом, научиться всему хорошему, всему жизненному друг от друга, утвердиться в основных своих понятиях о народе и его потребностях. Мы никуда не рвемся без оглядки; мы терпеливо сносим неудобства настоящего нашего положения, из любви к тому великому делу, которым мы заняты. Мы твердо убеждены, что, употребляя в свою пользу настоящее, мы каждый день творим свое неведомое будущее...»*. Незалежність і самостійність для Куліша були пріоритетними напрямками розвитку української самобутності. Він закликав народ пройти власний шлях «синців і помилок». Моралістичний характер письменника прагнув визначити історичну справедливість між сусідніми народами. За іронією долі, пізній П. Куліш демаскував власну романтичну апологію козацтва, власне цим підкреслив важливість полеміки і поступу національної думки самостійних українців.

### Література

1. Франко І.Я. Зібрання творів у 50-и томах. К.: Наукова думка, 1980 р., т. 26, с. 174 – 178.
2. Кулиш П. Полякам об украинцах // Основа. — СПб, 1862. — №2. — С. 67-86.

**САВИЦЬКА Інна Миколаївна,  
СУПРУН Аліна Григорівна**

### **РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДАХ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

*Знаючи з історичного досвіду, як уставали нації, повержені незгодою або дикою силою в прах, уповаймо духом бодрим, що в нашій давнині затаїлася сила*

*невмируща і що ми тією силою дійдемо колись до того зросту, який сама  
природа нам на роду написала...*

*Куліш П. Зазивний лист до української інтелігенції*

Сучасне буття української нації глибоко вкорінене в духовний світ національного минулого, традиції, історію. Отож, у період національного та духовного відродження, ми не можемо і не повинні перервати живу нитку власної історії, яка протягнута із минулого у сьогодення і доносить до нас ті одвічні морально-етичні, філософські, соціальні ідеї та принципи, без яких усякий рух у національне майбутнє є просто неможливим. За таких умов теоретична реконструкція духовних скарбів минулого стає нагальною потребою сучасного українського державотворчого процесу, що мусить мати міцний фундамент минулого. Ось чому сьогодні актуалізується потреба духовного, теоретичного осмислення важливих ідей українського романтизму, які стали не просто духовно-інтелектуальним досвідом історичного минулого нашого народу, але й донині залишаються живими, сповненими евристичного потенціалу чинниками.

Засади сучасного сприйняття української національної ідеї як державницького феномену, було закладено в працях вітчизняних громадсько-політичних діячів, філософів, письменників, а саме П.Куліша, І. Франка, В.Липинського, М.Міхновського, Д.Донцова, М.Грушевського тощо. Романтичне ставлення П.Куліша до національної ідеї як до духовної категорії, що відображала внутрішній світ українського народу, його ірраціональне, поетичне сприйняття відтворилося в оригінальній філософській системі. Народжена з його власного культурного селянського життя, «хутірська філософія» стала символом української національної ідеї – життєвої програми людини й народу. Творчість П.Куліша стала проявом рецепції загальноєвропейського романтизму на український ґрунт. Його сентенції абсорбували в себе філософію національної ідеї, котра є результатом рефлексії відповідної свідомості і розв'язує життєві питання щодо буття, самовизначення й самореалізації нації. Свою практичну філософію П. Куліш започаткував у публіцистичному творі «Листи з хутора», а розвинув – у «Хуторській філософії». По суті, Кулішева хутірська філософія – це українська філософія кордоцентризму, що яскраво виявилася в творчій спадщині Григорія Сковороди й Памфіла Юркевича. Символ хутора дуже багатоплановий: це і духовний центр земного буття, це і житло чистого духа, це і самотійність, і незнищенність, і найголовніше – Богом дана нашому народові самість, самобутність. Для

письменника є два головних пріоритети – українське село і козащина. Якщо другий уособлює минуле, то перший – насамперед, витворює модель України як ідеальної дійсності. Але до такої картини він не зводиться. Світ села, України – це світ, у своїй основі дисгармонійний, конфліктний, сповнений суперечностей, що зумовлюють неможливість існування людини в сучасному поетові стані. Таким же конфліктним уявляється йому й минуле, котре уособлює світ козацтва. П. Куліш переконаний, що «... наше минуле вимагає від нас такого повного у всіх подробицях вивчення, яке засвоєне методом природодослідників...». Якщо ми істинно пізнаємо минуле, тобто наші знання, адекватні проминулій реальності, то це допомагає краще зрозуміти і сучасність. А знання сучасності дозволяє нам вірогідно спрогнозувати й майбутнє...

Разом із тим, заповітною мрією П.Куліша було створення самостійної української держави, віру у відновлення якої - шляхом духовного, культурного відродження суспільства - він висловив у «Книзі о ділах народу українського і славного Війська козацького Запорозького» та проніс цю мрію через усе життя. Він зазначав, що народ, поселений Богом у прекрасній багатій країні обов'язково буде жити достойно і царюватиме на своїй території. Рано чи пізно, малороси відчують свою силу і воскреснуть духом, піднімуться і заговорять мовою божественною...

Куліш став фундатором національної ідеї, підіймаючи її до рівня національного пріоритету. Він стверджував, що тільки народ, який досягне здобутки світової національної культури, може формуватися як нація і займе належне місце. Саме таким способом – через позитивні зрушення у духовному світі людей, на його думку, можна досягти жаданих політичних та соціальних змін. Культуру мислитель ставив вище політики, відводив їй роль інструмента боротьби за свободу, національну незалежність і відродження нації. Звідси, на його думку, українська справа є справою не політичної незалежності, а культурного поступу. На цій основі формується культурософія П.Куліша, що розчиняє політику у суспільному розвитку, вважаючи її домінантою усього суспільного буття українського народу. Сам мислитель бере на себе роль культуртрегера і одним з перших українських діячів розгортає культурницьку діяльність у боротьбі за українську справу, національну незалежність. Будучу прихильником гуманістичного поступу, П.Куліш у релігії побачив позитивний потенціал впливу на українську культуру. Великим пам'ятником П. Кулішу став його переклад Святого Письма, яке вперше зазвучало українською мовою і зіграло велику культурно-освітню роль. У релігійності українського народу мислитель побачив не тільки чинник формування його світогляду, але й дорогу



до відродження і оновлення України. Він вважав, що на місце «безумної одваги» має прийти клопітка культурна робота, котра, передусім, має виражатися у плеканні рідної мови: *«Єдиний в тебе скарб – прапращурівське слово, Заклав його Боян від кражи й чужоюдства: Одно воно життя твого міцна основа, Певніша над усі потуги і багатства...»* . («До рідного народу»). Колись Євген Маланюк слушно зазначив, що П.Куліш був культурник, як він сам себе слушно самовизначив. Але культурництво його далеко не було «аполітичним», навпаки – було культурництвом політично свідомим.

Отож, відзначаючи ювілей письменника, філософа, поета, ми маємо усвідомити, що 200 років від дня народження Пантелеймона Куліша нам дано не тільки для того, щоб вшанувати пам'ять, поговорити про його творчість і діяльність. Для нас це має стати гарною нагодою через філософію П.Куліша краще пізнати своє минуле і зрозуміти себе самих, осмислити зміст національної ідеї та ідентичності, слушною нагодою порушити теми й проблеми, які як колись, так і тепер стоять гострим викликом перед українським суспільством та нашою державою.

**СЕМАШКО Тетяна Федорівна,  
БАМБУРА Алла Ігорівна**

### **ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ**

На сучасному етапі формування державотворчих процесів важлива роль належить творам письменників, працям науковців, етнографів минулого. Вивчення їх спадщини є актуальним питанням сьогодення, оскільки допомагає ознайомитися з витоками української державності, педагогічної майстерності, народних традицій, звичаїв тощо. У цьому контексті варто говорити про творчість Пантелеймона Куліша, де відображені його політичні погляди на державотворчі процеси, у чийій спадщині по-новому переосмислюється педагогічний та науковий процеси, де ставиться за мету навчання і виховання, розуміння освітньої проблематики, робиться спроба піднести національну свідомість. Метою дослідження є творча діяльність Пантелеймона Куліша в аспекті формування нації, території, релігії та держави в цілому, зокрема, робиться спроба аналізу роману «Чорна рада», з метою проведення розмежування між минулим та сьогоденням.

У своїх творах Пантелеймон Куліш створив модель суспільного устрою 40-60 років XIX століття, закликавши вшановувати свої національні святині, вітчизняну історію, духовну спадщину. Займався Пантелеймон Куліш

просвітницькою діяльністю, стояв на позиціях європеїзму, усі його педагогічні ідеї мали наукове опертя. Неодноразово митець наголошував на формуванні людини-мислителя, яка зможе вчитися і своїми знаннями здобути незалежність як територіальну, так і духовну.

Найкраще суспільно-політичні погляди автора можемо спостерегти на прикладі листа в Глібові 1860 року. Ми бачимо суспільно-політичну позицію автора, який займався тлумаченням ідеї руської народності, закликав українців розуміти приналежність до свого народу, цінувати свою культуру, віру. Пантелеймон Куліш закликав не денаціоналізувати народ, а створювати свою українську державу. Дуже важливою для нього була цінність національної самобутності, і своїми творами він намагався українізувати людей. Ми бачимо розглянуті ідеї про Всесвіт, Бога та душу людини, яка може потрапити або в рай, або в пекло. За часів автора ще не було чітко встановленої держави, тому ми можемо стверджувати, що творчість автора впливала на формування буття та свідомості соціуму. Пантелеймон Куліш закликав, щоб літературна спадщина залишалася нащадкам. Це було схоже на заповіт молодим поколінням, щоб творити національну справу, незважаючи на те, що в Україні проповідували революційні засоби боротьби.

Пантелеймон Куліш своєю творчістю допоміг створити національну ідею, зумів згуртувати народ і подарувати йому довгоочікувану свободу. Коли ми маємо свою національну ідею, то вона нам дає поштовх до усвідомлення суверенітету, змушує боротися, будувати національну державу.

Ряд творів автора має сильний вплив у контексті сучасного періоду становлення України. Візьмемо для прикладу роман «Чорна рада»: ми бачимо, що зображені у ньому події нагадують 2019 рік. Україна вже є державою, проте самопізнання та саморозвиток людини формується з кожним днем. У творі зображено популізм, спробу показати чорну сторону нашої дійсності, дати українцям зрозуміти, що є добре, що погано. Недаремно автор зобразив вибори. Він наголошує, що люди бувають не тільки добрими, але ще й анархістами, і не завжди Україна буде спокійно існувати та розвиватися. Український народ може робити героїчні вчинки, не зважати на небезпеку і згодом досягти визнання. Пантелеймон Куліш також зображує негативних персонажів, які є олігархами у нашій сучасності. І хоча Куліша забороняли як в царські, так і в радянські часи, називаючи його діяльність хуторянською філософією, однак це лише допомогло йому в духовній та морально-етичній сфері.

Отже, на основі бачення творчості Пантелеймона Куліша, можемо зробити такі висновки: автор мав великий вплив на державотворення та національну

політику країни. У своїх творах він доводив все до ідеалу, пришвидшив спробу знайти шляхи до становлення України. Своїм прикладом він виховав національно-свідоме українство, яке буде просвічувати народ, підносити культурно-освітній рівень, мати достатньо підготовлену і чітку політичну та духовну позицію, вшановувати національну ідею і покращувати суспільне життя. Пантелеймон Куліш, який зумів гармонійно поєднати філософію і життя, зробив велику послугу своїм нащадкам.

У такий непростий час ми можемо звертатися до спадщини Пантелеймона Куліша і тим самим робити впевнені кроки до покращення майбутнього нашої держави.

### **Література:**

1. Куліш П. О. Твори в 2 т. Т.1. Прозові твори. Поетичні твори. Переспіви та переклади / Пантелеймон Куліш. - К.: Наук. думка, 1994. – 752 с.
2. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. –К. : АПН, 2003. – 68 с.

**СОКОЛОВ Олександр Єгорович**

### **КОЗАКИ У РОМАНІ «ЧОРНА РАДА» ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ЕЛІТ**

Сучасні гуманітарні дослідження неможливо уявити без міждисциплінарних студій. Постмодерна критика текстів залучила до процесу інтерпретації літературних творів інструменти чисельних гуманітарних, соціальних, політичних наук, які дозволяють подивитись на текст з несподіваної сторони і наділити його новими сенсами. Українські літературознавчі студії сьогодні, нажаль, перебувають у рамках підходів доби національного відродження початку ХХ ст. і часто є далекими від сучасних методів досліджень, про що неодноразово зазначав Григорій Грабович у своїх дослідженнях, присвячених творчості Тараса Шевченка. Дослідження використанням підходів структуралізму досі лякають істеблішмент – він прагне скоріше назвати їх «колоніальними» чи «антипатріотичними» ніж долучитись до розмови зі світовими гуманітарними студіями на рівних.

Враховуючи актуальність активнішого впровадження до літературознавчих студій сучасних підходів у гуманітарних науках, ми поставили за мету даної роботи проаналізувати героїв роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада», зокрема тих, що представляли козацький стан, користуючись політичною теорією еліт сформульованою Гаetano Москою,

Вілфредом Паретто та Робертом Міхелсом у XIX – XX ст. Усі ці вчені у своїх дослідженнях торкалися питання панівної меншості («еліти») та її ролі в управлінні державою та впливів у суспільстві. За ними меншість природно має більшу роль і панує над більшістю завдяки своєму досвіду в управлінні, освіті та організації. Гаetano Моска торкався питань влади еліти по відношенню до меншості, Вілфред Паретто – механізмів панування та сутності влади еліт, а Роберт Міхелс – сутності олігархії і наскільки вона корелюється з інтересами демократичних суспільств. Історичний оман «Чорна рада» Пантелеймона Куліша вважається першим твором такого жанру – очевидно, що окрім наслідування історичних оповідань доби романтизму (зокрема Вальтера Скота), автор вклав своє бачення політичної боротьби в Гетьманщині доби Руїни. На нашу думку в ньому чітко простежується панування елітарних тенденцій, що і буде розглянуто далі.

Оповідання чітко поділяє героїв на дві групи – одні з них прихильники наказного (тобто, офіційно не обраного) гетьмана Якіма Сомка, який є родичем Богдана Хмельницького та представника від запоріжжя Івана Брюховецького. Якщо Сомко фігурує майже протягом усього Роману, то Брюховецький з'являється не одразу і довгий час про нього говорять за очі, розкривають за допомогою розмов інших персонажів. Син і батько Шрами, які здебільшого і рухають сюжет, є близькими до Сомка. Зрозумілі читачу і переваги цього кандидата: він справжній воїн, досвідчений політичний діяч та через його близькість до Хмельницького ніби будується місток від великого гетьмана до сучасного кандидата. Його підтримують справжні лицарі і ветерани чисельних конфліктів з поляками і Правобережною гетьманщиною. Натомість Іван Брюховецький – людина темна, про яку мало відомо, низького походження. У моменті де перед читачами він постає першим, автор акцентує увагу на його слабкій харизмі, писклявому голосі та тим, що відсутність статусу він компенсує розкошами (Петро бачить позолоту на шаблі та піхвах, що кидається йому у вічі). Натомість за нього – голота, запорізьке козацтво і росіяни, які теж є важливими гравцями під час Ніжинської ради. Якщо дивитись за Москою, то Сомко – типовий представник еліти, «керуючого стану», який представляє істеблішмент Гетьманщини, який вже набрав чималий досвід управління і фактично замінив на цих землях шляхетську еліту. Натомість Брюховецький – з людей «керованих», не здатних правильно вирішувати важливі дилеми та виклики. Які мають підкорятись таким людям як Сомко. Але у цьому випадку «керовані» чинять значний супротив. Не тільки голота, а ряд представників еліт переходять на бік Брюховецького. В.Паретто поділив сутності здійснення влади

«левів» та «лисиць», де перші здатні на важкі рішення, застосування сили, кровопролиття, тоді як другі хитрають, хочуть домігтись свого перемовинами. В П.Куліша Сомко – типовий «лев», а Брюховецький – «лисиця», здатний лестити, дурити, але силу використати лише тоді, коли суперник вже в його руках (страта Сомка наприкінці). Ніжинська рада є класичним заміщенням еліт – на місце «слабких» сомківців приходять енергійні, жадібні до влади прихильники Брюховецького. За 4 роки доля Сомка наздожене самого Брюховецького, коли з'явиться знаменитий гетьман Петро Дорошенко. Г. Моска застерігав від доручення до еліти як демократичним так і аристократичним шляхом – утім, якщо подивитись на події Роману, то Сомко виступає за саме збереження влади вузької аристократії, що веде до виродження еліт. Брюховецький демагогією і популізмом піднімає демократичні сили – подальші події показують, що владу він зберіг також ненадовго. П. Куліш усвідомлює прорахунки Сомка – коли Кирило Тур, представник «керованих», приходить до нього напередодні страти і пропонує втекти, залишившись замість нього, наказний гетьман таку пропозицію відкидає. Він усвідомлює і неминучість зміни еліт і свої прорахунки тож прагне сам понести політичну відповідальність.

Попри те, що Куліш від теоретиків еліт відділяють півстоліття, «Чорна рада» стала прекрасним роздумом на тему спроможності українських політичних еліт доби гетьманщини. Попри те, що П.Куліш вважає згубним правління нуворишів, він чітко усвідомлює прорахунки еліти, що призвели до падіння козацької держави, при чому сам залишаючись елітаристом.

#### **Література:**

1. Пантелеймон Куліш. Чорна Рада. – Київ, 2015. – 224 с.;
2. Васильева. Теория элит: социология политики. – [Електронне джерело]: режим доступу [https://www.gumer.info/bibliotek\\_Buks/Polit/vasil2/index.php](https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/vasil2/index.php)

**СОКОЛОВА Олександра Максимівна,  
МАКСЮТА Микола Єгорович**

### **ІДЕЇ “ЛИСТІВ З ХУТОРА” ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В КОНТЕКСТІ ХЛІБОРОБСЬКИХ МОТИВІВ ВІТЧИЗНЯНОГО ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДИСКУРСУ**

В умовах подальшого загострення кризи в усіх сферах суспільного буття в Україні у ХІХ столітті хліборобський спосіб життя, селянська культура

послужили найнадійнішим суспільно-історичним захистом і збереженням українського духу і українського світу. Село й хліборобський спосіб життя природно акумулювали багатостолітній життєвий, духовно-моральний досвід, спираючись на який, за виразом П. Куліша, українська нація спромоглася створити “самобутню літературу”, для неї поступово відривається суть законів громадянського життя і розумового прямування”. Хліборобська свідомість і культура в історичних процесах становлення української нації виконувала доленосно стверджувальну роль. “... Елемент органічно-культуротворчий, “теплій”, позначений отим “побожним ставленням до переказу й звичаю” та “рештками релігії серця”, за котрим, задовго до О. Шпенглера, так перечулено ностальгував “хутірський філософ” П. Куліш (який ще пам’ятав його з *дому*, як і, поколінням пізніше, Олена Пчілка), закріплюється в нас виключно за селянським, “мужицьким” побутом, який тому й ідеалізується, як останній консервант хоч і “німої” (позбавленої горішнього поверху – книжної артикуляції), але таки “живої” культурної тожсамости ...” [1, с.311-312].

Якщо суспільно-історичний розвиток спрямовується певними ідеалами, то останні, вважав П. Куліш, створюються самим народом, український же народ для П. Куліша – це селянство. Відтак і селянський ідеал повинен поціновуватися у якості особливо дієвого чинника розвитку суспільства, форм його буття. Історія є поступовим здійсненням задуму Божого. І слід, нарешті, закликав він, усебічно осмислити, глибоко збагнути, що, в самих його глибинах, життя, творчість народу розгортається в історії у відповідності зі словом Божим, *природно поєднаним* з хліборобським способом життя.

Народний ідеал, в усіх його позитивних значеннях, у творчості П. Куліша трансформувався у феномен, що сформувався, існував у минулому у житті, праці, побуті українського селянина. Звертаючись до рідного народу, він проголошував: “Єдиний в тебе скарб – прапращурівське слово”, водночас закликаючи: “На культурну путь Владимирську вертайся”. Майбутнє отримує сенс, повноту своїх виявів лише мірою зреалізування “благородної природи” України, її прихованого “предковічного духу”, ідеалів минулого. Приховане забуттям, але таке прекрасне, вічне і нетлінне минуле України повертає помисли, живить надію П. Куліша.

На його переконання, народна поетична творчість, рідна мова найадекватніше, найвичерпніше втілюють духовні скарби українського народу, зберігаючи їх від сивої давнини аж до сучасності. Якраз на основі минулого, тисячолітньої хліборобської культури, глибоко духовної за її смислом, і відкривається можливість протистояти бездушності сучасної цивілізації. Адже

остання зумовлює появу найнесприятливіших для людського життя умов, “єдину німець видумав культуру”, її розвиток супроводжується, вважає П. Куліш, лише негативними наслідками. Споконвічна ж українська хліборобська культура заростає “будяками” цивілізації, глушиться колючим терном бездуховності. Завдання в тому, щоб розчистити, вивільнити простір для повернення до життя “великого насліддя по князях”. Зберегти українську культуру і мову, хліборобські звичаї і традиції, пробудити почуття національної гідності, постійно закликав П. Куліш. Він обстоював “ідеї хутірської філософії”, як способу життя у єдності з природою (“вітаю глуш твою, куточку мій затишний, де я ховаюсь од лихих людей”), на основі споконвічних хліборобських традицій, з глибокою вірою в Бога. В “Листах з хутора” він зазначав, що освічені люди закликають хуторянське життя замінити на міщанське, радять “городянського духу і розуму набратись”. Але мешканці сіл з великим жалем споглядають зі своїх “тихих хуторів співучих” на їхню “мізерну цивілізацію”. “Не проміняємо ми нашу хліборобську долю на городянську”, рішуче наголошує він. “Оставайтесь при своїй городянській філософії, а нам дозвольте селянську філософію проповідувати, взявши її прями́сінько із Євангелія” [2, с.261]. Український хлібороб, який споконвічно живе і працює у єдності з природою, вважає П. Куліш, є основна постать – *людина у повному розумінні цього слова, а не лише землероб*. Саме він, селянин, доніс до наших днів створене тисячолітньою культурою, згубна цивілізація залишилася осторонь від нього. Світ, у якому живе й повинен продовжувати жити український селянин, переконаний П. Куліш, - це слово Боже, праця на землі, глибока любов до рідної природи. Світ українського селянина – це, відповідно, і сам хлібороб, людина “свіжа душею”, сповнена гідності, благородства. “В усіх його поняттях і діях, від погляду на самого себе до поводження із сусідами, вражає нас саме якась велич, в якій відчуваєш природне благородство натури людської” [2, с.263]. Розвиток цивілізації для П. Куліша, у першу чергу, відзначається негативними спрямуваннями, і це спричиняє появу глибоких сумнівів щодо цивілізаційних здобутків. А захист хліборобської культури, турбота про неї – неодмінна умова протистояння антигуманним тенденціям цивілізації, світ українського села – запорука виживання людини взагалі.

### Література

1. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. – К.: KOMORA, 2014. – 646 с.
2. Куліш П. Листи з хутора // Людина і довкілля. – У 2-х кн. – Кн. 2: Людина і довкілля в українській духовності, - К.: “Заповіт”, 1995. – С. 261 – 263.

**СВІТОГЛЯДОВО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ІДЕЇ УКРАЇНИ  
ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Для П. Куліша “наскрізною” проблемою його творчості було висвітлення питань формування національної самосвідомості та, пов’язане із етнографічно-дослідницькою діяльністю, поширення завдяки діяльності видавничій, етнографічних та історичних знань, “слави предків”. Він переконаний, що вирішення проблем національної самосвідомості та національної культури, як змістовне наповнення визначальної усієї творчості П. Куліша ідеї України, повинно реалізуватися на шляхах культурної діяльності.

На підвищену увагу при цьому, отже, заслуговує обстоюваний П. Кулішем підхід до культурної діяльності, як заснованої на віднаходженні в історичних глибинах народного буття вихідних “першоначал” народного духу та їх протиставлення сучасному, проминальному, а, отже, й ворожому людині – цивілізаційному спрямуванню суспільства. Український мислитель прагне прослідкувати вияви цього принципу, як всезагального, світоглядowo-філософського – і в усьому оточуючому людину “красному мирові”, і в людській душі, в глибинах якої приховуються незліченні сердечні, “благодатні скарби”. Відповідно, у світлі здійсненого вибору, штучна, або “панська”, мова, цивілізовані міста і Захід в цілому, чоловіче начало відкидаються, як невідповідні глибинним традиційним народним умовам життєбуття української людини й суспільства.

Особливо промовистим у цьому відношенні є вірш “Піонер”, у якому й обстоюється “творчо-очищувальна”, як дійсно культурна, діяльність відданої Україні людини: “Я не поет і не історик, ні! // Я – піонер з сокирою важкою: // Терен колючий в рідній стороні // Вирубую трудящою рукою” [2, с.448].

Основні завдання, що при цьому мають вирішуватися, – “велике наслідде по князях”, ретельною, надзвичайно тяжкою, незрідка й политою “кров’ю”, але ж “веселою”, роботою вивільнювати від “бодяків та чагарів”. Це – праця, гідна благородного покликання української людини, адже вона, разом з тим, прокладає дорогу до “великого насліддя” також новим поколінням, і як мета діяльності “піонера”, демонструє, переконаний П. Куліш, майбутнє своєї вітчизни.

М.П. Драгоманов наголошував, що світоглядowo-філософські орієнтації П. Куліша, його діяльність, як спрямовані на віднаходження в історичних глибинах



минулого скарбів народного духу і народної мови, об'єктивно залишають поза увагою, нерозв'язаними надскладні сучасні проблеми, господарсько-економічну сферу, сучасні духовно-культурні процеси, питання свободи і вільних життєпроявів людини. “Щоб добитись чого-небудь і щоб стати у щирій пригоді народу, український напрямок мусить не тільки узятись за кріпку працю, тверезу і обчислену на те, щоб одвітати уже видній потребі народу, вийти з старих народно-патріархальних форм бити і ідей і щоб першим ділом поставити не народність для народності, а соціальний, економічний і культурний чоловічий поступ народу ...” [1, с.282]. М. Драгоманов наголошує на доконечності переорієнтації, як на визначальну мету, на гуманістичний, соціально-економічний поступ суспільства, коли, безперечно, необхідними чинниками не можуть не бути й мова, а відтак й інші форми збагачення національної духовної культури. Але вони, природно й закономірно, повинні відповідати спрямованому на майбутнє соціокультурному поступові. За його словами, “народна мова і форма пропаганди мусять бути тільки практичнішою одежею, а не метою” [1, с.282]. Закономірно, що “для такої праці треба одложити на бік романтичні мрії, не так часто дивитись назад, у археологію і етнографію, як уперед (я кажу про пропаганду, а не про науку спеціальну, котра вольна у виборі своїх тем, но котра зате зовсім не національна, а просто вже космополітична)” [1, с.282].

Але ж “дивись уперед” означає більшою чи меншою мірою обґрунтовано *бачити* своє майбутнє, майбутнє своєї нації, відповідним чином *організовуючи* й *зреалізовуючи* практично-творчу культурну діяльність. Мало проявляти себе, як гідний, відповідальний діяч українського руху, покликаний, засвоюючи національні історичні цінності, спиратися на них. Хоча при цьому доконечно, на переконання М. Драгоманова, *також* “показуючи народові з симпатією у історії більш усього те, у чому можна бачити проби проведення у побит ідей будучого, як свободи особи, совісті, проби праці економічної ...” [1, с.282].

Тому, на наш погляд, при цьому доцільно зосередитись на важливішому світоглядно-філософському аспекті порушеного питання національно-культурно стверджувальної ролі історичних та етнографічних знань, але у єдності статусу суб'єкта соціальної творчості. Підхід до порушених питань із зазначених позицій переорієнтовує на поглиблене розуміння місця й ролі цих чинників національної самосвідомості також у якості змістовного способу поглиблення культурно-пізнавальних можливостей національної людини. Історія, археологія, етнографія повинні розглядатися як галузі національно-культурно зорієнтовані і не позбавлені ініціювань людиностверджувальних можливостей. У статусі “дослідницького імперативу” стверджується заклик

“найбільш усього налягати на розвій чуття гуманності і розширення духу свободи познакомленням народу з побитом других народів,.. подати практичну поміч і виучити думати через науки природні” [1, с.282], як “комплексна програма” розвитку національної самосвідомості.

### **Література**

1. Драгоманов М. Антракт з історії українофільства (1863-1872) // Драгоманов М. Вибрані праці: У 3 т., 4 кн. – Т.1. – К.: Знання України, 2006. – С. 239 – 286.
2. Куліш П.О. Твори: В 2-х т. – Т.1. – К.: Наук. думка, 1998. – 752 с.

**СТОРОЖУК Світлана Володимирівна**

## **НАЦІЄТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ «АПОЛІТИЧНОГО КУЛЬТУРНИЦТВА» П. КУЛІША В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В. ПЕТРОВА**

Постать Пантелеймона Куліша – одна з найсуперечливіших в українознавстві та історії української філософії. Певною мірою це зумовлено неоднозначним сприйняттям П. Куліша його сучасниками та суперечливою оцінкою його творчості багатьма дослідниками. Так, приміром, Є. Маланюк оцінюючи творчість П. Куліша, наголошував на тому, що «нема в нашій літературі більш химерної постаті ніж Панько Куліш. Це була людина з тисячею масок...» [2, с. 11]. Зовсім іншу оцінку наукового доробку вченого, зустрічаємо у працях І. Лисяка-Рудницького. Він називає П. Куліша «винятком на тлі інтелектуальної безплідності тогочасного консерватизму» [1, с. 71].

Неоднозначність в оцінці інтелектуального доробку П. Куліша була зумовлена непересічною увагою мислителя до українознавчої проблематики. Вчений так само як багато інших тогочасних інтелектуалів намагався визначити перспективи подальшого розвитку українського суспільства, заразом поділяючи панівну у першій половині XIX ст. ідею «смерті України». Ця віра, зумовлювала пошук шляхів, які забезпечать збереження від цілковитого забуття хоча би частини культурних надбань українців, що і зумовлювало його світоглядне хитання між «козакофільством», «москвофільством», «полонофільством» і, навіть «туркофільством». Поміж тим, як доводить у своєму дисертаційному дослідженні відомий український вчений В. Петров, у 50-ті рр. XIX ст., погляди П. Куліша вже сформувалися і навіть дещо усталилися.

Дослідження В. Петровим життя й творчості П. Куліша досить багатогранне та включає цілий спектр подій, що мали безпосередній вплив на

формування суспільно-політичних, історичних та культурницьких поглядів та прагнень письменника. Однією з перехресних тем усієї діяльності П. Куліша 50-х років, і не тільки, лишається, згідно з висновками В. Петрова «культурницька теорія» відродження нації, постання та своєрідність котрої були закономірним наслідком політичної ситуації тогочасної України та становищем української інтелігенції у Російській імперії.

Аналізуючи світоглядну позицією П. Куліша, В. Петров приходить до висновку, що політичні погляди вченого сформувалися під ідейним впливом братчиків (членів Кирило-Мефодіївського товариства), поміж тим остаточно оформилась в атмосфері розмов і думок московських слов'янофілів. Прямим та безпосереднім доказом даного твердження, є оцінка П. Куліша тієї політичної ситуації, у якій знаходилася Україна й українська справа тих часів. Згідно з висновками вченого, українське національне життя у ХІХ ст. зовсім «занепало», а тому потребувало оновлення завдяки активній літературній діяльності та введенню української мови до літературного вжитку. Саме через це, зауважує В. Петров, проблема національного відродження у роботах П. Куліша експлікувалася як проблема літературна. Такий «асоціальний, – на думку В. Петрова, – перехід думки Куліша від гадки про Україну до гадки про її письменників (Шевченка й себе), – був характерний для всіх політично-громадських та національних ідеологічних побудовань Кулішевих. Скорбота за Україну, це для нього сум за долю її письменників. Українська справа – це справа не політичної незалежності, а культурного поступу. Розквіт літератури в даної нації – це ознака життя могутнішого й вірнішого, ніж оце політичне існування незалежної державности. І тому долю української нації Куліш зв'язує з долею її письменників, воля для загнаних у підпілля письменників і воля слова, – вільне слово, – отже тут джерело українського національного оновлення» [3, с. 288].

Ліквідацію державної ідеї, ідеї політичної незалежності української нації, як стверджує В. Петров, П. Куліш приймає під впливом політичних обставин 50-х років. Будучи людиною обставин, людиною свого часу, тверезо зважаючи на реальні можливості національної акції, П. Куліш виступає за ліквідаторство, за кінець окремого самостійного життя нації. Своє категоричне «за» він аргументує моралістичними міркуваннями. Ідеал етичний, на його думку, вищий від усіх ідеалів, що варті людської гідності. «...Спаситель, – як каже П. Куліш, – доброта і благість душі». «І тому, – додає він, – поставимо їх головною ціллю життя, а все інше нехай буде їх основними формами». Таким чином, підсумовує В. Петров, національна сотеріологія П. Куліша, питання «спасіння» нації у

становищі її національного занепаду, трансформується в етичну доктрину, а іноді навіть перетворюється у просте доктринерство.

Аполітизм П. Куліша, на думку В. Петрова, був зумовлений, з одного боку, ідейним впливом слов'янофілів, а з іншого – неможливістю політичної боротьби та необхідністю реалізації громадської акції, яка в тогочасних умовах могла бути тільки аполітичною. Саме тому, на думку вченого, П. Куліш відмовляється від активної боротьби, від ідеї державної самостійності нації, а натомість висунув аполітичний і антидержавний ідеал культурництва, як ідеал державного ділання, стверджуючи при цьому, що народність може виявитися і в самобутній незалежності громадського устрою і у своєрідності творчого духовного життя, культурі, літературі, душевній благоді тощо. Поміж тим, на думку В. Петрова, П. Куліш проголосив культурництво за найвищу з усіх національних цінностей тільки через те, що мріяти про політичну незалежність у 50-х рр. було б чистим утопізмом, безнадійним химерництвом.

З тогочасної ситуації П. Куліш виходу не бачив, не сподівався він і на успіх «прямого удару», ще менше сподівався, що уряд із власної ініціативи здійснив реформи, що їх чекали. Усі ці розчарування та зневіра призвели до того, що П. Куліш почав проповідувати підпілля, і навіть більше, підпілля він вважав нормою національної поведінки. На його думку, при звичаївшись до повітря темної нірки, можна кінець кінцем вважати атмосферу підпілля за найкращу для культурного жевріння. Через це, аполітичне культурництво П. Куліша, тобто намагання здійснити національне відродження поза політичною боротьбою, є всі підстави називати культурництвом політично свідомим, навіть попри спробу негайної реалізації ідеї державної самостійності України. П. Куліш вірив, що ідея проголошена завчасно може завдати більше шкоди ніж користі. А проникненню національної ідеї у всі суспільні прошарки має сприяти культурний розвиток даного народу. Тогочасні умови такий розвиток помітно гальмували цензурою, котра заганяла українських культурних діячів у кращому випадку підпілля, у гіршому – заслання.

### Література

1. Лисяк-Рудницький І. Напрями української політичної думки. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: в 2 т / [пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака]. Київ: Основи, 1994. Т.2. С. 63-93.
2. Маланюк Є. Книга спостережень. Торонто. 1966. 480 с.
3. Петров В. Теорія «культурництва» в Кулішовому листуванні р.1856-7. Петров В. П. Куліш у 50-ті рр. Життя. Ідеологія. Творчість / ВУАН Збірник історично-філологічного відділу. К., 1929. Т.1. №88.

## **НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА ПОЗИЦІЯ П.КУЛІША**

Куліш Пантелеймон Олександрович (27.07/08.08.1819 – 02/14.02.1897) – мислитель, письменник, перекладач і видавець, етнограф, громадський діяч. мислитель гостро критичний, а тому непостійний і суперечливий: йому однаково близькі емпірик Бекон і раціоналісти Декарт і Спіноза; глибока релігійність поєднується в нього з просвітницьким упованням на науку й характерними для романтичного світосприйняття нотками пантеїзму.

Ми звертаємося до спадщини великого громадського діяча П. Куліша, заново переосмислюємо його національно-патріотичну позицію, перечитуємо національні ідеї, виражені в його творчості. Саме національна ідея стала домінантою його творчості, його духовного і світоглядного україноцентризму. На цих засадах П. Куліш опрацював особливу концепцію чи поняття «рідного», в яке включав Україну, народ, мову, звичаї, культуру. Усі вони у своїй узагальнюючій формі складають зміст іншого поняття «українська ідея», яке і є осередком внутрішнього духовного життя людини [4]. Таким чином, орієнтація на Україну стає духовною парадигмою письменника, вченого, через яку він осмислює усі українські реалії.

Розглядаючи суспільно-політичну діяльність Пантелеймона Олександровича у площині сучасного життя України, слід зазначити, що головна мета життя і творчості діяча, стала реальністю – український народ створив свою державу. П. Куліш першим серед української науково-громадської еліти звернувся до тлумачення «ідеї руської народності», вкладаючи в нього усвідомлення, розуміння людиною приналежності до свого народу, його культури і віри [1]. Пантелеймон Олександрович зазначав, що Українська нація має позбутися денаціоналізації та русифікації, особливо у «верхах», відродити свою мову, культуру й розвиватися передусім на цій власній основі. Тобто головною ідеєю

П.Куліша було становлення України, як української держави так, як Німеччина є німецькою, Туреччина – турецькою: «Порідшало вас, земляки мої на Вкраїні; перемішались ви з усяким язиком» Бо живе німець по-німецьки ...; тільки наш брат, українець носить навиворіт свою одержу».

Через усе життя Куліш проніс сприйняту в юності ідею романтика Й. Гердера про цінності національної самобутності й неповторний історичний шлях кожного народу. Дотримуючись думки про існування універсальних законів розвитку природи й суспільства, український мислитель був переконаний, що збереження і вияскравлення національного розмаїття людства має всепланетарну доцільність і відповідає універсальним закономірностям розвитку Всесвіту. Романтизм у синкретичній світоглядній системі Куліша виявився, зокрема, в українізації русоїзму (хутір як осередок національної самобутності, «простих звичаїв», живої народної мови, автор «Листів з хутора» протиставляв русифікованим «городам і їх порядкам», де «затуманюють» святу науку істини» Христової) і в національно-акцентованому переосмисленні позитивістських уявлень [2]. У «Нарисі історії словесності русько-української» він протиставляв громадське право, яке питомо національний тип суспільної самоорганізації, та до якого споконвіку тяжіє український народ, чужому для нього монархічному правлінню, яке нав'язують йому різні заїди. Не приймаючи загалом слов'янофільської ідеології, П.Куліш усе-таки визнав за нею й окремі позитивні тенденції: шанування національних святинь, національне самопізнання, увага до вітчизняної історії та духовної спадщини. «Свобода личности и покорение природы человеком я вовсе не исключая из своих desiderata; но свобода личности бывает временами несовместима с политической независимостью народа, без которой она не достижима. Когда ж общественный организм получит возможность развиваться из самого себя с наименьшим посторонним влиянием, его развитие неизбежно приведет к свободе личности, а сия последняя будет непременно направлена к покорению природы человеком» [3].

Державотворчі процеси за Кулішем можливі лише якщо виховати національно свідоме «верховіття» українства, котре могло б просвітити народ, піднести його культурно-освітній рівень, поглибити його суспільну, передусім національно-політичну, свідомість, консолідувати націю не тільки в етнографічному, а й у політичному сенсі й урешті-решт повести її, достатньо підготовлену, духовно незалежну до виборення власної держави. Але сам він жодного разу не підштовхував народ до кривавих зривів, бо не вважав за моральне, допустиме й можливе жертвувати масами заради майбутньої волі. Не закликав здобути свободу кров'ю, хоча й передбачав, що визволення приречене бути окупленим кров'ю – але кров'ю мучеників, а не терористів. Тому національна ідея реалізується у змісті та формах виховання молоді, в традиціях, святах, обрядах способі життя, стосунках у середині суспільства та з іншими народами. Повноцінна національна ідея – не лише символ колективної

самосвідомості, а й дійсний духовний об'єднувач, виразник сукупного образу народного духу, його інтелектуального і морально-естетичного потенціалу, завдяки якому і можливе виховання любові та відданості своєму народові, національній ідеї, що формується та може вміщати в собі споконвічні визначені інваріанти та дипломатично мінливі від обставин суспільного життя компоненти.

### **Література**

1. Гнідан О., Осьмак Н. Світогляд Пантелеймона Куліша // Дивослово. – 1991. – № 10. – С. 38-41.
2. Микитчук С.П. Вплив романтизму на світоглядне бачення П.Куліша// Проблеми історії XIX-XX ст. Вип. XV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc\\_gum/piu19-20/2008\\_15/32.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/piu19-20/2008_15/32.pdf)
3. Куліш П.О. Нарис історії словесності русько-української. Погляд на занедбання народної мови /П.О.Куліш // Хроніка 2000. – К., 2009. –Вип.78: Пантелеймон Куліш: письменник, філософ, громадянин. – С. 125–134.
- 4 Вівчарик М., Карташов Р. По шляху до консолідації нації // Розбудова держави. – 1996. – № 2. – С. 23 - 44.

**ФІЛІПЧУК Мирослава Михайлівна**

### **МОВА ЯК ОСНОВА БУТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША**

Пантелеймона Куліша по праву вважають творцем української літературної мови. Все своє життя він працював над її створенням. Тонке розуміння української душі привело його до висновку, що російською мовою українцеві не можливо передати своїх глибинних поглядів, роздумів та ідей. Це можна зробити тільки рідною мовою. У одному зі своїх віршів П.Куліш зазначав: «Віщування новим серце моє б'ється, через край із серця рідне слово б'ється» . Автор цих рядків високо цінував вагу рідної мови і покладав на неї неабиякі сподівання, прагнув підвищити її культуру, намагався витягнути її зі стану «мужичої» та другорядної. Його основним завданням було зробити українську мову літературною, книжною.

Проблема «долі» народу піднімається у П.Куліша до принципових положень національного осмислення свого розвитку «свободи вибору», вона реалізується в межах державної підтримки і політичного курсу, стає фактором суспільної свідомості. Сфера цієї проблемності повною мірою формується у площині проблем мови. Питання залежності «долі» нації від самої діяльності

нації, від вирішення проблеми мови наразі залишається відкритою. Вона є результатом зовнішніх обставин, які анулюють «національний» вибір, а сама ідея національної державності стає примусом з боку волі інших держав.

Пантелеймон Куліш усією своєю творчістю доводить, що «доля» українців невідривна від європейського впливу, але коли в них пробуджується самосвідомість, коли «свобода» стає реалізацією їх інтересів, то це набуває фактору іншого ставлення Європи до України. Він робить акцент на тому, що слов'янська єдність між українцями, поляками, росіянами до тих пір неможлива, доки не будуть вирішені питання ідейно-політичного, релігійного протиборства, це ті, проблеми, без яких добровільне єднання неможливе.

П.Куліш керувався тим, що саме мова є основою української нації. Відомо, що саме він був творцем українського алфавіту, одним із перших перекладачів Біблії українською мовою, автором першого українського роману. Гостро та влучно у свій час та і вельми актуально наразі було зазначено Пантелеймоном Кулішем: «Порідшало вас, земляки мої, на Вкраїні; перемішалися ви з усяким язиком, а найбільш між тими, котрі повинні б вперед вести, вийшло з них таке, що ні до якого плем'я не пристануть; чужоземці в рідній землі, чужоземці і всюди, де не появляються. Бо живе німець по-німецьки, турок по-турецьки, англичанин по-англійськи і москаль по-московськи; тільки наш брат, українець, носить навиворіт свою одержу. Підбита, бачте, московською китайкою, або німецькою чи французькою матерією, то що вже против підбою? Не обидив Господь нічим України, які квіти цвітуть у нас! Які пісні співають!»

На цю подвижницьку працю його надихала думка, що саме мова є основою буття української нації. Він розумів, що коли українці утвердяться як нація зі своєю мовою, то це стане сильним (якщо не смертельним!) ударом Російській імперії. П.Куліш писав: «Пам'ятне бо нам слово московського оракула: польське повстання єсть ніщо, як порівняти його з повстанням літературної України. .. Мужичька мова, ставши літературною, розколе Імперію на самій серцевині».

**ХВІСТ Вікторія Олексіївна**

## **П. КУЛІШ ТА ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО Й ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ**

Ім'я Пантелеймона Куліша навіки вписано в історію нашого народу як українського письменника, дослідника і знавця історії, громадського діяча періоду національного відродження II-ої половини XIX століття. Саме він одним



із перших писав українською історичні твори, в яких червоною стрічкою проходить ідея української єдності, яка, до речі, і тепер залишається для нас однією з найголовніших. Тому постать Куліша та його творчий спадок завжди для українців-патріотів будуть актуальними. А метою чи не кожного наукового дослідження має стати, в першу чергу, повернення із небуття та увіковічення як постаті так і творчо-наукового доробку цього славного сина нашого народу.

П. Куліш був непохитним поборником ідеї українського національного та державного відродження. Він був переконаний і відстоював думку, що українці це європейська нація і є невід'ємною складовою європейської цивілізації, однак, існує величезна необхідність підвищувати національну самосвідомість українців, які повинні стати творцями свого майбутнього.

Він акцентує, що слов'янська єдність між українцями, поляками, росіянами до тих пір неможлива, доки не будуть вирішені питання ідейно-політичного та релігійного протиборства, бо це ті, проблеми, без яких добровільне єднання неможливе.

Наполягаючи на самодостатності української нації на її прагненні до власної держави, Куліш підкреслював, що українець у глибині душі ніколи не сприймав польську державність, тому вона й не стала внутрішнім поштовхом до можливого національного відродження. Це також стало неможливим і в силу непоборної волелюбності української душі. Самовизначення українців від поляків було ідейним устремлінням Куліша. Він прагнув довести, що українці мають право створити систему національного управління і державного апарату. Учений вважав період Запорізької Січі періодом зародження національної свідомості, коли яскраво виявилися риси організованого колективізму українців. Так само ж він виступає і проти політичного приєднання України до імперії та русифікаторської політики царизму, обґрунтовуючи теоретичні і філософські положення національного оновлення.

Національне самоствердження - необхідний компонент політичної перспективи, що виділяє Україну із геополітичних впливів великих країн, які вбачали в ній необхідний елемент своєї міцності.

На думку Куліша і діячів Кирило-Мефодіївського братства, однією з найважливіших парадигм подальшого українського відродження, так би мовити, його ідеологічною перспективою, є демократизація суспільної свідомості та розвитку ідеї українського демократизму.

В ідеях Кирило-Мефодіївського братства концентрувався досвід демократичного мислення, робився акцент на об'єднанні передової української інтелігенції, а П. Куліш доводить, що створення української еліти повинно стати

пріоритетним у формуванні національності, а державність має виявлятися як форма ствердження національних витоків української нації.

Підсумовуючи, хотілося б зауважити, що ключовими складовими подальшого національного і державотворчого руху українців, на думку П. Куліша, є формування культурно-політичної еліти як генератора, а в подальшому і реалізатора ідей української єдності, самовизначення та демократизму, в яких і криється наше успішне майбутнє.

Сьогодні ми не тільки вшановуємо пам'ять П. Куліша і поговоримо про нього, про його творчість і діяльність, а маємо ще одну нагоду порушити теми й проблеми, які колись і тепер стоять викликом перед українським суспільством.

## **СЕКЦІЯ 7. РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ П. КУЛІША**

**ЗАЙЧЕНКО Іван Васильович**

### **ПРО ВНЕСОК П.О. КУЛІША У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.**

Преса України другої половини XIX – початку XX ст. – це визначне явище суспільно-політичного, громадського, науково-педагогічного, культурно-національного життя українського народу, важливе джерело інформації, пропаганди політичних і науково-педагогічних знань, прогресивних ідей і передової педагогічної думки, ідейного впливу на широкі верстви трудящих мас. В пресі минулого відображена вся та соціальна напруга, що супроводжувала процес формування національної свідомості, боротьби за національне і соціальне визволення.

П. Куліш, відстоюючи ідею самостійності українського народу, необхідності розвитку рідної мови, літератури, преси, національної школи, освіти, культури, як і багато інших українських освітніх і культурних діячів, вважав пресу найкращою трибуною для пропаганди освітніх, національних, культурологічних, політичних та педагогічних ідей і активно використовував її як зброю в національно-визвольній боротьбі українського народу. За переконанням П. Куліша, вивести українській народ з національного і соціального гніту можна лише шляхом творення національних культурних цінностей, розбудження національної самосвідомості і гідності українців.

І П. Куліш активно взявся за просвіту свого народу. Звільнений у 1850 р. з заслання, він поселяється в Петербурзі, де з приходом на російський престол Олександра II (1855), отримує дозвіл на друкування своїх творів і розгортає

широку літературну, наукову і просвітницьку діяльність (1856-61). У 1856-57 рр. вийшли “Записки о Южной Руси” (2 тт.), 1857 р. – перший українською мовою історичний роман-хроніка “Чорна рада”, тоді ж засновує друкарню й видає “Грамотку”, твори Г. Квітки, Т. Шевченка, Марка Вовчка.

Його художньо-поетичні, літературно-критичні, фольклористично-етнографічні та історичні, студії, видавничо-журналістська і перекладацька діяльність, створення “Грамотки”, впорядкування українського алфавіту (“кулішівка”), популяризація художніх творів українських авторів і науково-популярної літератури, переклад українською мовою біблійного письма, педагогічні статті – це справжній промінь світла у темній царині російського самодержавства, колоніалізму, національного гніту, нищення українства.

П. Куліша справедливо можна вважати одним з тих, хто започатковував прогресивну українську загальну і педагогічну пресу, публіцистику і журналістику. У 1860 р. через низку бюрократичних перешкод і заборон йому вдається видати альманах “Хата” (два накладу), зміст якого складався з поезій, оповідань Т. Шевченка, В. Кузьменка, Є. Гребінка, Марка Вовчка, Г. Барвінок, П. Куліша. Але все це не зовсім влаштовувало П. Куліша, він мріє про видання серйозного і масштабнішого журналу. У червні 1860 р. П. Куліш та його шурина В. Білозерський отримали урядовий дозвіл на видання в Петербурзі журналу “Основа”. Підготовчу працю здійснювали також інші учасники гуртка, що отримав назву “Основ’ян”, серед яких був і Т. Шевченко.

Головним керманічем і організатором журналу був П. Куліш. Пізніше у листі до М. Павлика П. Куліш писав: “Саме ім’я сему місячникові нарек аз; програму до нього скомпонував аз” [1, с. 72].

Загальна програма журналу передбачала: 1) красне письменство; 2) історія; 3) народопис, мовознавство, побут (суспільний і особистий); 4) освіта і виховання; 5) географія, природознавство, медицина; 6) сільське господарство, промисловість, торгівля; 7) урядові розпорядження щодо України; 8) бібліографія, рецензії на видання; 9) вісті, дописи, з уст народу.

Провідною в “Основі” була *ідея просвіти* українського народу. В “Програмі”, виданій у серпні 1860 року і розісланій в Україні, відзначалося, що часопис створювався “для подання теоретичних і практичних уваг про потребу освіти на Півдні; про здійснення її в навчальних закладах і сім’ях; про вплив різних систем виховання і освіти на моральне формування і спосіб життя учнів; про хід жіночої освіти і виховання...; про зміст і методи викладання в народних школах, про учителів і учнів” [4].

В “Основі” надруковано понад 50 матеріалів, присвячених актуальним

проблемам народної освіти і школи. В них критикувалася існуюча станова школа і система виховання; висувалися вимоги розвитку жіночої освіти; сформульовані вимоги до вчителя народної школи і його підготовки до роботи в ній; накреслена програма просвіти українського народу, її основні завдання і можливі шляхи реалізації; пропагувалися підручники для народної школи і українські книжки, призначені для народного читання; близько 40 статей, кореспонденцій, методичних матеріалів присвячено проблемі становлення, розвитку і впровадження в навчально-виховний процес української мови. Найвиразніше ці проблеми розкриваються в матеріалах М. Костомарова, П. Куліша, О. Кістяківського, О. Кониського, М. Номиса, О. Лазаревського, О. Тищинського, П. Чубинського, К. Шейковського [2].

П. Куліш збагачував українську публіцистику в часописах: “Альманах Буковинський”, “Беседа”, “Библиотека для чтения”, “Боян”, “Варта”, “Вестник Юго-Западной и Западной России”, “Вечерниці”, “Газета Гатцука”, “Газета Школьна”, “Галичанин”, “Дело”, “Діло”, “Днепр”, “Экономист”, “Живописная Россия”, “Записки наукового товариства імені Шевченка”, “Золотая грамота”, “Зоря”, “Киевская Старина”, “Киевлянин”, “Криничка”, “Литературная газета”, “Літературно-науковий вісник”, “Мета”, “Народ”, “Народний пісенник”, “Наша доля”, “Нива”, “Новая библиотека Суворина”, “Новь”, “Отечественные записки”, “Правда”, “Проліски”, “С.-Петербургские ведомости”, “Рада”, “Руска читанка”, “Русская старина”, “Русское обозрение”, “Русский Архив”, “Руська хата”, “Світ”, “Сільська бібліотека”, “Слово”, “Современник”, “Труд”, “Хата”, “Чайка”, “Черниговские Губернские Ведомости”, “Черниговский листок”, “Читатель”, “Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете”, “Южный край”, “Gazeta Narodowa”, “Kraj”, “Fliegende Blatter”, “Przegląd Literaturno Artystyczny” та ін.

Помітний внесок П. Куліша у становлення й функціонування журналу “Правда” (Львів, 1867–1897), історія якого поділяється на кілька періодів: перший – 1867–1870 рр. (ідеологічно і матеріально залежала від П. Куліша); другий – 1872–1880 рр. (очолювали О. Огоновський, Ю. Романчук, О. Кониський). Третій період – 1888–1897 рр. – невпевненості і хитань.

П. Куліш продовжував започатковане в петербурзькій “Основі”, тому в “Правді” проявилися намагання показати своєрідність історичного і культурного розвитку українського народу, його самотутність та відмінність і на цій основі аргументувати національну самостійність і національну єдність українців, що були розділені між кількома іноземними державами. “Правда” в цей період була єдиною трибуною українського слова, єдиним об’єднуючим східноукраїнські і

західноукраїнські науково-педагогічні й літературні сили суспільно-літературним органом. В різні періоди в журналі друкувалися як західноукраїнські, так і східноукраїнські педагоги, письменники, освітні й культурні діячі, а також твори Т. Шевченка, Марка Вовчка та інших авторів. Помітне місце в “Правді” займало висвітлення мовних проблем, в тому числі й викладання в школі народною мовою.

Незаперечним є і внесок П. Куліша у зародження, становлення й розвиток української педагогічної журналістики. Свідченням цьому є його педагогічні статті “Які посібники зручніше використовувати при першопочатковому навчанні селянських дітей” (“Черниговский листок” 1862. – №№ 26, 27), “Виковування дітей за підмогою школи” (Правда. – 1869. – ч. 23), “Дещо про виховання дітей”, “Викохування дітей. Стаття з педагогіки” Чумацькі діти (Батькове виховання та інше. – Чернігів, 1898. – № 30). Погляд на усню словесність українську. Попереднє слівце (Правда. – 1870. – ч. 2).

У статті “Які посібники зручніше використовувати при першопочатковому навчанні селянських дітей”, автор, критикуючи зміст і методи навчання в церковнопарафіяльних школах, розкриваючи основні положення своєї “Граматики” і пропагуючи прогресивний Золотівський метод навчання грамоти, доводив необхідність навчання українських дітей їх рідною мовою, рішуче відкинувши твердження про “недосконалість”, “незрілість”, “недоцільність”, “незрозумілість”, “передчасність” і навіть “небажання” українського народу навчатися своєю рідною мовою. Він твердив, що “правильний погляд на справу народної освіти в нашому краї не дозволить нам вбачати у використанні малоросійської мови в наших сільських школах і в розповсюдженні творів малоросійської словесності між нашим народом ні двозначних думок, ні переслідування якихось місцевих інтересів,... ні відчуження від рідної сім’ї слов’яноруської” [3, № 26]. Мова йшла про педагогічне значення використання в навчанні рідної мови, завдяки чому навчання стає доступним і зрозумілим дитині, скорочується час і усуваються труднощі в опануванні навчальним матеріалом. “Якщо бажатимемо пробудити в нашому народі розумову діяльність і усвідомлення істинної своєї народності, що становить насущну потребу нашого народу, який перебував в рутинності й нецтві, – то, не обтяжуючи себе зайвою працею, ми повинні забезпечити навчання народу на його рідній мові”, – писав П. Куліш, звертаючись до української інтелігенції [Там само].

#### Література:

1. Животко А.П. Історія української преси / Упоряд., авт. Іст.-біогр. нарисів та приміт. М.С. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 1999. 368 с.

2. Зайченко І. В. Проблеми української національної школи в пресі другої половини XIX – початку XX ст. / За ред. М.Д. Ярмаченка. – Львів, 2002. 344 с.

3. Кулиш П.А. Какие руководства удобнее употреблять при первоначальном обучении крестьянских детей // Черниговский листок. – 1862. – № 26, 27.

4. Чернігівський історичний музей. Ф. Ал–2013.

**ЗДОР Ірина Анатоліївна**

## **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ: МОЛОДІЖНИЙ ДИСКУРС**

**Актуальність теми.** Розвиток і проникнення мережі інтернет у повсякденне життя, тотальна інформатизація суспільства створює нові можливості для вивчення і поширення класичної літератури серед молоді. Зокрема, творчість Пантелеймона Куліша стає тематикою контенту, поширюваного в соціальних мережах у формі цитат, посилань на твори, згадок про постать Пантелеймона Куліша та навіть новітніх жанрів молодіжного інтернетдискурсу – мемів та жартів. Проблематика вивчення особливостей згадок про Пантелеймона Куліша в молодіжному інтернет-дискурсі фактично не досліджувалась, що обумовлює актуальність теми.

**Аналіз останніх дослідження.** Особливості сучасного інтернет-дискурсу вивчали такі українські дослідники, як Т. М. Гермашова, К. В. Лазуткіна, В.Г. Згурська, Н. Г. Лукашенко. Творчість Пантелеймона Куліша досліджувалась у працях О. Грушевського, О. Дорошкевича, В. Петрова, В. Терлецького. Наукових робіт, присвячених постаті Пантелеймона Кулаші в інтернетдискурсі, наразі немає.

**Мета роботи** – дослідження постаті Пантелеймона Куліша в сучасному інтернет-дискурсі.

**Виклад основного матеріалу.** Розвиток інформаційних технологій в сучасному суспільстві стимулює появу нових форм комунікації, які займають свою нішу соціумі. В даний час в лінгвістиці вибудовується нова когнітивна парадигма, що розвивається в рамках інтернет-дискурсу. Інноваційне спрямування досліджень привертає увагу відомих вчених і зумовлює появу не лише нових термінів, але і поняття про новий особливий тип мовлення - мовлення інтернетдискурсу [1].

Інтернет перетворився в інформаційно-комунікативне середовище, що займає все більш значуще місце, а в багатьох випадках - починаючи домінувати.

У Глобальній мережі сформувалися і продовжують розвиватися самотутні комунікативні жанри, основною мовною рисою яких є синтез письма та усного мовлення.

В першу чергу відзначимо, що твори Пантелеймона Куліша представлені в усіх електронних бібліотеках, в яких зібрані українські твори. Нині в Україні є більше 35 електронних ресурсів, на яких розміщуються літературні твори українською мовою на безкоштовних на платних умовах. Авторське право дозволяє безкоштовне розміщення та скачування класичних творів Пантелеймона Куліша. Головне завдання електронних бібліотек – зробити літературу доступною. Молодь сьогодні частіше читає твори із електронних носіїв, аніж у паперовому форматі, і оцифрування і викладення у широкий доступ творів Пантелеймона Куліша – позитивне явище.

Дослідження матеріалів соціальних мереж (Facebook) дозволяє говорити, що постать Пантелеймона Куліша зустрічається досить часто. Зокрема, аналіз публікацій за останній рік дозволяє виокремити наступні напрямки молодіжного інтернет-дискурсу із згадками постаті та творчості Пантелеймона Куліша:

- Згадки про 200-річчя від народження Пантелеймона Куліша;
- Згадки про твори Пантелеймона Куліша як про книги, які варто прочитати кожному українцю;
- Згадки про роман «Чорна Рада» із асоціативним перенесенням на сучасні соціально-політичні реалії в Україні.

Авторами контенту із згадками про Пантелеймона Куліша є окремі користувачі, сторінки політиків і політичних партій (Юлія Тимошенко, партія «Європейська солідарність»), організацій (Видавничий форум у Львові), засобів масової інформації («Громадське радіо»). Аудиторія цих сторінок – переважно молоді люди віком 25-45 років. Деякі публікації, приміром, пост до 200-річчя Пантелеймона Куліша на сторінці партії «Європейська солідарність», збирають до 2 000 реакцій від користувачів [4].

У соціальній мережі Facebook є окрема група «Пантелеймон Куліш – 200 років», яка охоплює 520 учасників і в якій в середньому виходить по 2 публікації від користувачів [4].

Окремий жанр молодіжного інтернетдискурсу – інтернетмеми. Інтернетмеми є вірусними інтернетзнаками, що поширюються від одного інтернет-користувача до іншого. Подібно генам, що передає генетичну інформацію від людини до людини, меми передають культурну інформацію. Саме слово мем було утворено за аналогією зі словом ген (англ. gene (ген) і meme (мем)). Інтернетмеми можуть мати різну форму - від вірусних відео в інтернеті,

розхожих виразів, популярних картинок до особливого роду одиниць, що поєднують в собі текстову і візуальну інформацію в квадратній рамці [1].

Використання інтернетмемів для популяризації класичної української літератури – звична практика. В українському сегменті Facebook є окрема спільнота «Файні меми про українську літературу», де кожного дня публікуються жарти про класичних українських письменників та окремі їх твори. Аудиторія даної сторінки – більше 16 000 підписників [3]. Проте аналіз публікацій у цій спільноті говорить про відсутність уваги постаті і творчості Пантелеймона Куліша на цій сторінці – жодної публікації про нього знайти не вдалось. Це відкриває нові перспективи для популяризації творчості Пантелеймона Куліша – створення і розміщення гумористичних картинок про нього на даній та схожих сторінках.

**Висновки.** Постать Пантелеймона Куліша часто згадується в молодіжному інтернет-дискурсі, зокрема, у соціальних мережах. Це сприяє поширенню упізнаваності класичного письменника серед молоді, спонукає до ознайомлення із його творчістю, він стає ближчим до розуміння молоді.

#### **Література:**

1. Мечковская Н.Б. История языка и история коммуникации: от клинописи до Интернета. М.: Наука, 2009. 584 с.
2. Пантелеймон Куліш: Матеріали і дослідж. / ред.: М. Г. Жулинський; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Львів. від-ня. – Л.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. – 413 с.
3. Файні меми про українську літературу. URL : <https://www.facebook.com/ukrlit.mem/> (дата звернення 8. 09.2019)
4. Facebook – головна сторінка. URL : <https://www.facebook.com> (дата звернення 8.09.2019)

**КОСТРИЦЯ Наталія Миколаївна,  
МАЗУР Наталія Василівна**

### **МЕДІАГРАМОТНІСТЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЖУРНАЛІСТІВ**

Феномен *медіаграмотності*, пов'язаний з пошуками достовірної інформації, перевірених фактів, набуває великої ваги у сучасному інформаційному просторі. Будь-яка інформація, знайдена в медійному просторі, потребує перевірки, бо поширення недостовірної інформації скероване на дестабілізацію суспільства, на викривлену оцінку суспільних явищ, потребує заглиблення в окреслену проблему, насамперед встановлення первісного



джерела інформації й оцінювання цієї інформації, а також визначення критеріїв цієї оцінки. Медіаграмотність зводиться до пошуків інтернетзв'язків, тобто орієнтації в інформаційному просторі.

Для уточнення джерела інформації майбутній журналіст повинен виробити навички і засвоїти базові знання для встановлення вірогідності поширюваної (отримуваної) інформації. У кризові суспільно-політичні часи в умовах воєнних дій зростає маніпулятивна роль неправдивої інформації. Це стосується неперевірених фактів, спотвореної інформації, для нейтралізації якої повинні працювати потужні інформаційні джерела.

Деякі вчені вважають медіаграмотність рівнем медіакультури, за допомогою якого журналіст здатний використовувати інформаційно-комунікативну техніку, презентувати себе, спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати, «прочитувати» і критично аналізувати інформацію, розрізняючи реальні та віртуальні медіа тексти [1; 3].

Медійна грамотність спрямована на те, щоб людина була активна та грамотна, розвивала в собі здатність сприймати, створювати, аналізувати, оцінювати медіаінформацію, розуміти соціокультурний і політичний контексти функціонування медіа в сучасному світі [4]. Тому медіаграмотність – це необхідний елемент політики, важлива складова обізнаності у питаннях інтелектуальних прав людини, дієвий фактор міжкультурного діалогу, необхідна умова залучення громадян до участі в демократичному житті [6].

На нашу думку, формування медійної та інформаційної грамотності набуває особливої суспільної ваги в умовах пропагандистсько-психологічних війн. Журналістам як фахівцям, які працюють з найрізноманітнішою інформацією, важливо виробляти, формувати навички медіаграмотності. До цього процесу мають долучитися заклади вищої освіти. На прикладі критичного оцінювання усних і письмових висловлювань студентів-журналістів варто стимулювати самостійне мислення, вміння коротко, лаконічно робити висновки із прочитаного, аналізувати різні джерела, зокрема ті, в яких описано конфліктні ситуації, повідомлено про певні соціальні явища і події.

Журналістська діяльність в умовах мультимедійної комунікації потребує спеціальної цілеспрямованої медіаосвіти, комунікативних навичок співпраці на різних медіаплатформах. Практичні завдання декодування і створення медійних текстів мають бути передбачені у навчальних планах для сучасної освіти журналістів.

Практика переконує, що студентам потрібно давати ґрунтовні знання з медіаграмотності так, щоб вони могли самостійно розвивати їх і послуговуватися

ними не тільки як студенти, а й упродовж усього життя, підтримуючи належний рівень професійної компетентності [5]. Журналістський фах передбачає професійно підготовлених, кваліфікованих кадрів для медіаіндустрії. Саме кваліфікована підготовка працівників ЗМІ свідчить про наявність в медіаосвіті саме журналістського напрямку. Медіаосвітні функції журналістики полягають у підвищенні медіакомпетентності масової аудиторії, розвитку, здатності адекватно сприймати інформацію, використовувати її для саморозвитку та самоосвіти, а також для залучення представників різних соціальних груп до створення потрібної суспільству інформації [2].

Отже, завдання реформування освіти, науково-дослідних технологій передбачає обґрунтування нових методик у підготовці майбутніх журналістів, які працюють в умовах тісного зв'язку з громадськістю і виявляють свою компетентність на різних медіаплатформах.

#### **Список літератури:**

1. Жилавская И. А. Медиаобразование молодежной аудитории. Томск : ТИИТ, 2009. 322 с.
2. Жилавская И. В. Оптимизация взаимодействия СМИ и молодежной аудитории на основе медиаобразовательных стратегий и технологий: Автореф. ... канд. филол. н. Жилавская Ирина Владимировна. Москва : МГУ, 2008. 23 с.
3. Іванов В. Ф., Шкоба О. Я. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип. 16 (липень-грудень). С. 41-52.
4. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. Київ : Центр вільної преси, 2012. 352 с
5. Онкович Г. В. Професійно-орієнтована медіаосвіта у вищій школі. *Вища освіта України*. 2014. № 2. С. 80-87.
6. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність: підручник для вчителів / Переклад з англ. С. Дьома; за заг. ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк. Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2017. 319 с.

**СЕМАШКО Тетяна Федорівна,  
МОЇСЕЄНКО Катерина Олександрівна**

### **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ЯК ПОПУЛЯРИЗАТОР УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Постать Пантелеймона Куліша в українській літературі посідає визначне місце. В історію української культури він увійшов, разом із Тарасом Шевченком

та Миколою Костомаровим, як поет, прозаїк, драматург, критик, етнограф, перекладач та діяч «Наддніпрянської Трійці», яка послугувала основою розвитку сучасної української культури. Він також є автором першої фонетичної абетки, що пізніше заклала фундамент сучасного правопису.

Чому дослідники української літератури часто пов'язують становлення та розвиток української мови саме з ім'ям Пантелеймона Куліша? Та чому саме його Іван Франко охрестив «одним із корифеїв нашої літератури», її «першою зіркою»? Який зв'язок насправді існує між митцем та українською мовою? Спробуємо відповісти на ці та інші питання.

Пантелеймон Куліш був однією з небагатьох постатей в українській історії, що поривався збагатити відомими творами світового значення скарбницю української літератури. Митець намагався підняти українське письменство до рівня інших літератур та мріяв розширити його тематичні обрії. Він любив свою рідну мову і шукав способи показати іншим усю її красу. І, нарешті, йому випав такий шанс, адже з початку 1861 року в Петербурзі починає друкуватися легендарний журнал «Основа», що був першим загальноукраїнським часописом, номери якого видавалися щомісяця українською і російською мовами. Саме статті Куліша, що друкувалися в «Основі», заклали фундамент наукової історії українського письменництва й літературної критики.

Про відстоювання української мови Пантелеймоном Кулішем у часи радянської влади свідчать його заклики до редакторів західноукраїнських часописів щодо друку його статей і рецензій без змін у правописі. Він плекав та розвивав рідну мову, підтвердженням чого є спроби Куліша «дати южноруському слову громадянство».

Усе своє життя Куліш був відданим ідеї: шляхом культурної європеїзації України утвердити автономію українського письменства, що знаменувало б собою досягнення літературної незалежності і дало б потужний поштовх для його розвитку [1]. Таку свою програму як заповіт, який він присвятив молодому поколінню він натхненно виклав у листі від 7 липня 1892 року до Марусі Вовк-Карачевської: «Лишь только бы мы достигли того, что этот журнал сделался необходимым для всех любителей чтения на юге, мы достигли бы, как отдельная нация, и литературной автономии и, независимо от украинского языка. У нас был бы и нравственный центр, в котором сходились бы все наши политические и финансовые интересы. Другими словами: посредством того журнала можно бы было согласить между собою большинство мыслящих людей украинских и придать их действиям политическое единство» [2 С. 226].

Пантелеймон Куліш плідно працював як перекладач, тим самим популяризуючи українську мову серед мас. Митець належав до того типу людей, які мали феноменальну пам'ять і це дозволило йому оволодіти близько дванадцятьма мовами. Саме завдяки перекладам відомих драматичних творів йому вдалося донести усе духовне багатство світової класичної літератури до українського читача.

Так, наприклад, Т. Должикова зауважила, що П. Куліш шляхом перекладу відомих творів світової літератури не лише духовно збагачував український народ, а й доводив придатність української мови до культурного вжитку. Про це свідчить і лист Куліша до Шенрока (знайомого і біографа письменника): «...Я бачу в перекладах найкращу пробу мови щодо її зграбності, живописності, гармонії» [3 С. 20-21] . Кулішеві переклади п'єс Шекспіра та інших творів видатних поетів класиків стали еталоном серед вітчизняних зразків такої «проби мови». Слід згадати, що переклад Святого Письма (Біблії) українською мовою теж заслуга Куліша, яка посідає почесне місце в його перекладацькій діяльності.

Отже, ми відстоюємо думку, що П. Куліш був однією з найпотужніших рушійних сил свого часу, що змусила власний народ повернутись обличчям до української мови. Тож чи існує все ж таки зв'язок між творчістю цієї видатної особистості та головною умовою розвитку суспільства, тобто мовою? Безперечно, так. Саме Пантелеймон Куліш своєю діяльністю сприяв відродженню й утвердженню української мови в усіх сферах життя народу, як і її повноправності у вінку мов світу.

### **Література**

1. Шморгун О. Основний зміст поняття «Українська національна ідея» Розбудова держави. – 1997. № 6. – С. 10–19.
2. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. – Нью-Йорк – Торонто, 1984. – С. 266.
3. Должикова Т. Мовна особистість Пантелеймона Куліша. Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2003. – С. 20 - 25.

**СЕМАШКО Тетяна Федорівна,  
ЯНИК Катерина Олександрівна**

### **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ ЯК ЯВИЩЕ ІНТЕЛЕКТУ**

«Що ж до науки, до політики й культури в широкому розумінні слова, то тут більшого за Куліша я не бачу. Здається, тільки він один

маячить світлою плямою з темного минулого. Тільки його можна вважати за справжнього європейця, за ту людину, яка наблизилась до типу західного інтелігента», - так характеризував Пантелеймона Куліша М. Хвильовий [7]. Його охрещували «європейцем між хutorянами та хutorянином між європейцями» [1]. Саме філософія Куліша-хutorянина, для якого хutorянство було концепцією духовного розвитку українського народу і зумовила його багатогранну діяльність як втілення ідеї культурництва Куліша-європейця. Адже хutorянство і культурництво Куліша - це розвиток однієї ідеї України, в якій, на думку Д. Чижевського, полягає внутрішня цілісність письменника [8]. З одного боку, літературна творчість, на переконання Куліша, мусить спиратися на науковий фундамент – письменник має бути добре обізнаний насамперед із національним фольклором, літературою, історією, народною культурою, засвоювати досвід світового мистецтва слова. З іншого боку, він убачав джерело художньої творчості не тільки в духовному освоєнні письменником національної і вселюдської культурно-мистецької та наукової скарбниці, а насамперед в авторській душі, сформованій реальним життям, і розумів, що в творчому процесі незамінну роль відіграють почуття, інтуїція, підсвідоме: «Не мысль холодная научовая, а душа внушає писателю... порив для його художественної особи» [2].

В ідеалі в творчому процесі, за Кулішевим уявленням, мають гармонійно поєднуватися почуття і думка, мистецька наснага і наукові знання. Поет стверджував, що для блага України треба просвіщати й надихати ідеями гуманізму, національної рівноправності та взаємоповаги свій і сусідні народи, викривати власних і чужих «хижаків», бороти зло «серед панів жорстоких і мужиків мізерних» («Ода з Тарасової гори»), будити національну свідомість у багатих і вбогих, працювати на ниві культури, плекати «рідну мову» [6]. Саме тому Куліш уважав себе наступником Шевченка як виразника національної свідомості, патріархально-хліборобської моралі, речника національної злагоди, національно-культурного просвітництва, деміфологізатора гетьманської слави.

Звернення Куліша до перекладацької діяльності зумовлене його переконаністю в тому, що тільки через творче засвоєння вершинних здобутків вселюдської культури український народ зможе не лише відстояти свою мовну й культурну самобутність, а й стати врівень із найрозвиненішими народами світу. Він прагнув збагатити рідне письменство інонаціональним художнім досвідом, включити українську літературу в єдиний

процес розвитку світової цивілізації, «виробить форми змужичалої нашої речі на послугу мислі всечудовічній» [5].

Протягом життя П. Куліш опанував майже всі слов'янські, французьку, англійську, німецьку, італійську, іспанську, латинську та старосврейську мови. Постать Куліша-поліглота нерозривно пов'язана з постаттю Куліша-перекладача. По-перше, знання мов відкривало йому доступ до оригіналів. В активі Куліша - два десятки дрібних поезій Байрона, частина «Дон Жуана» і «Чайльда-Гарольда», більше як півсотні творів Гейне, Гете та Шиллера, в т.ч. «Вільгельм Телль», 13 драм Шекспіра, лірика Міцкевича і низки російських поетів, уривки з «Іліади» й «Одіссеї» і, звичайно, Святе Письмо. Куліш - перший український перекладач такого масштабу, який більшість своїх перекладів здійснив безпосередньо з мов оригіналів. По-друге, Куліш багато читав допоміжної літератури про письменників, яких перекладав, теоретичних літературознавчих, філософських, історичних праць іноземними мовами. Німецькі та французькі біблісти (Рейсе, Кауч, Ренан, Верне), низка праць з орієнталістики, «Система логіки» Мілля, Бокль, Маколей, Куно Фішер, Гервінус - ось далеко не повний перелік того, що Куліш уважно читав в оригіналі. По-третє, Куліш завжди з увагою ставився до праці своїх попередників на перекладацькій ниві. Все це дає підстави вбачати в Кулішеві сформований тип перекладача-професіонала, характерний для пізнішого українського перекладацтва від Франка та Миколи Зерова до Кочура і Лукаша.

Також Куліш увійшов в історію нового українського письменства і як перший український критик-професіонал. Він відстоював право українського народу «на свою самостайну словесність» [4], доводив перспективність українського красного письменства, вселяв упевненість у те, що народному слову будуть підвладні всі роди, види й жанри літературної творчості. За природою свого таланту Куліш-літературознавець був не стільки допитливим дослідником, схильним до неквапного неупередженого аналізу, виваженої оцінки, скільки надзвичайно вимогливим, дотепним і навіть дошкульним критиком, який енергійно відстоював власні естетичні принципи, боровся за високий художній рівень української літератури. Навіть літературні явища минулого він намагався інтерпретувати під кутом зору сучасних йому суспільних та художніх шукань. У цілому ж літературно-критичні виступи Куліша активізували ретельніше осмислення творчості тих письменників, яких вони стосувалися.

Таким чином, належне місце П. Куліша в історії української літератури та культури загалом лише окреслюється. Значення й заслуги Пантелеймона Куліша

в розвитку української літератури, культури й національної ідеології полягають у тому, що він розбудував оригінальну концепцію духовного розвитку нації, визначивши його перспективний напрям - культуротворчий, ненасильницький шлях боротьби за соціальний прогрес і національне визволення, орієнтація на вічні гуманістичні цінності, загальнолюдську мораль, християнське братолобство, вивищення вселюдських і загальнонаціональних пріоритетів над класовими інтересами, органічне поєднання національної ідеї та вселюдських ідеалів, правдиве пізнання вітчизняної історії, європеїзація з обов'язковим збереженням своєї національної самобутності, національна консолідація і вбачання національного ідеалу в рівноправних і дружніх взаєминах з сусідніми народами.

### **Література:**

1. Зеров М. К. Поетична діяльність Куліша // Українське письменство XIX ст. Від Куліша до Винниченка: (нарис з новітнього укр. письменства): статті / Микола Зеров. – Дрогобич: Відродження, 2007. – С. 282.
2. З листа до Г. Галагана від 9 лютого 1857 р. // Киев, старина. 1899. Кн. 9. С 345.
3. Хвильовий М. Думки проти течії // Микола Хвильовий. Твори в 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. – С. 53.
4. Куліш П. Переднє слово до громади: Погляд на українську словесність // Твори: У 2 т. Т. 2. С 506, 507.
5. Куліш П. Характер и задача украинской критики (1861) // Твори: У 2 т. Т. 2. С 519.
6. Куліш П. Твори: У 6 т. Львів. 1908-1910.
7. Хвильовий М. Думки проти течії // Микола Хвильовий. Твори в 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2. - С. 53.
8. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К., 1992. С. 155-166.

## ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

**BABENKO Olena**, *PhD in Philology, Associate Professor, National university of Life and Environmental sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

**CHERNIAK Viktoriia**, *doktorantka, Wydział „Artes Liberales”, Uniwersytet Warszawski (Warszawa, Rzeczpospolita Polska)*

**GRABOVSKA Inna Viktorivna**, *PhD in Philology, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

**DANYLOVA Tetiana**, *Ph.D. (Philosophy), Assoc. Prof., Department of Philosophy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

**DUBROVINA Oksana**, *Assistant of the Department of Philosophy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)*

**KUDRITSKA Kate**, *Master of Arts, M.A., Lecturer, Graybridge Malkam School (Ottawa, ON, Canada)*

**SHYNKARUK Nataliia Wasyliwna**, *Kandidat für Rechtswissenschaften. Universität für angewandte Wissenschaften Anhalt (Bernburg, Deutschland)*

**ZAKHUTSKA Oksana**, *PhD: doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, Narodowy Uniwersytet Zasobów Biologicznych i Naturalnych w Kijowie (Kijów, Ukraina)*

**АМЕЛІНА Світлана Миколаївна**, *доктор педагогічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)*

**АННЕНКОВ В'ячеслав Юрійович**, *студент 4 курсу гуманітарно-педагогічного факультету, НУБіП України (м. Київ, Україна)*

**АСАТУРОВ Сергій Костянтинович**, *кандидат історичних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)*

**БАБАК Дар'я Юріївна**, *студентка гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)*

**БАЛАЛАЄВА Олена Юріївна**, *кандидат педагогічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)*

**БАМБУРА Алла Ігорівна**, *студентка гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)*



**БЛАН Сергій Олексійович**, доктор історичних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**БІЛЧЕНКО Алла Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**БОЙКО Іван Іванович**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**БУДНІК Ірина Олександрівна**, заступник директора з навчально-виховної роботи ЗЗСО № 288, Заслужений працівник освіти, вчитель-методист (м. Київ, Україна)

**ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ Ілля Павлович**, аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ВАСЮК Оксана Вікторівна**, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ВОВК Анатолій Сергійович**, аспірант кафедри філософії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ВОЗНЮК Тетяна Михайлівна**, асистент кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ВОЛОШИН Є.О** студент, гуманітарно-педагогічний факультет, Національний університет біоресурсів і природокористування України ((м. Київ, Україна)

**ГАЖЕНКО Надія Валеріївна**, студентка гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ГАМАНЮК Віта Анатоліївна**, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет (м. Кривий Ріг, Україна)

**ГЕЙКО Світлана Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ГОЛЬЦОВА Маріанна Геннадіївна**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ГОНЧАРУК Оксана Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ГОРДЄЄВА Ірина Володимирівна**, аспірант кафедри філософії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ДІБРІВНА Аліна Володимирівна**, студентка 3 курсу, факультету ТВБ, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЄРЕСЬКО Олег Вікторович**, кандидат педагогічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЖГУТ Олег Анатолійович**, директор середньої загальноосвітньої школи № 288 м. Києва (м. Київ, Україна)

**ЖУРАВСЬКА Ніна Станіславівна**, доктор педагогічних наук, доктор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЗАБОЛОТСЬКА Ірина Олександрівна**, Дніпровський державний аграрно-економічний університет (м. Дніпро, Україна)

**ЗАГРЕБЕЛЬНА Світлана Сергіївна**, студентка гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЗАЙЧЕНКО Іван Васильович**, доктор педагогічних наук, професор, (м. Київ, Україна)

**ЗДОР Ірина Анатоліївна** студентка гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЗУЄНКО Неля Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КАЛУГА Володимир Федорович**, доктор філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КИРИЧЕВСЬКА Людмила Петрівна**, аспірантка кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КИЧКИРУК Тетяна Василівна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КОДОЛА Оксана**, студентка гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КОЗУБ Любов Степанівна**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КОЗЮК Оксана Віталіївна**, студентка економічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КОЛЕСНИК Марія Юріївна**, старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КОНОНЧУК Інна Валеріївна**, старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КОСТРИЦЯ Наталія Миколаївна**, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КОТЕНКО Анна Олексіївна**, магістр, Національний авіаційний університет (м. Київ, Україна)

**КРАВЧЕНКО Алла Григорівна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КРАВЧЕНКО Наталія Борисівна**, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КРАВЧЕНКО Наталія Кимівна**, доктор філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**КУЛЬТЕНКО Валентина Павлівна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЛАНОВІЮК Людмила Петрівна**, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЛАУТА Олена Дмитрівна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЛИЧУК Марія Іванівна**, доктор філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МАЗЕПОВА Юлія Сергіївна**, асистент кафедри англійської філології Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МАЗУР Наталія Василівна**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МАКСИМЧУК Валентин Спиридонович**, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МАКСЮТА Микола Єгорович**, доктор філософських наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МАРУХАЧ Марія Петрівна**, студентка 3 курсу, ТВБ факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МАСЛОВА Людмила Анатоліївна**, вчитель-методист української мови та літератури, заступник директора з навчально-виховної роботи середньої загальноосвітньої школи № 288 м. Києва (м. Київ, Україна)

**МАСЛОВА Олена Ігорівна**, вчитель англійської мови середньої загальноосвітньої школи № 304 м. Києва (м. Київ, Україна)

**МАТВІЄНКО Ірина Сергіївна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МИСЮРА Тетяна Михайлівна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МІСЬКЕВИЧ Людмила Вікторівна**, аспірант кафедри методики навчання та управління навчальними закладами Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МОЇСЕЄНКО Катерина Олександрівна**, студентка 3 курсу гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**МОНАШЕНКО Анна Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ОЖОГАН Лілія Олександрівна**, кандидат філологічних наук, доцент (м. Київ, Україна)

**ОЛЬХОВСЬКА Наталія Семенівна**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ОМЕЛЬЧЕНКО Людмила Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ПИЛИПЕНКО Лілія Леонідівна**, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ПИЛИПЕНКО Олена Петрівна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ПІВЕНЬ Олена Болеславівна**, старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ПІДДУБЦЕВА Ольга Ігорівна**, старший викладач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет (м. Дніпро, Україна)

**ПОНОМАРЕНКО Оксана Григорівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ПРАВИЛОВА Оксана Ігорівна**, кандидат філологічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ПУЗИРЕНКО Ярина Василівна**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**РЕЗУНОВА Олена Сергіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, Дніпровський державний аграрно-економічний університет (м. Дніпро, Україна)

**РУБІНСЬКА Броніслава Іллівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**РУДНИЦЬКА Наталія Анатоліївна**, старший викладач кафедри іноземної філології і перекладу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**САВИЦЬКА Інна Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**САВЧЕНКО Михайло Пилипович**, заступник директора з навчально-методичної роботи, вчитель-методист історії, Київська гімназія східних мов № 1, заслужений вчитель України (м. Київ, Україна)

**СЕМАШКО Тетяна Федорівна**, доктор філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СЕРЕДА Дарина Олександрівна**, студентка, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СИДОРЕНКО Ірина Григорівна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СИДОРУК Галина Іванівна**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СКОКОВА Марина Сергіївна**, студентка магістратури, 2 рік навчання, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СЛОБОДЕНЮК Валерія Валеріївна**, магістр гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СОКОЛ Ольга Миколаївна**, вихователь-методист 1 категорії, дошкільний навчальний заклад № 800 (м. Київ, Україна)

**СОКОЛОВ Олександр Єгорович**, аспірант кафедри міжнародних відносин і суспільних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СОКОЛОВА Олександра Максимівна**, аспірантка, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СОЛОДІЛОВА Варвара Олексіївна**, студентка ТВБ факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СОПІВНИК Руслан Васильович**, доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**СТОРОЖУК Світлана Володимирівна**, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

**СТУКАЛО Олена Анатоліївна**, старший викладач кафедри філології, Дніпровський державний аграрно-економічний університет (м. Дніпро, Україна)

**СУПРУН Аліна Григорівна**, кандидат філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ТАРАСЕНКО Ростислав Олександрович**, доктор педагогічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ТИМОШЕНКО Ольга Тарасівна**, аспірантка кафедри філософії, Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

**ТРУТЕНЬ Аліна Вікторівна**, аспірантка кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ФЕДЧЕНКО Каріна Олегівна**, аспірант кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ФІЛІПЧУК Мирослава Михайлівна**, учитель української мови та літератури середньої загальноосвітньої школи № 288, спеціаліст вищої категорії, старший учитель (м. Київ, Україна)

**ФОМІНА Галина Віталіївна**, кандидат філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ХАРЧЕНКО Світлана Василівна**, доктор філологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ХАРЧЕНКО Ярослав Сергійович**, магістр, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ХВІСТ Вікторія Олексіївна**, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ХОМЕНКО Катерина Миколаївна**, студентка магістратури, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЦИМБАЛ Світлана Володимирівна**, кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЧОРНОБАЙ Віра Георгіївна**, викладач, Дніпровський державний аграрно-економічний університет (м. Дніпро, Україна)

**ЧОРНОМОРДЕНКО Дмитро Іванович**, кандидат філософських наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ШАМНЕ Анжеліка Володимирівна**, доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ШИНКАРУК Василь Дмитрович**, доктор філологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ШИНКАРУК Лідія Василівна**, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ШИНКАРУК Олександра Василівна**, кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЯКУШКО Катерина Григорівна**, кандидат педагогічних наук, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)

**ЯНИК Катерина Олександрівна**, студентка 3 курсу, Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ, Україна)



**ЯРЕМЕНКО Наталія Віталіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент,  
Національний університет біоресурсів і природокористування України  
(м. Київ, Україна)

**ЯЩУК Сергій Петрович**, кандидат педагогічних наук, Соціальна школа  
(м. Бордо, Франція)